

Bolvári-Takács Gábor

Táncosok és iskolák

Fejezetek a hazai táncművészképzés 19–20. századi intézménytörténetéből

A kötet az Országos Tudományos Kutatási Alap K81672 számú, „A magyar színpadi táncművészet történetének forrásai” című kutatási programjának keretében készült.

Lektorálta:

Németh András DSc, egyetemi tanár
Tóvay Nagy Péter PhD, egyetemi docens

Tartalom

Kutatásmódszertani bevezető

I. Az operaházi balettiskola és előzményei (1833–1884–1950)

- Nemzetközi kitekintés
- Szervezeti előzmények (1833–1884)
- Az operaházi balettiskola működése (1884–1937)
- Nádas Ferenc a balettiskola élén (1937–1950)
- A Nádas Balett Stúdió (1937–1949)
- Közismereti oktatás az Operaházban (1909–1949)
- Az operaházi balettiskola megszűnése (1950)

II. Táncoktatás, mint rendészeti kérdés (1896–1951)

- A nyilvános táncoktatás szabályozásának előzményei és kialakulása (1896–1925)
- A táncmesterképzés és a nyilvános tánctanítás szabályozásának differenciálódása (1925–1933)
- A táncmesterképzés és a mozdulatművészeti tanítóképzés megszilárdulása és fejlődése (1933–1945)
- A táncoktatás és a tánctanítóképzés szabályozása a háború után (1945–1951)

III. A táncos képzés intézményesülése (1945–1958)

- Az intézményesülés művészetpolitikai körülményei
- A Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtanfolyama (1945–1958)
- A Táncművészeti Iskola létrejötte és működése (1949–1950)
- Az Állami Balett Intézet megalapítása és első évei (1950–1958)
- A táncoktató-képzés átalakulása és az intézményesülés egyéb eredményei (1950–1958)

Források és irodalom

Kutatásmódszertani bevezető

Sajnálatos kimondani, de tény: a tánc tudományi kutatások Magyarországon még mindig gyerekcipőben járnak. Vannak persze kimagasló értékű, nemzetközileg releváns tudományos eredmények, de ezek legtöbbször más tudományágak is a maguk sikereként könyvelik el. A kutatási szféra elhatárolása a kapcsolódó területektől – néprajz, pedagógia, művészettörténet stb. – meglehetősen nehéz, így ez is oka annak, hogy a tánc tudomány intézményesülése és támogatottsága messze elmarad a színház tudományi, filmtudományi kutatásokétól, a Bartók és Kodály munkásságával megalapozott zenetudományról nem is beszélve.

A hazai tánc kutatások tudománytörténeti áttekintésére most nem vállalkozhatunk, ez olvasható másutt.¹ E kötet témájához kapcsolódva csupán azt hangsúlyozzuk, hogy a táncművészképzés magyarországi története még megíratlan. Ez az állítás azonban a jelen mű közreadásával sem változik, mert írásomban a téma tekintetében számos korlátot kellett érvényesítenem. Ennek legfőbb oka a primer források feltáratlansága, illetve a rendelkezésre álló feldolgozások pontatlansága. A jelen munka tehát még mindig egyfajta kutatás közbeni állapotot jelez, még ha számos esetben sikerült is pótolni a hiányzó alap kutatásokat.

Ebben a kötetben a hazai színpadi táncművészképzés 19–20. századi, pontosabban az 1833 és 1958 közötti intézménytörténetét tekintem át. A kezdő időpont történetileg adott: a táncos képzés állami szerepvállalásának első eseményéhez köthető, a Magyar Tudományos Akadémia színházi pályázatához. A záró dátum általában már nem ennyire egyértelmű, de a bemutatott intézmények történetében többé-kevésbé azonosítható szakaszhatár.

Fontos, hogy nem a táncpedagógia teljes vertikumával foglalkoztam, hanem csak az állami intézményrendszer kialakulásával. Intézményesülésen azt a folyamatot értem, amelynek során az állam egy adott tevékenységet elismer, és ehhez szabályozást alkot. Ez két módon történhet. Egyik lehetőség a tevékenység változatlan formában történő tovább működtetése, de államilag szabályozott be- és kimeneti követelményekkel. A másik mód önálló, állami költségvetési intézmény létrehozása a feladat ellátására. A hazai táncos képzésben mindkét megoldás előfordult.

A témát nem esztétikai vagy táncpedagógiai, hanem tánc történeti, de főleg nevelésszociológiai alapállásból közelítettem meg. Azt vizsgáltam, hogy a 19. század első harmadától az állam milyen lépéseket tett a táncos képzés állami intézményrendszerének kiépítésére, s ehhez milyen társadalmi és politikai tényezők szolgáltatták a körülményeket. Tekintve a magyar történelmet az utóbbi két évszázadban markánsan jellemző politikai rendszerváltozásokat, bizonyos tendenciák világosan kirajzolódtak.

A táncos képzés teljes történetének megalkotásához a kutatás – napjainkig kiterjesztett időhatárral – legalább négy dimenzióban szükséges lenne. A *művészetpolitikai* dimenzió lényege a táncpedagógia történetének a hazai táncművészeti intézményrendszer változásaival, illetve a mindenkorai kultúrpolitikát jellemző ideológiai változásokkal összefüggésben való vizsgálata. A *szervezeti* dimenzió az intézmények szervezetének és képzési rendszerének alakulását vizsgálja. A *szakmai-módszertani* dimenzió elsősorban az intézmények életében meghatározó szerepet betöltő művész személyiségek, balett mesterek, pedagógusok életművével és az oktatásra gyakorolt hatásukkal, valamint az oktatás módszertanának kérdéseivel és a repertoárral való összefüggéseivel foglalkozik. S végül a *társadalmi és művészeti hatásmechanizmus* dimenziója a beiskolázások mennyiségi és minőségi tényezőinek társadalmi értékviszonyait, a végzett növendékek további sorsát, a belőlük építkező táncegyüttesek és az iskolák szakmai kapcsolatrendszerét, továbbá a társulatok részéről érkező visszajelzések oktatásszervezési következményeit kell, hogy vizsgálja. Az intézményesülés vizsgálata során a felsorolt dimenziók közül ebben a kötetben csak az első két szempontnak kívántam megfelelni.

---

¹ Lásd: Bolvári-Takács Gábor – Felföldi László – Major Rita: Előterjesztés az MTA Néprajzi Bizottsága, Színház- és Filmtudományi Bizottsága, valamint Zenetudományi Bizottsága közös alapításában tervezett Interdiszciplináris Tánc tudományi Munkabizottság létrehozásáról = Tánc tudományi Közlemények, I. évf. 2009. 1. szám, 73–80. o. Korábbi összefoglalások: Maácz László: A magyar tánc kutatás múltja és jelene = Néptáncos, 1961. 9. szám, 38–48. o.; Pesovár Ernő: A magyar tánc kutatás 25 éve. In: Dienes Gedeon – Maácz László (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1970. 79–88. o.

Az eddigi kutatások eredményeként öt összefoglaló megállapítást, ha úgy tetszik tanulságot fogalmaztam meg:²

1. A művészképzés intézményesülési folyamata közvetlenül összefüggött az adott művészeti ág társadalmi elismertségének alakulásával. Magyarországon a zene-, a képző- és a színházművészet a 19. század második harmadától, az ipar-, a film- és az artistaművészet a 20. század közepétől intézményesült. A táncművészet mindkét ciklusban jelen volt, de a 20. század közepéig az állami szerepvállalás csupán két intézményre korlátozódott: az operaházi balettoktatásra és az erkölcsrendészeti kérdésként kezelt nyilvános táncoktatásra, s ennek tanítóképzésére.
2. A képzés színvonala nem függött az intézményesülés időpontjától, illetve az intézményesülés óta eltelt idő hosszától. Az egyes intézményi alapító tantestületek mindenkor az adott művészeti ág legkiemelkedőbb személyiségei közül kerültek ki.
3. Az állam 20. században a táncművészeti műfajok között folyamatosan diszkriminált. Más művészeti ágak műfajait önmagukban nem korlátozta, ellenben gyakorta meghatározta a kívánatos tematikát, módszert vagy technikát.
4. A táncművészképzés intézményesülési folyamata nem műfaji (balett, néptánc, társastánc, mozdulatművészet stb.) meghatározottságú. Az intézményesülést nem a műfaji önszervező képesség, hanem a táncművészet felé irányuló társadalmi, politikai és erkölcsi elvárások, valamint a rendelkezésre álló személyek határozták meg.
5. A táncművészképzés intézményesülésének vizsgálata – különösen a még hiányzó elsődleges források feltárása – új információkkal szolgál a művészeti ág hazai fejlődéstörténetét illetően, mert a táncos képzés főleg személyes emlékeken alapuló történeti önreflexiója eddig nem segítette elő a tudományos kutatást.

Néhány szót a forrásokról. Az eddigi kutatómunka során szisztematikusan feldolgoztam az 1945 utáni táncos szakajtót: *Táncoló Nép* (1949–50), *Táncművészet* (1951–56 és 1976–tól), *Táncművészeti Értesítő* (1956, 1963–76), *Néptáncos* (1957–62), *Muzsika* (1958–76), *Táncstudományi Tanulmányok* (1959–2003), *Hungarian Dance News* (1974–88), *Táncművészeti dokumentumok* (1976–90), *Zene-Zene-Tánc* (1994–tól), *Táncstudományi Közlemények* (2009–tól). Ugyancsak átnéztem a Magyar Királyi Operaház (1925–44) valamint az Állami Balett Intézet (1961–2001) évkönyveit. Levéltári kutatást folytattam a Magyar Táncművészeti Főiskola Levéltárában, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (OSZMI) Táncarchívumában és a Magyar Országos Levéltárban (operaházi, vallás- és közoktatásügyi minisztériumi, valamint népművelési minisztériumi iratok).

Ami az egyes fejezeteket illeti, az operaházi balettiskola esetében a legtöbb levéltári adatot a balettiskola utolsó, 1945–50 között éveiről sikerült feltárnom. Az Operaház 1884–1945 közötti, a Magyar Országos Levéltárban őrzött iratanyaga ugyanis 1956. november 6-án, egy szovjet belövés nyomán keletkezett tűzvészben megsemmisült.³ Ugyanakkor tekintélyes mennyiségű iratanyag maradt az Operaházban, mert – mint utóbb kiderült – Morlin Amadé, az 1925–45 közötti főtitkár, az iratátadási kötelezettségének csak részben tett eleget, elsősorban az indokolatlan selejteztől tartva. Az Operaház épületének különböző helyeiről 1975-ben mintegy három tonnányi irat került elő, amelyet 1979-ben átadtak a Magyar Országos Levéltárnak. Ebből Staud Géza és munkatársai válogatást tettek közzé,⁴ illetve felhasználtak belőlük az Operaház alapításának 100. évfordulójára készült monográfiához.⁵ Az operai balettiskola történetének megírásakor hangsúlyozottan törekedtem a forráskritikai megközelítésre, azaz az eltérő adatok, megközelítések, értékelések ütköztetésére. Nem tehettem másként, mert ilyen tárgyú feldolgozás eddig nem született. A kézikönyvek közül csak a magyar kiadású szaklexikonokat használtam, mert célom kifejezetten a korábbi magyar kutatások eredményeinek felmérése volt.⁶ Támaszkodtam *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára* köteteire, valamint az Operaház évkönyveire is.⁷

² A téziseket először 2011-ben publikáltam: Bolvári-Takács Gábor: A táncos képzés hazai intézményrendszerének kialakulása és kutatási forrásai. fejlődéstörténeti vázlat a 19. század első harmadától a 20. századig. In: Bolvári-Takács Gábor – Felföldi László (szerk.): *Tradíció és megújulás kérdései a mai táncvilágban*. Nemzeti Táncszínház, Budapest, 2011. 57–65. o.

³ Komjáthy Miklós: Pusztulás az Országos Levéltárban = *Élet és Tudomány*, XI. évf. 45. szám, 1956. december 26. 1430–1433. o.

⁴ A százéves Operaház válogatott iratai. Vál. és bev.: Staud Géza, szerk.: Dész Mihály. Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1984.

⁵ Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve*. Zeneműkiadó, Budapest, 1984.

⁶ Itt jegyzem meg, hogy a Dienes Gedeon által szerkesztett Magyar táncművészeti lexikont (Planétás Kiadó, Budapest, 2008) szándékosan figyelmen kívül hagytam, mert balett-anyaga jórészt másodközlés, és egyébként is rendkívül pontatlan.

⁷ *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, I–XLV. évf., 1873–1937. Az 1873–1943 közötti hetven év során csak ötven kötet látott napvilágot, mert 1870–80-as és az 1930-as években rendszertelenül jelent meg, 1919–26

A hazai balettművész-képzésben új szakaszt jelentő Nádasi Ferenc életútja jól dokumentált. Pályájának önálló tanulmány formájában történő méltatása, Vályi Rózsi tollából, már életében megtörtént; Lugossy Emma 1977-ben tette közzé közleményét; Körtvélyes Géza összefoglalása 1993-ban látott napvilágot.⁸ A pályaképhez fontos adalékokkal szolgálnak a feleség Nádasi Marcella, illetve leányuk, Nádasi Myrtille visszaemlékezései. Az előbbie 1966-ban, 1979-ben, 1984-ben, illetve 1986-ban,⁹ az utóbbi 1993-ban, illetve önálló kötetben 2012-ben jelent meg.¹⁰

A nyilvános táncoktatás belügyi szabályozásának feltárásához elsődleges forrásul a korabeli jogszabályok szolgáltak. Ezek mindig világos politikai akaratot és társadalmi gyakorlatot tükröznek, tehát elemzésük érdemben segítette elő a belső összefüggések feltárását. A 20. század első felének táncoktatási jogszabályai a maguk teljességében eddig feldolgozatlanok, felhasználásuk pedig a másodlagos források mellett tendenciózus és esetleges volt. Nagy segítséget jelentett a hivatalos szakközlöny, a *Táncitanítók Lapja* 1894-től 1939-ig megjelent számainak átnézése.¹¹ A mozdulatművészeti iskolákról és tanítóképzésről a 90-es évektől több forráskiadvány és áttekintés látott napvilágot, az utóbbi években az új kutatási eredmények közzélése intenzívvé vált.¹² A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) irataiban a táncoktatás és a táncitanítóképzés 1945–49 közötti időszakhoz találtam fontos dokumentumokat.

A Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtan szakának forrásai erősen szubjektívek, az intézmény könyvtárában a korabeli feladatokra, tantervekre, oktatókra és hallgatókra vonatkozóan semmilyen információt nem találtam, kivéve a Főiskola szűkszavú korabeli értesítőit. Az iskola alapításának centenáriuma készült tanulmánykötetben a Táncfőtan szak egyáltalán nem szerepel.¹³ A szak egykori hallgatói közül 1989-ben Juhász Mária, 1990-ben Vadasi Tibor tette közzé emlékeit.¹⁴ Nánay István új

---

között pedig kiadása szünetelt. A Magyar Királyi Operaház évkönyve. 41–60. játékév. Kiadja a Magyar Királyi Operaház Igazgatósága, Budapest, 1925/26–1943/44. (évente önálló kötetben).

⁸ Vályi Rózsi: Nádasi Ferenc, a magyar balett érdemes művésze. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956. 286–308. o.; Lugossy Emma: Nádasi Ferenc, a balettmester. In: Kaposi Edit – Pesovár Ernő (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1976–1977. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1977. 82–118. o.; Körtvélyes Géza: Nádasi Ferenc helye és szerepe a magyar balettművészet történetében. In: Maácz László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1992–1993. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1993. 5–16. o. Az életút áttekintéséhez e munkákból átvett adatokra külön csak akkor hivatkoztam, ha bennük ellentmondásokat találtam.

⁹ Körtvélyes Géza: Nádasi Ferencről – Nádasi Marcellával = Táncművészeti Értesítő, 1966. 3. szám, 59–63.; Nádasi Marcella: Életem és a balett. In: Maácz László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1979. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1979. 20–49. o.; Nádasi Marcella: Így volt, jól emlékszem... In: Maácz László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1984. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1984. 61–71. o.; Nádasi Marcella: Jegyzetek Nádasi Ferenc tanítási módszeréről. In: Merényi Zsuzsa – Béres Ferenc – Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1986. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1986. 47–49. o.

¹⁰ Nádasi Myrtille: Apám. In: Nádasi Myrtille (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 1993. 19–29. o.; Nádasi Myrtille: Piruettek és ábrándok. K.U.K. Könyv-és Lapkiadó Kft. Budapest, 2012.

¹¹ A táncmesterképzés történetének 1932-ig terjedő időszakát Simon László próbálta meg a jogszabályok és a Táncitanítók Lapja nyomán áttekinteni, munkája azonban felületes és pontatlan. Simon László: Adalékok a magyar táncmesterképzés történetéhez a kezdetektől 1932-ig. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1988. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1988. 93–100. o.

¹² A mozdulatművészetről lásd: Dienes Gedeon: A mozdulatművészet története. Orkesztika Alapítvány, Budapest, 2005²; Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből. Magvető Könyvkiadó – T-Twins Kiadó, Budapest, 1993; Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon. Vázlatos történet. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2004; Lenkei Júlia: A mozdulatművészet. In: Gajdó Tamás (szerk.): Magyar színház történet III. kötet, 1920–1949. Magyar Könyvklub, Budapest, é. n. (2005) 920–965. o.; Fuchs Lívia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1990. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1990. 67–93. o.; Fenyves Márk: Dokumentumok tükrében – A magyar mozdulatművészeti iskolák vitái. In: Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 2002–2003. Magyar Táncstudományi Társaság, Budapest, 2005. 75–106. o. Legújabbban: Vincze, Gabriella – Faludy, Judit (ed.): Mouvement – rythme – danse. Les débuts de la danse moderne en Hongrie 1902–1950. Balassi Intézet; Collegium Hungaricum Párizs; Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria. Budapest, 2013. (A kötet anyaga magyarul: Vincze Gabriella – Markója Csilla – Bardoly István (szerk.): Mozdulatművészet = Enigma, XX. évf. 2013. 76. szám, tematikus szám); Beke László – Németh András – Vincze Gabriella (szerk.): Mozdulat – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013; Beke László – Páll Evelin – Vincze Gabriella (szerk.): Mozdulatművészet = Ars Hungarica, XL. évf. 2014. 1. szám, tematikus szám.

¹³ Csillag Ilona (szerk.): A százéves színésziskola. Írások és képek múltból és jelenről a Színház- és Filmművészeti Főiskola centenáriuma. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964. Az értesítők bibliográfiai adatait lásd a Források és irodalom c. fejezetben.

¹⁴ Juhász Mária: Emlékezés a Színház- és Filmművészeti Főiskola táncrendező szakára. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1989. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1989. 63–65. o.; Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1990, Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1990. 100–118. o.

kismonográfiája is e memoárookra támaszkodik.¹⁵ Levéltári kutatásaim alapján 1949 előtről, a VKM irányítási időszakából sikerült értékes iratokra bukkanom. A Népművelési Minisztérium felügyeleti korszaka (1949–56) még feltárássra vár.

A Táncművészeti Iskola történetéhez két alapvető forrást sikerült feltárnom és közzétennem.¹⁶ Az Állami Balett Intézet 1950-től keletkezett, szakszerűen archivált iratait a Magyar Táncművészeti Főiskola Könyvtára őrzi, tematikusan dobozolva, de feldolgozatlanul. Az ÁBI-ról korábban három dokumentumgyűjteményt állítottam össze jogszabályokból, levéltári iratokból és nehezen hozzáférhető nyomtatott forrásokból.¹⁷ Mindezeket a fejezetek megírásához felhasználtam.

Az ÁBI, illetve a jogutód Magyar Táncművészeti Főiskola elsősorban az alapítási évfordulók kapcsán adott közre kiadványokat. Ezek azonban nem tudományos igénnyel készültek. Az intézményről az ezredfordulóig mindössze egyetlen „külső” kiadvány jelent meg: *A balettművészet felé* című, népszerűsítő stílusú kötet.¹⁸ Ugyancsak 1961-ben készült el az ÁBI első évkönyve, amelyet 1975-ig további öt követett (bár az utolsó kéziratban maradt). Közülük tartalmilag is kiemelkedik az 1970-es, húsz éves évkönyv. A fél évszázados jubileumi kiadvány 2001-ben látott napvilágot. Ebben történeti fejezetek, visszaemlékezések, továbbá széleskörű – bár több helyen pontatlan – intézményi adattár található.¹⁹ Az ÁBI létrehozásáról, illetve szervezeti fejlődéséről először az alapítás ötvenedik évfordulója alkalmából tettem közzé adatokat, később pedig közreadtam a történeti források válogatott jegyzékét is.²⁰

Végezetül megköszönöm azok segítségét, akik személyes visszaemlékezéseikkel segítettek megvilágítani egy-egy intézmény működésének számomra homályos pontjait: Galambos Tibor koreográfus, Ehn Éva balettmester, Koren Tamás balettmester, Kun Zsuzsa balettművész és Roboz Ágnes koreográfus. Köszönöm Fuchs Livia és Gara Márk tánc történetészek kéziratot érintő észrevételeit.

---

¹⁵ Nánay István: Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészképzés száznegyven éve. Színház- és Filmművészeti Egyetem, Budapest, 2005.

¹⁶ Bolvári-Takács Gábor: A Táncművészeti Iskola létrehozása 1949-ben = Tánc tudományi Közlemények, I. évf. 2009. 2. szám, 51–60. o.; uő: A Táncművészeti Iskola első és egyetlen tanéve. 1950 = *Parallel*, 2010. 18. szám, 27–30. o.

¹⁷ Bolvári-Takács Gábor: Adalékok Az Állami Balett Intézet létrehozásának történetéhez. Kézirat. Budapest, 2009.; uő: Hat évtized. Dokumentumok a Magyar Táncművészeti Főiskola történetéből (1949–2009). Kézirat. Budapest, 2010.; uő: Dolgos hétköznapiak. Dokumentumok Lőrinc György igazgatói éveiből, a Táncművészeti Iskola és az Állami Balett Intézet élén (1950–1961). Kézirat. Budapest, 2010.

¹⁸ Lőrinc György (szerk.): *A balettművészet felé*. Írták: Aszalós Károly, Bogdány Ferenc, Hidas Hédi, Kiss Ilona, Lőrinc György, Lugossy Emma, L. Merényi Zsuzsa, Nádas Ferenc. Gondolat Kiadó, Budapest, 1961.

¹⁹ Fodor Antal (összeáll.): *Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről*. Planétás Kiadó, Budapest, 2001. Az évkönyvek bibliográfiai adatait lásd a jelen könyv Források és irodalom c. fejezetében.

²⁰ Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei. *Kritika*, 31. évf. 8. szám, 2000. augusztus, 26–28. o.; uő: Az Állami Balett Intézet jogállásának fél évszázados fejlődése = *Jogtudományi Közöny*, LIV. évf. 3. szám, 2000. március, 104–108. o.; uő: A Magyar Táncművészeti Főiskola képzési szerkezete és történeti forrásai (1950–2010) = *Tánc tudományi Közlemények*, III. évf. 2011. 1. szám, 4–19. o. A hazai művészeti felsőoktatás összehasonlításával lásd még: uő: Az intézménytörténeti kutatások dimenziói és távlatai a Magyar Táncművészeti Főiskolán. In: Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): *Perspektívák az új évezredben a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2011. 127–133. o.

I. Az operaházi balettiskola és előzményei (1833–1884–1950)

Nemzetközi kitekintés

A balettpedagógia történetének vázlatos áttekintése is szétfeszítené e fejezet kereteit. E helyütt csak utalhatunk a témakörrel kapcsolatos néhány régebbi és újabb feldolgozásra.²¹ A párizsi Opera balettiskolája 1713-ban, a koppenhágai iskola 1771-ben, a milánói Scaláé 1813-ban nyílt meg.²² A szentpétervári balettiskolát 1738-ban, Anna cárnő regnálása idején alapították, első balettmestere a francia Jean-Baptiste Landé (?–1748) volt. Az oktatásban később dán és svéd hatás is érvényesült, hiszen az August Bournonville (1805–1879) által újjászervezett koppenhágai iskola növendéke, a svéd Christian Johansson (1817–1903) az orosz balettet meghatározó, francia származású Marius Petipával (1818–1910) egy időben tanított Szentpéterváron. Az utolsó külföldi balettmester a 19–20. század fordulóján az olasz Enrico Cecchetti (1850–1928), aki a későbbi szovjet balett-metodikát kanonizáló Agrippina Vaganovára (1879–1951) – és az 1930-as évek végén a magyar balettoktatást megreformáló Nádas Ferencre is – nagy befolyást gyakorolt. Az iskola formálisan a színház keretében működött, négy tanszakkal: zene, ének, tánc és színészképző. Az alapozó képzést követően a tantestület döntötte el, hogy kinek mely szak folytatásához van leginkább tehetsége. A képzés időtartama Landé idejében még csak 3 év volt. A növendékek zöme vidékről „megvásárolt” jobbágy-gyermekekből állt – a jobbágyfelszabadítás éve 1861! –, de merítettek a szolgálok gyermekei közül is, akik formális státuszuk szerint nem voltak jobbágyok. Az orosz néptánc stíluselemei így szinte észrevétlenül beépültek a művészi kifejezőeszközök közé. A francia származású Charles-Louis Didelot (1767–1837) balettmester reformjai nyomán a 19. század elejétől bevezetik a felvételi vizsgát, megszüntetik a jobbágykereskedést. A képzés 8-10 évre bővült, szakmai és közismereti tárgyakkal. Az iskola nem általánosan elfogadott és lefektetett tanterv szerint dolgozott, hanem a mindenkori vezető balettmester irányelveit követte, egyfajta ösztönösen alkalmazott tradíció átadásán alapult, és mindenekelőtt a növendékben rejlő tehetséget favorizálta. A kartáncosok és szólisták tudása között így jelentős különbségek alakultak ki.²³

Moszkva némi késéssel követte Szentpétervárt, itt az első balettosztályt 1773-ban az árvaházban indították. A fellendülés a Nagyszínház, a Bolsoj 1825-ös megnyitásával indul, a társulatban ekkor már 47 táncost találunk.²⁴

A 19. század végi cári balettiskola működését, szellemiségét szemléletesen ábrázolják Tamara Karszavina és Mihail Fokin visszaemlékezései, a forradalom utáni pétérvári balettképzés hangulatáról Galina Ulanova ad érzékletes leírást.²⁵ Az egyes tanárok közötti metodikai különbségek az idők során mind jobban kiéleződtek. A Szovjetunió megalakulását követően éppen e problémák megoldását tűzte ki célul az akkor már leningrádi balettiskola vezető tanára, Agrippina Vaganova, a szocialista realista elvek tevékeny hirdetője. 1934-ben

²¹ Vö. pl. Fuchs Lívia – L. Merényi Zsuzsa (szerk.): Fejezetek a balettpedagógia történetéből. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1985.; L. Merényi Zsuzsa: Balettszínpad és balettiskola. In: Dienes Gedeon (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1963–1964. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, Budapest, 1964. 181–189. o.; Merényi Zsuzsa: Táncpedagógia. Balettművész képzés. In: Kaposi Edit – Pesovár Ernő: Magyar táncművészet. Corvina Kiadó, 1983. 143–149. o.; Vályi Rózsi: A táncművészet története. Zeneműkiadó, Budapest, 1969.; Vitányi Iván: A tánc. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1963. Újabb megközelítések: Macher Szilárd: A klasszikus balett nyelvének változása a néptáncgyökerektől a 21. századig. In: Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Kultúra – érték – változás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013. 147–157. o.; Macher Szilárd: A társadalmi és politikai viszonyok változásainak hatása a táncnyelvek fejlődésére. In: Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Alkotás – befogadás – kritika a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)

²² Horst Koegler: Balettlexikon. (A magyar kiadást szerkesztette: Körtvélyes Géza) Zeneműkiadó, Budapest, 1977. 195, 482, 550. o.; L. Merényi Zsuzsa: Koppenhágai jegyzetek = Táncművészeti Értesítő, 1975. 3. szám, 65–68. o.; Z. Szalay Karola: A Scala 170 éves balettiskolája = Táncművészet, 1983. 7. szám, 28. o.

²³ L. Merényi Zsuzsa: Az orosz balettiskola = Táncművészet, IV. évf. 9. szám, 1954. szeptember, 270–276. o.; Uő: A szovjet balettiskola hatása a magyar táncművészképzésre = Muzsika, XI. évf. 2. szám, 1968. február, 44–45. o.; Uő: A szovjet balettpedagógia hatása a magyar táncművészképzésre. In: Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1967–1968. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1969. 31–33. o.

²⁴ Horst Koegler: Balettlexikon, i. m. 105–106. o.; Vályi Rózsi: A táncművészet története, i. m. 192–194, 217. skk. o.; Körtvélyes Géza: Jegyzetek a Bolsoj balettiskolájáról = Táncművészeti Értesítő, 1972. 3. szám, 22–25. o.

²⁵ Tamara Karszavina: Színház utca. Visszaemlékezések. Ford.: Fuchs Lívia – Urbán Mária. L'Harmattan, Budapest, 2010. 45–100. o.; Mihail Fokin: Az ár ellen. Ford.: B. Lányi Márta. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968. 31–55. o.; Galina Ulanova: A ballerina iskolája = Táncművészet, IV. évf. 8. szám, 1954. augusztus, 229–235. o.

negyedszázados tapasztalatait foglalta össze *A klasszikus balett alapjai* c. könyvében.²⁶ A Vaganova-módszer később a kelet- és közép-európai szovjet érdekszféra valamennyi államában etalonná vált, „szenvedélyes, de végsőkéig fegyelmezett, kifejező, de elképesztően virtuóz táncolási mód, amely magával a szovjet balettstílussal azonosítható.”²⁷

A cári balettiskola eredményeivel – s ennek kontrasztjaként a hazai operaházi balett elmaradottságával – a magyar közönség 1899 júniusában szembesült, amikor az orosz balett először lépett fel Budapesten. A sajtó nagy figyelmet szentelt az eseménynek, s ennek kapcsán a *Nemzet* c. napilap június 3-án beszámolt a szentpétervári balettiskoláról is. Eszerint a 10 éves korban felvett fiúkat és lányokat testi és szellemi fejlettség szempontjából egyaránt megvizsgálják. A bentlakásos balettiskolában négyágyas szobákban helyezik el őket, szobánként egy-egy nevelőnővel. A táncos képzés komplexitását jelzi, hogy zenét és történelmet egyaránt magas óraszámokban tanulnak. A növendékek utánpótlását elsősorban a 18. század eleje óta létező bojári jobbagyászínházakból oldották meg, így a színészi képzés hagyományai is erősek. Mindezt kiegészíti a népi táncgyományok beépülése.²⁸

Szervezeti előzmények 1833–1884

Az államilag szervezett balettművész-képzés magyarországi fejlődése az európai trendet követte. Az operaházi táncos képzés első előzményeként a Magyar Tudományos Akadémia (akkori nevén: Magyar Tudós Társaság) nagygyűlése által 1833 novemberében kiírt pályázatról kell szólnunk, amely állandó magyar játékszín létrehozására várt javaslatokat. 18 pályamű érkezett be, amelyeket 1834 júliusában bíráltak el.²⁹ A nyertes pályaműveik közül az első helyezett Fáy András (1786–1864) és a harmadik díjas Jakab István (1798–1876) akadémikusok egyaránt fontosnak tartották a táncos képzés bevezetését. Fáy szerint „a nemzeti színészség tökéletesítésével (...) elválaszthatatlan kapcsolatban áll: Táncz-oskola. Ennek mestere egyszersmind balletmestere lehetne a társaságnak, s a táncz-nemek léptein kívül tanítaná, begyakoroltatná a kellem-csoportozásokat (Gruppirungen), mozdulatokat, hajlásokat (Attitüden) s a t., mellyeknek látatlan de hatalmas befolyásuk van még a néző-játékos legkomolyabb játékába is.”³⁰ Jakab úgy vélte, „szükséges a ballet-táncz, némajáték, néma ábrázolat s több efféle színi mutatóvány”, amelynek során a magyar nemzeti táncot meg kell tisztítani az idegen elemektől. Hozzátette: három évig, amíg a színház felépül, szükség van a válogatott színészek tanítására színészmesterségbeli és tánc, vívás, ének, beszédtechnika tudásra.³¹ A zeneszerzéssel is foglalkozó Fáy András³² egyaránt értett a néptáncokhoz és a baletthez. Azon haladó gondolkodású nemesek közé tartozott, akik a Nemzeti Színház eszméjét összekapcsolták a szakmai fejlesztéssel, benne a balettoktatással.³³ Nem véletlen, hogy az 1833-tól általa – és Döbrentei Gábor által – igazgatott budai Várszínházhoz kapcsolódott az első magyar színházi tánciskola.³⁴ A színházban a táncmesterek Szöllősy Szabó Lajos és Farkas József voltak, de Farkas, szakmai nézeteltérés miatt, 1834 májusában felmondott. A helyére Kaczér Ferencet szerződtették. Szöllősy és Kaczér lettek a színház 1834–35. évadban működő tánciskolájának mesterei, Szöllősy a magyar, Kaczér az idegen táncokat tanította. Az iskoláról szóló első híradás az 1834. augusztus 31-ei *Donna Dianna* c. darab színlapján jelent meg. Eszerint Pest vármegye játékszíni igazgatósága, azzal a céllal, „hogy idővel, játékszínünknel magyar ballet tánczosok is legyenek”, 8-12 éves, magyarul tudó fiú- és lánygyermeknek ingyenes taníttatását ígérte a szülőknek,

²⁶ Agrippina Jakovlevna Vaganova: *Osznovi klasszicseszka tanca*. Moszkva, 1934. Magyarul: A. J. Vaganova: *A klasszikus balett alapjai*. Ford.: Albert Éva. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1951.

²⁷ Fuchs Lívia: *Száz év tánc*. Bevezetés a táncművészet XX. századi történetébe. L'Harmattan, Budapest, 2007. 160–161. o.

²⁸ Körtvélyes Ágnes: *Az orosz balett első vendégjátéka Budapesten – hatása a magyar balettra (befejező közlemény) = Táncművészet*, IV. évf. 7. szám, 1954. július, 219–221. o.

²⁹ Magyar játékszíni jutalmazott feleletek, a Magyar Tudós Társaságnak 1833beli ezen kérdésére. Miképen lehetne a magyar játékszín Budapesten állandóan megalapítani? (*sic!*) Kiadta a Magyar Tudós Társaság Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel, 1834. (Országgyűlési Könyvtár A3/2311)

³⁰ Fáy András: Felelő értekezés a m. Tudós Társaságnak 1833-ban tartott Nagy gyűlési ezen kérdésére: miképen lehetne a magyar játékszín Budapesten állandóan megalapítani? In: *Magyar játékszíni jutalmazott feleletek*, i.m. I. rész, 24–25. o.

³¹ Jakab István: Felelet a magyar tudós társaság által feltett e kérdésre: „Miképen lehetne a magyar játékszín Budapesten állandóan megalapítani?” In: *Magyar játékszíni jutalmazott feleletek*, i.m. III. rész, 15–17. o.

³² Lásd: Major Ervin: *Fáy András és a magyar zenetörténet*. Császár Elemér emlékkönyv. Budapest, 1934.

³³ Vályi Rózsi: *A táncművészet története*, i. m. 337. o.

³⁴ A Várszínházat a kassai társulat drámai részlege bérelte ki 1833. július 7-től. A színházat Pest vármegye pártfogásba vette, ekkor bízták meg a két igazgatót. Vö: Kerényi Ferenc (szerk.): *Magyar színháztörténet 1790–1873*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 176–177. o.; Kerényi Ferenc: *Tánc-történeti dokumentumok Pest megye Levéltárában (1833–1840) = Színháztudományi Szemle* 20. Budapest, 1986. 136–137. o.

feltéve, hogy a gyermekek a tanulás befejezése után a balettekben kisegítőként a színháznál maradnak. A táncos pályát választóknak a későbbiekre havi fizetést is kilátásba helyeztek.³⁵

A tánciskola 1834. november 23-án, a „Hét választófejedelemhez” címzett fogadóban nyílt meg, s benne délutánonként 2-től 5-ig nyilvános társasági táncórákat is adtak. A repertoáron szereplő balettek nagy költségigénye és a táncosnók fizetése azonban gátat szabott a terveknek: az iskolát 1835 őszi feloszlatták, táncosait és mestereit október 1-jén elbocsátották.³⁶

A hazai táncos képzés első nagy alakja tehát Szöllősy Szabó Lajos (1803–1882). Róka Pál véleménye szerint ő „az első magyar táncitanító, aki értette a táncművészetet és Magyarországon a táncitanítás iskoláját megalapozta.”³⁷ Réthei Prikkel Marián Szöllősyt a „nemzeti táncok ősi jogának helyreállításában” jeleskedő első hét legnevesebb magyar táncmester egyikének tartja.³⁸

Az 1837. augusztus 22-én megnyílt Pesti Magyar (1840. augusztus 8-tól: Nemzeti) Színház balettmestere 1837. október 9-től a Pesti Német Színházról átszerződött Kolosánszky János lett. Saját tánciskola eleinte nem működött. A táncok erősödésével azonban ez mind fontosabbá vált. Alfred Beauval, a Pesti Német Színház francia származású táncosa és balettmestere 1838. március 9-én előterjesztést nyújtott be. A részvénytársasági alapon működő, hat éves képzési idejű, télen csak délutáni, nyáron délelőtti és délután tanórákra épülő iskola leírása mellett beadványában Beauval kötelezte magát, hogy kiválaszt 8 lány és 4 fiú növendéket, aki már három év után használhatóak fellépésekre.³⁹

Ezzel párhuzamosan Stöckl Ferenc is javaslatot tett „egy ingyenes tánciskola felállítására, az ifjúság képzésére a magyar nemzeti színtársulat számára”, erről 1838. december 5-én írt levelet a színházi választmánynak.⁴⁰ A színházi tánciskola végül 1839-től megvalósult. A vezetője nem Beauval, hanem Kolosánszky János, a Pesti Magyar Színház balettmestere lett. 1841-ben *A molnárok* c. balettet már kizárólag a színház tánciskolai növendékei mutatták be.⁴¹

A színházi választmány 1839. június 18-án megrótta Kolosánszkyt, mert bár a gyerekek a tanulással felhagytak, neki nem lett volna szabad elhagynia a tánciskolát.⁴² Kolosánszkyt az iskola élén 1840 márciusában a német színházból átszerződött Hasenhuber Leonard követte, majd 1843-ban Kolosánszky visszatért és 1847-ig működött. A színház 1839-től időlegesen más balettmestereket is szerződtetett. A korabeli kritika elsősorban azt helytelenítette, hogy a külföldi származású táncmesterek a növendékeknek nem képesek megtanítani a magyar táncokat. A növendékek száma az 1840-től 1844-ig 14-ről 24-re emelkedett, ezután csökkenni kezdett, és 1848-ra mindössze 2 főre olvadt. Gyakran szerepeltek színpadon. s bár 1845-ben a Helytartótanács megtiltotta a gyermekek fellépését, a rendelkezést nem tartották be, sőt a következő évben a színház felemelte a fizetésüket. A balettkar létszáma 1848-ra 23 főre bővült, de a költségvetési hiány miatt 1848. április 1-jei hatállyal a táncosok többségének felmondtak.⁴³

³⁵ A felhívást közölte: B. Egey Klára: A magyar balett megteremtésére irányuló törekvések a reformkorban és a szabadságharc idején = Színháztörténeti Értesítő 1954. 3. szám, 78–79. o. Lásd még: B. Egey Klára: Színpadi táncművészetünk fejlődése a reformkorban és a szabadságharc első szakaszában. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből, i. m. 32–46. o.

³⁶ A tánciskola történetét Major Rita feldolgozta: Major Rita: Romantika és nemzeti tánc történet (1833–1848). In: Fuchs Livia és Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1986–1987. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1987. 26–28.o. Lásd még: Kerényi Ferenc: Tánc történeti dokumentumok Pest megye Levéltárában (1833–1840), i. m. 159. o. Itt jegyezzük meg, hogy Réthei Prikkel Marián a vármegye 1834. szeptemberi (!) felhívását nem a színházi tánciskolához köti, sőt úgy véli, a kezdeményezésnek nem volt fogantatója: Honművész, 1834. évf. 568. o. Idézi: Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai. Studium kiadás, Budapest, 1924. 75–76. o.

³⁷ Róka P. Pál: A táncművészet tankönyve. Elméleti és gyakorlati szaktankönyv. A Magyarországi Táncitanítók Képezdeje tanári kara által megállapított tanterv anyaga. Nagy-Kőrös, 1900. 170. o. Szöllősy életútjáról részletesen lásd: Kaposi Edit: Szöllősy Szabó Lajos élete és munkássága 1803–1882. In: Dienes Gedeon – Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1978–1979. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1979. 145–187. o.

³⁸ Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai, i. m. 74. o.

³⁹ A javaslatot közzétette: Kerényi Ferenc: Tánc történeti dokumentumok Pest megye Levéltárában (1833–1840), i. m. 166–171. o. Uo. 172. o.

⁴¹ Major Rita: Romantika és nemzeti tánc történet (1833–1848), i. m. 34–35.o. Major Rita szerint az utóbb híres táncossá vált Sáry Fanni tanulmányait az iskolában kezdte. Ezzel szemben Vályi Rózsi azt írja, hogy „Sáry Fanni, a későbbi „magyar Ellsler” tanulmányait a párizsi Opera balettkolájában kezdte, a zeneszerző Fáy István gróf ösztöndíjával. Vályi Rózsi: A táncművészet története, i. m. 337–338. o.

⁴² Kerényi Ferenc: Tánc történeti dokumentumok Pest megye Levéltárában (1833–1840), i. m. 163. o.

⁴³ B. Egey Klára: Színpadi táncművészetünk fejlődése a reformkorban és a szabadságharc első szakaszában, i. m. 46–64. o.; Kaán Zsuzsa: Színpadi tánc az Operaház megnyitásáig. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989. 31–34. o.; Major Rita: Tánc történet és nemzeti romantika (1837–1848). In: Kerényi Ferenc (szerk.): Magyar színháztörténet 1790–1873, i. m. 325–336. o.; Pónyai Györgyi: A klasszikus balettművészet magyarországi történetéből. Planétás Kiadó – Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2009. 15–19. o.

A színházi tánciskolai oktatás egyébként jóval a tizedik életév előtt megkezdődött, a később sikeres szólistakarriert befutó Róka (Fuchs) Jánost pl. a szülei hét éves korában írták be.⁴⁴

A színházban a táncosok képzését és továbbképzését a kezdetektől a mindenkori balettmester irányította. E posztot 1847. január 1-jétől – 1852–55 közötti megszakítással – negyven éven át, 1887-ig, tehát az Operaház megnyitását követően még négy évig, az olasz származású, „közepes mesterember” kategóriájú és tehetségű Campilli Frigyes (1820–1889) töltötte be. Munkássága a Nemzeti Színház táncos utánpótlás nevelésében nem hagyott értékelhető nyomot, így pl. egyetlen férfitáncost sem képezett ki, bár kinevezésekor feladatául szabták a rendszeres és állandó színházi balettiskola megszervezését. A bécsi nivó elérését elsősorban külföldi vendégművészek meghívásával kívánta biztosítani, a karra nem sok figyelmet fordított. Jellemző, hogy amikor 1852-ben elszerződött, Szigligeti Ede rendező villámgyorsan balettiskolát szervezett. A vezetésére, táncmesteri státuszban, Kobler Ferencet, az éppen leszerződött Kobler-család tagját kérte fel, és gyorsan kiképeztetett 26 kartáncost.⁴⁵ Vályi homályban hagyja, hogy a tánciskolát idősebb vagy ifjabb Kobler Ferenc vezette, a lexikonok pedig eltérő adatokat közölnek.⁴⁶

A színházban a növendékek számára önálló balett-tanítói munkakört csak 1869-ben szerveztek. Erre enged következtetni az, hogy a Nemzeti Színház társulati névsorában Nirschné Himrer Gizella 1869-es belépése az első adat.⁴⁷ Az Operaház 25 éves jubileumi évkönyvében 1873. évi belépéssel szerepel Weisz Róza balett-felügyelő.⁴⁸ 1880-tól Mazzantiné Ferenczy Paula is balett-tanítói feladatokat látott el. Mindketten táncos családból származtak: Himrer Gizella (?–1929) a később világhírűvé vált Nirschy Emília (1889–1976) balett-táncos édesanyja, Ferenczy Paula (?–1914) pedig az olasz származású Luigi Mazzantini (Mazzantini Lajos) bécsi, majd budapesti operaházi szólista és balettmester felesége volt. A hazai lexikonok mindkettőjükkel szüksézávan bánnak. Himrer Gizella nevét a Schöpflin-féle lexikon nem ismeri, a Németh Antal-féle *Színészeti lexikon*, a Koegler-*Balettlexikon* és a *Magyar színházművészeti lexikon* egyaránt csak Nirschy Emília szócikkében említi meg, ráadásul a két utóbbi hibásan, Hirmernek írva. A halálzási évét csak a *Színészeti lexikon*ból tudjuk meg.⁴⁹ Ferenczy Paula sem a *Színészeti*, sem a *Balettlexikon*ban nem szerepel. A Schöpflin-féle lexikonban azonban a férj, Mazzantini Lajos szócikkében írnak róla: eszerint eredetileg Tomasowszky volt, és a Nemzeti Színházban szólótáncosként működött. Ezeket az adatokat immár önálló szócikkben átvette a *Magyar színházművészeti lexikon* is, de a születési év itt is hiányzik, és operaházi balett-tanítói munkaköréről nem, csak balettmesteri tevékenységéről történik említés.⁵⁰ Ferenczy az 1904/05-ös tanévben táncot és mozgást tanított a Színművészeti Akadémián.⁵¹

Az operaházi balettiskola működése 1884–1937

1884. szeptember 27-én megnyílt a Magyar Királyi Operaház. A Nemzeti Színházzal közös intendatúra alatt működő intézmény állami felügyelete szempontjából fontos tény, hogy a színházügyek 1907. július 31-től – az országgyűlés 1906. április 26-ai határozata és a 2326/1907. VKM. rendelet alapján – a Belügyminisztériumtól átkerültek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz. A változást 1906-ban a belügyi tárca kezdeményezte, bár ezt megelőzően két évtizeden át megakadályozta.⁵²

⁴⁴ Fővárosi hírek = Fővárosi Lapok, 1884. 75. szám, március 28., 490. o. Idézi: Kővágó Zsuzsa (szerk.): *Antológia a hazai táncirodalomból 1884–1914. Válogatás a korabeli sajtóból és a Táncarchívum gyűjteményeiből II. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, é. n. 39. o.*

⁴⁵ Vö. Vályi Rózi: *Nemzeti táncagyományaink sorsa a színpadon, a balett az abszolutizmus és a kiegyezés korában*. In: Vályi Rózi (szerk.): *A magyar balett történetéből*, i. m. 92–145. o.; Vályi Rózi: *A táncművészet története*, i. m. 337–339. o.

⁴⁶ Az ifjabb Kobler nevezi meg: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*. Kiadja az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, Budapest, 1929–1931. II. kötet, 448. o.; az idősebb Kobler írja: Székely György (főszerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 390. o.

⁴⁷ Gazdag Márta – Molnár Klára (összeáll.): *A Nemzeti Színház társulati névsora*. In: Kerényi Ferenc (szerk.): *A Nemzeti Színház 150 éve*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 319–335. o.

⁴⁸ *A Magyar Királyi Operaház évkönyve*, 26. játékév. Kiadja a Magyar Királyi Operaház Igazgatósága, Budapest, 1909/10. 21. o. (Gara Márk szíves közlése.)

⁴⁹ Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*, I–IV. kötet, i. m.; Németh Antal (szerk.): *Színészeti lexikon*. Győző Andor kiadása, Budapest, 1930. II. kötet, 612. o.; Horst Koegler: *Balettlexikon*, i. m. 524. o.; Székely György (főszerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*, i. m. 561. o.

⁵⁰ Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*, i. m. III. kötet, 225. o.; Székely György (főszerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*, i. m. 221. o.

⁵¹ Csillag Ilona (szerk.): *A százéves színésziskola*, i. m. 316. o.

⁵² Gajdó Tamás (szerk.): *Magyar színháztörténet 1873–1920*. Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2001. 909. o.; Kerényi Ferenc (szerk.): *A Nemzeti Színház 150 éve*, i. m. 88–89. o.

Az operai balettiskola önálló szervezettel, szakszerű balettpedagógiai programmal nem rendelkezett, így az „iskola” fogalmát képletesen kell értenünk: a növendékek képzését a színház balettmestere és a felügyelőtanítók végezték.⁵³ Ráadásul a feladatok is összemosódtak, hiszen a társulati tagok és a növendékek között az ösztöndíjas, ún. tánckari növendékek kategóriája köztes állapotot jelentett. A felsőbb éves növendékek továbbképzését mindig az opera balettmesterei vezették. Keresztes Mariska, akit 1911-ben szerződtetett az Operaház, úgy emlékezett, hogy „akkoriban az volt a szokás, hogy a növendék tizenöt éves korában kaphatott szerződést.”⁵⁴ Ezt megerősíti Bordy Bella, akit Debrecenből szerződtetett az Operaház, és „nagy tárgyalás kezdődött, hogy engem ösztöndíjasnak, vagy szerződtetett tagnak vegyenek-e fel, mert még nem voltam tizenöt éves.” Végül, kivételesen, rendes szerződést kapott.⁵⁵

A képzés 19. század végi hangulatát szemléletesen felidézi a *Vasárnapi Újságnak* az Operaház megnyitásának másnapján megjelent tudósítása: „(...) Tíz-tizenkét év kell hozzá legkevesebb, hogy valaki tűrhető táncosnővé képezze i magát. Azon a napon, hogy az orvos a gyermeket alkalmasnak nyilvánította a táncművészetre, megkezdődik a fárasztó munka. Lépünk a terembe. Nagy négyszögletes szoba, felülről világítva. Egy része árnyékban van, a másik világos (...). Bútorzat majd semmi. Egy nagy porcelánkályha a szögletben: két szék, egyik a tanárnő, másik Rosenzweig úr, a főhegedűs számára,⁵⁶ egy díván a mamáknak: ez minden. Dél van. Az öltöző szoba, ahol a kicsinyek levetették magukról fölösleges öltözeteiket, zajjal nyílik meg s huszonöt-harminc lányka fedetlen nyakkal és karral, foszlányos rövid szoknyában rohan be. Vannak köztük egész kicsinyek, alig hét, nyolc évesek, középkorúak, tizenkét év körül és egészen felnőttek, kiket nemsokára a solo táncosnők között fogunk látni. Általában mind nagyon halványak és soványak, beteges kinézéssel, de nagy, élénk, ragyogó és bátor szemekkel. Mögöttük a mamák, a hagyományos kötéssel kezeikben (...). A lecke a korláton való gyakorlattal kezdődik. (...)”⁵⁷

A forrásként áttekintett kézikönyvek a balettiskolához kötődő személyeket és adatokat jelentős eltérésekkel közlik. A *Színészeti lexikon* „operaházi ballet” szócikke szerint 1884-ben az operaházi társulatot egy női és egy férfi szólista, 35 kartáncosnő és 34 kartáncsnövendék alkotta, két balett-felügyelő és Campilli Frigyes balettmester irányításával.⁵⁸ Vályi Rózsi szerint az összetétel: öt magántáncosnő (köztük egy primabalerina, továbbá „első másod” és „másod” magántáncosnők), 30 kartáncosnő az I-V. quadrille-ban, 23 ösztöndíjas az I-IV. quadrille-ban, 7 ingyenes balettnövendék és egy balett-tanítónő.⁵⁹ Gelencsér Ágnes szerint az Operaház hat magántáncosnővel és egy magántáncossal, a balettkar pedig hatvan fővel indult, azt harminc kartáncos és ugyancsak harminc, quadrille-okba sorolt balettnövendék alkotta.⁶⁰

Magyarország Tiszti Cím- és Névtára szerint 1892-ben a társulatot 4 magántáncos, 48 tánckari tag és 14 tánckari növendék alkotja. 1893-ban, 1894-ben és 1895-ben 4 magántáncos, 4 négyesvezető, 44 tánckari tag és 14 tánckari növendék szerepel. 1896-ban 8 magántáncos, 48 tánckari tag és 38 tánckari növendék van feltüntetve. A tánckari tagok és növendékek számát a *Tiszti címtár* ezután többé nem közli, 1905-től csak a szólistákat tünteti fel.⁶¹

A *Színészeti lexikon* szerint a megnyitást követő 45 év alatt kb. 460 tánckari növendék volt tagja az Operaháznak, őket az idők során nyolc balettmester vezette (a magyaros írásmódú nevek után zárójelben a működési időszak): Campilli Frigyes (1847–1885), Smeraldi Cézár (1886-tól), Mazzantini Lajos (1886-tól), Severini Cézár (1894-től), Guerra Miklós (1902-től), Zöbisch Ottó (1915-től), Brada Ede (1918-tól), Gaubier Albert (1929-ben) és Kölling Rudolf (1930-ban).⁶² Ez a névsor nyilvánvalóan hibás: Campilli visszavonulása után 1886–87-ben majd 1889–1894 között Mazzantini, 1886–89 és 1895–1902 között

⁵³ Vö. Gelencsér Ágnes: Balett az Operaházban 1884 és 1919 között. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon, i. m. 45. o.

⁵⁴ Somogyi Vilmos: Keresztes Mariska emlékeiből = Táncművészet, V. évf. 11. szám, 1955. november, 513. o.

⁵⁵ Tiszay Andor: Beszélgetés Bordy Bellával. In: Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1977. Magyar Táncművészek Szövetsége Táncművészeti Archívuma, Budapest, 1977. 40. o.

⁵⁶ Tehát a gyakorlatokat nem zongorára, hanem hegedűre végezték.

⁵⁷ Várnai B. Sándor: Az új opera leendő ballerínái = Vasárnapi Újság, XXXI. évf. 39. szám, 1884. szeptember 28.

⁵⁸ Németh Antal (szerk.): Színészeti lexikon, i. m. II. kötet, 641. o. A két balett- felügyelő nyilván a Nemzeti Színháztól átvett Nirschné Himrer Gizella és Mazzantininé Ferenczy Paula

⁵⁹ Vályi Rózsi: Nemzeti táncagyományaink sorsa a színpadon..., i. m. 144. o. Vályi a magántáncosok közé sorolta Ferenczy Paulát, tehát a balett-tanító Nirschné Himrer Gizella lehet. Itt jegyezzük meg, hogy az operaház 100 éves társulati névsora Ferenczyt sem magántáncosként, sem tánckari tagként nem említi, míg a Schöpflin-lexikon utal operai szólista múltjára.

⁶⁰ Gelencsér Ágnes: Balett az Operaházban 1884 és 1919 között, i. m. 45. o.

⁶¹ Magyarország Tiszti Cím- és Névtára, i. m. I–XLV. évf., 1873–1937.

⁶² Németh Antal (szerk.): Színészeti lexikon, i. m. II. kötet, 641. o.

Smeraldi, 1894–95-ben Severini állt a balettegyüttes élén.⁶³ Zöbisch 1915–24-ig vezette a társulatot, de Bradát már 1924 előtt kinevezték balettmesterré – erről később bővebben írok – és 1931-ig dolgozott. Gaubier és Kölling csupán betanítóként működtek Budapesten, egy-egy balett erejéig.⁶⁴

A *Színészeti lexikon* szerint balett-tanítók névsora: Nirschyné Himrer Gizella, Mazzantininé Ferenczy Paula, Brada Ede, Kasztner Lujza, Józsa Róza, Pótz Malvin.⁶⁵ Az Operaház 50. éves jubileumi évkönyve szerint ugyanez a névsor 1933-ig a következőképpen alakult: Nirschyné Himrer Gizella: 1869. IX. 1. – 1902. XII. 31., Mazzantininé Ferenczy Paula 1880. IV. 1. – 1913. IX. 30., Kasztner Lujza: 1915. VII. 1. – 1919. IX. 15., Józsa Róza: 1923 – 1927. VI. 30., Pótz Malvin: 1927. IX. 1. – 1933. VI. 30., Vécsey Elvira: 1933. VII. 1-től.⁶⁶

Az Operaház centenáriumi monográfiájában közölt társulati névsor szerint Hansné Ilka 1896–1897-ben balett-tanító, Kasztner Lujza 1894–1900 és 1902–12 között tánckari tag, 1912–15-ben magántáncosnő. Józsa Róza 1898-ban és 1903–29 között tánckari tag, 1927–29-ben felügyelő. Pótz Malvin 1904–20 között tánckari tag, 1920–33-ig szólista. A tánckari felügyelő 1920–29-ben Hajdú Anna, 1929–48 között Gilbert Irén volt.⁶⁷ Pótz Malvin szerepel lexikonban, Poócz néven, születési és halálozási év nélkül, a fenti társulati adatokkal.⁶⁸

Az *operaházi évkönyvek* adatai szerint 1934-től – évkönyv utoljára 1943/44-ben jelent meg – Kőszegváry Margit a tánc-tanítónő.⁶⁹ Ezzel szemben az Operaház-monográfia az ő tánc-tanítói működésének kezdetét 1928. IX. 1-re teszi.⁷⁰ Kálmán Etelka a balett-tanítók névsorát a következőképpen adja meg: Nirschyné Himmrer (*sic!*) Gizella 1868–1902, Mazzantininé Ferenczy Paula 1880–1913, Kasztner Lujza 1915–1919, Józsa Róza 1923–1927, Potz Malvin 1927–1933, Vécsey Elvira 1933–1934, Kőszegváry Margit 1934–1944.⁷¹

A források bizonytalanságát tekintve nem meglepő, hogy a fentiekől sok esetben eltérő adatok találhatók *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára* kötetében.⁷² A balettmesterek adatai – minimális eltéréssel, amelynek oka a kinevezések és a kötet lapzártájának eltérő időpontja is lehetett – általában helyesek, ezért csak azokat ismertetem, amelyek a fent közölt történeti áttekintéstől eltérnek vagy ahhoz képest többlet információval bírnak. Az 1873-as és 1884-es kötetben Campilli Frigyes a Nemzeti Színház balettmestereként és a Nemzeti Színi Tanoda tánc-tanáraként szerepel. 1886-ban ugyanő már az Operaház balettmestere és tánc-tanítója. 1890-ben Mazzantini balettmester, Nirschyné Himrer Gizella balettfelügyelő. Nirschyné 1902-ben még szerepel balettfelügyelőként. 1904-ben és 1905-ben balett tanító M. Ferenczy Paula és Pini Henrik. 1904-től 1918-ig Smeraldi helyettes balettmester. 1906–13 között balett-tanító Ferenczy Paula és Brada Ede. 1914–18-ig pedig Kasztner Lujza és Brada Ede. 1928-ban balettmester Brada Ede, tánckari felügyelő Józsa Róza, tánc-tanítónő Pótz Malvin. 1929–31-ig a névsor: Brada Ede, Gilbert Irén és Pótz Malvin, 1932-ben Cieplinski János, Gilbert Irén, Pótz Malvin, 1933-tól 1937-ig pedig Brada Rezső, Gilbert Irén és Kőszegváry Margit.

Az egyes balettmestereket működését az alábbiakban foglalom össze.

A Bécsből átszerződött *Luigi Mazzantini* (1857–1921) 1886. november 1-jétől 1887. június 30-ig, majd 1889. január 1-től 1894. december 30-ig tartó működését Gelencsér Ágnes koreográfiailag a társulat addigi legjobb periódusának tartja.⁷³ Balettpedagógusi szempontból kétségtelen fejlesztési igényt mutat az a tény, hogy Mazzantini 1891. szeptember 17-én javaslatot tett a balettszemélyzet és a balettkola működésének minőségi szempontú rendezésére. A táncosok besorolására öt, egyenként 8-8 főből álló quadrille-t javasolt, továbbá két helyettes magántáncos és négy szólista státuszt. A szólisták és az I. quadrille tagjait statisztálásra csak kivételes esetben lehetne igénybe venni. Szükségesnek tartotta egy férfi mimikus

⁶³ Gelencsér Ágnes: Balett az Operaházban 1884 és 1919 között, i. m. 46. o.

⁶⁴ Körtvélyes Géza: Balett az Operaházban 1919 és 1984 között. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon, i. m. 67–68. o.

⁶⁵ Németh Antal (szerk.): Színészeti lexikon, i. m. II. kötet, 641. o.

⁶⁶ A Magyar Királyi Operaház évkönyve 50. éves fennállása alkalmából. 51. játékv. i. m. 1934/35. 99. o. Ezt a névsort változatlan formában közli: Mátyus Zsuzsa: Az Operaház 100 éves névsora. In: Staud Géza (szerk.): A budapesti Operaház 100 éve, i. m. 515. o.

⁶⁷ Mátyus Zsuzsa: Az Operaház 100 éves névsora, i. m. 518–520. o.

⁶⁸ Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon, i. m. 622. o.

⁶⁹ A Magyar Királyi Operaház évkönyve. 51–53. játékv., i. m. 1934/35–1936/37.

⁷⁰ Mátyus Zsuzsa: Az Operaház 100 éves névsora, i. m. 515. o.

⁷¹ Kálmán Etelka: Néhány adat a magyar balett történetéhez = Táncművészet, II. évf. 2. szám, 1952. február, 47. o.

⁷² Magyarország Tiszti Cím- és Névtára, i. m. I–XLV. évf., 1873–1937.

⁷³ Gelencsér Ágnes: Balett az Operaházban 1884 és 1919 között, i. m. 51. o.

szereződését is. A balettiskola kapcsán javasolta, hogy a belépő növendékek három évig semmilyen díjazást ne kapjanak, az első három év után azonban havi 5 ft-ot, amely összeg két éven át havi 5 ft-tal, majd évente 8 ft-tal emelkedjen, amíg a társulat szerződött tagjai nem lesznek. Mazzantini az akkori növendékeknek fizetésemelést is javasolt: a 15-ft-osokat 20-ra, a 25-ösöket 30-ra; az I. és II. quadrille négy legrégebbi növendékét pedig 30, illetve 35 ft-ról 5 ft emelésre.⁷⁴

Mazzantini az Operán kívül is eredményes balettpedagógusi tevékenységet folytatott. A Budapesten létező kilenc nyilvános tánciskola egyikét ő működtette, és 1891. december 28-án első elnökének választotta őt az akkor megalakult Magyarországi Táncitanítók Egyesülete. E tiszteről 1893 májusában lemondott. Később, 1908–12-ben, az Egyesület képezdei tanára, illetve igazgatója volt.⁷⁵ 1904–06-ban az akkor alakult Táncmesterek Országos Egyesülete elnöke, 1906–07-ben a Népszínház táncmestere is volt, egyben a vígszínházi színésziskola tanára.⁷⁶

Cesare Smeraldi (?–?) 1886. október 6. – 1889. április 30. és 1895. november 16. – 1902. között állt a balettegyüttes élén, majd helyettes balettmesterként egészen 1924. február 9-ig dolgozott. A felhasznált lexikonok közül szócikket csak a *Magyar színházművészeti lexikon*ban kapott. Itt közlik azt is, hogy az 1910-es években tanított a „Táncitanítói Akadémián” – ez feltehetőleg a Magyarországi Táncitanítók Egyesülete képezdéje.⁷⁷ Nagy színpadi tömegeket megmozgató koreográfiái mellett balettmesteri működéséről érdemleges adatot a feldolgozások nem tartalmaznak. Nádas Ferenc szerint Smeraldi sem koreográfus, sem pedagógus nem volt, de „pantomimikája feledhetetlen volt (...) mimikai órákat adott és igen sokat tanultunk tőle.”⁷⁸ Erre az időszakra esik egy érdekes kezdeményezés: Müller Katica, aki 1879–1897 között volt a színház prímabalerinája, 1896-ban fizetésének egy részét díjul tűzte ki a legtehetségesebb balettnövendékek számára.⁷⁹

Nicola Guerra (1865–1942) olasz származású balettmester, szintén a bécsi operából szerződötték Budapestre, 1902. szeptember 15-én. 1915-ig tartó működése igazi sikertörténet, pedig „nálunk vállalt először életében balettmesteri állást”.⁸⁰ „Guerra volt az első balettmester, aki képes volt a technikailag teljesen elmaradt balettkart európai színvonalra emelni. Táncosait virtuóz táncosokká és a tánc mondanivalóját átélő, komoly művészekké nevelte.”⁸¹ „Megreformálta az Operaház balettkarát, kitűnő szólistákat képezett ki, közöttük olyan felkészültségű táncosokat, mint Balogh Szidi, Schmidek Gizella, Nirschy Emília, Pallay Anna, illetve Lieszkovszky Tibor, Brada Ede és Nádas Ferenc. Két utóbb említett növendéke folytatta, adta tovább pedagógiai eredményeit, amely azután – a harmincas évek második felétől – Nádas mester közvetítésével napjainkig érezteti termékeny hatását. (...) Guerra (...) meghonosította az olasz klasszikus tánc több évszázados iskoláját.” – írja Gelencsér Ágnes.⁸²

Nádas Ferenc a tanítvány szemével értékelte őt. Guerra előkelő küllemű, jó kiállású, magabiztos, méltóságos személyiség volt, hegyes szakállal, bajusszal. Szakmai tekintélyét az Operaházban megfellebbezhetetlennek tartották, egy ízben az igazgatót is kiutasította a balett-teremből. A helyettes balettmesteri poszton foglalkoztatott Smeraldival szakmai kérdésekben gyakorta összevitakozott, ilyenkor – olasz temperamentumukból adódóan – zengett a ház. Nagy fegyelmet tartott a balettkarban, a művészek már lépteinek hallatára a rúdnál teremtek. A balettkar lány tagjai az épületben sehol sem állhattak szóba zenésszel vagy énekessel, a folyosón sem. Még a táncosok belüli férfi-női kommunikációt is nehezítette. A széke mögötti falat a társulati tagok nem közelíthették meg, próbáról késni vagy elkéredzkedni kizárt volt. Ez a fegyelem, amely nagy értéke lett a balettkarnak, Guerra távozása után szertefoszlott. Guerra maga képezte ki táncosait, Nádas ezek közül Nirschy, Sebessi Tesszát, Pallayt, Faludi Károlyt emelte ki. A teljes szólótáncos kiképzésért horribilis összeget, hatezer koronát kért. Nádas,

⁷⁴ 361/1891. ikt. számú levél. Közli: A százéves Operaház válogatott iratai, i. m. 70–71. o.

⁷⁵ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története 1891–1921. Budapest, 1923. 13–16. o. Más forrás szerint Mazzantinit 1910-ben kinevezték a „Táncművészeti Akadémia” igazgatójává, de ez az intézmény a Magyarországi Táncitanítók Egyesülete és a Táncmesterek Országos Egyesülete közös képezdéje. Vö: Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon, i. m. 498. o.; Gaubek Rezső megnyitó ünnepi beszéde. Magyar Táncitanítók Országos Szövetsége díszközgyűlése = Táncitanítók Lapja, 39. évf. 5–6. szám, 1933. május–június, 3. o.

⁷⁶ Schöpflin Aladár (szerk.): Magyar színművészeti lexikon, i. m. III. kötet, 225. o.

⁷⁷ Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon, i. m. 688. o.

⁷⁸ Nádas Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje = Táncművészet, IV. évf. 9. szám, 1954. szeptember, 296. o.

⁷⁹ Színház és zene = Pesti Hírlap, 1896. április 8., 4. o. Idézi: Kóvágyó Zsuzsa (szerk.): Antológia a hazai táncirodalomból 1884–1914, i. m. 39. o.

⁸⁰ Nádas Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje, i. m. 296. o.

⁸¹ Körtvélyes Ágnes: Guerra Miklós balettmester operaházi működése. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből, i. m. 189. o.

⁸² Gelencsér Ágnes: Balett az Operaházban 1884 és 1919 között, i. m. 53. o.

aki már szólistaként került a társulathoz, 250 korona fizetést kapott havonta, ebből százat mindig borítékba tett és tiszteletdíj címét átadott a mesterének. Guerra fizetése – később nyugdíjat is kapott – igen magas volt, ezért nem szorult rá, hogy magániskolát tartson fenn, s ezt egyébként is méltatlannak tartotta volna. Viszont nemcsak koreográfusként, hanem írásban is produktív volt: Olaszországban két szakkönyve is megjelent.⁸³ Guerra kemény munkatempójáról Schmidek Gizella is megemlékezett, szerinte ő volt a legszigorúbb balettmester, és működését mindenki elismerte.⁸⁴

Zöbisch Ottó (?–1935) – a Koegler-lexikon szerint svéd, Nádaszi szerint német származású, de Stockholmban élő – balettmester 1915 novemberében kezdődő operaházi működése szakmai mélypont. Szalay Karola alább, Brada Edénél idézett kritikája a lényegre tapint. Bár Zöbisch korábban kísérletet tett a Dalcroze-technika és a klasszikus balett összehangolására, Budapesten nemhogy új irányt nem tudott kijelölni, de a Guerra által megteremtett fegyelmet és színvonalat sem volt képes megőrizni.⁸⁵ „Határozatlan modorával (»Ich meine, ich denke, vielleicht wäre es so besser«) nemhogy fejlesztette volna, hanem még tovább rombolta balettünket.”⁸⁶ Morgányi Jozefin 1921-ben került az Operába, és a szokástól eltérően már 13 évesen ösztöndíjat kapott, majd 14 évesen, 1926-ban szerződtek. A felvételi je abból állt, hogy Zöbisch megnézte, ahogy ugrál és táncol, mint otthon szokta. Ún. „balett-kislány”-ként Józsa Róza keze alá került. „Csak úgy gyakoroltunk és azután egészen hamar betettek bennünket kisebb-nagyobb szerepekbe. Emlékszem, csak pár hónapja voltam bent az Operában, amikor már az Aidában táncoltam.”⁸⁷

Brada Ede (1879–1955) megkerülhetetlen alakja a magyar táncművészképzés történetének. Az 1896-ban Bécsben indult és 1902-től a budapesti Operaházban folytatódó szólókarrierje mellett, 1895–1936 között, tanított a Színművészeti Akadémián.⁸⁸ Saját balettiskolája működött a Királyi Pál u. 7. szám alatt, ahol nemcsak balett-, hanem társastánc-, tánctanár-, mozdulatművész- és képzőművész-képzést is folytatott, s több mint száz oklevelet bocsátott ki. Társastáncot oktatót a Ludovika Akadémián és a Ferenc József Intézetben. Gyakran vállalta az arisztokrácia, sőt a királyi család gyermekeinek házi tanítását, sőt vidéki tánckursusokat is tartott.⁸⁹ 1921–25-ben első elnöke, ezután díszelnöke, 1937–39 között ismét elnöke, 1939-től újra díszelnöke a Magyar Táncitanítók Országos Szövetségének. (A szervezet a Magyarországi Táncitanítók Egyesülete és más szakmai társaságok egyesülésével jött létre.) 1928-tól évtizedeken át vezette a Magyar Országos Táncmestereképző Tanfolyam balett szakát, nyugdíjazása után tovább tanított a 1942-ben átszervezett Tánc- és Mozdulattanítóképző Országos Tanfolyamon.⁹⁰

Róka Pál Brada Ede operaházi balettiskolai tanári kinevezését 1903-ra teszi,⁹¹ tehát előbb szólistaként, és nem balettmesteri mivoltában foglalkozott a növendékekkel. A balettmesteri kinevezéséről azonban – a *Színészeti lexikon* fent idézett balettmesteri névsorának 1918-as dátumán kívül – további három adat él. A lexikonok – nyilván egymástól átvett adatok alapján – az 1919-es évet fogadják el.⁹² Róka Pál azt írja, hogy Bradát balettmesterré ifj. br. Wlassics Gyula nevezte ki, 1921-ben. Ő 1920. VI. 1-től 1925. VI. 30-ig volt kormánybiztos, illetve főigazgató, így kérdésesnek látszik az 1919-es kinevezési évszám.⁹³ Téry Tibor utal rá, hogy Brada operaházi karrierjét elősegítette, hogy az 1921. június 1-jén kinevezett igazgató, Máder Rezső, a veje volt. Sőt, szerinte Brada balettmesteri kinevezése Máder egyik utolsó döntése volt, mielőtt 1925-ben megvált az Operától.⁹⁴ Ugyancsak az 1924-es esztendő tekinteti a kinevezés évének az 50 éves

⁸³ Nádaszi Ferenc: Guerra Miklós = Táncművészet, V. évf. 12. szám, 1955. december, 560–561. o.

⁸⁴ Somogyi Vilmos: A magyar balett élő múltja... (Beszélgetés Schmidek Gizellával, az Operaház hajdani primabalerinájával) = Táncművészet, V. évf. 8. szám, 1955. augusztus, 361. o.

⁸⁵ Horst Koegler: Balettlexikon, i. m. 776. o.

⁸⁶ Nádaszi Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje, i. m. 299. o.

⁸⁷ Major Rita: Beszélgetés Morgányi Jozefinnel I. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1989, i. m. 66. o. Megjegyezzük, hogy más forrás szerint Morgányi 1906-ban született, tehát 1926-ban nem lehetett 14 éves – vagy a forrás adata téves. Vö: Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon, i. m. 524. o.

⁸⁸ Vö. Csillag Ilona (szerk.): A százéves színésziskola, i. m. 316. o. Tehát vagy a bécsi munkájával párhuzamosan, vagy hibás a kezdő évszám.

⁸⁹ Hézsó István: Brada Ede. In: Hézsó István – Gara Márk: Akiket elfeledtek: a Brada család = Parallel, 2011. 22. szám, 23–24. o.

⁹⁰ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 118, 187. o.; Gaubek Rezső megnyitó ünnepi beszéde, i. m. 3. o.; Horst Koegler: Balettlexikon, i. m. 113. o.

⁹¹ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 187. o.

⁹² Schöpflin Aladár (szerk.): Magyar színművészeti lexikon, i. m. I. kötet, 233. o.; Németh Antal (szerk.): Színészeti lexikon, i. m. I. kötet, 101. o.; Horst Koegler: Balettlexikon, i. m. 112. o.; Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon, i. m. 113. o.

⁹³ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 187. o.

⁹⁴ Téry Tibor: A magyar balett fejlődése a két világháború között – Az operaházi balett válsága. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből, i. m. 195, 200. o.

évkönyv és – ez alapján – az operaházi társulati névsor.⁹⁵ Brada Ede legújabb életrajzi feldolgozásában Hézső István – forrásmegjelölés nélkül – 1921-re teszi balettmesteri kinevezését, és megerősíti balettkolai tanári megbízásának 1903-as évszámát.⁹⁶ Brada Ede operaházi működésének záró évszáma a források csaknem egybehangzó állítása szerint 1931, ekkor nyugdíjba vonult.⁹⁷

Brada Ede működését jól illusztrálja Szalay Karola. „Mint balettmesterrel [azaz balettkolai tanárral – BTG] 1919-ben találkoztam vele először az Operaház balett-termében – írja Szalay –, azon a felvételi vizsgán, amely sorsdöntő volt számomra. (...) A felvétel után hosszú ideig nem volt közvetlen kapcsolatunk Brada mesterrel, mivel velünk, gyerekekkel eleinte egy tanárnő, majd a mindig mosolygó, engedékeny Zöbisch Ottó foglalkozott.⁹⁸ Gyakorlatainkhoz ő maga hegedülgetett unalmasan, egyhangúan úgy, hogy lelkes munka helyett inkább kerülni igyekeztünk óráinkat. Így számunkra új, modernebb világot jelentett, amikor Brada mester vette át a nevelésünket. Óráin már a zongora hangjaira gyakorolhattunk, ő pedig bottal a kezében járkált köztünk, azzal ütötte a taktust, igazgatta lábunkat, karunkat. Mindig sötétkék ruhát hordott, barna cipőt, s mellényzsebéből arany óralánc csüngött. Ekkor, az ő vezetésével ébredtünk rá a munka, a gyakorlat, a tánc igazi szeretetére. Óráira már szorgalmasan jártunk és büszkéek voltunk, ha kiérdemeltük dicséretét. Iskolájából került ki Ptasinszky Pepi, Vécsey Elvira, Misley Anna, Keresztes Mariska, Vera Ilona, Bordy Bella, Kálmán Etelka, Ottrubay Melinda, Andor Tibor, Brada Rezső, Kőszegi Ferenc és még sokan mások. (...) A reggeli gyakorlatok után tartotta a próbákat, mindig nyugodtan, kiegyensúlyozottan. De ha történetesen haragra lobbant is, ezt mindig enyhítette, hogy nem tudott jól magyarul, a szavakat bécsi akcentusban ejtette, a p-t b-nek, a d-t t-nek. A próbák szüneteiben körülültük s élveztük, ha mesélt nekünk. Hallgattuk táncos élményeit, amelyek között hirtelen előadódó színpadi szituációk megoldását, régi táncosok történeteit mondta el. Szerettük őt, aki szerető tanár, mester és őszinte, jó kollega volt.”⁹⁹

Géczy Éva szerint Brada Ede osztályába csak az igen jó tánctudású növendékek járhattak, a többiek Pótz Malvinnál kezdtek, illetve alkalmanként Vécsey Elvira is tanította őket. Brada „nagyon jól, koncentráltan tanított, erős technikát biztosított. (...) Három havonta volt forgásverseny.”¹⁰⁰

Hidas Hedvig két alkalommal is emlékezett: „Amikor az Operaházba kerültem, mint balettnövendék, Pótz Malvin és Józsa Róza voltak balettmestereim. Tulajdonképpen semmiféle oktatási rendszer vagy módszer nem volt. A tehetségesebb növendékek autodidakta módon fejlesztették magukat. Szinte nem is emlékszem másra, amit az órákon csináltattak velünk, mint a pliére és a körben piquére. (...) majd a későbbiek folyamán Brada Ede osztályába kerültem, aki a művészképző gyakorlatokat vezette. Az ő tanítási rendszere már lényegesen módszeresebb volt. (...) Kitűnő egyéniség volt és nagyon jó táncos. (...) Szuggesszív hatással volt a táncosokra, mert nagyon jó előadókészséggel rendelkezett.”¹⁰¹ Halála előtti utolsó interjújában emlékeit így foglalta össze: ¹⁰² „Tulajdonképpen össze-vissza tanítottak. Volt néhány balett tanárnő, főleg idősebb táncosnők. (...) Egyet kifejezetten kedveltem, őt Pótz Malvinnak hívták. Kis töltött galamb volt, aki termoszban hozta magának a rumot vagy konyakot, amit folyamatosan kortyolgatott. Nem is értem, hogy hogyan tudtak egyáltalán tanítani, ennek ellenére már az első évben tudtunk valamennyire forogni és spiccelni.” A napirend úgy alakult, hogy fél 9-9-től kezdődtek a balettorák, majd a próbák. (Szombaton nem volt tanítás.¹⁰³) A statisztálásért minden este 1 pengő 40 fillér járt. Az ösztöndíj havi 50-80 pengő volt. A Pallay Anna magániskolájában tanult Kemény Melinda viszont úgy emlékezett: „közben az öreg Bradánál is tanultam rövid ideig, de az ő módszerei kicsit porosnak, elavultnak tűntek.”¹⁰⁴

Pásztor Verát 1930-ban, mint „tehetséges, félárva gyermeket” ösztöndíjjal vették fel a balettkolába. „A gyerekek (...) kötelesek voltak az operákban statisztálni. Ezt az akkori főrendező urak szerették minél gyakrabban kihasználni. (...) A szigorú Radnai igazgató úr minden előadáson jegyzetelt, és mindenkit, még a

⁹⁵ A Magyar Királyi Operaház évkönyve 50. éves fennállása alkalmából. 51. játékév, i. m. 99. o.; Staud Géza (szerk.): A budapesti Operaház 100 éve, i. m. 516. o. A Koegler-lexikon Zöbisch Ottó címszavánál azt írja, hogy Brada balettmesterként 1924-ben lépett Zöbisch helyére. Horst Koegler: Balettlexikon, i. m. 776. o.

⁹⁶ Hézső István: Brada Ede, i. m. 21. o.

⁹⁷ Hézső István a nyugdíjazást 1930-ra teszi. Vö. Hézső István: Brada Ede, i. m. 24. o.

⁹⁸ A „tanárnő” nyilván Kasztner Lujza, Zöbisch pedig úgy kerülhetett a képbe, hogy a balett-tanítók fent közölt névsora szerint 1919–23 között e státusz nem volt betöltve.

⁹⁹ Szalay Karola: Emlékezés Brada Edeire = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június, 252. o.

¹⁰⁰ Kaposi Edit: Beszélgetés Géczy Évával. In: Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1977, i. m. 32–33. o.

¹⁰¹ Erdélyi Hajnal: Beszélgetés Nádasi Ferenc balettpedagógiai munkásságáról. = Táncművészeti Értesítő, 1966. 1. szám, 9. o.

¹⁰² Gara Márk: Mindenem a tánc volt. Szabálytalan portré Hidas Hedvigről – 2. rész = Parallel, 2011. 19. szám, 16–17. o.

¹⁰³ Hidas Hedvig: Húsz éves az Állami Balett Intézet. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve. Budapest, 1970. 5. o.

¹⁰⁴ Kemény Melinda visszaemlékezései. Lejegyezte Major Rita. In: Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1982. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1982. 222. o.

balettnövendékeket is, név szerint ismert. (...) Ez volt az otthonom, minden napomat itt éltem. Reggel kilenc órától tréning a hasonló korú gyermekekkel, majd a kitűzött előadások próbái, amelyeken, ha nem is voltunk beosztva, kötelességünk volt – a vezető szólisták példamutató közreműködésével – az összes táncot a hátsó sorokban megtanulni.” – emlékezett Pásztor.¹⁰⁵

Brada Ede három gyermeke közül csak Brada Rezső (1906–1948) lépett apja nyomdokaiba, 1921–27 és 1928–44 között az Operaház tagja, 1930-tól szólistája volt. Balettmesteri kinevezését Hézső István 1934-re teszi, bár közli, hogy a korabeli pesti lapokban ezt különbözőképpen közölték. Az egyik szerint balettmesteri pozíciót kapott, a másik szerint „csak” balettiskolai tanárit, míg egy harmadikban maga Brada Rezső nyilatkozott, hogy ő a társulat az első magyar születésű balettmestere.¹⁰⁶ Az operaházi társulati névsorban a balettmesteri időszakát a tagságon belül nem különítik el. A *Magyar színházművészeti lexikon* operai tagságának záró évét 1941-re teszi és balettmesteri működéséről nem ír, a Koegler-lexikon szerint 1935–37-ben balettmester és magániskolája is jelentős.¹⁰⁷ Gyászjelentése szerint Brada Rezső 1948. április 28-án hunyt el.¹⁰⁸

Éhn Éva először 1934-ben felvételizett a balettiskolába, de csak a következő évben vették fel. Brada Rezső a lábát nyomkodta, alkati vizsgálat volt és improvizáció. Kőszegváry Margithoz került a kisterembe, míg a haladókkal Brada foglalkozott a nagyteremben.¹⁰⁹

A lengyel **Jan Cieplinski** (1900–1972) 1930-ban szerződik az Operaházhoz, a Svéd Királyi Balett éléről.¹¹⁰ A Gyagilev-együttesben is tapasztalatokat szerzett koreográfus-balettmester első budapesti alkotói periódusa 1931. szeptember 1-jétől az 1933/34. évad végéig, második – vendég-balettmesteri – időszaka pedig 1943 szeptemberétől – megszakításokkal – 1948 elejéig tartott. Körtvélyes Géza szerint koreográfiai működése ellentmondásos, de balettmesteri tevékenységében „a mérleg egyértelműen pozitív. Segítségével olyan magas képzettségű – főleg női – szólistagárda fejlődött ki, illetve tovább, amely az igényes, s a korábbi stílustól eltérő feladatokat is fejlett technikával tudta megoldani.”¹¹¹ Fuchs Livia úgy véli, „Cieplinski koreográfusi és pedagógiai munkája révén az Operaház balettegyüttese a 30-as évek közepére felzárkózott az Európa-szerte épp ekkoriban formálódó nemzeti balettegyüttesek közé.”¹¹²

Hidas Hedvig úgy emlékezett, hogy őt igazán Cieplinski tanította meg táncolni. A balettkart szoros pórázon tartotta, és pl. határozottan közölte az együttes iránt mindig nagy érdeklődést mutató Oláh Gusztávval, hogy ne látogassa a balett-termet.¹¹³ Egy korábbi Hidas-interjú szerint „balettoktatási szempontból nagy fellendülést jelentett, amikor (...) az Operaház szerződtette Jan Cieplinskit (...). Tanítási anyaga az orosz-francia iskolát követte. (...) Növendékeinek nagyszerű zenei képzést adott. Ezután Brada Rezső vette át a balettpedagógiai képzést (...) de a pedagógia nem volt erős oldala.”¹¹⁴ Erdélyi Hajnal szerint Cieplinski „csendes, harmonikus, szerény ember volt”, bár a táncosok gyakran kifigurázták hibás magyar nyelvtudása miatt.¹¹⁵ Egykori táncosai a gyors lábtechnikát fejlesztő gyakorlatok mellett a szigorú munkafegyelmet is említették.¹¹⁶ Hamala Irén Pótz Malvinnál kezdte tanulmányait, majd Brada Rezső, Cieplinski és később Nádasi voltak balettmesterei. Emlékei szerint a Nádasi előtti képzési metódus abban állt, hogy a növendékek

¹⁰⁵ Pásztor Vera: *Az én kék madaram*. Magyar Nemzeti Balett Alapítvány, Budapest, 2002. 3–4. o.

¹⁰⁶ Brada Rezső 1934. július 15-én vonult kórházba térdműtétre (Ujság = Brada Album 59/recto/2. OSZMI Táncarchívuma) 1935. október 4-én röppent fel a hír, hogy kinevezik vezető balettmesternek (Brada Album/verso/2–4), majd október 5-én közölték, hogy mégsem lett vezető balettmester (Pesti Hírlap = Brada Album 64/verso/5). (Gara Márk szíves közlése.) Hézső István: Brada Rezső, i. m. 26. o.

¹⁰⁷ Mátyus Zsuzsa: *Az Operaház 100 éves névsora*, i. m. 516. o.; Horst Koegler: *Balettlexikon*, i. m. 113. o.; Székely György (főszerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*, i. m. 113. o.

¹⁰⁸ Brada Album. OSZMI Táncarchívuma. (Gara Márk szíves közlése.) Tóth Aladár igazgató április 29-én téves dátummal kért ingyenes díszsír helyet Bognár József budapesti polgármestertől Brada Rezső számára, amikor azt írta, hogy Brada április 21-én hunyt el. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MOL) XXVI-I-3. 4. d. 375/1948.)

¹⁰⁹ Éhn Éva visszaemlékezése, 2011. október 3.

¹¹⁰ Erdélyi Hajnal szerint Buenos Airesből érkezett. Erdélyi Hajnal: *Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről*. Corvina Kiadó, Budapest, 2011. 22. o.

¹¹¹ Körtvélyes Géza: *Balett az Operaházban 1919 és 1984 között*, i. m. 73. o.

¹¹² Fuchs Livia: *Jan Cieplinski munkássága a budapesti Operaházban (1930–1948)*. In: Major Rita (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 1988–1989*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1989. 71. o.

¹¹³ Gara Márk: *Mindenem a tánc volt. Szabálytalan portré Hidas Hedvigről – 2. rész*, i. m. 17. o.

¹¹⁴ Erdélyi Hajnal: *Beszélgetések Nádasi Ferenc balettpedagógiai munkásságáról*, i. m. 10. o.

¹¹⁵ Erdélyi Hajnal: *Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről*, i. m. 22. o.

¹¹⁶ Hamala Irén és Hidas Hedvig emlékezései, idézi: Fuchs Livia: *Jan Cieplinski munkássága a budapesti Operaházban*, i. m. 41. o.

reggeltől estig az Operában voltak, minden próbán minden táncot megtanultak és rengeteget stálistáltak. Ez igen fárasztó volt, ugyanakkor zenei érzékük fejlődött, hiszen megtanulták az összes operákat.¹¹⁷

Valószínűleg Cieplinski távozásával összefüggésben 1934–36 között Vécsey Elvira (1906–1990) oktatta a balettnövendékeket, mások mellett Géczy Évát, Hamala Irént, Tóth Lászlót. Vécsey korábban Brada Ede, Pótz Malvin és Zöbisch Ottó tanítványa volt, 1917-től tánckari tag, 1921-től magántáncosnő. 1929-ben balettpedagógusi oklevelet szerzett.¹¹⁸

A Cieplinski utáni balettmester-válságot csak három évvel később, Harangozó Gyula státusz szerint balettmesteri, ténylegesen koreográfusi, majd Nádasi Ferenc tényleges balettiskola vezetői kinevezésével sikerült megoldani.

A harmincas évek operaházi balettjéről utólag Harangozó Gyulának, Nádasi Ferencnek és Lőrinc Györgynek is rossz véleménye volt, bár kétségtelen, hogy ezek többsége az ötvenes években fogalmazódott meg, amikor a kérdést ideológiai okokból nem lehetett objektíven megítélni. Harangozó szerint „a balett amolyan átjáróház volt, ki-be jártak, hogy kiéljék dilettáns hajlamaikat. (...) Bárki is volt a rendező, a balettmester szó nélkül kiszolgálta (...). Ilyen körülmények között a balettmesteri pozíció igen alacsony volt. (...) A balettekben több szerepet énekkari tagok alakítottak pantomimikusan. (...) Középkori állapot volt az is, hogy Radnai igazgató megtiltotta a balerináknak a férjhez menést, a gyermekszülésről nem is szólva. (...) Az volt a meggyőződése, hogy a balerina szépsége az elsődleges és csak ezután jön a tehetség és tudás. (...) Az operabarátok adtak egy-egy ösztöndíjat és többeknek évi előleget, amit a pénztár tizenkét havi részletben vont le. De mindig csak csinos lányoknak. Fiúknak sohasem. (...) A bemutatók idején szüneteltek a gyakorlatok, mert ez is az egyetlen balettmester feladata volt. (...) Amikor bekerültem a színházba, voltak például balettlépések, amelyek csak a primabalerinának voltak fenntartva. A mester azokat nem is tanította másnak. Ha valaki magától elleste vagy kigyakorolta, akkor jó volt, de ezek a primadonnának a 'kasszalépései' voltak.”¹¹⁹ Nádasi Ferenc értékelése Brada Ede és Cieplinski működéséről egyaránt negatív. Az előbbi periódusát úgy jellemzi, hogy „a táncosok nevelésére akkor már nem sok gondot fordítottak”, az utóbbi pedig „összehordott mindenholn mindent”, s bár „nem volt tehetségtelen balettmester, de iskola szempontjából nem vitte előbbre a klasszikus irányt és a balettet.”¹²⁰ Nádasi véleménye az öt megelőző időszak balettmestereiről 1959-ben még sommásabbá vált. Így vélekedett: „A balettképzés nem volt jó. Különböző irányzatokat próbálgattak és a színpadi kivitel sokszor a dilettantizmus határán járt. Szórakoztató volt a balett, de művészi mondanivalója és művész nyelve nem volt.”¹²¹ Nádasi elődeitől nem volt elragadtatva Lőrinc György sem, mint írta „Zöbisch Ottó, majd Brada Ede gyenge erők voltak”.¹²² Aligha vitatható, hogy a balettképzés általános állapota követte az operai balett általános társadalmi megítélését. Nádasi emlékei szerint „egy operaelőadás után, ha még balettet is adtunk, a közönség fele eltávozott a színházból. (...) Az a kevés ember, aki ülve maradt, (...) a balettet csak a nők kedvéért szerette. (...) Kritikussaink zeneértők voltak, kritikáikban a balettzenéről három hasábot írtak, a táncosokról pedig csak három sort és ebben is csak »igen bájos« és hasonló semmitmondó kifejezéseket használtak.”¹²³ Az operai balettegyüttes létszámának 1925–37 közötti alakulása ennek megfelelően állandóságot tükröz, újdonság csupán a férfi tánckari tagok megjelenése, ezzel együtt a tánckari növendékek számának csökkenése az 1930-as évek elejétől.¹²⁴

évad	magántáncosnők + (címetesek)	magántáncosok + (címetesek)	tánckari tagok, nők	tánckari tagok, férfiak	tánckari növendékek
1925/26.	4	2	19	-	8
1926/27.	4+(1)	3	18	-	8
1927/28.	4+(1)	3	21	-	10

¹¹⁷ Erdélyi Hajnal: Beszélgetés Hamala Irénnel, operaházi tagságának 30. évfordulója alkalmából. = Táncművészeti Értesítő, 1965. 4. szám, 41–45. o.

¹¹⁸ Horst Kogler: Balettlexikon, i. m. 742. o.; Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon, i. m. 851. o.

¹¹⁹ Harangozó Gyula: Mozaikok az operai balett és pályám történetéből. = Táncművészeti Értesítő, 1971. 1. szám, 69–71, 75–76. o.

¹²⁰ Nádasi Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje, i. m. 294–300. o.

¹²¹ Nádasi Ferenc: A magyar balett eredményei és törekvései. In: A hetvenöt éves Magyar Állami Operaház 1884–1959. A Magyar Állami Operaház kiadása, Budapest, 1959. 86. o.

¹²² Lőrincz György: Nádasi Ferenc 60 éves = Táncművészet, III. évf. 10. szám, 1953. október, 289. o.

¹²³ Nádasi Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje, i. m. 294–295. o.

¹²⁴ Az adatok forrása: A Magyar Királyi Operaház évkönyve. 41–53. játékév. 1925/26–1936/37. , i. m.

1928/29.	4	4	22	-	10
1929/30.	5	4	21	-	9
1930/31.	3	4	24	-	8
1931/32.	4	4	22	-	7
1932/33.	2+(2)	3	22	3	7
1933/34.	2+(2)	4	22	2	8
1934/35.	3+(1)	3	23	3	7
1935/36.	3+(1)	3	24	2	5
1936/37.	2+(2)	3	22	6	6

Nádasi Ferenc a balettiskola élén (1937–1950)

Nádasi Ferenc (1893–1966) 1937. szeptember 1-jei belépése az operaházi balettiskola történetének minőségi fordulópontját jelentette. Eltérően ugyanis az addig gyakorlattól, amikor a vezető balettmester a balettkar tevékenységének valamennyi vonatkozásáért felelt, Nádasit kifejezetten a balettkar technikai fejlesztésére szerződtették. A vezető balettmester-koreográfus, lényegében egyidejűleg, Harangozó Gyula lett. „Ezzel végre megoldódott a balettkar továbbképzésének problémája is, mely eddig a vezető balettmester egyik kötelességeként erősen háttérbe szorult a koreografálás és más balettmesteri teendők mellett.”¹²⁵

Az operaházi évkönyvek adatai szerint 1934-től Kőszegváry Margit a tánctanítónő, 1939-től „a balettiskola tanítónője”. Nádasi Ferenc neve először az 1938/39-es évad évkönyvében jelenik meg, mint „a tánciskola vezetője”. Megjelölése 1939/40–1942/43. között „a balettiskola tanára”. Az 1943/44-es évkönyvben – Harangozó Gyulával együtt – balettmesterként szerepel.¹²⁶ Magyarország Tiszti Cím- és Névtára szerint 1938–43-ig balettmester Harangozó Gyula, tánckari felügyelő Gilbert Irén, tánctanító Kőszegváry Margit. Nádasi Ferenc először az 1940-es pótkötetben szerepel, tánctanítóként. 1941-ben és 1942-ben balettiskolai tanár, 1943-ban pedig, Harangozó mellett, balettmester.¹²⁷

A második világháború után az Operaházat sem kerülték el az ún. igazoló eljárások. Az intézmény személyi állományából igazoltak 326 főt, nem igazoltak első fokon 137 főt, köztük a balettegyüttesből Bordy Bellát, Éhn Évát, Hamala Irént, Harangozó Gyulát, Géczy Évát, Gilbert Irént, Kálmán Etelt, Kőszegváry Margitot és Ottrubay Melindát. Másodfokon sem igazolták Kőszegváryt és Géczyt.¹²⁸ Kőszegváryt a 17. számú Igazoló Bizottság 1945. április 19-én fegyelmi elé utalta és a további működéstől véglegesen eltiltotta, s bár az indoklás nem maradt fenn az iratok között, nyilván ezzel függ össze, hogy a centenáriumi monográfia szerint tánc-tanítónői működésének zárónapja 1945. április 30.¹²⁹ 1945-ben tért vissza a Fővárosi Operettszínházból balettmesternek az 1927–42 között operai tag Horváth Margit, és vette át Kőszegváry helyett a legkisebb növendékek tanítását.¹³⁰ Horváth Margit 1948. január 22-én már balett-tanítóként szerepelt a családi pótlék kérelmében.¹³¹

Nádasi (eredetileg Nágel) Ferenc törvénytelen gyerek volt, így a nevelőanyja, özv. Szávitnsné nevelte, aki háztartási alkalmazott volt Holczer Jakab táncmesternél, a Fővárosi Orfeum balettkarának vezetőjénél. Holczer a feleségével, Henriette Spinzi egykori olasz prímabalerinával, maga is fenntartott balettiskolát a lakásán. Nádasi magánszorgalomból Spinzinél gyakorolt, majd jelentkezett a Fővárosi Orfeum egyik fiúszereplő-válogatásán, s bekerült a kiválasztott öt közé. A próbák során az igazgató felfigyelt a tehetségére, szólószerepet adott neki, s ettől kezdve Holczerék ingyen tanították. Öt évvel később az Orfeum szerződött tagja. 1909-től a Holczer Jakab által szervezett utazó társulat tagja, s így jutott el Pétervárra, ahol

¹²⁵ Téry Tibor: A magyar balett fejlődése a két világháború között, i. m. 220–221. o. Kiemelés az eredetiben.

¹²⁶ A Magyar Királyi Operaház évkönyve. 51–60. játékév. 1934/35–1943/44., i. m.

¹²⁷ Magyarország Tiszti Cím- és Névtára, i. m. XLVI–L. évf., 1938–1943.

¹²⁸ MOL XXVI-I-3. 1. d. Igazoló bizottsági ügyek, 1945, iktatószám nélkül. Géczy Éva elismerte, hogy a lakásán kisméretű Hitler-szobrot tartott (ajándékba kapta a 30-as években Németországból), ezért nem igazolták és 1945. március 8-án a Színészegyesületbe sem vették föl. 1946. február 1-jétől fizetés nélküli szabadságra távozott. Később visszaszerződhetett és 1949-ben magántáncossá lépett elő. MOL XXVI-I-3. 1. d. 99/1946.

¹²⁹ Mátyus Zsuzsa: Az Operaház 100 éves névsora, i. m. 515. o. Kőszegváry 1947. július 12-én segélykérelmet adott be, de az irat nem maradt fenn, csak az iktatószáma az Operaház iktatókönyvében. MOL XXVI-I-3. 34. d. iktatókönyv 836/1947.

¹³⁰ Horst Koegler: Balettlexikon, i. m. 339. o., Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon, i. m. 314.o.

¹³¹ MOL XXVI-I-3. 4. d. 93/1948.

három és évet töltött fellépésekkel, illetve Enrico Cecchetti magániskolájának növendékeként. Itt ismerkedett meg az orosz iskola kiválóságaival.

Amikor 1912-ben a társulattal hazatértek Budapestre, Nádasi, rábeszélésre, jelentkezett Guerránál az Operaházban. Bátor döntés volt, mert férfi szólistákat a színház nem szerződtetett. Rövid bemutatkozásának sikerére azonban Bánffy Miklós igazgató megnézte őt egy varietéműsorban, és 1913. február 1-jével leszerződtette. (Nádasi két és fél éves szerződésre emlékszik, Vályi három és fél évről ír.¹³²) Ő lett az Operaház első magyar férfi szólistája. A gázsija havi 250 korona, amelyből 100-at Guerra tandíj címén levont. A jól induló karriert derékba törte az első világháború: Nádasi három évig egy pesti laktanya pékségében dolgozott, bár közben táncolhatott. 1917 őszén végre felmentést kapott és visszatérhetett az Operaházba. Újabb aktív periódusa sem tartott sokáig: a zavaros és intrikákkal teli színházi légkör és az ifj. Wlassics Gyula intendánssal támadt nézeteltérés miatt 1920. december 26-án, feleségével, az 1915 óta címzetes magántáncos Lieszkovszky Arankával együtt, megvált a színházról és külföldi varietékhez szerződtek.

1925. július 1-jén az a Radnai Miklós lett az Operaház igazgatója, aki 1917-ben Nádasi felmentését elintézte. Radnai Nadasiban látta az operaházi balett felemelkedésének zálogát és 1926. szeptember 24-én levélben kérte fel a balettmesteri állásra, majd 1928. február 22-én betanítói és szólista feladatokra. Ez utóbbi ajánlat havi 1000 pengő tiszteletdíjról szólt.¹³³ Nádasi, családi okokra hivatkozva, mindkét felkérést visszautasította. 1927 decemberében felbontott első házasságát követően 1930-ban vette feleségül új partnerét, a svájci származású Marcelle Vulliet-Baumot. Állandó lakásukat Berlinben tartották fenn, de szinte folyamatosan úton voltak: Nádasi emlékei szerint 22, a felesége szerint 17 országban turnézta. A hitleri fasizálódás egyre nyilvánvalóbb veszélyei a 43 éves, tehát az aktív táncos pálya végén járó Nadasiban megérlelték a hazatérés gondolatát. 1936 szeptemberében feleségével, Nádasi Marcellával együtt Budapestre érkezett.

A Radnai 1935. november 5-ei váratlan halálát követő operaházi balettmester-válság 1937-re megoldódni látszott. Harangozó Gyula személyében sokat ígérő koreográfus állt a társulat élére, aki a táncosok továbbképzését is intézményesen akarta megoldani. Ezért Márkus László operaházi igazgatóval és a főrendező Oláh Gusztávval együtt megtekintették a Nádasi Balett Stúdió 1937. áprilisi, a Magyar Színházban rendezett műsorát, s ezt követően felajánlották a mesternek az operaházi balettmesteri státuszt. Nádasi 1937. szeptember 1-jén lépett ismét az Operaház kötelékébe. Fizetése azonban olyan alacsony lett, hogy magániskoláját továbbra is fenn kellett tartania.

Harangozó mindent megmozgatott az új státuszért, először Oláh Gusztávot sikerült meggyőznie. Nadasira a balett minden pedagógiai vonatkozását rá kívánta bízni. Sőt, ennél tovább is ment: „előfordult, hogy (...) megmondtam, melyik műben mit szeretnék beiktatni szólónak, milyen lépéseket, ami már magasabb technikai tudást követelt. Ezeket bevette a gyakorlatokba, tananyagba. (...) Amit koreográfusként újítani próbáltam, azt Nádasi pedagógusként elősegítette, majd technikailag elmélyítette.”¹³⁴

Lugossy Emma szerint Nádasi belépésekor az oktatási rend a következő volt. A jelentkező 6-7 éves gyermekek közül, alkati adottságok és tánckészség vizsgálat alapján 30-35 főt válogatott ki a felvételi bizottság. Ez a létszám a képzési idő végére mintegy 50%-ban lemorzsolódott. A növendékek az utolsó szakaszban ösztöndíjat kaptak, majd tánckari szerződést. A kezdő növendékeket hagyományosan mindig nő, Nádasi belépésekor Kőszegváry Margit tanította, az Opera kis balett-termében. A gyermekrepertoárt Horváth Margittól sajátíthatták el.

Az operai felvételi követelményekre Nádasi Marcella úgy emlékezett, hogy „a választék is igen kicsi volt, ezért – főleg a fiúk – könnyen bekerültek az operaházi iskolába és a balettkarba. Ha épkezláb formájuk volt és az orruk is az arc középpontjában helyezkedett el – már úgyszólván semmi akadály nem tornyosult előttük.”¹³⁵ Nádasi Marcella szerint a Nádasi előtti operai iskola „nívója ijesztő volt. (...) Ferinek kimondottan pionír-munkát kellett végeznie. Persze, volt a régiek között is, aki tudott volna jobban tanítani, de senki sem vette a fáradságot, és az volt az általános felfogás, hogy nem szabad saját magunknak konkurenciát nevelni. Így is volt egy klikk, amely Nádasi működését bizalmatlansággal nézte és ellenállást szervezett.” Később egyes táncosnők felismerték a lehetőséget és eljártak a felnőtt gyakorlatokra, mint Vera Ilona, Ottrubay Melinda, Bartos Irén, Hidas Hédi, Géczy Éva, Pintér Margit, míg a férfi táncosok

¹³² Nádasi Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje, i. m. 298. o.; Vályi Rózsi: Nádasi Ferenc, a magyar balett érdemes művésze, i. m. 292. o.

¹³³ Radnai Miklós 417/1928. ikt. számú levele. Magyar Táncművészeti Főiskola Levéltára (a továbbiakban: MTFI).

¹³⁴ Harangozó Gyula: Mozaikok az operai balett és pályám történetéből, i. m. 76. o.

¹³⁵ Nádasi Marcella: Jegyzetek Nádasi Ferenc tanítási módszeréről, i. m. 48. o.

„megelégedtek azzal, amit elértek” A fiatalok közül Patócs Kató, Tatár György, Tóth László voltak az első Nádasi-növendékek. A gyerekosztályból Lakatos Gabriellát és Kováts Nórát Nádasi kiemelte, mert nem akarta Kőszegváry keze alatt hagyni. „Az első év végén, a vizsgán, Feri osztály a már más képet mutatott, mint az előzőn. Egyszerű, de csinos kis egyenruhában, fegyelmezetten és tisztán gyakoroltak.”¹³⁶ Nádasi Marcella szerint általában 100 jelentkező volt, ebből legfeljebb 5-6 fiú, jórészt színházi emberek gyermekei, akik közül Harangozó, Nádasi és a színházi orvos választották ki a kb. 40 növendéket, főleg lányokat. A megfelelő alkat, mozgáskészség és egészségi állapot mellett feltétel volt, hogy a jelentkező elmúlt 7 éves és elvégezte az első elemi. Ez utóbbi a közösségi fegyelem miatt kellett. A felvétel próbaévre szólt, amelynek végén kb. 10-12 fő maradt meg a második tanévre. Mindkét évfolyamot Kőszegváry Margit tanította. A növendékek khitonszerű fehér inget kaptak, fekete övvel. Az első év végi vizsgán gyakorlatok és koreográfia volt, szólók nélkül. A bizottságban az igazgató és a gazdasági vezető is helyet foglalt, az esetleges ösztöndíj miatt.¹³⁷ A második rostavizsga az 5–6. osztályban, kb. 13-14 éves korban történt. Ezután a továbbjutók ösztöndíjas tánckari tagok lettek: a balettkarral együtt művészképzősök (összesen kb. 40 fő). Az igazgató 5 pengőt adott a legjobbaknak, Nádasi pedig a saját aranyérmét. A művészképzős órarend – amelyet Nádasi Berlinben, Edvardovánál látott – így alakult: hétfő: spicctechnika: rúdgyakorlat a lábizmok erősítésére és spiccelések; kedd: forgás-technika: láb-, kar- és törzsgyakorlatok a helyes és precíz fordulatokhoz és pirouettekhez; szerda: rövid klasszikus rúdgyakorlat, utána karaktertánc-képzés és gyakorlat; csütörtök: battu-technika és ennek előszítése; péntek: nagy ugrások és ehhez kapcsolódó kombináció; szombat: lépés-kombinációk (spicc és ugrás), később mimika, improvizáció, pas de deux.¹³⁸ Nádasi tartotta először nyilván, hogy ki nem jár a gyakorlatokra. Ő vezette be a szabályos francia szakkifejezéseket. Ritkán kiabált, inkább csendesebben beszélt, hogy elhallgassanak. A heti órarendről Ugray Klotild visszaemlékezése némileg eltérő. Eszerint hétfőn szünnap, kedden általános gyakorlat, szerdán forgó-óra, csütörtökök karakter-óra (benne sztepp is!), pénteken spicc-óra (mindent, még a rúd-gyakorlatot is spiccen kellett végezni!), szombaton battu. „(...) mindenki tudott harminckét rond de jambe fouetté-t (...) mert minden óra ezzel fejeződött be.”¹³⁹ Ez nyilván a haladók csoportjának órarendje volt. Az mindenestre tény, hogy a mester oktatás-módszertani újítása a kötött tanrend bevezetése volt, lényegében ettől vált „iskolává” az operaházi balettkola. Nádasi eleinte csak a nagyobbakkal, az ún. művészképzősökkel foglalkozott, és vezette a művészek gyakorlatait. Azonban hamarosan belátta, hogy a teljes képzési rend újragondolása nélkül nem érhet el megfelelő eredményt, ezért Kőszegváry Margittól átvette a legkisebbek tanítását is. Öt év múlva szárnyra bocsátott első tanítványai Csinády Dóra, Lakatos Gabriella, Pásztor Vera, Patócs Kató, Tatár György, Vashegyi Ernő voltak.¹⁴⁰ „Az évvégi vizsgarendszer a már szerződöttetett tagságra is vonatkozott. Ennek alapján nyílt ehetősége a táncosnak arra, hogy egy quadrille-t előre ugorjon, vagy éppenséggel végleg távozzon a színházból.”¹⁴¹ Nádasi „igyekezett a vizsgákat ünnepélyessé tenni, tradíció volt nála a szép fehér öltöny, amit erre az alkalomra felvett. A teremvizsgára meghívta az opera tagjait (...). Egyszer nagyon el volt keseredve, mert senki az operai vezetőségből nem találta érdekesnek eljönni (...).”¹⁴² Nádasi tehát megerősítette a felvételi vizsgát és gyökeresen megújította az oktatást. A képzést három fokozatba osztotta. Az első három évben együtt tanultak a 6-9 éves gyermekek. A haladó csoportba a követelményeknek megfelelő növendékek jutottak tovább, s itt a 10-12 évesek tanultak együtt. Végül a művészképző következett, a legtehetségesebb 13-15 évesek számára, aki már ösztöndíjat kaptak az operától. Ezzel 16 éves korra elérhetővé vált a technikai tökéletesség. A képzés szakmai tartalmát Nádasi a Lugossy Emmának 1964 novemberében adott interjújában részletesen kifejtette.¹⁴³ Óráinak szakmai tartalmát, menetét Géczy Éva is szemléletesen összefoglalta.¹⁴⁴

¹³⁶ Nádasi Marcella: Életem és a balett, i. m. 44–45. o.

¹³⁷ Megjegyezzük, hogy az ösztöndíjas tánckari növendékek nem minősültek közszolgálatban álló személynek. Példa erre, hogy Kőszegi Lea tánckari ösztöndíjas felmondását a Miniszterelnökség 1947. május 3-án megsemmisítette, mert a határozott idejű ösztöndíja alatt (1945. április 1. – 1946. augusztus 31.) ily módon nem volt elbocsátható. MOL XXVI-I-3. 3. d. Iktatószám nélkül.

¹³⁸ Körtvélyes Géza: Nádasi Ferencről – Nádasi Marcellával, i. m. 59–63. o.

¹³⁹ Major Rita: A pedagógus Nádasi Ferenc = Táncművészet, 1983. 12. szám, 5. o.

¹⁴⁰ Vályi Rózsi: Nádasi Ferenc, a magyar balett érdemes művésze, i. m. 305–306. o. Vályinál tévesen Kőszegváry Teréz szerepel.

¹⁴¹ Erdélyi Hajnal: Beszélgetések Nádasi Ferenc balettpedagógiai munkásságáról, i. m. 11. o.

¹⁴² Nádasi Ferenc emlékezete. Emlékezés a Fészek Művészklubban. In: Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1984. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1984. 14. o.

¹⁴³ Lugossy Emma: Nádasi Ferenc, a balettmester, i. m. 87–96. o.

¹⁴⁴ Kaposi Edit: Beszélgetés Géczy Évával, i. m. 33. o.

Nádasi sikerrel adaptálta a Cecchetti-től tanult módszertant. Lőrinc György szerint Guerra szellemében tanított, és „káprázatos gyorsasággal teremtett magyar iskolát. Acélos lábtechnika, virtuóz forgás és erőteljes ugrás jellemezte ezt (...). A magyar táncosok pedig a jó technikát karakterizáló és drámai erővel töltötték meg.”¹⁴⁵ Márkus László operaházi igazgató pedig így fogalmazott: „Az utánpótlás nevelést is sikerült megoldanunk azzal, hogy megnyertük a méltán jó hírű táncpedagógust, Nádasi Ferencet balettiskolánk vezetésére. Operánknak most már négy, az országon kívül is elismert magántáncosnője és kiválóan képzett magántáncosai mellett tánckarában is olyan fiatal erők állnak rendelkezésre, akik bármilyen magas egyéni feladatot is sikerrel megoldhatnak. És említést érdemel, hogy e pár év alatt az addig volt 3 magántáncos helyett ma 16 fiatal férfitáncosunk van, mind a magunk nevelése és klasszisuk olyan, hogy tavaly a milánói Scala tőlünk kért kölcsön férfitáncosokat az Igor herceg ottani bemutatójára.”¹⁴⁶ Az operai balettegyüttes létszámának 1937 utáni fejlődését jól szemlélteti az alábbi táblázat.¹⁴⁷

évad	magántáncosnők + (címzetesek)	magántáncosok + (címzetesek)	tánckari tagok, nők	tánckari tagok, férfiak	tánckari növendékek
1937/38.	4+(1)	3	21	6	5
1938/39.	4+(1)	3+(2)	23	4	7
1939/40.	4	5	19	7	2
1940/41.	4	5	22	7	5
1941/42.	3+(1)	5	24	7	4
1942/43.	3	5	30	11	2
1943/44.	2+(4)	5+(1)	29	11	4

Éhn Éva emlékei szerint 1937-ben – akkor ő már harmadéves növendék volt – Nádasi „tabula rasa”-t csinált. Újra kettéosztották a csapatot, és Nádasi délelőtt a kicsikkel, délután a felnőttekkel foglalkozott. A képzés időtartama 5-6 év volt. Nádasi „egyszemélyes balettiskola volt, mert mindent tudott”. Az operai iskolában nem volt tandíj, de ruhára, cipőre költeni kellett, egy cipő 8-12 P volt. A statisztaszerepek hosszadalmasak és unalmasak voltak, előadásonként 1-2 P-t kaptak érte. Az ösztöndíj havi 50 P volt, a még jobbakat szerződtették. Az év végi termi vizsgán ott volt az igazgató, de Harangozó nem szerette a vizsgákat. A legjobb növendékek 5 P-t kaptak. Nádasi személyes odafigyelését mutatja pl. az Éhn Évának írott levele: „Ilyen szorgalmas maradj! akkor biztosan nagy művésznőt nevelék belőled, mestered Nádasy Ferenc. Bpest, 1937. dec. 27.”¹⁴⁸ Éhn Éva szerint a mester tanítási módszerét mindenekelőtt a tánc és a tanítványok szeretete, az órai légkör pozitív hangulatának fenntartása, ugyanakkor a sokoldalúság – még spicctechnikát is tanított –, az erős iram, a gyakorlatok és kombinációk demonstrálása jellemezte.¹⁴⁹

A nyolc esztendő Kováts Nórárt Neményi Lili operaénekes a sátoraljaújhelyi Pincekert vendéglőben látta meg, táncolás közben, és ő javasolta a szülőknek a balettiskolát. El is mentek a szeptember 13-ai felvételire, ahol kb. 250-en jelentek meg. A zsűri elnöke Oláh Gusztáv volt, további tagjai Nádasi, Harangozó, Szalay Karola, Vera Ilona és egy orvos.¹⁵⁰ Kováts Nórárt és Rab Istvánt Nádasi egyaránt szegény sorból emelte ki. Az ingyen tanítás mellett Kovátsot ruházták, Rab pedig a mester közbenjárására Hamala Irénél kapott szállást.¹⁵¹

Lakatos Gabriella részletesen beszámolt balettiskolai éveiről. Őt 1937-ben csak harmadszorra vették föl. Hétévesen azért utasították el, mert fejletlen, a következő évben pedig azért, mert csúnya. A felvételi bizottságban Márkus László igazgató, Morlin Amadé főtitkár, Harangozó Gyula, Nádasi Ferenc és egy orvos foglalt helyett. A jelentkezők szóltak táncos előtanulmányaikról, majd zenére lépkedtek, a ritmusérzék megállapítására. Ezután a rúdnál az ízületeket, a tágasgot vették szemügyre. Aki megfelelt, jobbra, aki nem, azt balra állították. Nádasi a balra állítottak között felfigyelt Lakatosra, és próbaidőre kiválasztotta. Az első

¹⁴⁵ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet tegnap és ma. In: Manhercz Károly (szerk.): Állami Balett Intézet. Budapest, 1981. 9. o.

¹⁴⁶ Márkus László: Az Operaház mélyen tisztelt bérlőihez. In: A Magyar Királyi Operaház évkönyve, 57. játékév. 1940–1941. i. m. Melléklet, 5. o.

¹⁴⁷ Az adatok forrása: A Magyar Királyi Operaház évkönyve. 54–60. játékév. 1937/38–1943/44., i. m.

¹⁴⁸ Éhn Éva visszaemlékezése, 2011. október 3.

¹⁴⁹ Éhn Éva: Pedagógiai tapasztalataim és nézeteim. In: Merényi Zsuzsa – Béres Ferenc – Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1986, i. m. 50. o.

¹⁵⁰ Kaán Zsuzsa: Kováts Nóra = Táncművészet, XVIII. évf. 1993. 3–4. szám, 16. o.

¹⁵¹ Nádasi Myrtill (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966, i. m. 34, 36. o.

két évben Kőszegváry Margit tanította őket a kisteremben, akit Titi művésznőnek kellett szólítaniuk. A tananyag rúd- és középgyakorlatokból állt. Az első és második év végén rostavizsga volt, aki a második év végén is megfelelt, az Nádasi keze alá került, a nagyteremben. Lakatos a második év végén is „balra állították, ekkor ismét Nádasi lépett közbe. Ezután magához kérte a kislányt, a lakására. Világossá tette, hogy legközelebb már nem fogja megvédeni, és meggyőzte, hogy színészi ambícióit a balettszínpadon is megvalósíthatja. (S ebben sem tévedett.) Nádasi nemcsak az Operában vette át Lakatos képzését, hanem magániskolája fél négyes gyakorlatára is beíratta, ráadásul ingyenes növendékként, mert Lakatos a tandíjat nem bírta fizetni. (Később első télikabátját is Nádasiéktól kapta.) Feltételül szabta viszont a szorgalmas munkát. A növendékek napirendjét erősen terhelte a minden esti operai statisztálási kötelezettség, emiatt – főleg a Pest környékiek – igen későn jutottak haza, s másnap reggel 8-kor már a teremben kellett állniuk.¹⁵² A statisztálási kötelezettség a szólisták és az első quadrille kivételével valamennyi táncvariánsra kiterjedt.¹⁵³ Hegedűs Judit szerint a 40-es évek elején a balettnövendékek statisztálási gázsija 1 pengő volt.¹⁵⁴ Szarvas Janina öt éves korától járt a Nádasi-iskolába, ahol a mester ingyen tanította, mint kivételes tehetséget. Nyolcévesen felvették az Operaházba. Az ő pályáját utóbb elsősorban Oláh Gusztáv egyengette, aki vizsgabizottsági tagként választotta ki számára a megfelelő szerepeket.¹⁵⁵ Róna Viktor saját elhatározásból jelentkezett 1945-ben a felvételre. Emlékei szerint a junior osztályba 8-14 év közötti növendékek jártak.¹⁵⁶ Erdélyi Hajnal írja: „A reggeli gyakorlat után az összes darab próbáin ott kellett lenni, és az egész repertoárt meg kellett tanulni. Harangozó mester gyakran próbára tette a tanulókat. Rámutatott valakire: »Ide állj be!«, és tudni kellett a táncot. (...) Minden szezon végén volt egy vizsgagyakorlat minden osztálynak, melyet Nádasi mester tartott, ahol ott ült elől Harangozó mester és az egész igazgatóság, élén Márkus Lászlóval. Itt döntötték el a további sorsunkat.»¹⁵⁷ Kun Zsuzsa emlékei szerint 1943 augusztus végén a felvételi vizsgán 100-120 kislány jelent meg. A procedúra a következőképpen zajlott: „egy néni ült a zongoránál, és mindenkit középre állítottak, hogy egymás után szemügyre vegyenek bennünket.” A bizottságban Nádasi mellett Ferencsik János, Székely Mihály és Harangozó Gyula foglalt helyet. „Kőszegvári Margit (...) néhány egyszerű mozdulatot mutatott. Kis sautékat kellett ugrani.” Aztán megvizsgálta a tágságot, végül zenére improvizáltak. Aztán kettéosztották a társaságot, s a jobbra állítottak jutottak be.¹⁵⁸ Az operai balettszínpadon két csoport működött, mert csak két balett-terem volt, és 10 órától már a színházi művészek gyakoroltak. A kezdőket az első két évben Kőszegváry Margit („Titike” művésznő) foglalkozott, Nádasi ezt követően vette át a képzésük irányítását. A növendékek számára a színpadi gyakorlat megszerzése nem okozott gondot, „de nem voltak koncertek, végzős vizsgák (...) s hogy ki lesz ösztöndíjas, később együttesi tag, azt az év végi termi vizsga után bizottság döntötte el. Így csoportos vagy szólófeladatokban nem tudtak önállóan színpadhoz jutni a növendékek.” – emlékezik Kun Zsuzsa.¹⁵⁹ Kőszegváry „igyekezett annyira felkészíteni bennünket, hogy ha a Mester benéz a terembe, azt lássa, „munka van”. Nádasi aztán a jobbakat meglehetősen hamar átemelte egy bizonyos középső csoportba, a nagyterembe. És aki ott is gyorsan haladt, azt már abba az első csoportba vitte, ahol (...) a szólisták is dolgoztak.”¹⁶⁰ Kun Zsuzsa, aki emlékszik Székely Mihály operaénekes vizsgabizottsági tagságára is,¹⁶¹ 1949-ben lett operaházi ösztöndíjas, a havi ösztöndíja 500 Ft volt.¹⁶² Előzőleg, mint növendék, 150-Ft-os ösztöndíjat kapott, Som Gizellához és Szarvas Janinához hasonlóan, amelyet a szakszervezet közreműködésével 300 Ft-ra emeltek.¹⁶³ Koren Tamás 1945 szeptemberében került a balettszínpadra. Visszaemlékezése szerint a felvételi vizsga utcai ruhában történt, a gyerekek csak a cipőt vették le, és máris gyakorlatokat végeztek velük. A vizsga három napig tartott, utánaozni kellett a nagyokat, tehát amiket ők bemutattak. Mindössze két fiú volt az akkor

¹⁵² Szűdy Eszter: Beszélgetés Lakatos Gabriellával. In: Merényi Zsuzsa – Béres Ferenc – Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1986, i. m. 105–108. o.; Erdélyi Hajnal: Mesterem: Nádasi Ferenc – Beszélgetés Lakatos Gabriellával = Táncművészeti Értesítő, 1966. 1. szám, 15–19. o.

¹⁵³ Kaposi Edit: Beszélgetés Géczy Évával, i. m. 34. o.

¹⁵⁴ László Zsuzsa: „Így kerek a táncos múltam” beszélgetés Hegedűs Judittal = Táncművészet, XXXV. évf. 2004. 4. szám, 22. o.

¹⁵⁵ Kaán Zsuzsa: Szarvas Janina = Táncművészet, XXX. évf. 1999. 6. szám, 10. o.; Hegedűs Györgyi: Szarvas Janina. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011. 11–24. o.

¹⁵⁶ Nádasi Myrtil (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966, i. m. 45–46. o.

¹⁵⁷ Erdélyi Hajnal: Emlékkönyv az Operaház óvohelyéről, i. m. 9–10. o.

¹⁵⁸ Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina. Nemzetközi Tánc- és Kultúra Alapítvány – Trionfo Kft., Budapest, 2010. 13–14. o.

¹⁵⁹ Nádasi Ferenc emlékezete. Emlékezés a Fészek Művészklubban, i. m. 15. o.

¹⁶⁰ Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina, i. m. 14. o.

¹⁶¹ Major Rita: Az első évtized – Kun Zsuzsa emlékei = Táncművészet, 1985. 4. szám, 21. o.

¹⁶² Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina, i. m. 18. o.

¹⁶³ Hegedűs Györgyi: Szarvas Janina, i. m. 28. o.

felvételizők között, nyolc évesek, Róna Viktor és Koren Tamás. Egy héttel később Harangozó megnézte őket, és azt mondta, ez a két fiú okvetlen kell nekem. A balettiskolai tanítás mellett állandó volt a statisztálás, sőt volt olyan balett, amelyet Harangozó eleve a gyerekszerepre koreografált. Öt évig tartott a szakmai képzés. Egyébként a gyermek repertoárt Horváth Margit vezette. Az operai balettiskolában semmifajta tanrend nem volt, de fegyelmileg nagyon komolyan vették a dolgot. A büntetések csúcsa az volt, hogy letiltották a darabról a gyerekszereplőt. Elméleti oktatás nem folyt, csak a táncírással, a Lábán-kinetográfiával próbálkoztak, sikertelenül. A balettiskola ingyenes volt, de ha plusz igények merültek fel, például valakinek több balettcipő, gyakorlócipő kellett, akkor ezért fizetni kellett. Szombaton is volt szakmai oktatás, vasárnap viszont csak előadás. Fellépti díjként esténként 2 forintot kaptak, amelyet az előadás végén, készpénzben kifizettek. Előfordult, hogy havonta 20 előadásban szerepelt, és ezt a pénzt nem a szülőknek fizették ki. Az iskolai étkeztetést úgy oldották meg, hogy a kislányok nagyobbik öltözőjébe behozták az ételt, valaki ezt megszervezte és kiszállította, ezért fizetni kellett.¹⁶⁴

Havas Ferencet is kifejezetten Nádasí fedezte fel: 1947-ben az operai kórus-felvételeiről lemaradt fiút behívta a másnapi balett felvételire. A kb. 400 jelentkezőből 18-at vettek fel, köztük Havast. 1948-ban két osztályt ugrott és ingyenes növendék lett a Stúdióban.¹⁶⁵

„A mester a tanítás menetét aszerint alakította, ahogy az első sorokban gyakorló tehetségesebb növendékek fejlődése megkívánta. Az órákat a lendületes tempó, a változatos ritmusok és lépéskombinációk jellemezték, melyekben kiemelt szerep jutott a forgásoknak és battierozott ugrásoknak. Ezeket Nádasí korát meghazudtoló frissességgel és könnyedséggel mutatta be, a növendékek pedig leutánozták. Mivel ekkor a tanítás még csak balettórákból állt, a mester ezen belül adott karaktertánc és táncos pantomim feladatokat is.”¹⁶⁶ Lugossy az alábbi Nádasí-növendékeket sorolja fel (Nádasí Ballet Stúdió és Operaház): Patócs Kató, Tatár György, Pásztor Vera, Vashegyi Ernő, Szarvas Janina, Kováts Nóra, Rab István, Csinády Dóra, Ősi János, Lakatos Gabriella, Havas Ferenc, Kun Zsuzsa, Fülöp Viktor, Müller Margit, Ugray Klotild, Som Gizella, Végvári Zsuzsa, Eck Imre, Balogh Ágoston, Tóth László, Éhn Éva, Karda Mária, Mák Magda, Szilágyi Mihály, Baross Natália, Czechner Júlia, Kaszás Anna, Blanár Ágnes, Gaál Éva, Hegedüs Györgyi. Nádasí Marcella a növendékeket kiegészíti Anda Margit, Erdélyi Alice, Rác Boriska neveivel.¹⁶⁷ Ezen kívül az Állami Balett Intézet első végzős évfolyamának (1954) tagjai is az operában kezdték tanulmányaikat. Nádasí gyakorlatvezetőként Vera Ilona, Bordy Bella, Szalay Karola, Bartos Irén, Hamala Irén, Rác Boriska, Erdélyi Alice, Géczy Éva balettgyakorlatait irányította.¹⁶⁸ E névsort Körtvélyes Géza kiegészítette Ottrubay Melindával, Kálmán Etelkával, Pintér Margittal.¹⁶⁹

1946 júniusában a balettiskolába 66-an jelentkeztek, közte 5 fiú. 5-14 év közöttiek, de volt egy 20 éves is. Közülük Nádasí kézírásával a papíron „igen” jelölést kapott, tehát felvételt nyert 21 fő, 6-11 évesek. „nem felelt meg” 28 fő, nincs jelzés 17 név mellett (talán nem jelentek meg?). A jelentkezés szülői kérelemmel történt.¹⁷⁰ 1948 nyarán a felvételin 65 jelentkező volt, általában 6-14 évesek, de akadt egy-egy 5 és 20 éves is. A bizottság 33 lányt és 1 fiút vett fel.¹⁷¹ 1949 júliusában 213 jelentkezőből 16 lányt és 4 fiút vettek föl, valamennyien 7-9 évesek voltak.¹⁷² Protekciós kérelmek előfordultak: 1946-ban a későbbi miniszterfeleség, Vas Zoltánné kérte az igazgatót, hogy vegyenek fel egy 10 éves kislányt; akit behívtak és felvettek. 1948 őszén egy kiscgazda párttag Ortutay Gyula miniszterhez fordult protekcióért, hogy 8 éves unokahúgát vegyék fel. Tóth Aladár igazgató október 5-ei válaszában megírta, hogy a folyó tanévre már betöltötték a helyeket, de 1949 júniusában jöhet felvételire.¹⁷³

Az év végi vizsgák közül az 1945/46. tanév végi vizsga beállása a levéltárban fennmaradt. „II. osztály. Zongorán kísér: Patachich János” Félkörben a rúdnál 29 lánynév, a nevük mellett az eddig végzett évek száma.¹⁷⁴ „I. é.”-től „VIII. é.”-ig minden szám előfordul. Középen egymás alatt hét sorban egymás mellett

¹⁶⁴ Koren Tamás visszaemlékezése, 2011. március 30.

¹⁶⁵ Nádasí Myrtill (szerk.): Nádasí Ferenc 1893–1966, i. m. 43. o.

¹⁶⁶ Merényi Zsuzsa: Táncpedagógia, i. m. 143. o.

¹⁶⁷ Körtvélyes Géza: Nádasí Ferencről – Nádasí Marcellával, i. m. 60–61. o.

¹⁶⁸ Lugossy Emma: Nádasí Ferenc, a balettmester, i. m. 102–103. o.

¹⁶⁹ Körtvélyes Géza: Nádasí Ferenc helye és szerepe a magyar balettművészet történetében, i. m. 9. o.

¹⁷⁰ MOL XXVI-I-3. 5. d. 10/1949.

¹⁷¹ Uo. 6. d. 1949. évi számnélküli iratok. (A besorolás nyilván téves, mert az 1948-as felvételi anyagairól van szó, hiszen Boros Erzsébet 9, Widinszky Mária 7 éveseknek van jelölve.)

¹⁷² Uo. 5. d. 611/1949.

¹⁷³ Uo. 1. d. 512/1946., 4. d. 890/1948.

¹⁷⁴ Az évek jelentése Kun Zsuzsa szíves közlése.

nevek. Az első sorban 5 férfitáncos neve, valószínűleg a művészképzősök. A második sorban 4 férfinév, közülük 3 azonos az első sorral. A 3-7. sorokban összesen 28 növendék neve, egy híján a rúdnál álló 29 fő. A csak a rúdnál szereplő lány neve mellett kérdőjel van. Egyes nevek különböző jelekkel vannak ellátva (o, x, +, aláhúzás, áthúzás, bekeretezés). Külön lapon Nádasai saját kezű feljegyzése: „Kitüntetésre ajánlom!” A II. osztályból Szarvas Janina és Kún Zsuzsa, az I. osztályból Nagy Izabella, Sági Jacqueline és Végvári Zsuzsa neve szerepel.¹⁷⁵ Reklamáció előfordult: a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége X. kerületi csoportjának ügyvezető elnöke levelet írt az Operaháznak egy eltanácsolt kislány visszavétele ügyében. Nádasai 1946. július 11-ei feljegyzésében leírta, hogy a lány az operai balettiskola „előkészítő osztályának” növendéke volt, alkati, szorgalmi és tehetségbeli hiányosságai miatt bocsátották el. Tóth Aladár igazgató ezt a szöveget átvéve írta meg a válaszlevelet.¹⁷⁶

Az 1947/48. tanév végén Nádasai nem kielégítő előmenetel miatt 11 kislány, alkati okok és technikai problémák miatt 4 kislány tanácsolt el, ez utóbbiaknál részletes indoklással. A Tóth Aladár által szignált formalevél szövege azonban mind a 15 növendéknek egységesen a következő volt: „Sajnálattal értesítem, hogy mivel az 1947/48. tanévben a balettiskolában megfelelő előmenetelt nem tanúsított, így a jövő évben nem áll módomban az iskolába felvenni. Budapest, 1948. június 24.” A szülők eltérően reagáltak. Az egyik apa ügyvéd útján kért hivatalos igazolást arról, hogy leánya 1942-től operaházi balettiskolai növendék volt, és csoportos szerepekben fellépett. Egy másik szülő azért fellebbezett, mert az eltanácsolásról szóló levelet nem kapta meg, és lánya 1948 szeptemberében megjelent a balettórán, ahol Horváth Margit balettkatató közölte, hogy ő már nem növendék. Mint kiderült, a levelet nem ajánlva küldték, és az időközben elköltözött család azt valóban nem kapta meg. Az ügyből tárgyalás lett, amelyen az Operát a titkár, a jogtanácsos és az üzemi bizottság-elnök képviselte, és az 1948. október 30-án felvett jegyzőkönyv szerint megidéztek Nádasai Ferencet, Mihály András főtitkárt és Raksányi Júlia balettfelelőst. A felesleges részletkérdésekkel és személyeskedéssel terhelt vizsgálat után a bizottság végül arra az elhatározásra jutott, hogy javasolják a növendék ismételt vizsgára bocsátását, amely alapján az eltanácsolásról újabb döntés születik.¹⁷⁷

Az 1948/49. tanév végi vizsgán az I. osztályban két csoportban 29 növendék vizsgázott, 19 első és 10 másodéves. A II. osztályban 43 növendék neve szerepel, közülük Nádasai megjelölt hét ösztöndíjra és két szerződésre javasolt növendéket. Ugyancsak megjelölt három, alakilag és egy előmeneteli ok miatt eltanácsolandó nevet. A lap alján kézírással két későbbi jövő (Ángyási Erzsébet, Miklóssy Margit) és egy fegyelmezetlen („beszél”) (Orosz Adél) növendék neve. Mindezek alapján 1949. július 9–10-ei dátummal figyelmeztetéseket és eltanácsolásokat fogalmaztak. Az előbbi Angyási, Miklóssy és Orosz Adél szüleinek küldték el. A két növendék hat havi próbaidőt kapott, Orosz Adélnak további fegyelmezetlensége eseteire kizárást helyeztek kilátásba. E leveleket Mihály András főtitkár írta alá. A következő tanévre fel nem vett 15 növendék értesítő leveleit Tóth Aladár szignálta. Tizenhárman nem megfelelő előmenetelről kaptak indoklást, a fent említett három növendéssel viszont azt is tudatták, hogy bár testi fejlődése miatt az operai színpadra nem alkalmas, „ez a körülmény azonban kisebb színpadon érvényesülését nem gátolja”.¹⁷⁸

1950. július 8-án Nádasai Ferenc hét növendéket eltanácsolt el, szintén Tóth Aladár értesítő levelével.¹⁷⁹ Erdélyi Hajnal írt arról, hogy a balettkarban sajátos hierarchia uralkodott. „(...) a férfiak az első pillanattól kezdve megkívták, hogy tegezzük őket. Például az akkor rangidős sztár Kószeghy Ferencet csak úgy Ferizhettem! A nálam idősebb lánya, Lea akkor már haladó osztályban táncolt. (...) Nem így volt a lányokkal! Ők néhány év korkülönbséggel betartottak maguknak egy szigorú respektet, amit felnőttkorig csak imitt-amott lehetett feloldani. Már ösztöndíjasan, 15 évesen is előfordult nemegyszer, hogy próbaszünetben csak úgy odaszólt a „művésznő”, hogy »Szaladj fiam, hozzá nekem a büféből egy szendvicset! «”¹⁸⁰ A hierarchia a fiúnövendékek között erőteljesebben jelen volt. 1948. október 22-én az igazgató megvádolta Rab István, Garai Nándor, Eck Imre és Solymosi Kálmán táncosokat, hogy Róna Viktor, Koren Tamás és Tóth János növendékeket többször tetteleg bántalmazták. Az operaházi orvosi látogatás 8 napon belül gyógyuló sérüléseket rögzített. Az eljárás Róna Viktor apjának feljelentésére indult. Az október 26-ai fegyelmi tárgyalásnak csak gyorsírási jegyzőkönyve maradt fenn. Az érintetteken kívül hat további táncost is meghallgattak. A határozatban Ecket és Garait felmentették, Rab és Solymosi 20-20%

¹⁷⁵ MOL XXVI-I-3. 1. d. 512/1946. Sági utóbbi Menyhárt Júlia néven szerzett balettművész diplomát, majd Menyhárt Jacqueline néven lett operaházi táncművész.

¹⁷⁶ Uo. 1. d. 508/1946.

¹⁷⁷ Uo. 4. d. 539/1948.

¹⁷⁸ Uo. 5. d. 611/1949.

¹⁷⁹ Uo. 7. d. 629/1950.

¹⁸⁰ Erdélyi Hajnal: Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről, i. m. 11. o.

gázsicsökkenést kapott.¹⁸¹ Koren Tamás erre az esetre nem emlékezett, azt viszont elmondta, hogy voltak a kicsikkel szemben különféle beavatások, tehát a gyerekek közti hatalmi helyzet ebben is megnyilvánult. Volt például egy lyukas tonettszék, amelybe a nagyobb balett növendékek beleültették a kisebbeket és a fenekükre ráverték.¹⁸²

A balettiskolában előfordultak más fegyelmi ügyek is. Két példa: az operai gondnok 1948. február 17-ei feljegyzése alapján Kiss Márton, Szőke Ervin és Vajányi Miklós „V. áll. oszt.” balettnövendékeket öltöző rongálás és gyufázás miatt február 24-én fegyelmileg kizárták. Okolicsányi balettnövendék 1948. október 9-én egy Bánk bán előadáson véletlenül lerántotta a világítótestet. Emiatt 1949. február 17-én 216 Ft kártérítésre kötelezték.¹⁸³

Nádasi kérlelhetetlen szakmai szigorral párosuló humánus természete közismert volt. A rossz családi körülmények között élő tehetségeket felkarolta, támogatta, pénzzel is segítette. Előfordult, hogy balettóra előtt segített közismereti órákra való készüléskor. Beteg növendékét nem egyszer magához vette, gondoskodott orvosi ellátásáról – emlékezett Menyhárt Jacqueline. A növendék képességeit egyedi pedagógiai módszerekkel csalta elő, nem uniformizált, ösztönző ötletei – pénzjutalom, szabadidő-jutalom – a maguk nemében szokatlanok, de eredményesek voltak. Már az operai balettiskolában bevezette a mai szóval „osztályfőnöki órákat”, amelyeken tánc történeti ismereteket adott át – mondta Orosz Adél.¹⁸⁴ A jutalmazás legmagasabb szintje az ún. Nádasi-féle aranyérem volt, amelyet első ízben Patócs Kató és Mednyánszky Ági kapott meg.¹⁸⁵ Éhn Éva szerint az első kiosztásra 1938-ban került sor. 1939-ben Éhn Éva és Anda Margit, 1940-ben Lakatos Gabriella vehette át. Az Éhn Éva tulajdonában levő érem szövege: „A szorgalomért” – N.F.¹⁸⁶ Lakatos Gabriella szerint a mester minden évben kettőt adott ki, egyet a legjobb növendéknek, egyet a legjobb forgónak. Lakatos az utóbbiban részesült. Később Csinády Dóra is elnyerte az érmet.¹⁸⁷ Kováts Nóra a második tanévének végén kapta meg (tehát valószínűleg 1941-ben).¹⁸⁸ Kun Zsuzsa emlékei szerint az érmet 1949-ben ő és Szarvas Janina vehették át.¹⁸⁹ Ugyanakkor Major Rita idéz egy feliratot: „Ugray Klotildnak a szorgalmáért, Nádasy Mestertől. M. Á. Operaház 1949. VII.4.”¹⁹⁰ Nádasi csak ritkán ragadta el indulata, emlékezetes esete volt Tóth János növendékkel, aki feljelentette mesterét az operaházi pártirodán, mert Nádasi földhöz vágott egy széket. Az ügyet végül elsimították. Nádasiék jóindulatára jellemző, hogy a fiút, egy lábsérülése után, ápolásra magukhoz vették.¹⁹¹

Nádasi 1938. május 3-án egyik alelnökévé választotta és az 1939. május 2-ai tisztújító közgyűlésen megerősítette a Magyar Táncitanítók Országos Szövetsége. Kapcsolata a táncitanítók szakmai közösségével a 40-es évek végéig szoros maradt. A *Táncitanítók Lapja* 1939 májusában beszámolt arról, hogy a szövetség továbbképző tanfolyama tagjainak az Operaház igazgatósága engedélyezte, hogy meglátogassák a balettiskolát és megnézhessék Nádasi óráját. A száz tagú (!) küldöttséget Róka Gyula szövetségi elnök vezette.¹⁹² 1949 elején hasonló eseményre került sor. A „kitűnő kartársként” említett Nádasi Ferenc meghívta az ekkor már Magyar Táncitanítók Országos Szakegyesülete néven működő, Szántó Károly által elnökölt szövetség táncitanítóképző tanfolyamának I-II. éves hallgatóit (kb. 30 fő) az operaházi balettiskolába. Az egyesület 100 Ft jutalmat tűzött ki azok részére, akik a látogatásról élményszerűen beszámolnak. Végül négy db 25 Ft-os díjat adtak át, s a közülük legjobb írást az egyesület lapjában közzétették. Friss Györgyi, II. éves táncitanító jelölt, 1949. január 7-ei keltezésű dolgozatában lírai hangvételben foglalta össze tapasztalatait. Először a kisebb növendékek Nádasi által vezetett gyakorlatait

¹⁸¹ MOL XXVI-I-3. 5. d. 1127/1948.

¹⁸² Koren Tamás visszaemlékezése, 2011. március 30.

¹⁸³ MOL XXVI-I-3. 4. d. 193/1948.; 6. d. 1213/1949.

¹⁸⁴ Major Rita: A pedagógus Nádasi Ferenc, i. m. 1–4. o.

¹⁸⁵ Nádasi Myrtil (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966, i. m. 32. o.

¹⁸⁶ Éhn Éva visszaemlékezése, 2011. október 3. Lugossy Éhn Éva érmére hivatkozik, de szerinte ez 1934. június 12-én történt. Ez nyilván tévedés, hiszen Nádasi ekkor még nem is volt Budapesten.

¹⁸⁷ Szűdy Eszter: Beszélgetés Lakatos Gabriellával, i. m. 107. o.

¹⁸⁸ Kaán Zsuzsa: Kováts Nóra, i. m. 16. o.

¹⁸⁹ Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina, i. m. 20. o.

¹⁹⁰ Major Rita: A pedagógus Nádasi Ferenc, i. m. 6. o.

¹⁹¹ Nádasi Myrtil: Apám, i. m. 20. o.

¹⁹² Látogatás az Operaház balettermében = Táncitanítók Lapja LXV. évf. 3. szám, 1939. május, 3. o.

nézték meg. Utána a táncvari tagok napi tréningjére került sor, Csinády Dóra prímabalerinával az élen. A beszámoló írója kifejezte reményét, hogy a tánctanítók és az operaház kapcsolata a jövőben erősödhet.¹⁹³

A Nádasi Balett Stúdió (1937–1949)

Magyarországra visszatérve Nádasi Ferenc és Nádasi Marcella három hónapig keresték a megfelelő helyet, míg végre az Operaházzal szemben levő épület (Andrássy út 25.) első emeletén megfelelő méretű, balettteremnek is alkalmas lakást találtak. Az egész emeletet ők használták. A közmegítélés az volt, hogy a magas rezsi, valamint a balettben „piacvezető” Trojanov-féle magániskola egyeduralma miatt az új iskola bukás lesz. A „Nádasi Balett Stúdió” elnevezésű magániskola ténylegesen 1936 novemberében, formálisan, a szükséges engedélyek, és az ehhez előírt diploma beszerzése után 1937 februárjában nyílt meg. A Róka Gyula által vezetett táncmesterképző vizsgabizottsága előtt előbb Nádasi – a vizsga kellemetlen hangulata miatt – szótöbbséggel, pár hónappal később a felesége egyhangú szavazással szerzett oklevelet. Az iskolában az első órán nyolc növendék jelent meg, de hamarosan már három osztályt működtettek. 1937 márciusában már bemutatót rendeztek, amelyen a mester és felesége is fellépett.¹⁹⁴

Mint ahogy Nádasi reggel az Operában kezdett, a stúdióban 10-12 között Marcella tanított két kezdő osztályban. Ezt magán-különóra követte, majd ebéd után további három Nádasi-osztály, egy kezdő, egy haladó és egy művészképző. A tanítás kb. este fél 9-ig tartott, heti három napon át. Az iskola hangulata jó volt, a szülők esetleges vitáit Nádasiék nem nézték jó szemmel, előfordult, hogy a veszekedőket kitiltották. A felső három osztályba kb. 50 gyermek járt, őket Nádasiék minden decemberben mikulás-ünnepségen látták vendégül, ahol ők parodizálták a növendékeket és szülőket. Nyaranta pedig közös kirándulásra került sor a budai hegyekre, a Tábor-hegyre. A stúdió teljes létszáma elérte a 100 főt, és operai növendékek és művészek is gyakran látogatták. A mester a tehetségeket elismerte és támogatta, gyakorta 25 vagy 50%-os tandíjcsökkentéssel, olykor teljes mentességgel.¹⁹⁵ A legalább öt évet tanult operai növendékek közül a legjobbak magániskolai különórája délután 5-től fél hétig tartott.¹⁹⁶ Éhn Éva szerint a havi tandíj 40 P volt, de pl. ő csak 20 P-t fizetett, mert tehetségesnek ítélték.¹⁹⁷

Nádasi saját iskolájának utánpótlására más balettiskolák vizsgáit is látogatta. Ugray Klotildot például Jármái Edit magániskolájából vette át. Amikor pedig a Stúdió megszűnt, a legkiválóbb növendékeit a mester átvitte az Operába, és délutánonként ott tanította őket.¹⁹⁸ Nádasi magániskolájában ingyenes növendékként kezdte tanulmányait Pártay Lilla is.¹⁹⁹ Volt példa arra is, hogy egy növendék csak a magániskolában járt Nádasihoz, és ez alapján lett operaházi ösztöndíjas, majd tag. Balogh Ágostont, mint szegény sorsú növendéket, ingyenesnek vették fel, a tandíja 120 ft lett volna. 17 évesen lett operai ösztöndíjas.²⁰⁰ Ugyanakkor az 1949-es termi vizsgát az operai csoporttal teljesítette.²⁰¹ Kun Zsuzsa szerint a Stúdióban három csoport létezett: kezdők, haladók és operai művészek, de ezek néha összeolvadtak, így a példakép-állítás már a teremben megtörtént.²⁰² A mester neki is engedélyezte, hogy a reggeli operai gyakorlat helyett a stúdió délutáni óráira járjon, mert Rákospalotáról nehezen tudott beérni.²⁰³

A fiatalabb magánövendékekből és a 12-18 éves operaházi növendékekből Nádasiék létrehozták a Magyar Fialok Balettje nevű formációt, amely 1939-ben matinén mutatkozott be, és később vidéken is fellépett. A stúdió eleinte évente egy-két nyilvános koncertet tartott, 1939-től rendszeresen az évad végi vizsgakoncertek, illetve évente legalább kétszer amelyekben a mester lehetőséget adott operai növendékek fellépésére is.²⁰⁴ Ezekről a sajtó rendszeresen beszámolt, név szerint is kiemelve a legjobb alakításokat.²⁰⁵ A

¹⁹³ Látogatás az Operai Balett iskolában = Magyar Tánctanítók Országos Szakegyesülete Értesítője, 1949. július–augusztus–szeptember, 3. o.

¹⁹⁴ Nádasi Marcella: Életem és a balett, i. m. 44. o.; Nádasi Ferenc emlékezete. Emlékezés a Fészek Művészklubban, i. m. 19. o.

¹⁹⁵ Nádasi Marcella: Életem és a balett, i. m. 47. o.; Nádasi Ferenc emlékezete. Emlékezés a Fészek Művészklubban, i. m. 15, 20. o.

¹⁹⁶ Nádasi Myrtil (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966, i. m. 33. o.

¹⁹⁷ Éhn Éva visszaemlékezése, 2011. október 3.

¹⁹⁸ Major Rita: A pedagógus Nádasi Ferenc, i. m. 4–5. o.

¹⁹⁹ Nádasi Myrtil (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966, i. m. 49–50. o.

²⁰⁰ Königer Miklós: Jubileumi beszélgetés Balogh Ágostonnal = Táncművészeti Értesítő, 1975. 1. szám, 10. o.

²⁰¹ MOL XXVI-I-3. 5. d. 611/1949.

²⁰² Nádasi Myrtil (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966, i. m. 37–38. o.

²⁰³ Major Rita: Az első évtized – Kun Zsuzsa emlékei, i. m. 22. o.

²⁰⁴ Néhány NBS előadás, az Éhn Éva tulajdonában levő meghívók alapján: 1939. március 5. de. 11 óra, Magyar Színház, Ballet de Jeunesse”, 13 műsorszám; 1940. április 21. de. 11 óra, Fővárosi Operettszínház, N-B-S táncbemutatója, 18 műsorszám. Akrobatika tanár: Reiner Rezső, stepptánc: Füzi Pál; 1940. június 9. de. 11 óra, Andrássy Színház, vizsgaelőadás, 20 műsorszám;

matinéik oktatás-módszertani szempontból is fontos szerepet tölthettek be.²⁰⁶ Az előadások helyszínei az Andrassy Színház, a Fővárosi Operettszínház, a Magyar Színház voltak.²⁰⁷

A Nádas Balett Stúdió 1949-ben szűnt meg. A politikai viszonyok ekkor már nem kedveztek a magániskoláknak, az eltanácsolt gyerekek szülei gyakran egyszerűen feljelentették Nádasieket, politikai ügyet kreálva a szakmai kérdésből. Nádas Ferenc tovább dolgozott az Operában, Nádas Marcella 1949-től 1956-ig a Honvéd Művészegyüttes, ezzel párhuzamosan, 1951–71 között, az Állami Balett Intézet balettmestere lett.²⁰⁸

Közismereti oktatás az Operaházban (1909-1949)

Az operai balettiskola növendékeinek közismereti képzéséről eltérő adatok jelentek meg. Az Operaház évkönyve az iskola alapítását 1919-re teszi. „A táncos növendékek oktatására 1919. IX. 1. – 1925. VIII. 31-ig fenntartott elemi iskola személyzete” a következőképpen alakult: igazgató: Szűcs Jenő, tanerők: 18 fő, altisztek: 4 fő. Ezek nyilván nem mind az operai iskolához tartoztak, sokkal inkább fordítva lehetett: az operai iskola nem volt önálló jogi személy. A valósághoz közelebb állnak az 1925 utáni adatok: a „M. Kir. Operaház épületében működő Állami Elemi Népiskola” oktató személyzete 1925–34-ben: Klimkó Lászlóné igazgató-tanítónő és Bathó Borbála állami tanítónő.²⁰⁹ Az 1935–44 közötti évkönyvekben már csak Bathó Borbála neve szerepel. A centenáriumi Operaház-történetben az iskoláról nem esik szó.

Az évkönyvvel összhangban, Kálmán Etelka 1952-es cikke szerint a hat osztályos elemi oktatást 1919-ben szervezték meg.²¹⁰ Ugyanakkor Körtvélyes (Gelencsér) Ágnes 1955-ös, forrásmegjelölés nélküli közlése szerint az Operaházban „a növendékek minimális elemi iskolai képzését (...) harcok árán 1909-ben vezetik be.”²¹¹

Staud Géza 1984-ben olyan iratot tett közzé, amely alátámasztja, hogy az operai elemi iskola valóban 1909-től működött. Szűcs Jenő, mint a „Magy. kir. Operaház táncoktatói növendékeinek elemi iskolája VI. ker. Lovag u. 9–11” igazgatója, 1912. július 30-án javaslattal fordult az Operaház igazgatóságához.

Bevezetőként leszögezte: „Midőn az 1908-iki évben a m. kir. Operaház elemi iskolájának szervezése iránt előterjesztést tettem, szem előtt tartottam az Operaház eminens érdekét: a balettnövendékek bizonyos fokú zenei kiképzését, miért is az eredeti tantervbe a zongora tanítását, mint fakultatív tantárgyat, beállítottam volna.” Az iskolába a levél szerint ekkor 30-34 tanuló járt, akik nagyobb része teljes tandíjat, kisebb része 50%-os tandíjat fizet, néhányan pedig nem képesek fizetni. Szűcs szerint most érett meg az idő a zongoratanítási terv megvalósítására, s ehhez olyan javaslatot készített, amelyben az ezzel felmerülő többletköltségeken a növendékek és az Operaház megosztozik, oly módon, hogy a fizetés nélküli növendékek zongora-tandíját átvállalja, a 15 koronán aluli fizetésesek fél tandíjat fizetnek, a 15 koronánál magasabb fizetésű növendékek pedig a tandíjat maguk állják. Ez a modell az Operaháznak havi 60-80 korona többletköltséget jelentene. Szűcs végül az iskola részére kért „nyilvánossági jog” engedélyezéséhez kérte az Operaház közbenjárását a vallás- és közoktatásügyi miniszternél.²¹²

Hidas Hedvig emlékei szerint a közismereti tanítás a kisteremben délután 2-től 5-ig, fél 6-ig tartott.²¹³

Pásztor Vera azt írja: „Délután a polgári iskolában – amely szintén az Operaház épületének harmadik

---

1941. május 11. Fővárosi Operettszínház, vizsgálóelőadás, 20 műsorszám; 19.. június 6. Fővárosi Operettszínház, vizsgálóelőadás, 23 műsorszám.

²⁰⁵ Vö. pl.: Nádas Ferenc balettstúdiójának évdzáró vizsgálója = Magyar Nemzet, 1947. június 25. Idézi: Sajtóválogatás az 1945–1950 között megjelent cikkekből. In: Kaposi Edit – Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1985. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1985. 165. o.; P. K.: A táncművészet vizsgálója = Kis Újság, 1949. június 5. Idézi: Sajtóválogatás az 1945–1950 között megjelent cikkekből, i. m. 166. o.; A magyar balett új reménységei. A budapesti balettvizsga = Független Magyarország, 1949. július 4. Idézi: Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina, i. m. 22. o.

²⁰⁶ Vö. Körtvélyes Géza: Nádas Ferenc helye és szerepe a magyar balettművészet történetében, i. m. 11. o.; Nádas Ferenc emlékezete. Emlékezés a Fészek Művészklubban, i. m. 17. o.; Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina, i. m. 20. o.

²⁰⁷ Major Rita: A pedagógus Nádas Ferenc, i. m. 6. o. Fotóközlés: 1949. július 3. de. fél 11 óra. Fővárosi Operettszínház, a Nádas Balett Stúdió évdzáró előadása. In: Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina, i. m. 19. o.

²⁰⁸ Nádas Marcella: Így volt, jól emlékszem..., i. m. 64. o. Korábban Nádas Marcella azt írta, hogy az iskola 1948-ban szűnt meg, de ez valószínűleg elírás, hiszen a Honvéd együttes balettmesteri állását 1949-ben éppen emiatt foglalta el. Vö: Nádas Marcella: Életem és a balett, i. m. 48. o.

²⁰⁹ A Magyar Királyi Operaház évkönyve 50 éves fennállásának alkalmából, 51. játékv. i. m. 106. o.

²¹⁰ Kálmán Etelka: Néhány adat a magyar balett történetéhez, i. m. 49. o.

²¹¹ Körtvélyes Ágnes: Az orosz balett első vendégszínháza Budapesten, i. m. 219. o.

²¹² 2127/1912. ikt. számú levél. Közli: A százéves Operaház válogatott iratai, i. m. 196–197. o.

²¹³ Gara Márk: Mindenem a tánc volt. Szabálytalan portré Hidas Hedvigről – 2. rész, i. m. 16–17. o.

emeletén, a balett-termek és az öltözők melletti helyiségekben működött – vettünk részt a középfokú oktatásban.²¹⁴ Éhn Éva emlékei szerint a 30-as évek második felében a tanítás ebéd után, kb. 14 órakor kezdődött, egy osztályban az elemi iskola I–VI. évfolyama lett volna, de csak I–IV-et végeztek. A tanterem a III. emeleten hátul volt, ez ma a fodrászat. Volt tanári szoba is. A tanítónő Tuba néni (Bathó Borbála), a hitoktató Józsa Malvin volt. Továbbtanulás csak magántanulóként volt lehetséges, a Hajós u. 1-ben a III. emeleten Siposné Nóra nénihez járt mindenki felkészítésre a polgári iskolai magánvizsgákra. A tanév végi vizsga a Felsőerdősori iskolában volt, vizsgadíj 120 P.²¹⁵ Lakatos Gabriella szerint egy bizonyos „Nóra néni” a Hajós u. 1-ben maszek polgári előkészítő tanfolyamot vezetett, összevont I–IV. osztállyal, havi 50 pengős tandíjért. Év végén a Lovag utcai iskolában magánvizsgáztak.²¹⁶

Bathó Borbáláról Erdélyi Hajnal így ír: „(...) iskola az volt! Próba után 2-től 5-ig. Tuba néni volt a szigorú tanító nénink. Jászberényből járt be vonattal, és mielőbb haza, amint végzett. (...) ő leadta az órát (sőt ki is kérdezett, csodák csodája, volt ideje kikérdezni négy osztályt, sőt még olvasni is tudtunk folyamatosan), aztán fölült a vonatra. (...) mindent megtanított nekünk, amit kellett, és később zökkenőmentesen mehettünk a polgáriba, majd ha latinból különbözetit tett valaki, tovább a gimnáziumba.”²¹⁷ Tuba néniről Hegedős Györgyi és Szarvas Janina is leírta az emlékeit.²¹⁸

1945 után – immár a nyolcosztályos általános iskolai rendszerben – Koren Tamás emlékei szerint párhuzamosan végezték az alsó tagozatot, mégpedig a másod-harmad és negyedik osztályok voltak együtt, Tuba néni tanította őket. Ahogy Koren Tamás emlékezett, „kitűnően megtanultunk horgolni Róna Viktorral” – utalva arra, hogy a három osztály mindenféle tananyagot együtt tanult. A felső tagozat 5–6. osztályát elvégezni és magánvizsgát tenni a fiúknak a Felsőerdősori, a lányoknak a Lovag utcai iskolában lehetett, a felkészülést három saját tanár – Lujzi, Erzsébet és Nelli néni – segítette, akik az öltözőben tanították a növendékeket. 1950-től, amikor az átkerültek Állami Balett Intézetbe (ÁBI), a 7. általános iskolai osztályt kezdték. A magánvizsga például a testnevelésre is kiterjedt, igaz, hogy csak elméletben kellett vizsgázni a különféle tornagyakorlatok lebonyolításáról. Operában az elemi iskola ingyenes volt, viszont a felső tagozatra felkészítő három magántanárnak külön fizetni kellett. Ha házi feladatot fel is adtak, akkor ennek az elkészítésére is kizárólag a délutáni tanítás és az esti előadás között volt idő.²¹⁹

Lugossy Emma szerint a növendékek az Operában kora délutánonként egyetlen tanítónő vezetésével végezték az elemi iskola négy osztályát. Bathó Borbála 1925-től heti 22 órában, összevonta módszerrel tanította az elemi iskola I–IV. osztályait. 1949-ben Balogh Györgyné vette át e munkát, aki később az ÁBI Általános Iskolájában kapott státuszt. A növendékek a polgári iskola négy évfolyamát magánúton, korrepetáló tanárok segítségével végezték el, a budapesti állami előkészítő tanfolyam keretében. A magánvizsgákat júniusban tartották. A tanfolyam (amely e tekintetben „a polgári iskola operaházi tagozata”-ként működött²²⁰) igazgatója Czech Valdemár volt, tanárai pedig Pálos Margit (magyar, német, történelem), Torockói Lujza (földrajz, természetrajz, ének, rajz), Torockói Kornélia (számтан, fizika, vegytan), valamint Dombóvári Nagy László református és Bathó Borbála római katolikus hitoktatók voltak.²²¹ Közülük a Koren Tamás által említett Lujza és Nelli néni beazonosítható.

A Lovag utcai vizsgáról anekdotába illő emlékeket idéz Szarvas Janina. A rideg környezet és az ismeretlen vizsgáztatók csak erősítették a félelmet a növendékekben, akik lehetőség szerint puskáztak, s bár bukások előfordultak, a bizottság rendszerint valahogy mégis átengedte a leendő táncművészeket.²²²

Szakelméleti tárgy a balettiskolában kizárólag az 1946 márciusától Lugossy Emma által oktatott Lábán-féle táncjelírás volt.²²³ Lugossyt a VKM 1946. március 28-án osztotta be az Operához, mint gimnáziumi tanárt.²²⁴ Azonban 1946. november 28-án Tóth Aladár jelentette a VKM-nek, hogy „Dr. Szabó Józsefné dr. Lugossy Emma” gimnáziumi tanárnő további operaházi foglalkoztatását nem tartja szükségesnek, mert a

²¹⁴ Pásztor Vera: *Az én kék madaram*, i. m. 4. o.

²¹⁵ Éhn Éva visszaemlékezése, 2011. október 3.

²¹⁶ Szűdy Eszter: *Beszélgetés Lakatos Gabriellával*, i. m. 107. o.

²¹⁷ Erdélyi Hajnal: *Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről*, i. m. 25–26. o.

²¹⁸ Hegedős Györgyi: *Balettpatkány*. Duna Könyvkiadó, Budapest, é. n. (2007) 58-60. o.; Hegedős Györgyi: *Szarvas Janina*, i. m. 17. o. Egy, az oktatásról közzétett fotó: „A kisiskolás felel a tanító néninek (Bathó Borbála – Tuba néni)”: P. Török Margit Anna (szerk.): *Fülöp Viktor élete és pályafutása 1929–1997*. Papirusz Duola Kiadó, Budapest, 2006. 7. o.

²¹⁹ Koren Tamás visszaemlékezése, 2011. március 30.

²²⁰ MOL XXVI-I-3. 4. d. 193/1948.

²²¹ Lugossy Emma: *Nádasi Ferenc, a balettmester*, i. m. 85, 103. o.

²²² Hegedős Györgyi: *Szarvas Janina*, i. m. 26–27. o.

²²³ Lugossy Emma: *Lábán Rudolf = Táncművészet*, 1978. 7. szám, 3. o.

²²⁴ MOL XXVI-I-3. 6. d. 1175/1949.

VKM Lugossyt áthelyezte az esztergomi gimnáziumba, de ő arra hivatkozott, hogy az Operaháznak szüksége van rá. Az iratokhoz mellékelte papírdarabról kitűnik az elemisták és a polgáristák táncjelírás óráinak rendje: „hétfő 1-2, kedd 1-2, szerda 1-2”, valamint „hétfő 1-1/2 4, kedd 1-2, szerda 1-1/2 4, péntek 2-1/2 4”.²²⁵ Lugossy illetményét végül csak 1950. január 1-től vonták meg, emiatt február 4-én írásban tiltakozott a Népművelési Minisztériumnál, kérve, hogy a minisztérium fizesse őt, mert az Operában dolgozik. A feladatai közé tartozik a kinetográfia oktatása, a népi táncok tanítása a balettnövendékeknek, emellett tudományos munkatárs és úttörő szervező.²²⁶ A minisztérium léphetett valamit, mert 1950. április 14-én az Operaház levélben tájékoztatta Révai József népművelési minisztert Lugossy heti óraszámáról (24-30), és 1144 Ft illetményre tett javaslatot.²²⁷

Hogy a később jelentős tánckutatóvá vált Lugossy Emma már ekkor nagy távlatokban gondolkodott, bizonyítja, hogy 1948-ban tervezetet készített és nyújtott be a VKM-be Táncművészeti Főiskola létrehozására. A tárcsa a dokumentumot véleményezésre megküldte a belügyminiszternek, valamint az Operaháznak.²²⁸

Az „Állami Operaházban működő alsótagozatú általános iskola önálló jellegét” Budapest Székesfőváros polgármestere, a 92.454/1949.VII. számú határozatával, 1949. november hó 1-jével megszüntette. Az osztályok anyaiskolájául kijelölte a VI. Lovag u. 9. szám alatti általános iskolát, jelezve, hogy az osztályok eme iskola kihelyezett osztályaiként működnek tovább. Ez ekkor II, III. és IV. osztályokat érintette. A II–III. összevont osztályokat Bathó Borbála vitte tovább, a IV. osztályos tanulóközösségnek új tanerőt kerestek. A határozat továbbra is az Operaház feladatává tette két tanterem biztosítását, a tanítás költségeinek fedezését és a tanítónők bérét. Egyúttal azt is megállapította, hogy a felső tagozatos tanulók oktatása nyilvános iskolákban, az operai balettkar működési rendje miatt, nem oldható meg. Ezért a polgármester továbbra is osztályozó vizsgák teljesítését írta elő, úgy, hogy az operát kötelezte a felkészítő tanfolyam oktatóinak díjazására. Az előkészítő tanfolyam vezetésével a határozat Dobos László igazgatót és Lenkei Kálmánné tanulmányi felügyelőt bízta meg.²²⁹

1950. február 22-én az Operaház levélben tájékoztatta Révai József népművelési minisztert, hogy a 1950. január 1. óta a Lovag utcai tanerőknek továbbra is havi 800 Ft-ot utalnak, a növendékek felső tagozatos felkészítésére, a rendkívüli munkaidő miatt.²³⁰ 1950. június 5-én a minisztérium válaszként közölte, hogy az „operaházi iskolaköteles balletkari és gyermekkari növendékekkel kapcsolatos kiadások fedezésére” a következő összegeket utalványozta: 5 tanár tiszteletdíja 1950. március 1-től június végéig, havi 2000 Ft-tal, 4 óra 8000 Ft. A tanítók tiszteletdíja havi 800 Ft, 1950. január 1-től június végéig hat hónapra és vizsgadíjra 6400 Ft. A táncelmélet tanítására egy középiskolai tanárnak (Lugossy) 1950. január 1-től augusztus végéig havi 1144 Ft, nyolc hónapra 9152 Ft.²³¹

Az operaházi balettiskola megszűnése (1950)

Nádasi balettmesteri munkássága meghatározó jelentőségűvé vált a hazai balettművészet történetében. Az 1965-ig Kossuth-díjjal kitüntetett balettművészek – a koreográfus Harangozó Gyula kivételével – mind Nádasi-növendékek voltak.²³² Nádasi erejét, lényének rendkívüli hatását Kun Zsuzsa szavai adják vissza legteljesebben: „A színpadra nevelt. (...) Megértette velünk a tánc fogalmát és szavaival varázsos világot tárt elénk. Ideális balettmester volt. Követendő példaként őrzöm bátorságát feladatink kijelölésében, amivel egészséges versenyszellem kialakulását segítette elő; képességét arra, hogy érdekessé tegye a tananyagot, és nap nap után étvágyat csináljon a munkához; töretlen dinamizmusát és mindenképp fölötte: nagy hőfokon lobogó szenvedélyes táncszeretetét.”²³³ Nádasi integráló szerepét a magyar balettmódszertan kialakításában

²²⁵ Uo. 2. d. 810/1946.

²²⁶ Uo. 6. d. 1175/1949.

²²⁷ Tekintve, hogy a gimnáziumi tanári bér 804 Ft, a tudományos munkatársi pedig 1100-1200 Ft lenne, ez tehát a középarányos. MOL XXVI-I-3. 7. d. 110/1950.

²²⁸ MOL XIX-I-1-i 217.771/1948. A levéltári kutatás során a tervezet szövege eddig nem került elő.

²²⁹ MOL XXVI-I-3. 6. d. 1949. évi számnélküli iratok.

²³⁰ Uo. 7. d. 170/1950.

²³¹ Egy kézzel írott papírlapon az „5 tanár” 8000 Ft-jának felosztása: Szalay Karola 2000, Lőrincz György 2000, Géczy Éva 1500, Mák Magda 1250, Zsoldos László 1250. MOL XXVI-I-3. 7. d. 549/1950. Lugossy foglalkoztatása végül 1950. augusztus 31-én szűnt meg az Operában. Uo. 8. d. 323/1951.

²³² Bolvári-Takács Gábor: Kossuth-díj tánclépésben. A magyar táncművészet kiválóságai = Táncművészet, 2009. 1. szám, 27–29.

o.

²³³ Juhász Mária: Kun Zsuzsa Nádasi Ferencről = Muzsika, 1976. 5. szám, 48. o.

jól összefoglalta Merényi Zsuzsa.²³⁴ A mester egyébként tisztában volt azzal, hogy az általa nyújtott képzés színvonala magasabb, mint amire az Operában akkor szükség volt. „15 év alatt sikerült is igen jó táncos-anyagot felnevelni. Egy hiba volt: amikor a táncosok elvégezték klasszikus balettiskolájukat, utána bizony csak nagyon minimális mértékben tudták ezt a kiképzésüket felhasználni, mert balettjeink tárgya miatt kevés szükség volt rá. Klasszikus balett-stílusban előadott darabjaink, talán egy-kettő kivételével (...) nem voltak.”²³⁵

Az operai balettiskola 1950 elején 53 lány és 15 fiú növendékből állt. Ezt igazolja az a január 10-ei népművelési minisztériumi irat, amelyben a növendékek személyenként 35 Ft segélyt kaptak balettcipők beszerzésére.²³⁶ Az MDP Politikai Bizottsága 1950. június 29-én határozatot hozott az Állami Balett Intézet létrehozásáról. Az 1951. február 23-ai kormányülés döntése alapján kiadott 54/1951. (II.25.) M.T. számú rendelet kimondta, hogy „a klasszikus balett-tánc legfelsőbb fokú oktatására az Állami Operaház balettiskolájának és a Táncművészeti Iskolának egyesítésével, a népművelési miniszter felügyelete alatt, Állami Balett Intézetet kell létesíteni, amelynek feladata szakmailag jól képzett, haladó szellemű táncművészek nevelése, akik művészetükkel a dolgozó nép ügyét szolgálják.” Nádasi az operaházi tanítványai közül kiválogathatta azokat, akiket a megalakuló ABI-ban tovább taníthatott és akik négy tanév után, 1954-ben képesítővizsgáztak. A legfiatalabb közöttük Szumrák Vera volt, ő még nem töltötte be a 15 életévét, elsős gimnazista volt, amikor végzett.²³⁷

Nádasi hivatalos munkaköri megnevezése az 1948/49-es évadra szóló szerződésében „gyakorlatvezető balettmester” volt, 1800 Ft/hó fizetéssel.²³⁸ Az Operaház 1950 után is igényt tartott rá. 1951. január 15-én Tóth Aladár igazgató levelet írt Révai Józsefnek, amelyben – némi csúsztatással – azt állította, hogy Nádasi azért szüntette meg balettiskoláját, hogy minden idejét az operaházban a balett továbbképzésre fordíthassa. Sőt, napi munkáján kívül két órát foglalkozik a balettiskola növendékeivel és a balettkar továbbképzésével. Ezért Tóth 1000 Ft tiszteletdíjat kért a tárcától, mondván, hogy az operaházi 2000 Ft-os fizetés nincs arányban Nádasi végzett munkájával. A minisztérium nem állt ellen a kérésnek, jöllehet pontosan tudták, hogy operai balettiskola már nem létezik, ráadásul Nádasi az ÁBI vezető tanára. Február 28-án Csillag Miklós fősztályvezető mégis arról értesítette Tóthot, hogy Nádasinak a balettkar továbbképzéséért 1000 Ft tiszteletdíjat kiutaltak.²³⁹

---

²³⁴ L. Merényi Zsuzsa: Nádasi Ferenc szerepe a magyar balettmódszertan kialakításában. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1965/66. és az 1966/67. tanévről. Budapest, 1968. 9–10. o.

²³⁵ Nádasi Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje, i. m. 301. o.

²³⁶ MOL XXVI-I-3. 7. d. 70/1950.

²³⁷ Nádasi Myrtil (szerk.): Nádasi Ferenc 1893–1966, i. m. 45. o.

²³⁸ Összehasonlításképpen: Ferencsik János, Nádasy Kálmán, Harangozó Gyula és Simándy József fizetése ekkor 2400 Ft volt, emellett Ferencsik 2000, Nádasy 1000 Ft pótlékot kapott. MOL XXVI-I-3. 5. d. Szerződések 1948. Nádasi szerződésének iktatószáma: 729/1948.

²³⁹ MOL XXVI-I-3. 8. d. 63/1951.

II. Táncoktatás, mint rendészeti kérdés (1896–1951)

A nyilvános táncoktatás szabályozásának előzményei és kialakulása (1896–1925)

A nyilvános táncoktatás Magyarországon a 19. század második felétől a 20. század közepéig nem előadó-művészeti, netán művészetpedagógiai probléma volt, hanem egyrészt erkölcsrendészeti ügy, másrészt – a magán-tánciskolák tulajdonosai, üzemeltetői, valamint az ott dolgozó tanerők szempontjából – gazdasági és foglalkoztatáspolitikai kérdés. A művészet és erkölcs viszonya az ókor óta hálás vitatéma, tisztázására különböző történelmi korokban különbözőképpen tettek kísérletet.²⁴⁰ A mi szempontunkból azonban most csupán azt rögzítjük: a táncoktatás intézményesülésének folyamata 1896-tól 1951-ig a belügyminiszter felügyelete alatt bontakozott ki. Mégpedig két módon: egyrészt a táncmesterek saját érdekképviselői szervezetének állam általi elismerése, másrészt a táncoktatás és a táncitanítóképzés rendészeti úton történő szabályozása révén.

A táncmesterek a 19. század végéig egymástól függetlenül működtették iskoláikat. 1891-ben Budapesten 19 táncitanító volt, de csak kilenc nyilvános tánciskolában folyt oktatás, vezetőik között volt id. Róka (Fuchs) Gyula (1846–1899) és az operaházi balettmester Mazzantini Lajos. A szervezett együttműködés ötlete Bajlós Bertalan nagykőrösi táncmester fejében fogant meg. Felkereste a két említett mestert és rábeszélte őket arra, hogy hozzák létre a Magyarországi Táncitanítók Egyesületét. A felhívást végül Mazzantini, Bajlós, Róka és Dabis Antal ügyvéd jegyezték. Az 1891 novemberében kiküldött nyomtatvány alapján 59 táncmester jelent meg az 1891. december 27–28-án, a Mazzantini és Fiedler Ferenc Budapest, Dalszínház u. 10. szám alatti iskolájában tartott alakuló közgyűlésen, amelyen kimondták a Magyarországi Táncitanítók Egyesülete megalakulását. Az első tisztikarban elnök lett Mazzantini, alelnökök id. Róka Gyula és Bleuer József. Bajlós csak választmányi tagságot vállalt. A jóváhagyott alapszabályok bemutatására az 1892. augusztus 20-ai közgyűlésen került sor. A következő években személyi ellentétek élezték a belső viszonyokat, ezért Mazzantini 1893 májusában lemondott. Az 1893. augusztus 20-án tartott közgyűlés Herczenberger Józsefet választott elnökké, id. Róka Gyulát és Kinsky Károlyt alelnökké. Bajlós visszavonult Nagykőrösre.²⁴¹

Az egyesület tagjait élénken foglalkoztatta szakmájuk érdekeinek védelme. Az új vezetőség ezért határozatot hozott arról, hogy akik 1892. augusztus 20. előtt legalább tíz éven át, hatóságilag igazolt módon kizárólag táncitanítással foglalkoztak, megkapják az egyesület táncitanítói oklevelét, míg a többieknek vizsgát kell tenniük. Magyarországon az 1. sorszámú táncpedagógusi diplomát 1892-ben – még ha államilag el nem ismert módon is – Csada Sándor hódmezővásárhelyi táncmester kapta meg.²⁴² A tíz éves gyakorlat alapján összesen 64-en kaptak oklevelet.²⁴³

A választmány ezt követően a mai szóval kommunikáció fejlesztésére fókuszált. Herczenberger indítványára 1894. október 1-jén Kecskeméten megjelent a Magyarországi Táncitanítók Egyesületének hivatalos szakközlönye, a *Táncitanítók Lapja* első évfolyamának 1. (mutatvány)száma. A lap szerkesztője Bodnár Sándor, munkatársa Kovács Tivadar lett. A lap a második világháborúig kisebb megszakításokkal folyamatosan megjelent, szerkesztői sűrűn váltották egymást, de legtöbbször id. Róka Gyula és fiai, Róka Gyula (1876–1967²⁴⁴) és Róka Pál (1877–1924), továbbá Kovács Tivadar vezették.²⁴⁵

Az egyesület legfőbb célja a táncoktatás állami szabályozásának elérése volt. Ez jelenthette volna munkájuk jövőbeni biztosítékát. E célból folyamatosan beadványokkal bombázták a belügyminisztert, és megnyerték Münnich Aurél országgyűlési képviselőt, hogy tárgyaló delegációjukat több alkalommal vezesse. Eredményt azonban nem értek el.²⁴⁶

²⁴⁰ A táncról folyó morális vita vallás- és egyháztörténeti vonatkozásait jelenleg Tóvay Nagy Péter kutatja.

²⁴¹ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 13–22. o.

²⁴² Uo. 22. o. Az egyik vizsga gyorsírásos, szó szerinti jegyzőkönyve fennmaradt, lásd: uo. 28–32. o.

²⁴³ Uo. 35. o.

²⁴⁴ Róka Gyula halálának időpontját nem sikerült megállapítanom. Az biztos, hogy 1964-ben a 88. évében járt. Vö: Selényi Vilmos: Emlékezés Róka Pálra halálának 40. évfordulóján = Táncművészeti Értesítő, 1964. 4. szám, 37. o.

²⁴⁵ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 120. o.

²⁴⁶ Uo. 27–28. o. Pedig az 1856-ban született, tehát ekkor igen fiatal Münnich Aurél sikeres politikus lehetett, hiszen ötször választották meg képviselőnek: 1884, 1887, 1892, 1897, 1901. Lásd: Ilonszki Gabriella: Képviselők és képviselőlet Magyarországon a 19. és 20. században. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 301. o.

Végső megoldásként az egyesület közvetlenül az országgyűléshez fordult, és sikerült elérniük, hogy a nyilvános tánctanítás szabályozására vonatkozó kérvényüket előterjessék. Az ügy most már „felülről”, hivatalból került át a belügyi tárcához, ahol elkezdődött a jogszabály előkészítése. Mindezek nyomán Perczel Dezső belügyminiszter aláírásával 1897. évi szeptember hó 9-én jelent meg a nyilvános tánctanítás szabályozásáról szóló 50.743/1896.B.M. számú rendelet és 1897. október 1-jén lépett hatályba.²⁴⁷

A hazai táncoktatást érintő első jogszabály preambulumban a jogalkotó kifejtette, hogy „a Magyarországi Táncitanítók Egyesületének a táncitanítói rendtartás megalkotása tárgyában a magyar országgyűlés képviselőházához benyújtott, és a magyar képviselőház részéről nekem kiadott emlékiratából arról győződtem meg, hogy különösen az úgynevezett nyilvános tánciskolák intézménye, vagyis azok, amelyek nem egyes tan- és nevelőintézetekben vagy családoknál állanak fön, hanem bárki részére hozzáférhetők, erkölcsrendészeti szempontból szabályozást igényelnek”. Ezért elhatározta a kérdéskör rendezését, amelyhez a felhatalmazást az 1879. évi XL. tc., azaz a kihágásokról szóló büntető törvénykönyv 1. §-a biztosította. A rendelet szerint a nyilvános táncoktatáshoz rendőrhatalmú engedély szükséges, amely csupán megbízható és kifogástalan előéletű személyeknek adható. Közülük is előnyben részesítendőek azok, akik szakképzettségüket oklevéllel, vagy a magyarországi táncitanítók egyesülete részéről kiadott bizonyítvánnyal igazolják. Külföldi állampolgárok csak belügyminiszteri engedéllyel taníthatnak. A nyilvános tánciskolák óráin a gyermekek és a felnőttek külön oktathatók, a gyermekek legfeljebb este kilencig, a felnőttek pedig a hatóságilag megállapított zenélési zárórán belül. Zenekíséretként zongora vagy hegedű használható. Az órákat a hozzátartozók kivételével idegenek nem látogathatják. Az oktatásért csak az előre megállapított és az engedélykormányban számszerűleg feltüntetett díjak szedhetők. Ételek, italokat semmilyen formában nem lehet behozni vagy árusítani, kivéve a frissítőül szolgáló ivóvizet, gyümölcslevet vagy a nyers gyümölcsöt. Az oktatási helyiségekben a táncórák alatt tilos a dohányzás. A szabályok ellen vétők kihágást követnek el, amely 50 krajcártól (1 koronától) 100 forintig (200 koronáig) terjedő pénzbüntetéssel, behajthatatlanság esetén három órától tíz napig terjedő elzárással büntethető. Súlyosabb vagy ismétlődő esetben a táncmesterek engedélye ideiglenesen vagy véglegesen visszavonható.

A jogszabály megjelenése az egyesület nagy sikerének bizonyult, Münnich Aurélt hálából 1898-ban dísztaggá választották. Nem véletlen, hogy az 1893-ban visszavonult Bajlós Bertalan ismét felbukkant az egyesületben, s az 1897. december 29-ei közgyűlésen rögtön elnökké is választották, id. Róka Gyula és Alföldy Károly alelnöksége mellett. Bajlós 1895 decemberében táncitanító-iskolát nyitott Budapesten, a Dalszínház u. 10-ben, feltehetőleg a Mazzantinitől átvett helyiségekben, aki a Dalszínház u. 12-ben immár Ziegler Józseffel társult. Az 1898. augusztus 27-ei közgyűlés határozatot hozott a Táncitanítók Képezdeje létrehozásáról, s a megnyitó ünnepséget másnap meg is tartották. A képezde igazgatója Bajlós, tanárai Pini Henrik és Róka Pál lettek. A szeptember 1-jén indult táncitanítói tanfolyam 11 résztvevővel egy hónapig tartott, naponta 10-12 óráig. Az egyesületi tagok tandíjat nem fizettek. A záróvizsgát szeptember 30-án Ziegler és Pini Andrassy út 25. szám alatti tánctermben tartották, erről minden fővárosi napilap beszámolt. A vizsgán megjelent Smeraldi Cézár operaházi balettmester is. Bajlós az elnöki tisztségét 1901. december 29-ig viselte.²⁴⁸ A képezdeknek ekkor még nem volt tankönyve, az első átfogó munka, Róka Pál tollából, csak két év múlva jelent meg.²⁴⁹

Bár a Magyarországi Táncitanítók Egyesületét az 1896-os rendeletben nevesítették, a szakmai érdekképviselőt kevesellte a protekcionizmus mértékét, mert a jogszabályt a hatóságok – kényelemből – szabadon értelmezték. A képzett táncmesterek „előnyben részesítése” üres szófordulat maradt, ezért az egyesület folyamatosan újabb kérvényekkel kereste meg a belügyi tárcát, minden eredmény nélkül. Némi sikert jelentett 1902-ben Rudnay Béla fővárosi rendőrfőkapitány leirata, amelyben a kizárólag tánctanítással foglalkozó és Budapesten adózó táncitanítók részére a határozott időre szóló engedélyek helyett állandó engedélyek kiadását tette lehetővé.²⁵⁰

²⁴⁷ 1897. évi 50.743/1896.B.M. számú körrendelet a nyilvános táncitanítás szabályozása tárgyában = Magyarországi Rendelet Tára, 31. évf. 1897. 393–395. o. A jogszabály a hivatalos lapban ettől eltérő címmel jelent meg: 50.743/V-B. számú körrendelet a táncoktatás rendtartásának tárgyában = Budapesti Közlöny, 1897. 210. szám, szeptember 14. 1–2. o.

²⁴⁸ Táncitanítók Lapja, 5. évf. 9. szám, 1898. szeptember 15., 7. o.; Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 35–48. o. Az Operaházzal szembeni Andrassy út 25. adott helyet az 1930-as évek közepétől Nádasi Ferenc magániskolájának, 1950 után pedig az Állami Balett Intézetnek.

²⁴⁹ Róka P. Pál: A táncművészet tankönyve, i. m.

²⁵⁰ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 49. o.

A fejlődést jelezte, hogy az 1902. augusztus 25-én megnyílt táncitanítói tanfolyam már két osztályból állt: tanítójelöltekből (16 fő) és továbbképzősökből (4 fő).²⁵¹ 1903-tól a táncmesteri vizsgához előírták négy középiskola elvégzését is.²⁵² 1904-ben azonban a korábban kialakult személyi ellentétek a szakma megosztásához vezettek: Hercz Márton vezetésével – őt hamarosan Bajlós váltotta – megalakult a Vidéki Táncitanítók Egyesülete, a balettnövendékként az Operaházat is megjárt Saphir Imre pedig – Mazzantinivel együttműködve, akinek egy időben segéde is volt – létrehozta a Táncmesterek Országos Egyesületét (az elnök 1906-ig Mazzantini, utána 1920-ig Saphir). Ez utóbbi alapszabályát a felügyeleti szerv 1904. december 20-án hagyta jóvá, s *Táncitanítók Közlönye* címmel hamarosan saját lapot indított. Ettől kezdve másfél évtizeden át folyamatosan napirenden volt az egyesülés, de a tárgyalások – különböző intenzitással – mindvégig sikertelenül zajlottak, ellenben elvonták az erőt és a figyelmet a fontosabb ügyektől.²⁵³ Az 1901-ben megválasztott Kinsky Károly lemondása után, 1905. augusztus 20-án Róka Pált választották az Magyarországi Táncitanítók Egyesülete elnökévé, aki e tisztét 1907. augusztus 22-ig, majd 1908. augusztus 29-től 1909. december 29-ig, végül 1911. augusztus 20-tól 1921. január 12-ig viselte. 1907-08-ban Ziegler József, 1909-11-ben Kovács Tivadar volt az elnök. A gyakori elnökváltások főleg taktikai okokból következtek be: a másik két szervezettel történő egyesülés reményében a tagok mindig az aktuálisan leginkább elfogadott táncmestert emelték az elnöki székbe.²⁵⁴

A szervezeti változások azonban nem kerülték el a belügyi tárca figyelmét. A miniszter 1906-ban részben hatályon kívül helyezte és kiegészítette az 1896-os jogszabályt. Az 1906. május 25-én Hadik János államtitkár által szignált és június 1-jén hatályba lépett 25.797/1906.B.M. számú körrendelet bevezetője szerint a korábbi rendelet „néhány intézkedései az időközben szerzett tapasztalatok szerint visszaélésekre és a közönség kijátszására szolgáltatván alkalmat, azt hatályon kívül helyezem”. Az új szabályozás a rendőrhatalom engedély érvényességét fél évre korlátozta. Az iskolák működtetői a továbbiakban csak „megbízható, kifogástalan előéletű s jó magyar állampolgárok” lehettek, akiknek szakképzettségét „a belügyminiszter által láttamozott alapszabályokkal bíró és táncitanítói tanfolyamot fenntartó táncmesteri egyesülettől” nyert bizonyítvány, illetve oklevél igazolhatja. A külföldiek akkor is csak miniszteri engedéllyel taníthattak, ha szakképesítésüket belföldön szerezték. (Az 1906. előtt szerzett működtetői jogokat a rendelet nem érintette.) A gyermekek és felnőttek közötti választóvonalat a 15. életév betöltésében határozták meg. A felnőttek tanítási órái este 11-ig tarthattak. Zenekíséretként ezentúl „bármily polifon hangszer, vagy legfeljebb három tagból álló zenekar használható”. A szankcionálás formái nem változtak.²⁵⁵ A tárca tehát az összes szakmai szervezetet beemelte a rendeletbe, eredményesen gyakorolva ezzel az „oszd meg és uralkodj” elvet. A Magyarországi Táncitanítók Egyesülete rögtön memorandumot intézett a belügyminiszterhez, kifogásolva a rendeletből szerintük hiányzó szabályokat. 1906. augusztus 27-én az egyesület Róka Pál elnök által vezetett delegációját Andrassy Gyula belügyminiszter fogadta, de a külföldi oklevelek betiltására és a táncitanítói rendtartás kiadására vonatkozó kérelmet nem támogatta, jóllehet hamis külföldi oklevélhez könnyen hozzá lehetett jutni.²⁵⁶

1910-ben átmeneti sikerként már a minisztériumban volt a Magyarországi Táncitanítók Egyesülete és a Táncmesterek Országos Egyesülete közös alapszabály-tervezete, sőt a két szervezet 1910 júniusában közös tanfolyamot és vizsgát tartott. A 9 fős tanfolyam igazgatója Mazzantini Lajos, tanárai Bajlós Bertalan, Kovács Tivadar és Róka Pál voltak. A két szervezet a továbbiakban más ügyekben is együttműködött: delegációt küldtek a belügyminiszterhez kényszerfúzió elrendelése végett a vidéki egyesület „nyakra-főre osztogatott oklevelei” miatt. Közben az Urbán Lajos táncmester által Kisújszálláson 1909-ben alapított és 12 éven át elnökölt Magyar Táncmesterek Egyesülete, mint a negyedik szakmai szervezet borzolta a kedélyeket azzal, hogy itt három (!) napos tanfolyamok alapján, postai utánvétellel lehetett táncitanítói oklevélhez jutni.²⁵⁷ A tárca azonban adminisztratív eszközökkel nem kívánt beavatkozni. Így az együttműködési kedv lanyhult,

²⁵¹ Uo. 52. o.

²⁵² Uo. 57. o.

²⁵³ Uo. 58–60. o.

²⁵⁴ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 76, 119. o.; Gaubek Rezső megnyitó ünnepi beszéde, i. m. 3. o.

²⁵⁵ 25.797/1906.B.M. számú körrendelet a nyilvános táncitanítás szabályozásáról = Budapesti Közlöny, 1906. 134. szám, június 9. 4. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 40. évf. 1906. 615–619. o.

²⁵⁶ Táncitanítók Lapja, 13. évf. 2. szám, 1906. július 15., 6–8. o.; Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 65–66, 80. o.

²⁵⁷ Vö: Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 255. o.; Gaubek Rezső megnyitó ünnepi beszéde, i. m. 3. o.

sőt 1912-ben a Táncmesterek Országos Egyesülete Saphir Imre vezetésével ismét különvált, a Táncitanítók Egyesülete pedig újra önálló tanfolyamokat tartott. Róka Pálnak a minisztérium által is támogatott javaslatát, amely szerint a táncitanítói okleveleket nem az egyesületek, hanem az általuk közösen fenntartott és a minisztérium biztosának ellenőrzése alatt működő vizsgabizottság állítaná ki, a többi szervezet elutasította. (Róka javaslata – mint látni fogjuk – csak 1926-ban valósult meg.) Az oklevélkiadás ugyanis a zavarosban halászóknak remek üzleti lehetőségnek bizonyult. 1913-ban kis híján létrejött az ötödik szakmai szervezet: a makói Schwartz Miksa kezdeményezésére 1913 augusztusában Szegeden összeült a Délvidéki Táncmesterek Egyesületének alakuló közgyűlése, de a rendezvény eredménytelenül zárult.²⁵⁸

Az első világháború alatt a Magyarországi Táncitanítók Egyesületének működése 1917 szeptemberéig szünetelt. A Tanácsköztársaság alatt az egyesületet feloszlatták, helyébe 1919. április 6-án a rövid életű Magyarországi Táncitanítók Szakszervezete lépett. A háború és a proletárdiktatúra következményeként megerősödő kormányzati központosító törekvések nem hagyták érintetlenül a táncszakmát sem: 1919 novemberében a Táncitanítók Egyesülete beadványban hívta fel a belügyminiszter figyelmét a táncmesteri oklevelek körüli anomáliákra, amelynek eredményeként a vizsgáztatási jogot az összes egyesületektől visszavonták és Budapest Székesfőváros Tanácsának adták. A krízishelyzetben a korábban halogatott fúzió gyorsan megvalósult. 1920 szeptemberében a Magyarországi Táncitanítók Egyesülete, a Táncmesterek Országos Egyesülete és a Magyar Táncmesterek Egyesülete kimondták feloszlásukat és előbb Endrédy Márton, majd Róka Pál ideiglenes elnökletével elhatározták a Magyar Táncitanítók Országos Szövetsége (MTOSZ) megalakítását. (Endrédy 1920 májusában már megpróbálkozott az új szövetség létrehozásával.) A belügyminisztérium által jóváhagyott alapszabályok alapján 1921. január 17-én tartott közgyűlésen az új szövetség véglegesen megalakult, elnökké Brada Edét, az operaház balettmesterét, ügyvezető elnökké Róka Gyulát, alelnökké Kovács Tivadart választották.²⁵⁹

A MTOSZ főbb vezetői valamely korábban működött egyesületben rendszerint már viseltek tisztséget. Az 1921 utáni főbb funkcióváltozásokat a *Táncitanítók Lapja* és Róka Pál összefoglaló munkája alapján – nem teljes körűen – az alábbiak szerint rekonstruálhatjuk: az elnök 1921–25-ben és 1937–39-ben Brada Ede (1925–37-ben és 1939-től díszelnök), 1925–28-ban, 1930–32-ben és 1939-től Róka Gyula (1932–39-ben díszelnök), 1928–30-ban és 1932–37-ben Gaubek Rezső. Ügyvezető elnök 1921–25-ben Róka Gyula, 1925–30-ban Kovács Tivadar (1925-ig alelnök), 1930–32-ben Gaubek Rezső, 1932–36-ben Vogel Imre (1932-ig alelnök), 1937–39-ben Gaubek Rezső. Főtitkár 1928–35-ben Gyenes Lajos, 1935–39-ben Szántó Károly, 1939-től Gaubek Rezső. Titkár 1922–28-ban Gaubek Rezső, 1933–35-ben Szántó Károly, 1935–37-ben és 1938-tól Boros Dezső, 1937–38-ban Redlich Márton. Nádas Ferenc 1938-tól volt alelnök. Látható, hogy a funkciók rendszerint ugyanazon személyek között cserélődtek. Ennek lehetnek taktikai okai, összefügghetnek a vezetők pillanatnyi más irányú leterheltségeivel, de a 30-as évek végétől az ún. zsidótörvények rendelkezéseivel is. A valamilyen tisztséget mindig betöltő vezetők közül Róka Gyula nem vezetett magániskolát, Brada Ede tánciskolája a Királyi Pál u. 7-ben, Gaubek Rezsőé Kispesten, a Fő u. 12-ben működött. Kovács Tivadar a Pesti Vigadóban, Nádas Ferenc az Andrássy út 25-ben tartott fenn iskolát.²⁶⁰ Az új szövetség célul tűzte ki állami felügyeletű képezde és továbbképző iskola létrehozását, valamint a saját vizsgáztatási jog megszerzését, de egyelőre csak a táncmesteri oklevelek revízióját és a képzés ideiglenes szabályozását könyvelhette el sikerként.²⁶¹ Ez akkor is igaz, ha a MTOSZ-nak a belügyi tárcához e tárgyban benyújtott memorandumában szereplő, a tanfolyamra, a vizsgáztatásra és az engedély megadására vonatkozóan a szövetség kizárólagosságát igénylő igények nem így teljesültek. A fővárosi tanácshoz áthelyezett vizsgáztatásban ugyanis a szakmai szervezet részt vehetett. A belügyminiszter ideiglenes táncmesterképesítő vizsgabizottságot jelölt ki, amelyben Róka Gyula és Vogel Imre is helyet kapott. 1922. május 29–30-án lezajlott a táncmesteri vizsga, amelyen 71 jelölből 37 fő megfelelt. A jelentkezőknek középiskolai végzettséggel kellett rendelkezniük. A MTOSZ saját képezde létrehozásával segítette a felkészülést, ennek igazgatója Róka Pál volt. A bizottság elvégezte a korábban nagy számban kiadott oklevelek felülvizsgálatát, 260-ból 111-et hagytak jóvá.²⁶²

²⁵⁸ Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 77–78, 86–90, 95–96, 102–106. o.

²⁵⁹ Uo. 111–118. o.; Gaubek Rezső megnyitói ünnepi beszéde, i. m. 3. o.

²⁶⁰ Az adatokat a *Táncitanítók Lapja* 1921–39 közötti számaiból gyűjtöttem, valamint Róka Pál: A Magyarországi Táncitanítók Egyesületének harminc éves története, i. m. 187, 198, 216, 235. o.

²⁶¹ *Táncitanítók Lapja*, 32. évf. 4–5. szám, 1926. április–május, 1. o.

²⁶² *Táncitanítók Lapja*, 28. évf. 2. szám, 1922. február 5., 3. o.; 28. évf. 6. szám, 1922. június 15., 2. o.; 32. évf. 4–5. szám, 1926. április–május, 1. o.

Nyugat-európai és amerikai hatásra a 20. század elején jelentek meg Magyarországon a később egységesen mozdulatművészet vagy mozgásművészet néven definiált irányzatok és az ezeket oktató iskolák. A mozgalom hazai fejlődésének bemutatása meghaladja e fejezet kereteit, azt azonban rögzíthetjük, hogy Budapesten megnyílt magániskolák között a három legjelentősebb irányzatot a Bess Mensendieck-féle női testképzés alapjain álló Madzsar Alice (1877–1935), illetve „higiéniai és esztétikai testnevelő” iskolája (alapítva: 1912);²⁶³ az Isadora Duncan-féle szabadművészet irányzatot és Raymond Duncan mozdulatelméletét ötvöző Dienes Valéria (1879–1978), illetve „Orkesztikai Iskola”-ja (alapítva: 1912/1914, szünetelt 1920–26 között, megszűnt: 1944);²⁶⁴ valamint az Emile Jaques-Dalcroze-féle ritmikus tornát adaptáló Szentpál Olga (1895–1968), illetve mozgásművészeti iskolája, a „Szentpál-iskola” (alapítva: 1919, szünetelt 1942–45 között, megszűnt: 1947)²⁶⁵ jelenítették meg. Madzsar Alice halála után a róla elnevezett Mozdulatművészeti és Testkultúra Intézet Gottschlig Iza és M. Róna Magda vezetésével működött tovább, 1939-es betiltásáig. Az újabb kutatások a később megnyílt intézmények közül a Kállay Lili (1900–1996) által vezetett Kállay mozgásművészeti iskolát, (alapítva: 1922, megszűnt: 1950), valamint a Berczik Sára (1906–1999) által vezetett iskolát (alapítva: 1932, megszűnt: 1948) is a meghatározó intézmények között tartják számon.²⁶⁶ Dienes Gedeon e két iskolavezetőt, Mirkovszky Máriával (1896–1987, iskolája megnyílt: 1924, megszűnt: 1948/49) kiegészítve, az ún. átmentő generációhoz sorolja.²⁶⁷ Az iskolák a vezetőjük (tulajdonosuk) külföldön szerzett diplomája és tanítási engedélye alapján indították a tanfolyamokat, ezek díjazását a növendékekkel, illetve szüleikkel kötött egyedi megállapodások tartalmazták. A kurzusok keretében nyilvános bemutatókat szerveztek (az elsőt Dienes Valéria Orkesztikai Iskolája, 1917. április 1-jén az Uránia Színházban), később színházszerű előadásokat tartottak.²⁶⁸ A műfajról szóló első hazai publikáció is Dienes Valéria nevéhez fűződik, *Művészet és testedzés* címmel 1915-ben.²⁶⁹ A mozgalom térnyerésére jellemző, hogy 1928-ban az országban 250-300 okleveles mozdulatművész volt, s 1936-ban a telefonkönyv szerint 34 mozdulatművészeti iskola működött a fővárosban.

1919-ben, a Tanácsköztársaság alatt a Közoktatásügyi Népbiztosság Női Testnevelési Főiskola felállítását tervezte, erről július 14-én értekezletet is tartottak. A testnevelési ügyek előadója Bierbauer Clarissa mozdulatművész volt. Az előkészületi munkába Madzsar Alice-t is bevonták, aki július 11-én írásban nyújtotta be észrevételeit. A proletárdiktatúra bukása miatt az elképzelés nem valósult meg.²⁷⁰ A húszas évek elején a frissen hivatalba lépett Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter kiemelt figyelmet fordított az ifjúság nevelésére, különösen az iskolai testnevelés fejlesztésére. Az országgyűlésben többször hangot adott álláspontjának, hogy a testnevelést és sportot be kell illeszteni az iskolai tantárgyak közé, az nem a magasabb társadalmi rétegek kiváltsága. Miniszterként hozzájárult a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. tc. végrehajtásának, illetve az Országos Testnevelési Alapról szóló 1924. évi III. tc.

²⁶³ Első jelentős műve: Madzsar Józsefné Jászi Alice: *A női testkultúra új útjai*. Athenaeum, Budapest, 1926. Életéről lásd: Zaletnyik Rita – Repiszky Tamás (szerk.): *A gyógyító mozgás művésze. Madzsar Alice emlékének*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2012.; Vincze Gabriella: „Minden mozgás valamilyen szempontból lefotografálja a belső embert” – Madzsar Alice gyógytornász és mozdulatművész iskolája = *Enigma*, XX. évf. 2013. 76. szám, 73–85. o.

²⁶⁴ Dienes 1912-ben tartott először előadásokat, de nyilvános tanfolyam meghirdetésére csak 1914 szeptemberében került sor. Korábban megjelent műveiből újraközölve: Dienes Valéria: *Orkesztika – Mozdulatrendszer*. Szerk.: Dienes Gedeon. Planétás Kiadó, Budapest, é. n. (1996); továbbá: Dienes Valéria: *Az Orkesztikai Iskola története képekben*. Vál.: Fenyves Márk. Orkesztika Alapítvány, Budapest, 2005. Életéről lásd: Beszélgetés Dienes Valériával. Vitányi Iván tv-interjúja = *Valóság*, 18. évf. 8. szám, 1975. augusztus, 83–101. o.; Vincze Gabriella: „A tánc az ember testbeszéde” – Dienes Valéria mozdulatművész és táncfilozófus iskolája = *Enigma*, XX. évf. 2013. 76. szám, 68–72. o.

²⁶⁵ Rendszertanának első megfogalmazása: Szentpál Olga – Rabinovszky Máriusz: *Tánc: a mozgásművészet könyve*. Általános Nyomda, Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1928. Életéről lásd: L. Merényi Zsuzsa: Szentpál Olga munkássága. In: Dienes Gedeon – Pesovár Ernő (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 1978–79*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1979. 281–335. o.; Vincze Gabriella: „Ott kezdődik a tánc, ahol a reális élet mozgása véget ér” – Szentpál Olga mozdulatművész iskolája = *Enigma*, XX. évf. 2013. 76. szám, 98–104. o.

²⁶⁶ Vincze Gabriella: „Az egészség és a szépség útján” – Kállay Lili mozgásművészeti iskolája = *Enigma*, XX. évf. 2013. 76. szám, 105–109. o.; Devecseri Veronika: Berczik Sára egyetemes táncművész. In: Kóvágyó Zsuzsa (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 1996–1997*. Magyar Tánc tudományi Társaság, Budapest, 1997. 39–54. o.; Vincze Gabriella: „A stílus–stílusosság = művészet” – Berczik Sára mozgásművészeti iskolája = *Enigma*, XX. évf. 2013. 76. szám, 110–118. o.

²⁶⁷ Dienes Gedeon: *A mozdulatművészet története*, i. m. 141–143. o.

²⁶⁸ Vö: Dienes Valéria: *Orkesztika – Mozdulatrendszer*, i. m. 111. o.

²⁶⁹ Dienes Valéria: *Művészet és testedzés = Magyar Iparművészet*, XVIII. évf. 1915. 7–8. szám

²⁷⁰ Ócsai József (szerk.): *50 év a testkultúra szolgálatában 1925-1975*. A Testnevelési Főiskola évkönyve. Sport, Budapest, 1975. 24-26. o.; Kiss Dezső (szerk.): *Testnevelés és sport Magyarországon a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején 1918-1919*. Iratok a magyar testnevelés és sport történetéhez, 6. Testnevelési Tudományos Tanács, Budapest, 1970. 244-246. o.

megalkotásának. „A testnevelésnek az a feladata, hogy az egyének testi épségének és egészségének megóvása, lelki és testi erejének, ellenálló képességének, ügyességének és munkabírási képességének kifejtésével által megjavítsa a közegészség állapotát, gyarapítsa a nemzet munkaerejét” – mondta ki a testnevelési törvény 1.§-a és hozzátette: az állam „támogatja azokat a társadalmi alakulatokat, melyek testneveléssel komolyan foglalkoznak s működésük nemzeti irányával a támogatást megérdemlik.” (2.§ 3. pont)²⁷¹ Ez utóbbi deklarációt a mozdulatművészek saját munkájuk állami elismerése szempontjából akár kedvező jelként is értékelhették, a későbbiekben azonban épp az ellenkezője történt.

A kultusztárca más szempontból is zavarta a belügyminiszter érdekkörét. Az iskolai táncanfolyamok vezetőinek képesítéséről 1924-ben kiadott rendelet szerint az intézeti és iskolai táncoktatást a jövőben a VKM fogja szabályozni, ezért felhívták az igazgatók figyelmét, hogy a tantestületben is csak táncitanítói oklevéllel rendelkezők taníthatnak táncot.²⁷²

A táncmesterképzés és a nyilvános táncitanítás szabályozásának differenciálódása (1925–1933)

Az 1925. év két témánk szempontjából egyik jelentős eseménye az, hogy a táncmesterképzést és a nyilvános táncitanítást Rakovszky Iván belügyminiszter az 1925. évi május hó 28-án kelt és június 8-án hatályban lépett 229.230/1925.B.M. számú körrendeletében minden addiginál részletesebben újraszabályozta.²⁷³ A másik jelentős esemény az 1921:LIII. tc. 4.§-ának („testnevelési tanerők képzésére országos testnevelési főiskolát kell felállítani, amelynek fenntartásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik”) végrehajtásából fakadt: négy éves előkészítő munka után Klebelsberg 1925. október 16-án jóváhagyta a Testnevelési Főiskola szervezeti szabályzatát. A hallgatók három éves képzés keretében sajátíthatták el a testnevelő tanári oklevél megszerzéséhez szükséges ismereteket. A felvételi követelmény érettségi vizsga vagy tanítói oklevél, valamint 30 év alatti életkor volt.²⁷⁴ Az első felvételi vizsgákat, amelyen 48 férfi és 44 nő felelt meg, 1925. november 10–11-én tartották.²⁷⁵ A főiskola léte – mint látni fogjuk – hamarosan alapvető változásokat generált a mozdulatművészeti iskolák működésében.

A 229.230/1925.B.M. számú körrendelet meghatározta a nyilvános táncitanításra jogosító képesítést és ennek megszerzési feltételeit; a nyilvános táncitanításra jogosító rendőrhatalósági engedély kiadását; a nyilvános tánciskolák és a táncolás módjának ellenőrzését; valamint a zenei (ritmikus) tornatanfolyamok engedélyezését. A szabályok megszegése továbbra is kihágásnak minősült, amely 15 napig terjedő elzárással és egymillió koronáig terjedő pénzbírsággal büntetendő. Az 1896. és 1906. évi jogszabályokat hatályon kívül helyezték. A rendelet szerint nyilvános táncitanítással csak az foglalkozhat, illetőleg táncintézetet csak az tarthat fenn, akinek megfelelő képesítése (oklevele) és ennek alapján kiadott rendőrhatalósági engedélye van. Megfelelően képesítettnek azt a táncmestert kell tekinteni, aki a) olyan táncmesteri oklevéllel rendelkezik, amelyet 1918. november hó 1-je előtt az annak idején ilyen oklevelek kiadására feljogosított, hatóságilag láttamozott alapszabállyal rendelkező táncmesteri egyesületek állítottak ki; b) 1918. november hó 1-jétől 1922. május hó 31-ig akár az a) pont alatt említett egyesületek, akár a belügyminiszter felhatalmazása alapján ideiglenesen működött táncmesterképesítő vizsgabizottság által kiadott olyan táncmesteri oklevéllel rendelkezik, amely belügyminiszteri megerősítő záradékkal és pecséttel van ellátva; c) 1922. május hó 31. után a belügyminiszter által kiküldött vizsgálóbizottság előtt sikerrel letett vizsgája alapján a miniszteri biztos és a vizsgabizottság tagjai által aláírt táncmesteri oklevelet kapott. Akik a c) pontban említett vizsgán nem feleltek meg, 1925 folyamán egy alkalommal kérhetik javítóvizsgára bocsátásukat. A továbbiakban nyilvános táncitanításra jogosító képesítést, illetve táncmesteri oklevelet csak az kaphat, aki a belügyminiszter által újabb rendelkezésig, átmenetileg a Magyar Táncitanítók Országos

²⁷¹ 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről = Országos Törvénytár, 1921. 25. szám, december 31., illetve Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, Budapest, 1922. 439–441. o.; T. Kiss Tamás: Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága. Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, Budapest, 1998. 153–157. o.

²⁷² 61.827/1924-VI.VKM. számú rendelet az iskolai táncanfolyamok vezetőinek képesítése tárgyában = Táncitanítók Lapja, 30. évf. 9. szám, 1924. október, 2. o.

²⁷³ 229.230/1925.B.M. számú körrendelet a táncmesterképzés és a nyilvános táncitanítás szabályozása tárgyában = Budapesti Közlöny, 1925. 122. szám, május 31. 1–3. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 59. évf. 1925. 267–276. o.

²⁷⁴ 77.000/1925.V.K.M. számú rendelet az 1921. évi LIII. törvénycikk 4. §-a alapján szervezett Országos Testnevelési Főiskola szabályzatáról. 1925. október 16. In: Magyarországi Rendelet Gyűjteménye 1919–1939. XVIII. kötet. Vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletek. Athenaeum, Budapest, 1942. 151–153. o. (A Magyarországi Rendelet Tára 1925. évi kötete nem közli.)

²⁷⁵ Kardos József (szerk.): A magyar felsőoktatás évszázadai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 122. o.;

Szövetsége kebelében felállítandó táncmesterképző tanfolyamot elvégezte és a képesítő vizsgát sikerrel letette. A tanfolyamra csak az a magyar állampolgár vehető fel a) aki a középiskola hat osztályának vagy ezzel egyenlő képesítésű iskolának, illetve a színművészeti akadémiának sikeres elvégzését igazolja, vagy akinek tornatanítói, óvónői képesítése van (az iskolai végzettség igazolása alól a miniszter kivételesen felmentést adhat); b) aki jó erkölcsű, büntetlen előéletű; c) hazafias magatartása kifogás alá nem esik. Külföldi csak belügyminiszteri engedéllyel vehető fel a tanfolyamra. A tanfolyam szervezeti szabályzatára és a felvételi bizottság összeállítására a miniszter külön rendeletet helyezett kilátásba. A rendelet hatályba lépésétől számított 60 napon belül minden addig kiadott, nyilvános tánctanításra jogosító engedély hatályát veszítette, de a rendőrhatóságok kötelesek a régi engedélyek megújítására vonatkozó kérelmeket soron kívül elbírálni.

A nyilvános tánctanításra jogosító, ugyanarra a helyiségre legfeljebb egy évig érvényes rendőrhatósági engedély kiadása szempontjából minden tánctanítást nyilvánosnak kell tekinteni, amely nem a szülők lakásán és azok felügyelete mellett történik. Engedély csak annak a magyar állampolgárnak adható, aki a) nagykorúságát igazolja; b) a fentiekben felsorolt valamely képesítéssel rendelkezik (ez az oktatósegédre is vonatkozott); c) feddhetetlen előéletű és jó erkölcsű; d) hazafias magatartást tanúsít. Külföldiek, még ha belföldön szereztek megfelelő képesítést; csak a belügyminiszter határozott időre szóló és bármikor visszavonható engedélye alapján foglalkozhattak nyilvános tánctanítással. Magyar állampolgár külföldön szerzett táncmesteri oklevéllel belföldön csak külön szakvizsga letétele után foglalkozhatott nyilvános tánctanítással.²⁷⁶ Ün. „régijogon” engedélyt kaphatott az oklevéllel nem rendelkező táncmester is, ha rendőrhatósági engedéllyel igazolta, hogy legalább 1905-ben vagy azt megelőzően nyilvános tánctanítással foglalkozott. Az adminisztrációt jelentősen növelte, hogy az engedély-kérelemhez csatolni kellett a tanításra szolgáló helyiség vázrajzát, amely közegészségügyi, közrendészeti és erkölcsrendészeti szempontból kifogás alá nem esik; továbbá a tanfolyam időbeosztását és a beszédni kívánt díjakat. Csatolni kellett a tanítandó táncok jegyzékét is, egyben előírták, hogy valamint minden táncmester köteles a magyar nemzeti táncokat (csárdás, körmagyar, palotás stb.) legalább a külföldi táncokkal egyenlő óraszámában tanítani. Zenekísérettel az iskolaszerűséggel összeegyeztethető valamely hangszer (zongora stb.), vagy legfeljebb három tagból álló vonószekerek alkalmazható. A „nyilvánvalóan a jó ízlésbe ütköző” táncok tanítása nem engedélyezhető. Nyilvános tánctanítás csak iskolaszerűen folytatható. A tánciskolákban a gyermekeket és felnőtteket külön csoportban kell oktatni, a választóvonal férfiakkal a betöltött 18. életév, nőknél a 16. életév. A gyermekek oktatása este 8 óráig, a felnőtteké éjjel 11 óráig tarthat. Az órákon csak a tanulók szülői vagy hozzátartozói lehetnek jelen. A frissítőül szolgáló ivóvíz, gyümölcsle és nyers gyümölcsök kivételével semmiféle étel és ital nem árusítható vagy szolgálható ki. A záróvizsgához külön rendőrhatósági engedélyt kell kérni, ekkor a fenti tilalmak felfüggeszthetők. A bármely napszakban megtartható tanfolyamokon kívül egyesek részére külön leckeórákat is lehet adni. A felnőttek részére tartani szokott közös gyakorló leckeórák azonban csak vásár- és ünnepnap – legfeljebb este 11 óráig – adhatók. Ezek időpontját az illetékes rendőrhatóságnál be kell jelenteni. Ilyen – szintén csak iskolaszerűen tartható – gyakorló leckeórákon csak a 18. életévüket betöltött férfiak és nők vehettek részt.

A nyilvános tánciskolák működésének és a táncolás módjának ellenőrzésére havonként legalább egyszer a rendőrhatóság köteles, lehetőleg a Magyar Tánctanítók Országos Szövetsége kiküldöttjének közreműködésével, és erről negyedévente összesítő jelentést küld a belügyminiszternek. A miniszter a tánciskolákat saját kiküldöttjével is ellenőrizhette. A közerkölcs vagy a jó ízlést megtartását a rendőrhatóság a nyilvános bálokon, táncestélyeken is figyelemmel kísérte.

A „zenei (ritmikus) tornatanfolyamok” szabályozására azért kerülhetett sor, mert a rendészeti jogalkotást összhangba kellett hozni a testnevelési törvény 10.§-a alapján létrejött Országos Testnevelési Tanács (OTT) hatáskörével. A rendelet kimondta, hogy a bármely elnevezés alatt rendezett ilyen jellegű kurzusok tartása általánosságban nem esik az e rendeletben szabályozott tánctanítás fogalma alá, ám e tanfolyamok is kizárólag személyhez kötött rendőrhatósági engedély alapján folytathatók. A rendőrhatóság az engedélyt – a feddhetetlenségi és hazafiassági elvek és a megfelelő helyiség ellenőrzése mellett – az OTT a folyamodó képesítésére és rátermettségére vonatkozó véleménye kikérése után adhatja ki. Ha az OTT az engedély megadását nem javasolja, az engedély kiadása a belügyminiszter döntésétől függ. A ritmikus torna- vagy tánctanfolyamok vezetői kötelesek voltak további működésük folytatására a rendelet hatályba lépésétől számított harminc napon belül engedélyt kérni.

²⁷⁶ Lásd az előző fejezetben a Nádasi Ferenc és felesége vizsgájáról írtakat.

A rendeletnek való megfelelést a belügyi tárca gyors ütemben megvizsgálta. Ennek érdekében Tomcsányi Kálmán miniszteri tanácsos végigellenőrizte a tánciskolákat.²⁷⁷ A ritmikus tornatanfolyamok kontrollálása pedig Dienes Valéria emlékei szerint úgy történt, hogy az OTT felhívta a mozdulatművészeti jellegű magániskolák vezetőit, hogy „egy szakbizottság előtt jelenjenek meg növendékeikkel és mutassák be az általuk képviselt mozdulatrendszer anyagát. (...) Udvariasan megköszönték a bemutatót (...) és nem volt számomra ennek a bemutatásnak semmi más következménye, mint az, hogy a továbbiakban senki sem zavart iskolám továbbműködtetésében.”²⁷⁸

Ezzel egy időben lezajlott a nyilvános tánctanításra jogosító oklevél megszerzéséhez szükséges képesítő vizsga is. A belügyminiszter 1925. május 28-án kiadott, 231.391/1925. B.M. számú körrendelete a vizsga időpontját 1925. június hó 25-én délelőtt 9 órára tűzte ki, a Magyar Táncitanítók Országos Szövetsége helyiségében.²⁷⁹ A jelentkezési határidő június 15. volt, elsősorban azok számára, akik az 1922–24 folyamán megtartott valamely vizsgán nem feleltek meg, vagy azokon önhibájukon kívül nem jelenhettek meg. A vizsga díja 50 aranykorona, a vizsgabizottság elnöke Tomcsányi Kálmán, a belügyminisztérium igazgatási-rendészeti osztályának vezetője, jegyzője az osztály egyik kiküldött tagja volt. A bizottság rajtuk kívül a táncoktatással és testneveléssel szakszerűen foglalkozók köréből kijelölt három tagból állt: Gaubek Rezső, Róka Gyula és Sárosy János testnevelésügyi előadó. A vizsgán megfelelték a rendelet függelékeként közölt mintának megfelelő oklevelet kapták.²⁸⁰

A jogalkotás felgyorsult. A táncmesterképző tanfolyam szervezeti szabályzatára és a felvételi bizottság összeállítására 1925-ben kilátásba helyezett külön jogszabály kiadására a következő évben került sor. A Rakovszky Iván által 1926. március 24-én kiadott 152.900/1926.B.M. számú rendelet megállapította a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam szabályzatát.²⁸¹ Ezzel új szakaszba lépett az állami szerepvállalás: az államilag elismert magántanfolyamot felváltotta a táncművészet első, önálló, jogszabállyal létrehozott állami iskolája.

A tanfolyam célja az volt, hogy hallgatóit elméleti és gyakorlati oktatással a táncmesteri oklevélhez szükséges képesítő vizsgára előkészítse. Székhelye egyelőre a Magyar Táncitanítók Országos Szövetségének helyisége. Időtartama hat hónap, évente egyszer, meghirdetését minden alkalommal a belügyminiszter engedélyezte. A rendelet meghatározta a felvételhez benyújtandó iratokat. A három tagú felvételi bizottság a felvételtől adatok szabad mérlegelése alapján döntött. A bizottság elnöke a tanfolyam felügyelője, egyik tagja a tanfolyam igazgatója, a harmadik tagot pedig – három évi időtartamra – a belügyminiszter nevezte ki. A felvételi díjat, a tandíjat és a vizsgák díjait a belügyminiszter állapította meg. A képzés elméleti részében a tánctanítás elmélete, a tánctanítás pedagógiája, illetően, tánc történet, testnevelés, valamint a nyilvános tánctanítás rendészeti szabályai szerepeltek. A gyakorlati rész a táncképzést és a különböző táncok tanítását foglalta magában. A magyar nemzeti táncokra fokozott figyelmet kellett fordítani. A hallgatók kötelesek voltak az igazgató és az előadók utasításait követni, a tanfolyam elméleti és gyakorlati előadásain pontosan megjelenni, esetleges hiányzásukat igazolni. A tanfolyamot befejező záróvizsgán a bizottság elnöke a tanfolyam felügyelője, illetőleg helyettese, jegyzője a belügyminisztérium kirendelt képviselője, legfeljebb négy tagja az előadók, illetőleg az esetleg külön megbízott vizsgabizottsági tagok lehettek. A vizsga eredményének megállapításánál kifejezetten figyelembe kellett venni „a hallgatónak nyilvános tánctanításra való rátermettségét”. A képesítés „egyhangúlag”, vagy „szótöbbséggel” történhetett. A nyilvános tánctanításra képesítő oklevél mintáját a rendelet melléklete tartalmazta.

A tanfolyam felügyelője a belügyminisztérium VIII. (igazgatási-rendészeti) osztályának mindenkor vezetője volt. A tanfolyam vezetését, továbbá az oktatást és az azzal kapcsolatos teendőket a tanfolyam tiszti személyzete látta el, amely az igazgatóból, az előadókból és a pénztárosból állt. Őket – a Magyar Táncitanítók Országos Szövetsége ajánlatának figyelembe vétele mellett és elsősorban a Szövetség tagjai közül – a belügyminiszter – meghosszabbíthatóan – három évre nevezte ki. A személyzet rendszeres díjazásban csak a

²⁷⁷ Róka Gyula: A tánciskolák ellenőrzése = Táncitanítók Lapja, 32. évf. 2–3. szám, 1926. február–március, 2–3. o.

²⁷⁸ Dienes Valéria: Orkesztika – Mozdulatrendszer, i. m. 111. o. Vö: Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon, i. m. 20–21. o.

²⁷⁹ 231.391/1925. B.M. számú körrendelet a nyilvános tánctanításra jogosító oklevél megszerzéséhez szükséges képesítő vizsga határidejének megállapítása tárgyában = Budapesti Közlöny, 1925. 122. szám, május 31. 3. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 59. évf. 1925. 276–278. o.

²⁸⁰ Táncitanítók Lapja, 31. évf. 6–7. szám, 1925. június–július, 4. o.

²⁸¹ 152.900/1926.B.M. számú rendelet a táncmesterképző tanfolyam szabályzatáról = Budapesti Közlöny, 1926. 77. szám, április 7. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 60. évf. 1926. 267–273. o.

ténylegesen megtartott tanfolyamok alatt részesült. A rendelet pontosan meghatározta elvégzendő feladataikat.

A tanfolyam igazgatójává Róka Gyulát nevezték ki, aki e tisztét 18 éven át, 1944-ig folyamatosan ellátta. A tanárok Brada Ede, báró Podmaniczky Edit és Sárosy János lettek. A MTOSZ azonban kevesellte a részére megállapított javaslatélteli jogokat, ezért kérelmezték, hogy a tanfolyam megnyitását két évvel halasszák el, mert egyébként is elegendő tánctanító van a pályán.²⁸² Az indítvány nem járt sikerrel, az új intézmény első évfolyama 1926 őszén kezdett és az elméleti anyagból 1927. március 27-én vizsgázott. A gyakorlati vizsgára március 16-án a Pesti Vigadóban került sor. Május 19-én már közzé is tették a következő felvételi hirdetményt és a második tanfolyam szeptember 15-én nyílt meg.²⁸³ Ezzel egy időben, május 10-én a MTOSZ újabb emlékiratot juttatott el a belügyminiszternek, amelyben javasolta, hogy a MTOSZ-tagság minden tánctanító számára legyen kötelező, és a jelenleg forgalomban levő 7-8 fajta oklevelet cseréljék ki egységes formájúra.²⁸⁴

A MTOSZ 1926 őszén az iskoláknál történő tánctanítás rendezése tárgyában juttatott el memorandumot a belügyi tárcához, amelyben a tánctanítónők iskolai elhelyezkedésére és az iskolai növendékek nyilvános tánctanítási engedélyének kérdésére fogalmazott meg javaslatokat.²⁸⁵ Ugyanekkor megtörtént meg a nyilvános tánciskolák ún. „közös gyakorló leckeóráinak” (össztánc), valamint az ún. „rögtönzött” táncok engedélyezésének szabályozása, a „közérkölc” és a „jó ízlés” védelmében. Az előbbit 1926. szeptember 28-án Kószó István államtitkár aláírásával, az utóbbit 1927. január 18-én, illetve a kiegészítését 1927. február 13-án Scitovszky Béla belügyminiszter kézjegyével ellátva hirdették ki.²⁸⁶ Szintén 1926-ban született intézkedés a tánctanítói hivatás védelmében.²⁸⁷

1928 januárjában Róka Gyula szövetségi elnök megelégedte az általa vezetett szervezet állandó tiltakozásait a szintén általa igazgatott Tanfolyam ellen, és a közgyűlésen lemondott elnöki posztjáról (1930-ban visszatért). Az új vezetőség újfent a tárcához fordult, a javaslatéltel helyett közvetlen delegálási jogot kért, és általában szorgalmazta, hogy a Tanfolyam kerüljön a MTOSZ fennhatósága alá.²⁸⁸ A minisztérium a követeléseknek természetesen nem tett eleget, az 1928. évi vizsgák lezajlottak. A táncszakmát pedig hamarosan más, sokkal komolyabb változásokat előidéző döntések hozták lázba.

Az 1928-as esztendő ugyanis két szempontból is meghatározó volt a táncoktatással foglalkozók számára. Első ízben és egyszerre került sor a nyilvános tornatanítás (252.098/1928.B.M. számú rendelet), valamint a balett-tanítás (256.205/1928.B.M. számú körrendelet) állami szabályozására.²⁸⁹ A Scitovszky által 1928. június 27-én, illetve június 3-án szignált, s a kultusztárca egyetértésével kiadott jogszabályok július 12-én, illetve 13-án léptek hatályba. A balettoktatást szabályozó rendelet éveken át betöltötte funkcióját, ám a nyilvános tornatanítás szabályozása riadalmat váltott ki a mozdulatművész-képző iskolák soraiban. Az előbbi rendelet azzal erősítette a klasszikus balett művelőit, hogy az oktatókat egy éven belül a balett tanítására képesítő külön tanfolyam elvégzésére kötelezte, ellenkező esetben tanítási, illetve balettiskola-fenntartási joguk elveszett. A miniszter egyúttal kiegészítette a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam szervezetét balett szakkal, amely azonban csak az általános táncmester-képzővel együtt volt elvégezhető. A felvételizőknek – a képzés sajátosságai miatt – alapos előképzettséget írt elő. A felvételi bizottság és a vizsgabizottság tagjainak számát egy-egy fővel megemelte. Vizsgázni – a tanfolyam elvégzése nélkül – a már okleveles táncmesterek is kötelesek voltak, ha a továbbiakban is kívántak balettet tanítani. A sikeres vizsga után a bizottság záradékot vezetett rá eredeti oklevelükre. Nyilván az operaházi balettiskola miatt rögzítették a következőket: „Az állami intézmények által fenntartott, de táncmesteri képesítést szintén

²⁸² Tánctanítók Lapja, 32. évf. 6. szám, 1926. június, 3–4. o.

²⁸³ Tánctanítók Lapja, 33. évf. 3–4. szám, 1927. március–április, 6–7. o.; 5–6. szám, 1927. május–június, 10. o.

²⁸⁴ Tánctanítók Lapja, 33. évf. 5–6. szám, 1927. május–június, 1–3. o.

²⁸⁵ Tánctanítók Lapja, 32. évf. 10–12. szám, 1926. november–december, 2–3. o.

²⁸⁶ 159.544/1926.B.M. számú körrendelet a nyilvános tánciskolákban a közös gyakorló leckeórák megtartásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 60. évf. 1926. 356–357. o.; 206.000/1926.B.M. számú körrendelet a az úgynevezett „rögtönzött” táncok szabályozása tárgyában = Magyarországi Rendelet Tára, 61. évf. 1927. 167–168. o.; 107.475/1927.B.M. számú körrendelet az úgynevezett „rögtönzött” táncok szabályozása tárgyában kiadott körrendelet kiegészítéséről = Magyarországi Rendelet Tára, 61. évf. 1927. 184–185. o.

²⁸⁷ 206.411/1926.B.M.VII. A rendelet sem a Budapesti Közlönyben, sem a Magyarországi Rendelet Tárában nem jelent meg, azt feltehetőleg közvetlenül az érintettek kapták meg, tartalmát nem ismerjük.

²⁸⁸ Tánctanítók Lapja, 34. évf. 1–2. szám, 1928. január–február, 4. o.; 34. évf. 3–4. szám, 1928. március–április, 6. o.

²⁸⁹ A „vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg kiadott” 252.098/1928.B.M. számú rendelet a nyilvános tornatanítás szabályozásáról = Budapesti Közlöny, 1928. 150. szám, július 4. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 62. évf. 1928. 1014–1016. o.; 256.205/1928.B.M. számú körrendelet a balett-tanítás szabályozásáról (*sic!*) = Budapesti Közlöny, 1928. 151. szám, július 5. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 62. évf. 1928. 1008–1009. o.

nem nyújtó balettiskolákra e rendelet rendelkezései nem vonatkoznak.”Az új balett szak első vizsgájára 1928 őszén került sor.²⁹⁰

Valószínűleg nem tévedünk, ha a nyilvános tornatanítás szabályozásáról szóló, nagy visszhangot kiváltó 252.098/1928.B.M. számú rendelet alapját abban a tényben keressük, hogy a Testnevelési Főiskola első évfolyama 1928-ban készült végezni. A kultuszárca elemi érdeke volt a kiadandó diplomák értékének és jövőbeni nélkülözhetetlenségének biztosítása, még az olyan kapcsolódó felhasználási területeken is, mint a mozdulatművészet. A rendelet ötlete tehát aligha a belügyminisztériumban fogant, lényege pedig, ennek megfelelően, a következő volt: a gyógytorna kivételével, amelyet csak orvos taníthat, bármely tornatanításhoz – svéd és német torna, „valamennyi rendszerű (Mensendieck, Lábán, Bode, Loheland stb.²⁹¹) ritmikus torna”, természetes és mozgásos gimnasztika tanításához –, illetve nyilvános tornatermek fenntartásához előzetes rendőrhatalósági engedély szükséges. Ezt csak olyan, „feddhetetlen előéletű és nemzethűség szempontjából kifogás alá nem eső” magyar állampolgár kaphatja meg, aki állami, illetve államilag elismert testnevelő tanári oklevéllel rendelkezik. (A segédoktatóra is vonatkoztatva.) Ha azonban a testmozgásnak – akár csak érintőlegesen – „táncjellege is van, még ha (...) más név alatt kívánják is azt tanítani”, az már a táncitanítás szabályai alá esik, ezért ennek tanításához a testnevelői képesítés mellett a nyilvános táncitanításra jogosító oklevél is szükséges. A csak iskolaszerűen folytatható tornatanítás 10 éven felüli egyéneknél csak nemek szerint elkülönítve, és legfeljebb 22 óráig tartható. A csoportokat úgy kell összeállítani, hogy a 18 évnél idősebbek külön csoportot alkossanak. A tanulók a tanításon csak a közérkölcssel és jó ízléssel összeegyeztethető öltözetben jelenhetnek meg. Zenekíséretül csak a tornatanítással összeegyeztethető egyszólamú ütemjelző zenekíséret (zongora, hegedű, gong, kézi dob) használható. A helyiség körülményeire, a tanítás egyéb feltételeire és a szabálysértések szankcionálására vonatkozóan a rendelet a nyilvános tánciskolákra vonatkozó szabályokat ismételte meg. Mindezek ellenőrzését a rendőrhatalóságnak az OTT főfelügyeleti jogától függetlenül legalább évi egyszeri kötelességként írta elő. A rendelet hatályba lépésekor tornatanítással foglalkozó oktatók, vagy akiknek nyilvános tornatermük volt és azt továbbra is fenn kívánják tartani, kötelesek voltak 1928. augusztus hó 15-ig engedélyért folyamodni a rendőrhatalóságnál. Akik a 229.230/1925. B.M. számú rendelet alapján kapott engedéllyel foglalkoznak ritmikus tornatanítással, vagy akiknek nyilvános tornatermük van, de még nem szerezték meg az állami testnevelő tanári oklevelet, a hatóság öt évig megengedheti a tornatanítás folytatását, illetőleg nyilvános tornaterem fenntartását, de a tanítás tényleges vezetésére, felelős iskolavezetőként, a megállapított új feltételekkel és képesítéssel rendelkező személyt kell alkalmazniuk. Új engedély állami testnevelő tanári oklevél nélküliek részére a jövőben nem adható. A rendelet hatályba lépésével a 229.230/1925. BM. számú körrendeletnek a zenei (ritmikus) tornatanfolyamokra vonatkozó szabályai hatályukat veszítették.

Az iskolákat érintő probléma lényege egyszerűen megfogalmazható: a mozdulatművészek képzését az öt év türelmi idő után már csak a testnevelő tanári oklevéllel és táncitanítói diplomával egyaránt rendelkező személyek végezhetik, és iskolavezetőként addig is végzett testnevelő tanárt kell alkalmazni. Tekintve, hogy a Testnevelési Főiskolán felvételi korhatár a 30. életév volt, a jövőre nézve mindez kizárta a magániskolák vezetőinek intézmény-fenntartási jogát, továbbá ellehetetlenítette az általuk kiadott bizonyítványok használhatóságát.

Az igazság az, hogy a fent említett változások koncepciója kormányzati körökből már 1928 elején kiszivárgott. A híreket komolyan véve az egymással addig szervezeti kapcsolatot nem ápoló mozdulatművészeti magániskolák vezetői felismerték a veszélyt és a túlélés érdekében úgy döntöttek, hogy szakmai érdekképviseleti és üzleti érdekvédelmi céllal összefognak. 1928. május 7-én a Szentpál-iskolában megjelent 37 alapító tag megalakította a Mozdulatkultúra Egyesületet. Az alapszabályban megfogalmazták: „az egyesület célja, hogy a magyar mozdulatkultúra ügyét szervezze, előmozdítsa és helyes irányba terelje, hogy tagjainak anyagi, erkölcsi és jogi érdekeit elősegítse és megvédelmezze.” Ennek eszközei: érdekképviselet, állásközvetítő iroda fenntartása, folyóirat kiadása, előadások tartása, választott bíróság működtetése. Az ülés levezető elnöke Madzsar József volt. Az egyesület elnökévé a nagy befolyással

²⁹⁰ Kovács Tivadar: Az első balettvizsga = Táncitanítók Lapja, 34. évf. 8–9. szám, 1928. szeptember–október, 1–2. o.

²⁹¹ Bess M. Mensendieck (1864–1957) amerikai születésű német pedagógus, szakíró, a modern torna és testmozgás egyik megalapozója. Lábán Rudolf (1879–1958) magyar származású táncos, koreográfus, táncelméleti szakíró, a róla elnevezett táncjelírás megalkotója. Rudolf Bode (1881–1970) német zeneművész, tornatanár, a ritmikus gimnasztika tanításának megalapozója. A reformpedagógiát alkalmazó németországi Loheland-iskolát 1919-ben alapította Louise Langgaard (1883–1974) és Hedwig von Rohden (1857–1938).

rendelkező és a mozgalomért tenni kívánó gróf Zichy Géza Lipótot választották meg, aki már korábban jelezte Dienes Valériának – akinek iskoláját Zichy leánya látogatta – hogy szívesen segít a lobbizásban. A főtitkár – egyben ügyvezető alelnök – az alig harminc éves elméleti szakember, Pálffy György lett.²⁹² Egy következő közgyűlésen alelnökké emelték Dienes Valériát, Madzsar Alice-t és Szentpál Olgát. Az egyesület alapszabályát a BM 248.224/1930.VII. számon hagyta jóvá.²⁹³

A mozdulatművészeti magániskolák időközben megkezdték a tanárképzést is. Szentpál Olga iskolájában 1927-ben indult meg a két és fél éves képzés, amely 9+9+6 hónapos tanévekből állt. A bemeneti követelmény hat gimnáziumi osztály elvégzése volt. Az utolsó ilyen évfolyam 1942-ben kezdett.²⁹⁴ Dienes Valéria Orkesztikai Iskolájában 1929 nyarán diplomázott az első ún. teoretikus osztály, amelyet négy év alatt heti 12 órában, vagy két év alatt heti 24 órában lehetett elvégezni.²⁹⁵

A rendelet nagy sajtóvisszhangot váltott ki. A lapok szinte egymással versengve közölték a mozgásművészeti iskolák vezetőinek nyilatkozatait, és elítélték a szigorú rendszabályozást. Felhívták a figyelmet a magas színvonalú iskolákra és a minőséget garantáló, külföldi szerzett diplomákra, és a stómanokban rejlő jövőbeni veszélyre, ha a testnevelői végzettség megszerzését öt éven belül valóban teljesíteni kell.²⁹⁶

A Mozdulatművészeti Egyesület memorandumot intézett a miniszterhez – de nem a belügyi tárca vezetőjéhez, hanem Klebelsberg Kunóhoz. Jó érzékkel felismerték, hogy a megoldás kulcsa a kultusztárcaánál rejlik. A Zichy Géza, Pálffy György, Dienes Valéria, Madzsar Alice és Szentpál Olga által aláírt levélben – terjedelmes indoklás mellett – a következő alaptételeket fogalmazták meg: 1. „a mozdulatművészet sem a testneveléssel, sem a tánccal nem azonos”; 2. „a mozdulatművészeti iskola vezetésére sem a testnevelési Főiskolát végzett, sem a tánctanári képesítést elnyert egyének nem képesek”; 3. „a mozdulatművészetnek a tánc és torna gyakorlatával való összezavarása (...) három diszciplína részlegesen közös témáin és eszközein alapszik,” ezek a zene, a mozgások és a színpadi gyakorlat; 4. a rendelet „pedagógiai képtelenség elé állítja” az iskolák vezetőit; 5. a rendelet „technikai és morális képtelenség elé állítja” az iskolavezetőket, amennyiben a 30. éven felülieket arra kényszeríti, hogy iskolájuk vezetését névleg másnak átadják; 6. a rendelet gazdasági és jogi szempontból egyaránt sérelmes; 7. „a rendelet egyes intézkedései úgy technikai, mint gazdasági szempontból kivihetetlenek”, amennyiben a Testnevelési Főiskola alacsony hallgatólétszáma és 3 éves képzési ideje miatt fizikailag lehetetlen a mozdulatművészeti iskolák vezetőinek öt éven belül diplomát szerezni; 8. a legnagyobb sérelem a rendelet visszaható hatálya: a jelenleg létező 250-300 okleveles mozdulatművész-tanár egzisztenciájának megsemmisítése. Mindezek miatt az aláírók kéri a minisztert, hogy a rendeletet a belügyminiszterrel egyetértésben változtassa meg vagy a hatályát függessze fel.²⁹⁷

Zichy fáradtságot nem kímélve járta beadványaival a hivatalokat és a szerkesztőségeket. A probléma nagy visszhangjára jellemző, hogy a *Budapesti Hírlap*ban személyesen a belügyminiszter reagált a kormányzatot ért támadásokra. Scitovszky Béla a *Torna és tánc* című cikkében a jogalkotási folyamatból adódó érdeksérelmek létét szükségszerűnek ítélte, de a mozdulatművészek hangulatkeltését elítélte. „A támadást a ritmikus tornából kifejlődött mozdulatművészet egyes képviselői indították meg (...) a mozgalom áterjedt a sajtó egy részére is. (...) még attól sem riadtak vissza, hogy a külföld segítségét igénybe vegyék” – írta Scitovszky, utalva a Németországból érkezett levelekre. A miniszter szerint az új képesítések megszerzésére van elegendő idő. Világossá tette: „nem lehetséges, hogy az alatt az ürügy alatt, hogy a mozdulatművészet sem torna, sem tánc, a vele foglalkozók magukat a többiekre érvényes rendelkezések hatálya alól egyszerűen kivonhassák”.²⁹⁸

Az egyesületbe tömörült mozdulatművészeti iskoláknak végül sikerült elérniük, hogy a belügyminiszter 1929-ben rendeletet alkosson (248.711/1929.B.M.) az 1925-ben felállított Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam „szervezetének újabb megállapításáról”, önálló mozdulatművészeti szak

²⁹² Fuchs Livia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból, i. m. 67–77. o.

²⁹³ Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 111. o.

²⁹⁴ Dienes Gedeon: A mozdulatművészet története, i. m. 113–114. o. Az 1927-ben a Vilma királynő út (ma: Városligeti fasor) 3. szám alatt megnyílt Szentpál-iskola volt az első, kifejezetten táncoktatásra tervezett épület a fővárosban.

²⁹⁵ Uo. 95, 97. o.

²⁹⁶ Vö. pl. Új minisztériumi rendelet a tánc- és tornatanításról = Esti Kurír, 1928. július 5.; A magántestnevelési iskolák vezetőinek meg kell szerezniük az állami testnevelő tanári oklevelet = A Reggel, 1928. július 9. Közli: Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 53–57. o.

²⁹⁷ Fuchs Livia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból, i. m. 78–81. o.

²⁹⁸ Scitovszky Béla: Torna és tánc = Budapesti Hírlap, 48. évf. 256. szám, 1928. november 11., 2. o.

létrehozásával.²⁹⁹ A ritmikus tornáról leválasztott mozdulatművészet, mint „a tánc egy neme”, ezzel a jogszabállyal nyerte el formális önállóságát és egyenjogúságát a táncművészet többi ágával. A Scitovszky Béla által 1929. április hó 22-én aláírt és május 3-án hatályba lépett rendelet mindenekelőtt megerősítette, hogy mindennemű tánc, tehát a balett- és mozdulatművészet tanításának képesítési előfeltétele a 229.230/1925.B.M. számú alaprendeletben előírt, táncitanításra jogosító oklevél megszerzése. Az „oklevelek megszerzéséhez szükséges szakszerű kiképzés emelése céljából” a miniszter a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyamot három szakra osztotta: általános táncmesteri, balettművészeti és mozdulatművészeti szakokra, egyúttal a tanfolyam előadói karát – akárcsak a balett szak esetében az 1928-as megindításakor történt – a mozdulatművészet tananyagának előadására hivatott szakelőadóval egészítette ki, aki egyben a mozdulatművészet anyagát érintő felvételi és képesítő vizsgabizottságnak is tagja. Ezentúl tehát a Táncmesterképző Tanfolyamon a képesítő vizsga sikeres letétele alapján háromféle táncmesteri oklevél szerezhető: a) általános táncmesteri oklevél, amely – a balett és a mozdulatművészet kivételével – mindennemű tánc tanítására jogosít; b) táncmesteri oklevél a balett tanítására, valamint c) táncmesteri oklevél a mozdulatművészet tanítására. A b) és c) pontban megjelölt oklevél alapján a táncmester magyar nemzeti táncokat is jogosult, illetve a 229.230/1925.B.M. számú körrendelet értelmében éppúgy köteles tanítani, mint az, aki az a) pontban említett oklevél alapján foglalkozik a nyilvános táncitanítással. Az általános táncitanításra jogosító oklevél megszerzését a tanfolyam általános szakára vonatkozó tantervben előírt elméleti és gyakorlati ismeretek, míg a balett és a mozdulatművészet tanítására jogosító okleveleket a külön szak tananyagának és az általános szak elméleti, valamint a magyar nemzeti táncok tanítására vonatkozó gyakorlati képzés tananyagának elsajátítása és megfelelő képesítő vizsga alapján lehet megszerezni. A tanfolyam mindhárom szakát külön-külön, de együtt is el lehet végezni. A felvételi követelmények a korábbiakhoz képest csak annyiban változtak, hogy a mozdulatművészeti külön szakra is megfelelő előtanulmányokat, illetve elméleti és gyakorlati előképzettséget vártak el. A már oklevéllel rendelkezőknek lehetőségük volt képesítésüket a tanfolyam elvégzése nélkül más szakra is kiterjeszteni, ha megfelelő előtanulmányokat, illetve alapos elméleti és gyakorlati előképzettséget is tudtak igazolni. Egyebekben a 229.230/1925. BM. számú és a 256.205/1928. BM. számú rendeletek változatlanul érvényben maradtak.

Átmeneti rendelkezésként rögzítették, hogy akiknek van nyilvános táncitanításra jogosító oklevelük, vagy akik a zenei (ritmikus) tornatanfolyamokra vonatkozó, már nem hatályos rendelkezés alapján kifejezetten mozdulatművészet tanításával foglalkoznak, azok a tanítást 1929. október 1-jéig eddigi engedélyük alapján folytathatják. Akik viszont ez utóbbi típusú engedéllyel nem kifejezetten mozdulatművészet, hanem ritmikus vagy egyéb torna tanításával foglalkoznak, ezt a foglalkozásukat eddigi engedélyük alapján 1929. október 1-jéig gyakorolhatják. Ezt követően csak abban az esetben, ha a eleget megszerzik a testnevelői képesítést. Szentpál Olga a mozdulatművészek rendszabályozásának folyamatát 1946-ban a következőképpen interpretálta és értékelte: „Eredetileg (kb. 1918 óta) a „mozgásművészet” gyűjtőnévvel illettük a balettel szembehelyezkedő új, művészi irányokat. Hogy nálunk Magyarországon a „mozgásművészet” („mozdulatművészet”) szó idővel oly különleges értelmezést nyert, annak a következő egészen sajátos oka van. Egy 1927-ben³⁰⁰ kiadott belügyminiszteri rendelet a Testnevelési Főiskolát végzett tanerők érdekében mindenfajta művészi és nem művészi célkitűzésű mozgásrendszer tanítását a Testnevelési Főiskolát végzettek számára akarta kisajátítani. A rendelet taxatív felsorolta a Mensendieck, Lábán, Dalcroze,³⁰¹ Duncan³⁰² stb. rendszereket. A rendelet által sújtott érdekeltek úgy védekeztek, hogy művészi célkitűzésekre hivatkoztak, amelyek elvben elválasztják őket a tornától. Így sikerült kivívni, hogy „mozdulatművészet” néven élethelehetőséget szereztek és egy belügyminisztériumi záró tanfolyamon az újonnan kiképzettek magániskola nyitására jogosító oklevelet nyertek. Ennek az életmentési akciónak következménye volt, hogy az összes modern gyógygimnasztikák is – önmagukban többé-kevésbé jeles testegyenészeti, fogyasztó és ortopédikus gimnasztikák – „mozdulatművészet” néven futottak. Az elkődösítés létérdek volt és sikerrel járt. A fikciót fenn kellett tartani és olyan tisztára művészi törekvésű iskolák, mint a Szentpál-iskola, egyazon kategóriába sorolódott, mint a tisztára higiénikus törekvésű iskolák, pl. a Ritter-iskola.³⁰³ A zavart fokozta,

²⁹⁹ 248.711/1929.B.M. számú rendelet a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam szervezetének újabb megállapításáról = Magyarországi Rendelet Tára, 63. évf. 1929. 151–153. o.

³⁰⁰ Helyesen: 1928-ban; a 252.098/1928.B.M. számú rendeletről van szó.

³⁰¹ Emile Jaques-Dalcroze (1865–1950) francia zenepedagógus, a ritmikus torna megalkotója.

³⁰² Isadora Duncan (1878–1927) amerikai táncosnő, táncpedagógus, a modern tánc egyik megalapítója, valamint bátyja, Raymond Duncan (1874–1966) táncos, alkotó- és előadóművész, filozófus, művészeti iskolaalapító.

³⁰³ Káldor Györgyné Ritter Mária „mozgásművészeti és ritmikus tornaiskolája”.

hogy egyes gimnasztika-iskolák, (különösen a Madzsar- és a Kármán-iskola³⁰⁴) részben a látszat kedvéért, részben dilettáns lelkesedésből, az ortopédia és a higiénikus gimnasztika mellett a művészi munkára is rávetették magukat és a forradalmi, előlről kezdő jellege miatt művészi szempontból amúgy is veszélyeztetett „mozdulatművészet”-et dilettantizmussal hatották át. A belügyminiszter a „mozdulatművészképző” tanfolyamot a tánctanítóképző tanfolyamhoz függesztette, Róka Gyula vezetése alatt. Ez az eleinte hat hónapos, minden vonatkozásban nívótlan és merőben szakszerűtlen tanfolyam volt a súlyos ára a „mozdulat-művészet” fogalomkörébe gyömöszölt törekvések életlehetőségének. Gyakorlatilag az történt, hogy bizonyos iskolák – számszerűen 6-10 – a „tanerőképzés előkészítése” címen kétéves tanfolyamokat tartottak fenn; az e tanfolyamokat végzett növendékek kerültek az állami Róka-féle tanfolyamra (bizonyos protekciós eseteket kivéve, amikor egyesek minden előképzettség nélkül végezheték el a hat hónapos állami tanfolyamot).³⁰⁵

A valóban sok feszültséget okozó folyamatra Dienes Valéria a hetvenes években így emlékezett: „minthogy a Testnevelési Főiskola nem kívánta tantárgyul alkalmazni a mozdulatművészetet (...), nem volt számunkra hely a kultuszminisztériumban. Volt azonban egy intézmény (amely mindkét oldalon való megalkuvással megvalósította a hatósági beiktatódást és a pedagógiai felügyeletet), a szalontáncok tanítására jogosító vizsgák előkészítése céljára (...) és annak volt (...) egy kiegészítő szakmája, a balett. Ehhez (...) kapcsolták harmadiknak a mi mozdulatművészetünket, (...) intézményeink is a Belügyminisztérium fennhatósága alá kerültek.” A szak vezetésére pedig azért egy elméleti szakembert, Pálffy Györgyöt kérték fel, mert „tájékozott volt a Budapesten működő mozdulatrendszer munkájában, tág látókörű mozdulatszemelete, alapos történelmi tájékozottsága volt”. Az egyes iskolák vezetői közül bárkinek a kiemelését a többiek nem fogadták volna el.³⁰⁶

A Táncmesterképző Tanfolyam 1926-ban kinevezett tisztikarának három éves megbízása időközben lejárt, ez idő alatt összesen mintegy nyolcvanán végeztek. A MTOSZ javaslatára az új felállásban a tanfolyam igazgatója Róka Gyula maradt – aki a MTOSZ elnöki posztját 1930-ban visszavette –, az általános tánctanítói szak vezetésére Kovács Tivadart, a balettra Brada Edét nevezték ki, vizsgabizottsági tagnak javasolták Gyenes Lajost, Kreutz Gyulát és Vogel Imrét. A mozdulatművészeti szakot, mint említettem, Pálffy György vezette, aki egyébként a kurzuson filozófiát, esztétikát, később komponálást oktatott. Az új rendszerű képzéshez igazodva ugyanis a mozdulatművészeknek villámgyorsan meg kellett teremteniük a bemeneti feltételeket. Az iskolák vezetői számára a rendelet hatályba lépéstől négy hónapjuk volt arra, hogy a Táncmesterképző Tanfolyamon oklevelet szerezzenek. Aligha véletlen, hogy a három vezető magániskola növendékei 1929. június 28-án első ízben tartottak szabadtéri, közös előadást (Bethlen Margit grófné mese-estjét), gróf Karátsanyi Jenő, a Máltai Lovagrend budapesti követe Krisztina körüti palotájának teraszán és kertjében, kifejezendő a mozgalom egységét. Zichy Géza ezzel is további „befolyásos nyilvánosságot akart teremteni a mozdulatművészet fellendítésére”.³⁰⁷ A Tanfolyam vizsgabizottsága elé elsőként a három legrégebbi iskolavezetőt hívták be. Tudományos igényű előadásaik alapján Dienes Valéria, Medzsar Alice és Szentpál Olga 1929. szeptember 17-én megkapták az első mozdulatművészeti tánctanítói okleveleket.³⁰⁸ Ezzel párhuzamosan, 1929 nyarán e három iskola a tanításra alkalmasnak ítélt tanítványok számára intenzív előkészítő kurzust tartott, amelynek eredményeként megkapták az állami tanfolyamra való jelentkezéshez szükséges bizonyítványt. Ezt követően a Mozdulatkultúra Egyesület választmánya meghatározta az iskolák felkészítő kurzusainak tematikáját és tantárgyait, és állandó vizsgabiztosul Dienes Valériát, titkárként Pálffy Györgyöt jelölte ki.³⁰⁹ Amint látható, a belügyi igazgatás alatt álló, kényszerpályás oktatási rendszerben a mai fogalmaink szerinti összeférhetlenség kérdése fel sem merült. A táncmesterképzésben Róka Gyula, a mozdulatművészeknél Pálffy György volt döntési helyzetben minden szinten (szakmai szövetség, tanfolyam-előkészítés, tanfolyami

³⁰⁴ Róna Imréné Kármán Erzsébet mozgásművészeti magániskolája.

³⁰⁵ Szentpál Olga, Ortutay Zsuzsa és Rabinovszky Máriusz javaslata Táncművészeti Főiskola létrehozására, 1946. Közvetlen: Bolvári-Takács Gábor. In: Tóvágy Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez I. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013. 190–191. o.

³⁰⁶ Dienes Valéria: Orkesztika – Mozdulatrendszer, i. m. 111–112. o.

³⁰⁷ Dienes Valéria: Az Orkesztikai Iskola története képekben, i. m. 84. o. Lásd még: Dienes Gedeon: A mozdulatművészet története, i.m. 138. o. A Krisztina körút 55. (akkor 121.) számú épület ma az Országos Színház-történelmi Intézet és Múzeum.

³⁰⁸ Dienes Gedeon: A mozdulatművészet története, i.m. 139. o. Madzsar Alice előadását és oklevelének másolatát közli: Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 72–76. o.

³⁰⁹ Dienes Valéria: Orkesztika – Mozdulatrendszer, i. m. 112. o.

vizsgáztatás). Legitimációjukat az intézményvezetők és -tulajdonosok felé elsősorban az biztosította, hogy nem volt saját iskolájuk.

Az immár három szakos tanfolyam felvételi hirdetménye 1929. június 4-én jelent meg, augusztus 15-ei határidővel; az oktatás szeptember 16-án indult. A felvételi díj az általános táncitanítói szakon 30 P, a másik két szakon 40 P, a tanfolyam tandíja 350 P, a vizsgadíj 80-90 P volt.³¹⁰ A gyakorlati vizsgára a Zeneakadémián 1930. március 18-án került sor, Scitovszky Béla belügyminiszter jelenlétében.³¹¹ Az 1930. szeptember 15-én megnyílt táncmesteri tanfolyam felvételi hirdetménye június 24-én jelent meg, a 30 jelöltet felvonultató vizsgának 1931. márciusában ismét a Zeneakadémia adott helyet.³¹² 1931-ben a tanfolyamot július 4-én hirdették meg és szeptember 15-én nyílt meg. 1932. őszén 32 jelentkezőből 12 főt vettek fel. 1933-ban március 16-án tartották a táncmesteri vizsgát, amelyen mozdulatművészeti bemutatóra is sor került.

A táncmesterek részéről a mozdulatművészet önálló szakként történő csatlakozása nem okozott osztatlan örömet. A MTOSZ és a Mozdulatművészet Egyesület közötti pengeváltások évekig napirenden voltak. Elegendő csupán Kovács Tivadar *Mozgásművészet-örület és egyéb tébolyok*, vagy Róka Gyula *Mozdulatkultúra Egyesület* című, gunyoros hangvételű cikkeire utalnunk, amelyek a *Táncitanítók Lapjában* jelentek meg.³¹³ Az ellentétnek azonban nemcsak szakmapolitikai és piacvédelmi okai voltak. Kétféle habitus állt szemben egymással: az arisztokratikus és tradicionális alapokon nyugvó, évszázados múltra visszatekintő, férfiak által irányított, vidéken is gyökerekkel rendelkező tánciskoláké, valamint a 20. századi ideológiákat és nemzetközi hatásokat adaptáló, kizárólag nők által vezetett, csak Budapesten érdekelt mozdulatművészeti iskoláké. Mindenesetre saját szaksajtóját a Mozdulatművészet Egyesület is erősítette: 1933-ban látott napvilágot és 1935-ig jelent meg a *Mozdulat-Kultúra* című „gimnasztikai és táncművészeti folyóirat”, Láng Miklós szerkesztésében.

A harmincas évek fordulóján erkölcsrendészeti szempontból számos könnyítést vezettek be. 1930-ban a belügyminiszter engedélyezte, hogy valamennyi tánciskola közös gyakorló leckeóráin dob, valamint az élőzenei kíséret mellett gramofont használjanak.³¹⁴ A következő évben a táncmesterképzés és nyilvános táncitanítás kiegészítő szabályozásáról szóló 191.219/1931.B.M. számú rendeletben rögzítették, hogy a jogszabályi feltételeket teljesítő táncmestertől a rendőrhatalóság nem tagadhatja meg az engedély kiadását. A gyermekek tanítási idejét este 8 óráig, a felnőtteket községekben éjjel 11 óráig, városokban éjfélig kiterjesztették. Az ösztánccokon ezentúl olyanok is részt vehettek, akik a tánciskolának nem növendékei. A 15. életévüket betöltött nők mentesültek a kötelező kíséretől, de a leányoknak az iskolából történő eltávozásukhoz kellett a szülő vagy hozzátartozó jelenléte. Az iskolákban az italok mellett ezentúl cukorkák is árusíthatók. A vonószenekear létszámát négyre emelték és a használható hangszerek közé bekerült a cimbalom. A hatóságok negyedévi jelentési kötelezettsége a belügyi tárca irányába megszűnt.³¹⁵ Az ebben foglaltakat a táncmesterek évtizedek óta szorgalmazták. A rendelet tehát a MTOSZ tagjainak egyértelmű helyeslésével és elégedettségével találkozott, amit az is bizonyít, hogy a jogszabály előkészítését felkaroló Csatóry Béla miniszteri tanácsost, a belügyminisztérium 1930. július 15. óta hivatalban levő – Tomcsányi Kálmánt felváltó – erkölcsrendészeti osztályvezetőjét hálából a szövetség dísztagjává választották.³¹⁶ Az együttműködés jegyében 1930. december 15-én ankétra került sor a BM-ben, amelyen a tárca részéről megjelent Csatóry Béla, Kontz Endre miniszteri tanácsos (utóbb szintén szövetségi dísztag), Szöllőssy Alfréd miniszteri titkár, táncmesteri szakreferens; a budapesti főkapitányságot Páll Béla engedélyezési osztályvezető és egy kollégája, a MTOSZ-t pedig Róka Gyula elnök, tanfolyam igazgató, Gaubek Rezső ügyvezető elnök, Vogel Imre alelnök és négy vezetőségi tag képviselték.³¹⁷

³¹⁰ Táncitanítók Lapja, 35. évf. 3–4. szám, 1929. március–április, 3. o.; 35. évf. 6–7–8. szám, 1929. június–július–augusztus, 7. o.

³¹¹ Táncitanítók Lapja, 36. évf. 1–3. szám, 1930. január–március, 2–4. o.

³¹² Táncitanítók Lapja, 37. évf. 3–4. szám, 1931. március–április, 2–3. o.

³¹³ Táncitanítók Lapja, 35. évf. 9. szám, 1929. szeptember; 37. évf. 1. szám, 1931. január. Közli: Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 77–81, 95–97. o.

³¹⁴ 129.361/1930.B.M. számú körrendelet a tánciskolákban a közös gyakorló leckeórákon használható zenekíséretéről = Budapesti Közlöny, 1930. október 15., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 64. évf. 1930. 848. o. A dob használatát a vidéki iskolák kivételével már a 252.145/1929.VIII.B.M. számú, május 3-án kelt körrendelet engedélyezte.

³¹⁵ 191.219/1931.B.M. számú körrendelet a táncmesterképzés és a nyilvános táncitanítás szabályozásáról szóló rendeletek egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről = Budapesti Közlöny, 1931. 229. szám, október 8. 11–12. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 65. évf. 1931. 1711–1714. o.

³¹⁶ A táncitanítás új körrendeletmódosítása = Táncitanítók Lapja, 37. évf. 10–11. szám, 1931. október–november, 3–4. o.

³¹⁷ Táncitanítók Lapja, 37. évf. 1–2. szám, 1931. január–február, 3–5. o.

Az üzleti és a szakmai érdekek változó erősségű impulzusai nyomán, a mozdulatművészeti lobbizás átmeneti megerősödését jelezve, 1932. július 14-én Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter jóvoltából sor került a mozdulatművész- és táncmesterképzésről szóló rendeletek újabb módosítására. A július 19-én hatályba lépett – s mint később látni fogjuk, rövid életű –, rendelet „a kérdés végleges rendezéséig” a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam nevét Magyar Országos Táncmester- és Mozdulatművészképző Tanfolyamra változtatta, felügyelőjeként a belügyminisztérium IX. osztályának vezetőjét jelölte ki. A Tanfolyam élén a miniszter által kinevezett ügyvezető igazgató állt. A Tanfolyamon belül táncmesterképző, valamint mozdulatművészképző rész létesült, külön-külön tanulmányi vezetőkkel. A táncmesterképzőn belül helyezték el az általános és a balett szakot. A rendelet meglehetősen bonyolult szabályozta a felügyelő, az igazgató, a tanulmányi vezetők és a pénztáros közötti függelmi viszonyokat. Az oktatási helyiségek kijelöléséhez, a vezetők kinevezéséhez, valamint a felvételi vizsgára bocsátáshoz szükséges javaslatételre, illetve a felvételi és a képesítő vizsgabizottságokba való delegálásra a Magyar Táncművészek Országos Szövetsége mellett a Magyar Mozdulatművészetek Egyesülete is jogot kapott.³¹⁸

A MTOSZ, az új alapszabálya szerint, 1932. december 1-jén hozta létre a Táncmester- és Mozdulatművészképző Tanfolyamra felkészítő, négy hónap időtartamú Előkészítő Tanfolyamát. Rögzítették, hogy az állami tanfolyamra csak olyanok vehetők fel, akik az előképzőt elvégezték. Ezért úgy időzítették, hogy a végzetek jelentkezessenek a szeptemberben induló állami kurzusra. A felvételt tehát mindig ősszel hirdették meg, a kurzus januárban indult és tavasszal ért véget. Felvételi követelményként születési anyakönyvi kivonatot, magyar állampolgárságot, legalább hat középiskola elvégzését és erkölcsi bizonyítványt kértek. A felvételi díja és a vizsgadíj 10-10 P, a négy havi tandíj 160 P volt.³¹⁹ A szakma önvédelmi megnyilvánulása nem véletlen: a gazdasági világválság és a megnövekedett munkanélküliség miatt nyilvánvalóan korlátozni kívánták a konkurencia kinevelését. Az első kurzus 1933. január 1-jén indult és április 29-én vizsgázott.

A táncmesterképzés és a mozdulatművészeti tanítóképzés megszilárdulása és fejlődése (1933–1945)

A Magyar Táncművészek Országos Szövetsége 1933. május 9-én tartott díszközgyűlést a „táncművészi egyesülés” 40. évfordulója alkalmából. A belügyi tárcával fenntartani igyekezett jó viszony alátámasztásaként Gaubek Rezső az elnöki megnyitójában név szerint megköszönte Tomcsányi Kálmán miniszteri tanácsos, Csatóry Béla miniszteri osztályfőnök, Kontz Endre miniszteri tanácsos és Szöllőssy Alfréd miniszteri titkár „csupaszív jellemét”, „kiváló jószágát”, „kedves egyéniségét”, „jóakarátú támogatását”, „nagy tudását és hozzáértését” – hogy tallózzunk a személyeiket illető jelzők között.³²⁰ Mindez nem alaptalanul történt. Az egymást követő jogszabály módosítások sorában fordulópontot jelentett a tánc- és mozdulatművészet-tanítóképzés szabályozásáról szóló, 1933. szeptember 15-én kelt, Csatóry Béla miniszteri osztályfőnök által szignált 162.000/1933.B.M. számú rendelet.³²¹ Egyrészt azért, mert minden korábbinál részletesebben meghatározta „a tánc- és mozdulatművészet nyilvános tanítására jogosító oklevél megszerzéséhez szükséges tanfolyam” szervezetét és működését. Másrészt a tanfolyam nevét Tánc- és Mozdulatművészet-tanítóképző Országos Tanfolyamra változtatta, tehát terminológiai újításként lecserélte a táncmester kifejezést, illetve világossá tette, hogy nem művészek, hanem pedagógusok képzése folyik. (A mozdulatművészek esetében ez a tanfolyam címéből eddig nem tűnt ki.) S végül, de nem utolsó sorban hatályon kívül helyezte a tanfolyamra vonatkozó, az 1926-os létrehozás óta keletkezett összes korábbi jogszabályt, ezzel formailag is új szakaszt nyitott az intézmény történetében.³²² A nyilvános táncoktatást (is)

³¹⁸ 124.227/1932.B.M. számú rendelet a mozdulatművész- és táncmesterképzésről szóló rendeletek egyes rendelkezéseinek módosításáról = Budapesti Közlöny, 1932. 161. szám, június 19. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 66. évf. 1932. 819–821. o. Ez utóbbi forrás a tanfolyam nevét Magyar Országos Táncmester- és Mozdulatművészetképző Tanfolyamként közli, de ez nyilván nyomdahiba.

³¹⁹ Táncművészek Lapja, 38. évf. 8–9. szám, 1932. november, 6. o., 40. évf. 4–10. szám, 1934. október, 3. o.

³²⁰ Gaubek Rezső megnyitói beszéde, i. m. 3. o. Szöllőssy Alfréd jegyezte szerzőként A nyilvános táncoktatás rendszere című, 1930-ban megjelent könyvet.

³²¹ 162.000/1933.B.M. számú rendelet a tánc- és mozdulatművészet-tanítóképzés szabályozásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 67. évf. 1933. 2355–2363. o.

³²² 152.900/1926.; 152.001/1927.; 256.205/1928.; 248.711/1929.; 124. 227/1932. B.M. számú rendeleteket. Jogalkotói következtetésre vall, hogy ezek közül a 152.001/1927.B.M. számú rendelet sem a Budapesti Közlönyben, sem a Magyarországi Rendelet Tárában nem jelent meg, azt feltehetőleg közvetlenül az érintettek kapták meg, tartalmát nem ismerjük.

szabályozó 1925-ös alaprendelet, illetve az ahhoz kapcsolódó későbbi kiegészítések és módosítások (pl. ösztánc, „rögtönzött” táncok stb.) változatlanul hatályban maradtak.

A rendelet szerint a tanfolyam célja: hallgatóinak rendszeres elméleti és gyakorlati oktatással a tánc- és mozdulatművészet-tanítói oklevél megszerzéséhez szükséges képesítő vizsgára előkészítése. A tanfolyam három szakra oszlik: a) általános tánc tanítói, b) balett, c) mozdulatművészet-tanítói szakra, amelyek csak külön-külön lehet végezhetőek el. Időtartama hat hónap, meghirdetését a belügyminiszter engedélyezi. A felvételi kérelemben meg kell jelölni a szakot, és csatolni kell a következő iratokat: születési anyakönyvi kivonat; hat középiskola elvégzését, vagy ezzel egyenlő iskolai végzettséget igazoló bizonyítvány; magyar állampolgársági vagy községi illetőségi bizonyítvány; erkölcsi bizonyítvány; előképzettségét igazoló okmányok. A felvételtől a felvételi vizsga alapján külön bizottság dönt, amelynek elnöke a tanfolyam felügyelője, illetőleg helyettese, egyik tagja a tanfolyam igazgatója, másik tagját pedig – három évi időtartamra – a belügyminiszter nevezi ki. A balett-, illetve a mozdulatművészet-tanítóképző szakok esetén a bizottság tagja az illető szak tanulmányi vezetője. „A bizottság a felvételre nézve a jelentkezők egyéniségét is megvilágító adatok szabad mérlegelése alapján végérvényesen határoz.” Külföldi állampolgárok felvételét a belügyminiszter engedélyezheti.

A tanfolyam elméleti és gyakorlati képzésből áll, amelyben a magyar (nemzeti) táncokra fokozott gondot kell fordítani. A tanfolyam óra- és tanrendjét, a tanulmányi vezető és az előadói kar közreműködésével, az igazgató állítja össze, és a belügyminiszter hagyja jóvá. Ugyanő állapítja meg a fizetendő tandíjat és egyéb díjakat. A hallgatói fegyelmi szabályok az 1926-os rendelethez képest nem változtak.

A tanfolyamot záróvizsga fejezi be, amelyre csak a tanfolyamot sikerrel elvégzett hallgatók bocsáthatók, valamint kivételes esetben, a belügyminiszter engedélyével, azok a személyek, akik a tánc- vagy a mozdulatművészet terén elméletben vagy gyakorlatban elismerésre méltó tevékenységet fejtettek ki. A vizsgabizottság elnöke a tanfolyam felügyelője, illetve helyettese; jegyzője a belügyminisztérium kirendelt tagja; tagjai a vallás- és közoktatásügyi miniszter kiküldöttje, azon szak oktatói, amely szakból a hallgató, illetve a külön vizsgára bocsátott személy képesítővizsgát tesz; továbbá a Magyar Tánc tanítók Országos Szövetsége, illetve a Mozdulatművészet Egyesület egy-egy kiküldött tagja; végül – ha van – az illető szak tanulmányi vezetője. A kiküldötteket a belügyminiszter három évi időtartamra nevezi ki. A vizsga eredményének megállapításánál a vizsgázó tanításra való rátermettségét különösen figyelembe kell venni. A képesítés „kitüntetéssel”, „egyhangúlag”, vagy „szótöbbséggel” történik. Ismétlővizsgát legkorábban a két hónap után lehet tenni. Tánc- vagy mozdulatművészet nyilvános tanítására jogosító oklevelet csak képesítő vizsga alapján szabad kiadni. Az oklevél szövegét a rendelethez mellékelt minta tartalmazta.

Ami a tanfolyam szervezetét illeti, az a belügyminiszter fennhatósága alatt áll. A tanfolyam felügyelője a belügyminisztérium IX. osztályának vezetője, helyettese a IX/a. osztály vezetője. A felügyelő irányítja a tanfolyamot; rendelkezéseit a tanfolyam tiszti személyzete és a tanfolyam valamennyi tagja teljesíteni köteles. Ő elnököl a felvételi, záró- és a külön képesítő vizsgabizottságban. A tanfolyam vezetését, továbbá az oktatást, és az azzal kapcsolatos teendőket a tanfolyam három évre kinevezett tiszti személyzete látja el, amely az igazgatóból, az előadókból, a gondnokból, továbbá a szükséghez képest tanulmányi vezetőkből áll. Ők a rendelethez fakadó köteleességeiknek kinevezésük egész időtartama alatt kötelesek megfelelni, de rendszeres díjazásban csak a tényleg megtartott tanfolyam alatt részesülnek. Az igazgató főbb feladatai: vezeti és képviseli a tanfolyamot; a belügyminiszter részéről engedélyezett kurzust meghirdeti, megnyitja és bezárja; az előadói értekezleteken elnököl, ahol szavazategyenlőség esetén dönt; vezeti a tanfolyamnak a hallgatók képzésével kapcsolatos összes ügyeit; a költségelőirányzatot a gondnokkal együtt összeállítja, és a belügyminiszterhez jóváhagyás végett felterjeszti; a jóváhagyott költségkeretben a kiadásokat a gondnokkal együtt utalványozza; az egyes tanfolyamok befejeztével a számadást a gondnokkal együtt összeállítja, és felterjeszti. A tanulmányi vezető feladata a vezetése alatt álló szak tantervének összeállítása és az oktatás irányítása. A rendelet meghatározta az előadók (oktatók) és a gondnok feladatkörét is, utóbbi magában foglalta a korábban létező pénztárosi munkakört is.

Az ismertett rendelettel a kérdéskör szabályozása tartósan nyugvópontra jutott. Tánc- és Mozdulatművészet-tanítóképző Országos Tanfolyam felvételi hirdetményei évente augusztusban jelentek meg, a képzés szeptember közepén indult, a gyakorlati vizsgát március közepén a Zeneakadémián tartották. A képzés eredményeként 1937-re 230 fővárosi és 220 vidéken működő táncoktatót tartottak nyilván.³²³ A MTOSZ folytatta az 1932-ben alapított Tánc tanítói (korábban: Táncmester) Előkészítő Tanfolyam működtetését. A létszám évente 15 fő körül mozgott, de ennél jóval több jelentkező volt, 1936 végén pl. 43

³²³ Petravichné Matyaczkó Olga: Társastánc és táncoktatástörténet, és a Magyar Művelődési Intézet táncoktató képzése (sic!) = Szín – Közösségi Művelődés, 12. évf. 1. szám, 2007. február, 69. o.

fő. A képzés mindig január 1-jén indult, a vizsgaelőadásra április végén - május elején került sor. Működött a Továbbképző Tanfolyam is, ezen pl. 1937 májusában Szentpál Olga, 1938 májusában Nádas Ferenc is előadott. A táncmesterek és a mozdulatművészek közötti feszültség tehát a 30-as évek végére enyhülni látszott. A *Táncitanítók Lapja* „zászlót hajtott” a mozgalom előtt, amikor beharangozta Szentpál Olga előadását.³²⁴

Erkölcsvédelmi okból a belügyi tárca a Csatóry Béla által kiadott, 1934. július 26-án hatályba lépett rendeletével 15-ről 17 évre emelte a közös gyakorló leckeórákon kísérő nélkül részt vehető nők korhatárát és megtiltotta azon 17 év alattiak részvételét, akik a tánciskolának nem növendékei (tehát külső érdeklődők csak 17 év felett jöhettek, kísérő nélkül).³²⁵ A táncitanítók szövetsége érthetően sérelmezte az ügyfélkör szűkítését. Csatórytól 1935 júniusában Tomcsányi Kálmán visszavette az erkölcsrendészet vezetését, majd a következő tavasszal államtitkárrá lépett elő. A MTOSZ vezetői 1937-ben végül elérték a tanfolyami felvételi korhatárok leszállítását, nők esetében vidéken 15, a fővárosban és a törvényhatósági jogú városokban 16 évre, a férfiaknál 16, illetve 18 évre. Emellett a négy fős vonószekerei létszámot minden hangszercsoportra kiterjesztették.³²⁶ A szövetség a sajtóban mondott köszönetet a rendeletet jegyző államtitkárnak és Szöllőssy Alfréd miniszteri tanácsosnak. Szigorított viszont a kultusztárca: a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1939-ben megtiltotta a diákság számára a nyilvános tánciskolák látogatását.³²⁷

A változások a Mozdulatkultúra Egyesületet sem kerültk el. 1933 novemberében Zichy Géza lemondott elnöki, s az ezzel egyidejűleg a belügyminiszterhez intézett levelében a Táncmester- és Mozdulatművészképző Tanfolyam vizsgálbizottságában betöltött tisztségétől, amelyre két évvel korábban kapott kinevezést. Indoklásul megjegyezte, hogy a mozdulatművészet érdekében tett erőfeszítései csak részben jártak sikerrel, ezért a kitűzött célok megvalósulását nem látja elérhetőnek.³²⁸ Az egyesület közgyűlése 1934. január 9-én Zichyt örökös tiszteletbeli taggá emelte, majd tisztújítást tartott. Az elnöki poszt betöltetlen maradt, társelnök lett Dienes Valéria, alelnökök Kállay Lili, Kármán Erzsébet, Pátzay Pálné, Riedl Margit és Szentpál Olga. Az ügyvezető alelnöki teendőkkel is megbízott főtitkár Pálfy György maradt. Az egyesület tagjai február 9-én összejövetelt tartottak, amelyen egyebek mellett köszöntötték Dienes Valériát abból az alkalomból, hogy január 18-án elnyerte az 1000 pengős Baumgarten-jutalmat.³²⁹ A MTOSZ Táncitanító Előkészítő Tanfolyamának példáján felbuzdulva a Mozdulatkultúra Egyesület 1934-ben megkezdte saját Előkészítő Tanfolyamának kialakítását. Ez azonban eleinte nem önálló intézmény volt, hanem az egyesület által erre felhatalmazott iskolákban folyt. 1934-ben kilenc iskola kapott engedélyt: Bierbauer Clarisse, Dienes Valéria, Kállay Lili, Kármán Erzsébet, Madzsar Alice, Riedl Margit, Ritter Mária, Szentpál Olga és Turnay Alice. 1935-től Perczel Sári, később Marer Eta, Jaskula Viraág Ilona és Mirkovszky Mária tanfolyamait is elismerték. Végül 1940 tavaszán N. Bokor Kata és Brandeisz Elza is ún. „tanerőelőkészítési jogot” kapott. Az 1940/41. tanévtől a választmány határozata alapján egységes, két éves Előkészítő Tanfolyam indult, amelynek 12 fős gyakorlati oktatóit hat magániskolából kérték fel. A tanári kart öt további elméleti oktató alkotta. A tanfolyam igazgatója Pálfy György, az állami tanfolyam tanulmányi vezetője, helyettese Dienes Gedeon lett. A tanfolyam helyiségét XII. Krisztina krt. 59. szám alatti Orkesztikai Iskolájában Dienes Valéria díjmentesen rendelkezésre bocsátotta. A tanfolyam óra- és vizsgarendjét megállapító Felügyelő Bizottságot Perczel Györgyné vezette. A növendékek évente 6 P tagdíjat, továbbá 5 P kollokviumi díjat, 10 P osztályvizsgadíjat és 20 P záróvizsgadíjat fizettek.³³⁰

A Magyarország területgyarapodásaiból (első és második bécsi döntés, Kárpátalja és a Vajdaság visszaszerzése) adódó új közigazgatási helyzetet a jogalkotás is követte. 1939-től sorra láttak napvilágot a visszacsatolt területeken élők számára meghirdetett tánc- és mozdulatművészeti tanfolyamokra vonatkozó

³²⁴ Táncitanítók Lapja 43. évf. 4. szám, 1937. április. Közli: Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 143. o.

³²⁵ 198.098/1934.B.M. számú körrendelet a nyilvános tánciskolákban tartani szokott közös gyakorló leckeórára (ún. ösztánra) vonatkozó rendelkezések módosításáról = Magyarországi Rendelet Tára, 68. évf. 1934. 793. o.

³²⁶ 112.600/1937.B.M. számú rendelet a nyilvános táncitanításra, valamint a közös gyakorló leckeórára (ún. ösztánra) vonatkozó rendelkezések módosításáról = Magyarországi Rendelet Tára, 71. évf. 1937. 306–307. o.

³²⁷ 132.413/1-39.V.K.M. számú körrendelet. Vö: Táncitanítók Lapja 45. évf. 4. szám, 1939. július, 1–2. o.

³²⁸ Közli: Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 110. o.

³²⁹ Mozdulat-Kultúra 1934. 1. és 2. szám. Közli: Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 113–116. o. Vö: Téglás János: A Baumgarten-alapítvány ünnepei. Beszédok, megemlékezések. Argumentum Kiadó – Palatinus Kiadó, Budapest, 2000. 152. o.

³³⁰ Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 175-178. o.

rendeletek.³³¹ Minderre a Tanfolyam is reagált: a felvidéki tánctanítók részére 1939-ben szervezett 1-2 hetes átképző kurzuson pl. 15 oklevelet adtak ki.³³²

1942-ben a belügyminiszter fontos módosításokat hajtott végre Tánc- és Mozdulatművészet-tanítóképző Országos Tanfolyam 1933-ban megállapított szervezetén, lényegesen megerősítve az állami szerepvállalást. A Tomcsányi államtitkár által 1942. szeptember 5-én szignált 117.700/1942.B.M. számú rendelet három nappal később, az 1942/43. tanév kezdetével lépett hatályba.³³³ Az intézmény neve és tagozódása egyszerűsödött: a Tánc- és Mozdulattanítóképző Országos Tanfolyam ezentúl két szakból állt: általános tánctanítói, valamint mozdulattanítói szakból. A hat hónapos tanulmányi időt az előbbi szakon két év időtartamra (2x8 hónap, szeptembertől májusig), az utóbbin három évre (3x8 hónap) emelték. Az addig a magániskolákban folyó ún. előkészítő tanfolyamok anyagának beépítésével ténylegesen iskolarendszerűvé váló képzés alapvető változást jelentett ahhoz képest, hogy az állam szerepe addig csak a közvetlen vizsgafelkészítésre és a vizsgáztatásra terjedt ki. Mint látható, a balett szak megszűnt, ennek oka feltehetőleg az volt, hogy ebben a struktúrában a klasszikus balett, szakmailag megfelelő módon, nem volt megtanítható. A módosítás kivételes elbánást határozott meg az előképzettséggel rendelkező jelentkezőknek. Kimondta, hogy aki e rendelet hatályba lépéséig a Magyar Tánctanítók Országos Szövetsége előkészítő tanfolyamát sikerrel elvégezte, a tanfolyam általános tánctanítói szakának második évfolyamára, aki pedig a tanfolyamra való felvételre előkészítéssel foglalkozó valamely mozdulattanítói iskola első vagy második évfolyamát sikerrel elvégezte, a tanfolyam mozdulattanítói szakának második, illetve harmadik évfolyamára kérheti felvételét. Egyben rögzítette, hogy ezentúl sem a tánctanítók szövetsége, sem az egyes mozdulattanítói iskolák nem foglalkozhatnak a tanfolyamra való felvételre előkészítéssel. A felvételi követelmények közül kivették a megfelelő előképzettséget, helyette a bizottságnak a jelentkezőnek a választott szak tanítására való rátermettségét vizsgálja. A rendelet első ízben szabályozta a hallgatók tanulmányi előmenetelének évközi vizsgálatát. Eszerint a tanfolyam előadói a hallgatók tanulmányi előmeneteléről a tanév során kétszer, december és március hónapokban kötelesek meggyőződni. Újdonság volt az évvizsga is: az általános tánctanítói szak első, a mozdulattanítói szak első és második évfolyamának hallgatói az évfolyam végén annak teljes anyagából az előadókkal kiegészített felvételi bizottság, mint vizsgabizottság előtt, záróvizsgát tesznek. Akinek készülségét a vizsgabizottság az évvizsgán nem találja kielégítőnek, a következő évfolyam megkezdése előtt a felvételi vizsgákkal egy időben javító vizsgát tehet. A következő tanévre csak ez alapján lehet beiratkozni. A képesítő vizsga szabályai nem változtak.

A táncoktatás és a tánctanítóképzés szabályozása a háború után (1945–1951)

A második világháborút után a mozdulatművészet-tanítói és az általános tánctanítói képzés állami szabályozása kettévált. Ezért a két terület változásait nem párhuzamosan, hanem egymást követően tárgyaljuk.

A mozdulatművészet terén a szóban forgó időszakot az események felgyorsulása, a szervezeti sokszínűség, az újszerű kezdeményezések, kísérletek és kudarcok jellemezték. Folyamatosan felismerhető azonban az a törekvés, hogy a képzést és annak felügyeletét mind jobban közelítsék, majd lehetőség szerint áttelepítsék a művészeti intézményeket és a közoktatást felügyelő vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz, miközben megfeleltek a status quo elvárásainak, mert a belügyi tárca jóindulatát sem kívánták elveszíteni. Az optimizmusra nemcsak a szabadművelődés, mint kultúrpolitikai kormányprogram ígéretes légköre adott okot, hanem a műfajt a felesége, Kemény Zsuzsa (1913–1982) érintettsége okán is támogató Ortutay Gyula befolyása is, aki 1945. január 20-tól a Magyar Központi Híradó Rt. (Rádió, MTI, Filmhíradó) elnöke, 1947. március 17. – 1950. február 25. között pedig vallás- és közoktatásügyi miniszter volt.

³³¹ 53.300/1939.B.M. számú rendelet a visszacsatolt felvidéki területen képesítéshez kötött rendőrhatalósági jogosítvánnyal rendelkezők részére az országos jogszabályokban megállapított képesítés megszerzéséhez céljából tanfolyamok tartásáról = Budapesti Közlöny, 1939. 100. szám, május 4. 2–3. o.; 155.700/1941.B.M. számú rendelet a visszacsatolt keleti és erdélyi területen képesítéshez kötött rendőrhatalósági jogosítvánnyal rendelkezők részére az országos jogszabályokban megállapított képesítés megszerzéséhez céljából tanfolyamok tartásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 75. évf. 1941. 499–501. o.; 200.200/1941.B.M. számú rendelet a visszafoglalt délvidéki területen rendőrhatalósági engedélyhez kötött jogosítványok felülvizsgálásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 75. évf. 1941. 2185. skk. o.

³³² Tánctanítók Lapja 45. évf. 4. szám, 1939. július, 5–6. o.

³³³ 117.700/1942.B.M. számú rendelet a tánc- és mozdulattanítóképzés szabályozásáról szóló 162.000/1933.B.M. számú rendelet egyes rendelkezéseinek módosításáról, illetve kiegészítéséről = Budapesti Közlöny, 1933. 203. szám, szeptember 8. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 76. évf. 1942. 2913–2915. o.

1945 tavaszától a mozdulatművészek folyamatosan keresték a helyüket az új politikai rendszerben. Különböző fórumokon megvitatták a különböző iskolák egységes rendszerének kialakítási lehetőségét, a műfaj beépítését a Testnevelési Főiskola, a Színművészeti Akadémia vagy a Zeneakadémia tanterveibe, a gyógytorna leválasztását és orvosi vonalra terelését. Mindeközben felszínre bukkantak a háború előtti időszakból örökölt vagy éppenséggel a háború alatt kialakult ellentétek, a különböző politikai nézetek és jövőképek, s a mozgalom differenciálódott. A vezető személyiségek nagyjából két pártra szakadtak. Egyfelől Szentpál Olgára és családjára, illetve tanítványi körére (pl. Szentpál Mária, Ortutayné Kemény Zsuzsa, Lőrinc György, Merényi Zsuzsa, Roboz Ágnes), másfelől a többiekre, aki persze nem alkottak egységes frontot, kivéve amikor Szentpál Olgát vélték ellenfélnek. A 40-es évek végén felerősödő vádaskodások nem kímélték a Tanfolyamot és Pálfy igazgatót sem.³³⁴

Budapesten még tartott a romok eltakarítása, amikor 1945 júniusában a „Mozgásművészeti Tanerők Érdekképviselői Előkészítő Bizottság” azzal a kéréssel kereste meg Erdei Ferenc belügyminisztert, hogy a mozgásművészeti tanárképzést utalja az ő hatáskörükbe és helyezze hatályon kívül a vonatkozó 162.000/1933.B.M. és 117.700/1942.B.M. számú rendeleteket. A miniszter azonban jelezte, hogy a rendeleteket hatályban kívánja tartani, de nincs kifogása az ellen, ha mozdulatművészek képzésére akár az Operaház balettiskolája, akár a Színművészeti Akadémia keretén belül tanszék létesül, művészi oklevél kiadásának jogával. Mindezt június 20-án átiratban a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel is közölte, azzal a kiegészítéssel, hogy tanítással csak a BM által fenntartott tanfolyamon végzettek foglalkozhatnak.³³⁵

A szakmai szervezetek között – felismerve az új idők hangjait – új szereplő jelent meg. 1945. május 22-én Kállay Lili vezetésével megalakult a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének mozdulatművészeti szakosztálya, s az induló taglétszám augusztusra 32-ről 97 főre nőtt. A május 23-ai taggyűlésen téma volt az iskolák orientálódásának kérdése (színész vagy zenész szakszervezet, egészségügyi irány, Testnevelési Főiskola). A májusi és júniusi gyűléseken a TF számára készült tervezeteket tárgyalták.³³⁶ A szakosztály 1945. július 13-án levélben fordult a belügyminiszterhez, indítványozva, hogy a mozgásművészeti iskolák felügyeletét engedje át a VKM-nek, amelynek irányítása alatt mozgásművészeti főiskola felállítását tervezik. „A mozgásművészeti tanítás és a művészi tánc színpadi gyakorlata tartalmánál és természeténél fogva a kultuszminisztérium tárgyköréhez tartozik, éppen úgy, mint a többi művészetek és azok iskolái.” – zárták beadványukat. A levelet nem a szakosztály vezetői, hanem a szakszervezet nevében Kemény Gábor elnök és Béki Ernő főtitkár szignálták, egyúttal megkeresték a kultuszminisztert is, támogatást kérve az ügy kedvező elintézéséhez.³³⁷

Közben a Mozdulatművészetek Egyesülete 1945. augusztus 16-ai választmányi ülésén a résztvevők úgy határoztak, hogy az egyesület megszüntetése nincs napirenden, s a munkát rendkívüli közgyűlés összehívásával folytatják. Ugyanekkor Dienes Valéria lemondott társelnöki, Pálfy György pedig ügyvezető alelnöki és főtitkári pozíciójáról. Utóbbi a lemondást – a választmány rábeszélésére – visszavonta.³³⁸ A szeptember 15-ei közgyűlés kimondta egy önálló mozdulatművészeti tanárképző főiskola felállításának szükségességét, illetve ennek létrejöttéig a tanerőképzés Egyesületen belüli megoldását, bár a jelenlevő Forbáth Lujza jelezte, hogy a mozdulatművészeti szakosztály már benyújtott egy indítványt, amellyel szemben az egyesület javaslata zavart kelthet. Az ülésen újráválasztották a tisztségviselőket: ügyvezető alelnök: Pálfy György, főtitkár: Dienes Gedeon, az elnöki, társelnöki és alelnöki tisztségek betöltetlenek maradtak.³³⁹

A mozdulatművészeti szakosztály intéző bizottsága – látva a BM hajthatatlanságát – valóban lépéseket tett. Minthogy nem sikerült a tanerőképzés saját hatáskörbe vonása és nem volt járható a VKM-hez való csatlakozás sem, így nem maradt más, mint a BM felügyelete alatt új kereteket kialakítani. Ezért 1945. szeptember 22-én – tehát szeptember 15. után – felterjesztették jóváhagyásra a mozdulatművész tanárképző tanfolyam tervezetét. A levél részletesen taglalta a tanfolyam leendő óraszámát és tantárgyait, a vizsgáztatásban a belügyminisztérium fennhatóságát nem bolygatták, és javaslatot tettek Pálfy György további igazgatói megbízására. Felhívták a figyelmet a német megszállás miatt elmaradt vizsgák pótlásának biztosítására.³⁴⁰

³³⁴ Fenyves Márk: Dokumentumok tükrében, i. m. 85–92. o.; Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon, i. m. 53. skk. o.; Hirschberg Erzsébet: A tánc szerepe életében. In: Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon, i. m. 90. o.

³³⁵ MOL XIX-I-1-i 24.462/1945.

³³⁶ Fenyves Márk: Dokumentumok tükrében, i. m. 78–80. o.

³³⁷ MOL XIX-I-1-i 29.090/1945.

³³⁸ Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 191–194. o.

³³⁹ Közli: Fuchs Lívia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból, i. m. 82–84. o.

³⁴⁰ Közli: Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 194–196. o.

Közben, szeptember 13-án, a VKM reagált a mozgásművészeti iskolák felügyeletéről szóló szakosztályi javaslatra: a BM-nek küldött átiratban jelezték, hogy a kultuszminister egyetért a felügyelet átvételével, „annál is inkább, minthogy a most átszervezés alatt álló művészeti főiskolák közül a Film és Színházművészeti Főiskola (*sic!*) kérdéseinek átfogó rendezése a mozgásművészet felső oktatásának beilleszthetése nélkül keresztülvihető.” A BM azonban átvágta a gordiuszi csomót: október 9-én és 26-án egyeztetett a mozdulatművészek képviselőivel.³⁴¹ Ennek megfelelően Szent-Iványi József miniszteri tanácsos november 3-án közölte a VKM-mel, hogy a kérés nem időszerű, mert az „időközben létrejött megállapodás alapján a Mozdulásművészeti Tanítóképző tanfolyam megszerveztetett és (...) a belügyi tárca felügyelete alatt áll.”³⁴² Valóban, az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam felállításáról szóló 156.100/1945. B.M. számú rendeletet Erdei Ferenc belügyminiszter október 30-án aláírta és az november 14-én hatályba is lépett.

A tanárképző tanfolyam rendezése tehát a kormányzat számára is aktuális volt. A belügyi tárca úgy döntött, hogy a Tánc- és Mozdulattanítóképző Országos Tanfolyamot ebben a formában nem működteti tovább. A kurzus mozdulatművészeti szakát 1945-ben Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyamként, az általános tánctanítói szakát 1946-ban Tánctanítóképző Országos Tanfolyamként szervezték újjá.

Az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam felállításáról szóló 156.100/1945. B.M. számú rendelet a mozdulatművészeti szakosztály 1945. szeptemberi, fent idézett javaslatát követte. A mozdulatművészet nyilvános tanítására jogosító oklevél megszerzéséhez szükséges tanfolyam időtartama három év, egyenként nyolc hónapos szorgalmi idővel, minden év október 1. napjától a következő év május 31-ig. A tanfolyamot a belügyminiszter előzetes engedélye alapján a tanfolyam megkezdése előtt egy hónappal a tanfolyam igazgatója hirdeti meg. A felvételi kérelemhez csatolni kell a jelentkező születési anyakönyvi kivonatát, magyar állampolgárságát igazoló bizonyítványát, iskolai végzettségét igazoló bizonyítványát, erkölcsi bizonyítványát, valamint előképzettségét igazoló okmányait. A tanfolyamra csak az a magyar állampolgár vehető fel, aki a felvételi vizsga évében a 16. életévét betölti, illetőleg aki 26. életévét még nem tölti be. A külföldi állampolgárok felvételi vizsgára bocsátása ügyében a belügyminiszter dönt. A felvételtől vizsga alapján a felvételi bizottság dönt. A bizottság a tanfolyam felügyelőjéből, illetve helyetteséből, a tanfolyam igazgatójából és előadóiból, továbbá a Magyar Pedagógusok Országos Szabadszakszervezete mozdulatművészeti szakosztályának kiküldöttjéből és a bizottság jegyzőjéből áll. A tanfolyam tantervét, valamint tan- és órarendjét, továbbá a növendékek fegyelmi szabályzatát a tanfolyam igazgatója állítja össze és a belügyminiszter hagyja jóvá. A növendékek az első és a második tanév végén a tanév teljes anyagából a felvételi bizottság, mint vizsgabizottság előtt évfolyam vizsgát tesznek, amelynek sikeres letétele a következő évfolyamra való felvételre jogosít. A tanfolyam tananyaga egymással összefügg; magasabb tanévre az alsóbbak kihagyásával beiratkozni nem lehet. Ez alól a belügyminiszter a tanfolyam igazgatójával egyetértve felmentést adhat azon növendékek részére, akik igazolják, hogy a megfelelő egy vagy két évet valamely engedélyezett mozdulatművészeti magániskolában elvégezték. A tanfolyamot záróvizsga rekeszti be, amelynek bizottsága a tanfolyam felügyelőjéből, illetőleg helyetteséből, a tanfolyam igazgatójából és előadóiból, továbbá a vallás- és közoktatásügyi miniszter kiküldöttjéből és a Magyar Pedagógusok Országos Szabadszakszervezete mozdulatművészeti szakosztályának kiküldöttjéből és a bizottság jegyzőjéből áll. A záróvizsga sikeres letétele esetén a vizsgabizottság mozdulatművészeti tanítói oklevelet ad ki. A tanfolyam a belügyminiszter főfelügyelete alatt áll, felügyelője a belügyminisztérium közrendészeti főosztályának vezetője, a felügyelő helyettese a belügyminisztérium igazgatási rendészeti ügyosztályának vezetője. A tanfolyam helyiségét a Magyar Pedagógusok Országos Szabad Szakszervezete mozdulatművészeti szakosztályának meghallgatása után a belügyminiszter jelöli ki. A felügyelő és a tisztviselők feladatai lényegükben azonosak a korábbi jogszabályban (1933) rögzítettekkel. Szintén a szakszervezet javaslatát követve, átmeneti rendelkezésként rögzítették, hogy az 1945/46. és 1946/47. tanévekben a tanév kezdetét a tanfolyam felügyelője a szabálytól eltérő módon is megállapíthatja. Azok a növendékek, akik a Tánc- és Mozdulatművészet-tanítóképző Országos Tanfolyam mozdulatművészeti szakának első vagy második évfolyamát már elvégezték, de a háborús események miatt a 117.700/1942. B. M. számú rendelet szerinti évfolyamvizsgát letenni nem tudták, sikeres felvételi vizsga után a jelen tanfolyam második, illetve harmadik évfolyamára felvehetők. Akik pedig már elvégezték az országos tanfolyam mozdulatművészeti szakát, de a rendkívüli körülmények miatt a képesítő vizsga letétele nem állt módjukban, vagy azok a növendékek, akik a fenti tanfolyam harmadik évfolyamára beiratkoztak ugyan, de

³⁴¹ Fenyves Márk: Dokumentumok tükrében, i. m. 81. o.

³⁴² MOL XIX-I-1-i 29.090/1945.

annak elvégzésében akadályozottak voltak és időközben valamely mozdulatművészeti magániskolában a megfelelő előképzést megszerezték, a tanfolyam keretében záróvizsgát tehetnek. A rendelet hatálybalépésével a 162.000/1933. B.M. és a 117.700/1942. B.M. számú rendeleteknek a mozdulatművészet nyilvános tanítására jogosító oklevél megszerzésére vonatkozó rendelkezései hatályukat veszítették.³⁴³ A tanfolyam igazgatója Pálffy György maradt, de a működtetésében a Mozdulatművészet Egyesület helyét a Szakszervezet mozdulatművészeti szakosztálya vette át.

Némi türelmetlenségtől áthatva Szentpál Olga, Rabinovszky Máriusz és Ortutay Zsuzsa külön lépésre szánták rá magukat: 1946. április 3-án Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszternél *Táncművészeti Főiskola* felállítását kezdeményezték.³⁴⁴ Kísérőlevelükben kifejtették, hogy szükségesnek tartanak a táncművészetnek minden nyilvános iskolába való bevezetését és kívánatosnak a művészeti középiskolák mintájára vagy azok keretében táncművészeti középiskolák felállítását. A Táncművészeti Főiskola felállítását indokolja: „1. a táncművészetre háruló fontos feladat a nemzeti kultúra szempontjából; 2. egy, a magyar népi táncon alapuló színpadi táncstílus kialakítása; 3. a ma még magasabb vezetés híján részben rendszertelen és tervszerűtlen táncművészeti oktatás színvonalának emelése; 4. a táncművészeti tanerőképzés, iskolák és szervezetek szükségletének kielégítése; 5. a teljesen hiányzó koreográfus- és táncrendező-képzés; 6. a népi táncok gyűjtésében való részvétel.” A részletes tervezet szerint az intézmény feladata előadóművészek, koreográfusok és rendezők, valamint pedagógusok képzése. Az oktatási szerkezet lényegi eleme az ún. „új táncművészet” lenne, az előterjesztők így nevezték el a törekvésüket. „Ebbe az új táncművészetbe szervesen beletartozik a népi tánc elemeinek feldolgozása, amely feladatot ma a legidősebbeknek érezzük. (...) A Főiskola új táncművészeti szaka felöleli: 1. az előadóművészi, 2. a pedagógusi, 3. a koreográfus- és rendezőképzést. Az első két évben a három tagozaton a kiképzés azonos, a differenciálódás a III. és IV. tanévben következik be.” – írták.

Az előterjesztés sorsa az előadói ív alapján rekonstruálható. Az iratot a tárca 1946. április 9-én elbírálás végett megküldte a Magyar Művészeti Tanácsnak, majd 1946. június 3-án az illetékes minisztériumi osztályvezető úgy rendelkezett, hogy a beadvány „házi használatra készült”, tehát nem küldik el más intézményhez és ad acta teszik. A terv tehát nem kapott kormányzati támogatást, ellenben alkalmas volt arra, hogy a mozdulatművészek körében heves vitákat váltson ki.

A fenti tervezet bevezetőjében a 40-es évek eleje óta zajló, krízisekkel telített folyamatot Szentpál Olga a következőképpen foglalta össze: „1942 őszétől fogva az állam kisajátította a három évesre tágitott Róka-féle tanfolyam számára az egész mozdulatművészeti tanerőképzést. A felszabadulás után e sorok előterjesztői, másokkal egyetemben, a szakszerűség kivívásának érdekében oda igyekeztek hatni, hogy a művész-tanerők képzése szigorúan különválasszák a nem tisztára művészi irányokétól. Ennek az igyekezetnek csak részleges eredménye lett. A kifejezetten gyógygimnasztikus irányokat elkülönítették és orvosi felügyelet alá helyezték. A táncművészeti törekvések számára megnyíltnak látszott a Színművészeti Akadémia táncszaka.³⁴⁵ A Belügyminisztérium azonban tovább is ragaszkodott a „mozdulatművész”-képzés fenntartásához, úgy, hogy egy hároméves tanfolyamot állított fel, most már a táncitanítóképzőtől függetlenül. Ez a tanfolyam a hivatalos célkitűzések szerint olyan tanerőket hivatott nevelni, akik a modern, nagy értékű, esztétikus gimnasztikákban nyernek kiképzést, azonban ismét mozdulatművészet címen. A tanfolyam vezetősége, tudomásunk szerint, az eredeti hivatalos célkitűzéstől eltérően művészi célkitűzéseket állít előtérbe. Így, a fogalmak és a feladatkör tisztázatlansága folytán, a tanfolyamot az ott hagyományos dilettantizmus látszik veszélyeztetni.”³⁴⁶

1947 elején további akciók indultak. A Mozdulatművészet Egyesület választmánya 1947. január hó 29-én elfogadta a *Mozdulatművészeti Akadémia* létrehozására irányuló javaslatot. Az intézmény fenntartójaként az Egyesületet jelölték meg. Cél: a hallgatókat rendszeres elméleti és gyakorlati oktatással előkészíteni a mozdulatművészeti, a mozdulatművészet szerzői és a mozdulatművészet rendezői életpályákra. Az intézmény a belügyminiszter és a vallás- és közoktatásügyi miniszter közös felügyelete alatt áll. Az Akadémia tisztviselő személyzete az igazgatókból, szakelőadókból, előadókból és a titkár-pénztárosból áll. A tisztviselőket a szakelőadói kar és az igazgató együttes javaslatára az Egyesület választmánya nevezi ki.

³⁴³ 156.100/1945.B.M. számú rendelet az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam felállításáról = Magyar Közlöny, 1945. 175. szám, november 14. 2–3. o.

³⁴⁴ MOL XIX-I-1-i 42.435/1946. A dokumentumot magyarázó jegyzetekkel ellátva közzétettem: Szentpál Olga, Ortutay Zsuzsa és Rabinovszky Máriusz javaslata Táncművészeti Főiskola létrehozására, i. m. 186–204. o.

³⁴⁵ Az Országos Magyar Színművészeti Akadémián 1945 szeptemberében indult meg a táncrendező képzés.

³⁴⁶ Szentpál Olga, Ortutay Zsuzsa és Rabinovszky Máriusz javaslata Táncművészeti Főiskola létrehozására, i. m. 191. o.

Az igazgatót és a szakelőadókat a mozdulatművészet terén hosszabb idő óta eredményes művészi és pedagógiai munkát kifejtő szakemberek közül, az Egyesület választmánya választás útján nevezi ki. Az Akadémia két tanszakra oszlik: művészképző, valamint szerző és rendező-képző szakra. A tanulmányi idő mindkét szakon 4 év. Egyidejűleg két tanszakot végezni nem lehet. Okleveles mozdulatművészeti tanító bármelyik tanszakot, a két tanszakot egyidejűleg is; a művészképzőt végzett hallgató a szerzői és rendezői tanszakot két év alatt végezheti. Az Akadémiára csak magyar állampolgár vehető fel: a) a művészképző tanszakra, aki a 14. életévét betöltötte és négy középiskolai végzettséggel rendelkezik; b) a szerzői és rendezői szakra, aki 18. életévét betöltötte és legalább érettségi végzettségnek megfelelő műveltséggel rendelkezik, ezen felül c) mindkét tanszakon a mozdulatművészeti előképzettségét igazolja. A mozdulatművészeti előképzettség bármely, a mozdulatművészet nyilvános tanítására jogosult iskolájában, teljes óraszámában (heti 8 óra) két év alatt, félóra számban, (heti 4 óra), négy év alatt és negyedóra-számban (heti 2 óra) nyolc év alatt szerezhető meg. A felvételi kérelemhez csatolni kell a kérelmező születési anyakönyvi kivonatát, magyar állampolgárságát igazoló bizonyítványát, iskolai végzettségét igazoló bizonyítványát, erkölcsi bizonyítványát, előképzettségét igazoló okmányait. A felvételtől vizsga alapján, egyhangúlag vagy szótöbbséggel a felvételi vizsgabizottság határoz, amelynek tagjai az Akadémia felügyelői, igazgatói, szakelőadói, továbbá az Egyesület elnöke vagy ügyvezető alelnöke, főtitkára és a bizottság jegyzője. A vizsgáztatást az igazgató által kijelölt szakelőadó végzi. A felvételi vizsgabizottság a folyamodónak a választott szak művelésére való rátermettségét vizsgálja és a felvételtől határoz. A felvételi vizsga anyaga az előképzettség során nyújtott tananyag, továbbá a szakelőadó által megadott zenedarab mozdulatművészeti rögtönzött megoldása; a szerző és rendezői szakon a fentiekén kívül legalább két mozdulatművészeti alkotás bemutatása. Az Akadémia tantervét, valamint tan- és órarendjét, továbbá a hallgatók fegyelmi szabályzatát a Mozdulatművészet Egyesület választmánya az Akadémia igazgatójával együtt állítja össze és az Akadémia felügyelő hatósága hagyja jóvá. A tanterv összeállításánál fokozott gondot kell fordítani a magyar művészi szellem érvényesítésére, az elméleti tárgyak anyagának szorosan alkalmazkodni kell a gyakorlat követelményeihez. Az egyes évfolyamokat záróvizsga fejezi be. A záróvizsga-bizottságban a Színművészeti Akadémia és a Zeneművészeti Főiskola kiküldöttjei is helyet kapnának. Az akadémiai tanulmányokat a negyedik év elvégzése után képesítővizsga zárja le, amelyre az Akadémiát sikerrel végzett hallgatók bocsáthatók. A képesítővizsga elméleti és gyakorlati részből áll. A gyakorlati vizsgát színpadon, nyilvánosság előtt kell tartani. Ennek anyaga: a) a művészképző tanszakon a szakelőadók és a szerző és a rendezőképző szak növendékei által alkotott és betanított mozdulatművészeti számokban való részvétel; b) a szerző- és rendező szakon önálló alkotások, szólószámok előadása, illetőleg csoportszámok betanítása és színpadi megrendezése a szerző, vizsgázó esetleges részvételével. A sikeres képesítővizsga alapján a jelöltek mozdulatművészet, illetve mozdulatművészet szerző és rendező oklevelet kapnak. Átmeneti rendelkezésként lehetővé tették volna, hogy azok az okleveles mozdulatművészeti tanítók, akik mint szerzők, a nyilvánosság előtt színpadon önálló előadást rendeztek, az 1946/47. és az 1947/48. tanévekben, egy éves tanfolyamon művészi és szerző-rendező oklevelet nyerhetnek. Azok az okleveles mozdulatművészeti tanítók, akik a szakelőadók mellett idáig segéd minőségben szerepeltek, az Akadémia elvégzése nélkül képesítő vizsgára bocsáthatók. A jogosultságot a Mozdulat Kultúra Egyesület választmánya bírálja el. Végül ún. „szerzett jogok”, vagyis a mozdulatművészet művelése terén hosszabb idő óta eredményes és elismert művészi és pedagógiai munkásságuk alapján művészi, szerző-rendező oklevelet vizsga nélkül nyerhetnek és az Akadémia szakelőadóinak karába kinevezésre jelölhetők azok, akiknek szerzett jogát a Mozdulatművészet Egyesület választmánya megállapítja.³⁴⁷

A tervezet elfogadásakor a választmányban vita bontakozott ki. A jelen nem levő Szentpál Olga levélben tiltakozott az Akadémia felállítása ellen, ami nem meglepő, hiszen zavarta az általa elképzelt Táncművészeti Főiskola megvalósulását. Férje, Rabinovszky Máriusz, kérte a levél felolvasását, majd bizalmi szavazást erőszakolt ki, amelyen a vezetőséget – Rabinovszky tartózkodása mellett – egyhangúlag megerősítették, majd a tervezetet is megszavazták.³⁴⁸

A Mozdulatművészet Egyesület, a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete mozdulatművészeti szakosztálya, valamint az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam igazgatósága 1947. január 29-én közös levélben fordult az Országos Köznevelési Tanácshoz, azzal a javaslattal, hogy az óvodák, általános és szakiskolák, óvónő- és tanítóképzők tantervében a mozdulatművészet kötelező tárgyként kapjon

³⁴⁷ MOL XIX-I-1-i 26.585/1946. A dokumentumot magyarázó jegyzetekkel ellátva közzétettem: A Mozdulatművészet Egyesület javaslata Mozdulatművészeti Akadémia létrehozására, 1947. Közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor. In: Tóvay Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez I. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013. 204–208. o.

³⁴⁸ A jegyzőkönyvet idézi: Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon, i. m. 63–64. o.

helyet. Indítványukat az egyoldalúan fejlesztő, „német szellemű” testnevelés dominanciájának káros következményeivel, másrészt a mozdulatművészet általános készségfejlesztő és léleknevelő hatásával indokolták. Mindehhez megfelelő továbbképző tanfolyamok indítására tettek javaslatot, egyben kérték a mozdulatművészeti szakképzés főiskola rangjának elismerését – a belügyi tárca fennhatóságának megtartásával.³⁴⁹

Az 1947. február 1-jei egyesületi választmányi ülésen Dienes Gedeon előterjesztette az iskolai mozdulatművészet-tanítás öt éves ideális és az átmeneti időre szóló reális tervét. Együttal eldöntötték, hogy a Mozdulatművészeti Akadémia január 29-én elfogadott tervezetét egyelőre nem nyújtják be a belügyminiszternek.³⁵⁰ Később azonban mégis felterjesztették. A dokumentum, mint láttuk, az intézmény működtetésében meghatározó befolyást engedett volna az egyesületnek. Ezt az állam nyilván nem vállalhatta fel. Az irat sorsa az előadói ív alapján rekonstruálható. A beadványt véleményezésre megküldték a Magyar Művészeti Tanácsnak, amelynek válasza nem ismeretes, de az tény, hogy az Akadémia sem akkor, sem később nem állt fel.

Nagyjából ezzel egy időben a Magyar Pedagógusok Szabadszervezete Mozdulatművészeti Szakosztálya önálló javaslatot is készített *Mozdulatművészeti Főiskola* létesítésére, kibővítve és némileg felülírva az említett levélben foglaltakat. A dokumentum bevezetőjében megfogalmazták, hogy a mozdulatművészeti iskolák a belügyminiszter hatáskörébe tartoznak, de „a felügyeletnek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumra való átruházása folyamatban van.” Nehezményezték, hogy míg korábban a mozdulatművészeti tanárképzés két éves tanfolyamokon az egyes iskolákban történt, és ezt hat hónapos állami tanfolyam egészítette ki, addig a belügyi tárca 1942-ben az egész képzést, hároméves állami tanfolyam formájában átszervezte. „Ez a (...) tanfolyam, egy-két tanerőtől eltekintve, tananyagában és szintjében messze alulmaradt az előkészítő szakiskolákon.” Emiatt „a mozdulatművészeti, mozdulatpedagógiai és gyógygimnasztikai szakoktatás és tanárképzés a legszerencsésebben (...) egy Mozdulatművészeti Főiskola keretében nyerhet megoldást.” A Mozdulatművészeti Szakosztály az új intézmény kapcsán – „akár önálló intézményként, akár valamely meglévő művészi vagy pedagógiai főiskolával kapcsolatosan, akár pedig a meglévő mozdulatiskolákból álló egyesített kollektív intézmény gyanánt alakul meg” – a következő elvárásokat fogalmazta meg. A főiskola három tagozatból áll: mozdulatművészeti, mozdulatpedagógiai és gyógygimnasztikai. A létező hazai mozdulatművészeti rendszerek, illetve módszerek egyaránt képviselve vannak. Az egyes tagozatok gyakorlati órái a választott rendszert képviselő szakiskolában, elméleti órái pedig közös tanórákon történének. A kimeneti (!) követelmény az érettségi (különösen méltányolható esetben ezzel egyenértékű műveltség), tehát a négy éves képzés érettségi nélkül megkezdhető, de anélkül nem fejezhető be. A vizsgabizottságokat a VKM (!) és a Szabadszervezet Mozdulatművészeti Szakosztálya kiküldöttjei, valamint az érintett iskola vezetője alkotja. „A mozdulatművészeti diploma bármilyen színpadi táncművészeti szereplésre, táncszerzői, előadói vagy táncrendezői minőségben, a mozdulatpedagógiai diploma a mozdulatművészet tanítására bármely tanintézetben, a gyógygimnasztikai diploma pedig a kórházi és szanatóriumi működésre képesítene.” A főiskola által kiadott állami oklevéllel azonos érvényű oklevelet más intézmény nem bocsáthatna ki.³⁵¹ 1947. március 14-én a mozdulatművészek, helyesebben a Szentpál-csoport képviselői számára elérhető közelségbe került a kulturális kormányzati elismerés és támogatás reménye. Ezen a napon Ortutay Gyula – akinek felesége, a Szentpál-tanítvány Kemény Zsuzsa, mint már említettük, mozdulatművész volt – a vallás- és közoktatásügyi miniszterként Nagy Ferenc kormányának tagja lett, és pozícióját a május végén hivatalba lépő Dinnyés-kormányban, majd az 1947. augusztusi választások után is megőrizte. Felerősödtek a belügyi tárcától való elszakadási törekvések, a miniszter támogatta az ügyet, de az apparátus ellenállásával még nem bírt. A szakszervezeti mozdulatművészeti szakosztály 1947. november 17-ei taggyűlésén téma volt a tanárképzés tantervének problematikája és a tanfolyam VKM-hez történő áttelepítése, de az ülésen jelen levő Pálffy György szerint a kultusztárca fogadókészsége, elsősorban a szabadművelődési főosztály tétlenkedése miatt, nem egyértelmű.³⁵² Tegyük hozzá, az akkori belügyminiszter a nehezen meggyőzhető Rajk László volt.

Szentpál Olga és Ortutay Zsuzsa tehát más utat is keresett: az intézményesítés megoldását a mozdulatművészetnek a testnevelő-képzésben való megjelenítésében látták. Ortutay Gyula itt már a saját

³⁴⁹ Közli: Fuchs Livia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból, i. m. 84–86. o.

³⁵⁰ Uo. 87–88. o.

³⁵¹ Közli: Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 211–212. o.

³⁵² Uo. 212–214. o.

hatáskörén belül léphetett: a *Testnevelési Főiskolán táncnevelési szak* indítását rendelte el.³⁵³ Az intézmény kiválasztása önmagában is pikáns: 1928-ban éppen a TF miatt kezdődött a mozdulatművészek vesszőfutása. Ugyanakkor az is tény, hogy az idők változtak: a Testnevelési Főiskolán 1945 őszétől Ortutay Zsuzsa és Duka Antalné Máté Margit (utóbbi 1947-től a szakszervezet mozdulatművészeti szakosztályának elnöke) mozdulatművészeti kurzust vezettek. 1946 szeptemberében a női torna és gimnasztika, valamint a tánc és ritmika önálló tanszékeket kaptak. Az Ortutay Gyula hivatalba lépését követő másfél hónap múlva, 1947. május 2-án megszületett a kérelem a miniszterhez és május 20-án a TF-et vezető Szabó Károly miniszteri biztos már be is nyújtotta a VKM-hez a mozgásművészeti szak 1947/48. tanévi költségvetését. Ortutayné május 21-én előadást tartott a TF-en a mozgásművészet szerepéről az iskolai oktatásban, és másutt is folytatta a propagandát. A pedagógus szakszervezet által 50 fiatal testnevelő tanár részére rendezett néptánc-tanfolyamának megnyitóján például arról szónokolt, hogy a táncnevelés megindításával a testnevelés művészetté válik.³⁵⁴

A nyár folyamán a főiskolán tanári értekezletek zajlottak, s a táncnevelési szak indítása nem aratott sikert. A kormányzati szándékkal azonban nem mertek ellenkezni. A pótfelvételit – hiszen a rendes felvételik már lezajlottak – meghirdették, a miniszter a férfiaknál és a nőknél 20-25 fős évfolyam indítását engedélyezte, és a következő tanévre további 10-10 főt. Az augusztusban közzétett felvételi hirdetés a következőképpen szólt: „A Magyar Testnevelési Főiskola igazgatósága az 1947–48-as tanévben a táncnevelési (mozgásművészeti) tanulmányi szak I. évfolyamára pótfelvételi pályázatot hirdet. A tanulmányi képzési időtartama 4 év. Felvételre középiskolai érettségi bizonyítvánnyal, népiskolai tanítói oklevéllel, kereskedelmi vagy mezőgazdasági középiskolai érettségi bizonyítvánnyal lehet pályázni. A felvételre jelentkezőknek a főiskolai igazgatósághoz (Budapest XII. Győri út 13.) címzett folyamodványukat legkésőbb 1947. szeptember hó 8-ig kell benyújtani. A felvételi vizsgálat részletes követelményeiről az érdeklődőknek az igazgatóság nyújt felvilágosítást. A pótfelvételi időpontja szeptember hó 15. Az új fakultás célja, hogy az eddig – inkább versenyszerű – testnevelés helyett a női test adottságait is figyelembe vevő, zeneileg alátámasztott, az általános művészi érzéket növelő és tömegsportot is tekintetbe vevő mozgásos nevelésnek szolgáljon alapul. A mozgásos nevelés és az igazi népi tánc egyben rendkívül alkalmas a merev izmok javítását elősegítő lazító törekvéseknek a felhasználására. Úgy a testnevelési tanulmányi szak, mint a táncnevelési (mozgásművészeti) tanulmányi szak elvégzése egyképpen a középiskolai testnevelési oktatásra szolgáló tanári oklevél elnyerésére jogosít.”³⁵⁵

Ortutay 1947. szeptember 13-án, tehát az országgyűlési választások után két héttel, amikor már biztos lehetett posztjának megmaradásában, levélben közölte a pénzügyminiszterrel a táncnevelési szak megindítását, három nappal később pedig bejelentette, hogy a szak vezetőjének Szentpál Olgát, oktatóknak – mások mellett – Berczik Sárát, Szabó Ivánt és Duka Margitot kívánja kinevezni. Szentpál Olga rendes tanári kinevezése december 17-én kelt, de ő a Színházművészeti Főiskolán betöltött hasonló állása miatt 1948. január 8-án lemondott. A helyére 1948. augusztus 6-án a minisztertanács az 1948. április 11–12-én Gyulán rendezett 48-as centenáriumi versenyen a Batsányi Együttessel első díjat nyert Rábai Miklós koreográfust nevezte ki a tanszékre, aki 1950 novemberéig, a vezetésével megalakult Állami Népi Együttes létrehozásáig vezette a képzést.³⁵⁶ Rábai asszisztense Kaszper Lászlóné volt, tanított Berczik Sára és az Operából politikai okokból eltávolított Géczy Éva is.³⁵⁷ A külső körülmények és a főiskola belső viszonyai állandó mozgásban voltak, az egész tanulmányi és szervezeti rend újraszabályozás alatt állt, s ebben a folyamatban a táncnevelési szak érdekeit az érintettek a főiskola belső tehetetlenségi erejével szemben nem voltak képesek hatékonyan érvényesíteni. Ortutay Zsuzsa 1948 februárjában az akkor alakult Magyar Táncszövetség elnöke lett, de ez a tény inkább gátolta, mint erősítette a befolyását, hiszen rengeteg más üggyel is foglalkoznia kellett. A táncnevelési szak szabályainak lefektetése végül elmaradt, az egyes tantárgyak azonban fakultatív kurzusként megmaradtak. Az 1947-ben felvett hallgatók táncnevelői oklevelet soha nem kaptak, vagy szakot

³⁵³ A táncnevelési szak történetét Lenkei Júlia levéltári források alapján feldolgozta, e rész megírásához ezt a munkát használtam, a továbbiakban külön hivatkozás nélkül is. Lenkei Júlia: Volt egyszer egy táncnevelési szak. In: Gajdó Tamás (szerk.): Színház és politika. Színháztörténeti tanulmányok, 1949–1989. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2007. 19–43. o.

³⁵⁴ Ortutay Gyuláné: A testnevelés művészet lesz = Kis Újság, 1947. szeptember 3. Közli: Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 210. o. A cikk hangsúlyozza, hogy Ortutayné „a kultuszminiszter felesége”. Lásd még: Néptáncos, 1. szám, 1957. 17. o.

³⁵⁵ Közli: Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 210. o.

³⁵⁶ Rábai kinevezése: MOL XIX-A-83-a 248. ülés 76. napirendi pont. Az Állami Népi Együttes megalapításáról az MDP Politikai Bizottsága 1950. június 29-én döntött (MOL M-KS 276.f. 53.cs. 56.öe.; az Állami Balett Intézet megalapításával egyidejűleg), az együttest a minisztertanács formálisan a 79/1951. (III.31.) M.T. számú rendelettel létesítette.

³⁵⁷ Néptáncos, 2. szám, 1957. december, 18. o.

váltottak és testnevelő tanári diplomát szereztek, vagy abbahagyták tanulmányaikat. Az ígéretes kezdeményezésnek indult táncnevelési szak utóéletéről annyiban beszélhetünk, amennyiben a mozdulatművész Kovács Éva és az olimpiai bajnok tornász Keleti Ágnes oktatói közreműködésével a művészi torna, illetve később a ritmikus gimnasztika helyet kapott a testnevelőképzésben.³⁵⁸

A kötelező nyolc osztályos általános iskola bevezetése miatt a kormányzat 1947-ben Budapesten és Szegeden, 1948-ban Debrecenben és Pécsen pedagógiai főiskolákat állított fel.³⁵⁹ A budapesti intézményben Szentpál Mária rövid életű kezdeményezése volt a heti két órás gyermektánc-pedagógus kurzus, 1947–50 között, amelyhez tankönyvet is írt.³⁶⁰ A tárgyat 2 és fél évig Szentpál Mária, az utolsó félévben Ligeti Mária és Roboz Ágnes tanította.³⁶¹ A kurzust elvégző tanítók népi játékot és táncot taníthattak az általános iskolákban. 1950 szeptemberétől azonban az országos pedagógushíány miatt képzést a háromról két évre csökkentették, így a gyermektánc-módszertan megszűnt.³⁶²

A mozdulatművészek számára az 1948-as esztendő súlyos kudarcokat jelentett. Február 14-én az egyesületben, március 6-án a Táncszövetségben zajlottak feszült hangulatú, személyeskedő gyűlések. Március 10-én Pálffy György a közgyűléshez intézett levelében lemondott a Mozdulatművészeti Egyesületben betöltött ügyvezető alelnöki posztjáról, mert meglátása szerint nem az általa szorgalmazott önálló út képviselője és az eredeti értékek védelme, hanem a széthúzás, a klikkesedés, továbbá a néptánc és a testneveléshez való közeledés került előtérbe. Az alapítók iránti tisztelet okán ehhez már nem adhatta a nevét. A tanfolyam igazgatói tiszteletét a lemondás nem érintette, hiszen ott a miniszter volt a felettese. Március 17-én az egyesület közgyűlésén ismét megtámadták Pálffy Györgyöt, aki erre kilépett az egyesületből.³⁶³ A szervezeti palettán további szereplő tűnik fel, a Magyar Dolgozók Pártja táncaktivája, mozdulatművészek közreműködésével. A szakszervezeti szakosztály a megalakuló Magyar Táncszövetséghez közeledett. Az 1948. szeptember 2-ai táncaktiván Kállay Lili bejelentette a pedagógusok munkaközösségének megalakítását.³⁶⁴

A BM-ről való leválás folyamatosan napirenden volt, az adminisztráció bizonytalan. Egy példa: 1948 szeptemberében Lugossy Emma a külföldön szerzett táncjelírás oklevelének elismertetését kérte a BM-től, ahonnan az ügyet illetékességből a VKM-hez tették át. A kultuszárca szeptember 30-án azzal küldte vissza az iratokat, hogy a táncgyűlések átvételéről csak „szóbeli megállapodás”, és amíg nincs hivatalos döntés, addig támogatólag visszaadják az oklevél elismerésének jogát a BM-nek.³⁶⁵

A közeli átadás-átvétel ígéretében bízva a Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam hallgatói 1948. november 19-én nem a belügyminiszternek, hanem a kultuszminiszternek írtak levelet. Nehezményezték a tanfolyam tervezett egy éves időtartamra csökkentését, kérték az elméleti oktatás megindítását, ebbe az általános és középiskolai pedagógiai módszertani anyag beépítését. A beadványról Pálffy igazgatónak nem szóltak.³⁶⁶

Mindez azonban már kései próbálkozás volt. A belügyminisztérium ugyanis nem várt tovább a VKM-re, hanem rá hivatkozva egyszerűen megszüntette az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyamot. A Veres József miniszteri osztályfőnök által 1948. december 6-án kiadott és két nap múlva hatályba lépett 637.440/1948. B.M. számú rendelet rögzítette, hogy a tánc- és mozdulatművészet színvonalának emelése, valamint a tánc- és mozdulatművész-képzés folyamatosságának biztosítása érdekében a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1949/1950. tanévre táncszakiskola létesítését határozta el. Az egységes és haladottabb szellemű képzés biztosítása érdekében, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben, az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam az 1948/1949. tanév befejezésével megszűnik. A Tanfolyam első és másodéves növendékei az 1948/1949. tanév végén jelentkezhetnek az egész tanfolyam anyagából a záróvizsgára, amelynek sikeres letétele esetén a mozdulatművészeti tanítói oklevelet

³⁵⁸ Vö: Somogyiné Halmy Lujza: A művészi tornáról = Táncművészet, III. évf. 7. szám, 1953. július, 205–207. o.

³⁵⁹ Nagy Sándor (főszerk.): Pedagógiai lexikon, III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 439. o.

³⁶⁰ Szilágyiné Szentpál Mária: Gyermektáncok. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1949.

³⁶¹ Néptáncos, 2. szám, 1957. december, 18. o.

³⁶² Keszler Mária: A magyar gyermektánc mozgalom történetéből = Táncművészeti értesítő, 1965. 4. szám, 145–146. o.

³⁶³ Hirschberg Erzsébet: A tánc szerepe életemben, i. m. 90. o. Pálffy levelét közli: Fuchs Lívia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból, i. m. 89–90. o.

³⁶⁴ Uo. 218–219. o.

³⁶⁵ MOL XIX-I-1-i 219.414/1948.

³⁶⁶ Hirschberg Erzsébet: A tánc szerepe életemben, i. m. 91. o. A levelet közli: Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 219–220. o.

megkapják. Akik a záróvizsgára nem jelentkeznek, vagy azok, illetve az ismétlővizsgán nem felelnek meg, tanulmányaikat a vallás- és közoktatásügyi miniszter által felállítandó táncszakiskolán, a megfelelő feltételek fennforgása esetén folytathatják.³⁶⁷

A belügyi tárca lépéskényszerbe hozta a VKM-et, ahol egyébként valóban tervezték az új iskola felállítását – erről a kötet későbbi fejezetében lesz szó –, de a politikai helyzet és az ideológiai elvárások ekkor már lehetetlenné tették a mozdulatművészet átmentését. A Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam sorsa megpecsételődött. December 18-án a Táncszövetségben értekezletet tartottak a Tanítóképző Tanfolyam sorsáról. A határozat szerint 1949 januárjától új tantervvel folyik tovább az oktatás, mint „átszervezett tánc és játékvezető tanfolyam”. Pálffy György igazgató maradt, de döntési jogait elvették.³⁶⁸ A folyó tanév befejezését azonban hátráltatta, hogy Pálffy 1949. január 21-én elhunyt. Utódjának a Dienes-tanítvány Hirschberg Erzsébetet (Fekete Gézáné) nevezték ki, két lépcsőben: január 27-én Ortutay Zsuzsa, mint a Táncszövetség elnöke bízta meg őt, majd február 4-én megkapta a belügyminisztériumtól a hivatalos kinevezést. Hirschberg az 1949/50-es tanévre, a tervezett táncfőiskola létrejöttéig fenntartandó, átmeneti mozdulatpedagógus-képző tanfolyamhoz tantervet, oktatói névsort és költségvetést készített.³⁶⁹ Az 1948/49-es tanév második felében a két tárca illetékesei végrehajtották a Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam és a Tánctanítóképző Országos Tanfolyam felügyeletének átadását a VKM VII. (művészeti) főosztályának.³⁷⁰ A tanfolyam 1949 nyarán és őszén lefolytatta a vizsgákat és kiadta az okleveleket, de különböző halasztások és ismétlések miatt vizsgákra még 1950 áprilisában is sor került (immár a Népművelési Minisztériumban). A tanfolyam lezárásának adminisztrációs ügyei egészen 1951 novemberéig tartottak.³⁷¹

A mozdulatművészet felszámolása 1949–50 folyamán bekövetkezett. A Mozdulatművészet Egyesület a Kállay Lili által elnökölt utolsó, rendkívüli közgyűlésén, 1949. április 25-én feloszlatta önmagát. A jegyzőkönyv szerint az április 15-ei határozatképtelen közgyűlés következtében ismételten összehívott, tehát feltétlenül határozatképes közgyűlésen mindössze heten voltak jelen, köztük Brandeisz Elza, Hirschberg Erzsébet és Mirkovszky Mária. Egyetlen napirendi pontként az egyesület feloszlata szerepelt, amelyet vita nélkül, egyhangúlag megszavaztak.³⁷² A belügyminisztérium a megszűnést július 1-jén tudomásul vette.³⁷³

A pedagógus szakszervezet mozdulatművészeti szakosztálya Duka Antalné elnök és Kállay Lili titkár vezetésével 1949 februárjában még ülésezett.³⁷⁴ A neve azonban hamarosan módosult, táncszakosztállyá alakult, és a Táncszövetséghez intézett, 1950. májusi levelük már arról szólt, hogy „a Táncszakosztály vezetősége a mozdulatművészetet reakciós irányzatnak tartja.”³⁷⁵

A Táncszövetség 1949. szeptember 28-ai aktíváján Szentpál Olga, a művészeti osztály vezetője, kifejtette, hogy a szocialista tánckultúra fejlődéséhez a szovjet baletteken át vezet az út. Az 1950. július 7-én a Népművelési Minisztériumban Losonczy Géza államtitkár és Csillag Miklós művészeti főosztályvezető részvételével tartott értekezlet világossá tette, az 1951. június 18-án a Művészeti Szövetségek Házában rendezett ankét pedig nyilvánosan megerősítette a hivatalos álláspontot. Az értekezleten a meghívottak közül Lőrinc György arról beszélt, hogy bár a mozdulatművészek között vannak tehetségesek, most a néptánc vagy a balett felé kell fordulniuk. Szentpál Olga teljes önkritikát gyakorolt, amennyiben elfogadta, hogy a haladó táncművészet forrása a néptánc, ehhez az ideológiai alapokat a szovjet táncművészet eredményei jelentik, s a mozdulatművészet idegen a szocialista művészetől. Az 1951-es ankét előkészítő anyagát már Szentpál Olga írta. Mindezek epilógusaként a párt hivatalos álláspontját Vitányi Iván összegezte a *Táncoló Nép*, majd a *Táncművészet* c. lapban. A szovjet zsdanovi kultúrpolitika fogalomkészletét idézve a mozgásművészetet imperialista örökségnek, burzsoá formalizmusnak, kispolgári giccsnek, sőt a jobboldali szociáldemokrata befolyás egyik letéteményesének nevezte, de – üdvözölve az

³⁶⁷ 637.440/1948.(XII.8.) B.M. számú rendelet a 156.100/1945.B.M. számú rendelettel felállított Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam megszüntetéséről = Magyar Közlöny Rendelek Tára, 1948. 270. szám, december 8. 2518. o.

³⁶⁸ Hirschberg Erzsébet: A tánc szerepe életemben, i. m. 92. o. Lásd továbbá Ortutay Zsuzsa visszaemlékezését; idézi: Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon, i. m. 65–66. o.

³⁶⁹ Közli: Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 222–224. o.

³⁷⁰ Az erről szóló, 1949. április 1-jei kormányzati előterjesztés közli Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 224–225. o. Lásd még: uő: A mozdulatművészet Magyarországon, i. m. 66. o.

³⁷¹ Hirschberg Erzsébet: A tánc szerepe életemben, i. m. 94–97. o.

³⁷² Fuchs Lívia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból, i. m. 92. o.

³⁷³ Közli: Lenkei Júlia: Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 225–226. o.

³⁷⁴ Uo. 221–222. o.

³⁷⁵ Uo. 228–229. o.

önkritikus hangvételt – a benne részt vett személyeket nem bántotta, nekik komoly szerepet szánt a szocialista tánckultúra fejlesztésében. A műfaj ezzel évtizedekre eltűnt a magyar tánckultúra palettájáról, s egykori művelői más táncműfajokban helyezkedtek el.³⁷⁶

1945-ben a táncmesterképzésben is új szakasz kezdődött. A Magyar Táncitanítók Országos Szövetsége (MTOSZ) átalakult Magyar Táncitanítók Országos Szabadszervezetévé, elnöke Gaubek Rezső (korábban a MTOSZ elnöke, ügyvezető elnöke, főtitkára, titkára), titkára Steppinger Alajos (korábban a MTOSZ egyik alelnöke) lett. A szervezet Intéző Bizottsága és balettmesterei 1945. október 26-án terjedelmes levélben tiltakoztak Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszternél a Színművészeti Akadémián Hont Ferenc igazgató által, Szentpál Olga vezetésével indított tánc tanszak létrejötte ellen. Az ügy körülményeit és a levél tartalmát a Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtanszakát tárgyaló fejezetben közöljük, most csak azt hangsúlyozzuk, hogy a levelet Gaubek és Steppinger mellett még kilencen szignálták: Brada Rezső, Harangozó Gyula, Lieszkovszky Tibor, Lieszkovszkyné báró Kemény Melinda, Misley Anna, Nádas Ferenc, Pallay Anna, Szergej Trojanoff és Zsedényi Károly.³⁷⁷ Ez azt bizonyítja, hogy a szervezet befolyása erős maradt, benne az Operaház művészei és a jelentősebb magániskolák vezetői is helyet kaptak.

A szervezet 1949-ben a Magyar Táncitanítók Országos Szakegyesülete nevet vette föl – elnöke ekkor már Szántó Károly, a MTOSZ korábbi főtitkára volt –, majd 1950-ben beolvadt a szakszervezeti mozgalomba. Ami a Tánc- és Mozdulattanítóképző Országos Tanfolyam táncitanítóképző ágát illeti, az újabb szabályozásról szóló, Szébenyi Endre miniszteri osztályfőnök által 1946. június 11-én kiadott és június 5-én hatályba lépett 264.000/1946. B.M. számú rendelet az immár önálló Táncitanítóképző Országos Tanfolyamot két szakkal szervezte újjá: az általános táncitanítói szak időtartama 2 év (2x8 hónap), a balett szak időtartama 4 év (4x8 hónap) lett. A szakok csak külön-külön végezhetők el. A tanévek szeptember hónaptól a következő év májusáig terjedő 8 hónapig tartanak, az 1945/46. és az 1946/47. tanévekben a tanfolyam felügyelője a tanfolyam tartamát ettől eltérően is megállapíthatja. A tanfolyam meghirdetésére és a felvételi vizsgára vonatkozó szabályok megegyeztek a mozdulatművészeti tanfolyaméval, azzal a kiegészítéssel, hogy a balett szakra jelentkező növendék köteles azt is igazolni, hogy valamely balettkisiskolában legalább nyolc éves előképzettséget szerzett. A felvételi alsó korhatára a 18. életév, a felső határ a 26. életév volt, bár ez alól a belügyminiszter felmentést adhatott. A tantervre és az órarendre vonatkozó szabályok is megegyeztek a mozdulatművészeti tanítóképzőével. A hallgatók az általános táncitanító szak első, továbbá a balett szak első, második és harmadik évfolyama végén, annak teljes anyagából, vizsgabizottság előtt évről-évre vizsgát tesznek. A tanfolyamot az általános táncitanítói szakon a második, a balett szakon a negyedik év elvégzése után képesítővizsga zárja le. Az oklevél szövegét a rendelethez mellékelte mintá meg határozta. A tanfolyam helyiségét a Magyar Táncitanítók Országos Szabadszervezete meghallgatása után a belügyminiszter jelölte ki. A felügyeleti szervre és a tisztviselői karra vonatkozó szabályok ismét megegyeztek az 1945-ös rendelet szövegével, azzal, hogy mindkét szakot egy-egy tanulmányvezető segít. A rendelet hatályba lépésével a 162.000/1933. B.M. és a 117.700/1942. B.M. számú rendeletek még hatályos szövegrésze is hatályukat veszítették.³⁷⁸

A táncitanítók első kurzusa 1946 januárjában indult, vezetői Gyenes Rudolf és Kovács Klára (az ő apja Kovács Tivadar, a MTOSZ egyik korábbi vezetője) voltak. A tanári kar tagja volt mások mellett Nádas Ferenc balettmester, Rábai Miklós koreográfus, Misley Anna balettművész, Raics István zenekritikus, Márk Tivadar jelmeztervező. A Táncitanítóképző felvételi vizsgáján 1947. szeptember 12–13-án – 68 jelentkezőből – 20 főt (6 férfi, 14 nő), 1948. szeptember 27–28-án ugyancsak 20 főt (4 férfi, 16 nő), 1949. október 1-jén 11 főt (2 férfi, 9 nő) vettek föl. 1949-ben a II. évfolyamra 18-an iratkoztak be. A Táncitanítóképző 1945 utáni kurzusain összesen 102 fő kapott oklevelet.³⁷⁹

³⁷⁶ Aktív a Táncszövetségben 1949. szeptember 28-án. Szentpál Olga beszámolója = Táncoló Nép, 1949. november–december, 3–14. o.; Vitányi Iván: A mozgásművészetről = Táncoló Nép, 1950. október–december, 10–11. o.; Uő: A mozgásművészetről tartott ankét eredményei = Táncművészet, I. évf. 1. szám, 1951. szeptember, 28–30. o. Az 1950. július 7-ei értekezlet jegyzőkönyvét közli: Fenyves Márk: Dokumentumok tükrében, i. m. 93–101. o.

³⁷⁷ MOL XIX-1-1-i 73.552/1945.

³⁷⁸ 264.000/1946.B.M. számú rendelet a táncitanítóképzés újabb szabályozásáról = Magyar Közlöny, 1946. 134. szám, június 15. 2–3. o.

³⁷⁹ Magyar Táncitanítók Országos Szabadszervezete Értesítője, 1947. szeptember–október; B. F.: Amit mindenkinek tudnia kell = Magyar Táncitanítók Országos Szabadszervezete Értesítője, 1948. december; Magyar Táncitanítók Országos Szakegyesülete Értesítője, 1949. október–november. Vő: Gyenes Rudolf: Az új társastánc-pedagógusok képzéséről = Muzsika, XII. évf. 3. szám, 1969. március, 38. o.

A MTOSZ 1945 előtt évtizedeken át folyamatos harcot vívott azért, hogy az ösztáncokat mentesítsék az ún. vigalmi adófizetés alól. A belügyminiszter végül 1948. szeptember 2-án eleget tett a kérésnek és az 1925-ös és 1926-os BM-rendeletek alapján tartott közös gyakorló leckeórákat mentesítette. Ugyanaznap látott napvilágot a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete, amely az 1925-ös BM-rendelet alapján újraszabályozta az iskolákban tartható táncanfolyamokat, ezáltal a korábban említett 1939-es előírásokat részben módosította.³⁸⁰

A néptáncmozgalom gyors ütemű elterjedésére tekintettel 1946 szeptemberében a VKM javasolta a BM-nek Népi Táncitanítóképző Országos Tanfolyam létrehozását, a meglévő többi táncirányzatok tanfolyamai mellett. Ehhez rendelet tervezetet is készítettek, amely lényegében a Táncitanítóképző Országos Tanfolyamról szóló BM-rendelet másolata volt. A belügyi tárca azonban úgy vélte, hogy az általános táncitanító képzés „hasznot hajtó foglalkozás üzésére jogosító oklevél” megszerzését szabályozza, tehát nem felel meg a néptánc kutatás szempontjainak, ráadásul a „tapasztalat szerint még a falusi közönség sem volna hajlandó egy oly tánciskolát látogatni, ahol kizárólag csak régi népi táncokat tanítanak. Viszont ha mást is tanítana a régi tánc tanító (...) akkor állandó viszály keletkezne az általános táncokat tanító táncmesterekkel, ami (...) megnehezítené a helyi hatóságok munkáját.” Mindezek miatt a belügyminiszter nevében Szent-Iványi József miniszteri tanácsos szeptember 27-én elutasította a kezdeményezést, bár elvileg nem zárkózott el a VKM célját kifejtő „kimerítő tervezet” megismerésétől.³⁸¹

A már említett 1949. áprilisi kormányzati kezdeményezések – a kurzus átadása a VKM-nek – ellenére a Táncitanítóképző Országos Tanfolyamot szabályozó 264.000/1946.B.M. számú rendelet továbbra is hatályban maradt és az általános táncitanítói szak 1950-ig működött.³⁸² Ugyanakkor a balett szakra vonatkozó rendelkezések a Táncművészeti Iskola 1949. december végi, népművelési miniszter általi megalapításával okafogyottá váltak. A minisztertanács csak a 116/1951. (VI.5.) M.T. számú rendelettel utalta a táncoktatóképzés és a tánciskolák felügyeletét a Népművelési Minisztérium ügykörébe.³⁸³ Októberben már Révai József népművelési miniszter intézkedett a társastáncitanítás egyes kérdéseiről, hatályon kívül helyezve a táncmesterképzés és a nyilvános táncitanítás szabályozásáról szóló, még élő 229.230/1925.B.M. számú körrendeletet.³⁸⁴ Ezzel a táncoktatás erkölcsrendészeti kérdésből művészeti nevelési üggyé vált és megszűnt a belügyminisztérium több mint fél évszázados joghatósága.

---

³⁸⁰ 209.429/1948.111.3.B.M. számú körrendelet. Vö: Vigalmi rendelet = Magyar Táncitanítók Országos Szabadszervezete Értesítője, 1948. december; 50.992/1948.V.K.M számú körrendelet. Vö: Táncitanítás engedélyezése a középiskolákban = uo.

³⁸¹ MOL XIX-I-1-i 111.632/1946.

³⁸² Népművelés és tánc. A Magyar Táncművészek Szövetsége Elnökségének állásfoglalása = Táncművészeti Értesítő, 1965. 1. szám, 10. o.

³⁸³ 116/1951. (VI.5.) M.T. számú rendelet a népművelési miniszter ügykörének kiegészítése tárgyában = Magyar Közlöny, 1951. június 5.

³⁸⁴ 1011-3-38/1951. (X.25.) Np.M. számú rendelet a társastáncitanítás egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában = Magyar Közlöny, 1951. október 25. 1064. o.

III. A táncos képzés intézményesülése (1945–1958)

Az intézményesülés művészetpolitikai körülményei

A második világháborút követő esztendőök, de különösen az 1947 után kibontakozó szovjet típusú állampárti modell művészetpolitikai hullámainak részletes bemutatására e helyen nem vállalkozhatunk, ezt megtettük másutt.³⁸⁵ A folyamat főbb elemeire utalva most csak azt hangsúlyozzuk, hogy a vallás- és közoktatásügyi tárcát 1945. november 15-től 1947. március 14-ig vezető Keresztury Dezső miniszteri programbeszédében a szabadművelődés szellemiségét alapul véve ígért fejlődést a kulturális és oktatási szféra egészének. Az őt követő Ortutay Gyula a művelődéspolitikai alapelveiről szóló 1947. májusi nyilatkozatában az autonómiák erősítéséről, a demokratikus öngazgatásról, az állam programfinanszírozó szerepéről szolt, de nevéhez elsősorban a szovjet művészet-, tudomány- és oktatásszervezési példák kritikátlan átvétele fűződik.³⁸⁶ Az 1945 februárjában megalakult, majd a kormány által a VKM felügyelete alatt megerősített Magyar Művészeti Tanács még a művészeti élet demokratikus öngazgatásának igényével kezdte meg működését, Kodály Zoltán elnökletével. Keretében hét szaktanács (irodalmi, zeneművészeti, képzőművészeti, építőművészeti, iparművészeti, színművészeti, filmművészeti) létezett, amelyek döntés előkészítő, véleményező, javaslattevő feladatokat láttak el, megkérdezésük nélkül a szaktárca érdemi döntést nem hozott. A Tanács 1948 végére már csak névleg működött, formális megszüntetését a kormány 1950 februárjában mondta ki.³⁸⁷ Ehelyett megkezdődött az ágazati művészeti szövetségek egységes szempontrendszer alapján történő létrehozása, amelynek során alapszabályba foglalták a marxista–leninista szellemiséget és a szocialista realista alkotói módszert.

1946. március 4-én a Nemzeti Színházban hivatalosan bemutatkozott a Muharay Együttes, teljes nevén Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttes, amely 1947 folyamán megszűnt. Tagjai közül többen a népi tehetségek nevelését irányító, 1946. július 18-án alakult Népi Kollégiumok Országos Szövetségében (NÉKOSZ) dolgoztak tovább, amelyen belül megalakították a NÉKOSZ Táncegyüttest. Másrészt kezdeményezték a Népi Együttesek Művészeti Kollégiuma Szabadművelődési Akadémiája, valamint a NÉKOSZ Tánc- és Kórusművészeti Kollégium létrehozását.³⁸⁸ Ez utóbbi 1947. januártól augusztusig működött, táncrézlegét Ortutay Zsuzsa vezette, művészeti titkára Vitányi Iván, tanárai László-Bencsik Sándor, Lugossy Emma, Molnár István és Szentpál Olga voltak. A kollégium 1947 novemberétől Táncművészeti Kollégiumként működött tovább, 40 hallgató négy éves képzését vállalva. A NÉKOSZ 1949. július 10-én oszlott fel.³⁸⁹ A művelődésügy közvetlen politikai irányítás alá vonása a negyvenes évek végétől a Magyar Kommunista Párt (MKP), majd az egyesült Magyar Dolgozók Pártja (MDP) totális hatalmának megerősödésével párhuzamosan zajlott. Ebben kulcsfontosságú tényező volt a Népművelési Minisztérium létrehozása. A legfőbb pártideológus, Révai József vezetésével 1949. június 11-én felállított új tárca egyértelmű üzenete volt, hogy a pártvezetés elegendő erőt érez a nyílt eszmei-ideológiai harc felvételéhez a még létező polgári értékekkel szemben, s a továbbiakban államigazgatási úton is érvényesíteni kívánja a politikai direktívákat. Mindez a „kulturális forradalom” eszméjében öltött testet, amely Révai szerint azt jelentette, hogy a ki kell fejleszteni a szocialista világnézetet, az alkotó tudományt és művészetet a nép felé kell fordítani, és kulturális decentralizációval elő kell segíteni a falvak szocialista átalakulását. Eszközként fel kell használni

³⁸⁵ Bolvári-Takács Gábor: A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 17–51. o.

³⁸⁶ Keresztury Dezső: A mai magyar művelődéspolitikai irányelvei. In: Mai magyar művelődéspolitikai irányelvek. Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest, 1946. 7–35. o.; Ortutay Gyula: Művelődéspolitikánk alapelvei. In: uó: Művelődés és politika. Tanulmányok, beszédek, jegyzetek. Hungária Könyvkiadó, Budapest, 1949. 58–88. o.; Lásd még: Mann Miklós: Magyar oktatáspolitikusok 1848–1998. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2001. 163–176. o.; T. Kiss Tamás: A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993). Budapest, 1993. 92–111, 274–329. o.

³⁸⁷ Standeisky Éva: Alkotók közszerepben. A Magyar Művészeti Tanács. In: Standeisky Éva: Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom. 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2005. 97–125. o.

³⁸⁸ Vitányi Iván: Kibontakozás (1945–1948). In: Kaposi Edit – Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1985, i. m. 7–9. o.

³⁸⁹ A kötetben szereplő táncesemények kronológiája. In: Kaposi Edit – Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1985, i. m. 214. o.; Sajtóválogatás az 1945–1950 között megjelent cikkekből, i. m. 145. o. A NÉKOSZ-ról legújabbán lásd: Pataki Ferenc: A NÉKOSZ-legenda. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

az iskolát, az agitációt és a propagandát, a művészetet, az irodalmat és a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját.³⁹⁰

A magyar táncművészetet a 20. század első felében az állami intézmények hiánya jellemezte, ellentétben például a zenei közélettel, amelyben a Zeneakadémia, az Operaház vagy a Székesfővárosi Zenekar meghatározó szerepet játszott. 1945 után a szabadművelődéstől a kommunista diktatúráig terjedő évek fejleményeinek markáns eleme volt az intézményesedés megindulása: táncoktatási intézmények, új társulatok, társadalmi és szakmai szervezetek, szaksajtó.³⁹¹ A kulturális élet fokozatos átpolitizálódásával párhuzamosan újrarendeződtek a táncszakmai belső viszonyai is. A táncos képzés hamarosan teret nyert a felsőoktatásban is. A hatalom azonban a műfajok között diszkriminált: az ún. „burzsoá” mozdulatművészetet tudatosan elsorvasztotta, de képviselői más táncágazatokban tovább működtek. Az új alapokra helyezett néptánc – új együttesek alakulásával és új koreográfusok színre lépésével – soha nem látott mértékben teret nyert. A balett pedig – mint látni fogjuk – az Operaház repertoárjának átalakulásával összhangban új kihívásokkal szembesült és ennek megfelelően átalakult. E folyamatot súlyos igazságtalanságok és méltánytalanságok kísérték, ám az is tény, hogy az akkori kultúrpolitika rendszerint doktriner és voluntarista döntései elősegítették egy tömegeket vonzó és megmozgató művészeti ág elterjedését.³⁹²

A Magyar Kommunista Párt elvárásainak megfelelően 1948. február 28-án megalakult a Magyar Táncszövetség. Elnöke Ortutayné Kemény Zsuzsa (a hivatalban levő miniszter felesége), alelnökei Berczik Sára, Lugossy Emma, Molnár István, Rábai Miklós, Szabó Iván, Szentpál Olga és Vitányi Iván, főtítkára Téri Tibor, titkára Merényi Zsuzsa lettek.³⁹³ A szövetség pártutasításra alakult, a megszervezésére szóló megbízást Szántó Miklós, az MKP budapesti bizottságának kulturális osztályvezetője adta Térinek, 1947 őszén. Az új szerveződés azonban nem volt teljes körű: ahogy felölelte a néptáncosokat és a túlélésért küzdő mozdulatművészeket, úgy nem hívta fel csatlakozásra az operai balettet és a társastáncoktatókat. Mindez egyfajta baloldali, szektás szemléletből fakadt és később konfliktusokhoz vezetett, bár a társastáncoktatók képviselőit később sikerült megnyerni, Gyenes Rudolf és Kovács Klára közreműködésével. Térít az egyesült Magyar Dolgozók Pártja 1948. évi tagrevíziója során „ideológiailag képzetlennek” minősítették és kizárták a pártból, így főtítkári posztját is elvesztette.³⁹⁴ A szövetség 1949. január 9-én „újjáalakuló közgyűlést” tartott, a főtítkár Piklerné Pór Anna lett. A tervek között táncpedagógusok számára létesülő középiskola és táncművészeti főiskola is szerepelt, erről Ortutay Zsuzsa tájékoztatta a közvéleményt.³⁹⁵ A szövetség értesítőjeként funkcionáló új lap, a *Táncoló Nép* első számának címlapján, *A táncmozgalom jövője* című írásában, Losonczi Ágnes közzétette a szövetség küldetésnyilatkozatát. A Lenin-idézeteket is felvonultató szöveg a táncművészet fejlődését a táncsoportok számának ugrásszerű emelkedésével szemlélteti (1946-ban 110, 1947-ben 250, 1948-ban 400, 1949-ben 2000 csoport). A cikkíró az ötéves terv céljainak megfelelően összefoglalta a hazai táncélet fejlesztését szolgáló teendőket, köztük a táncos képzés intézményesítését és a Táncművészeti Főiskola megalapítását is.³⁹⁶ Ugyanebben a számban jelent meg a később a Népművelési Minisztérium táncreferensévé előlépett Duka Antalné Máté Margit (volt mozdulatművész) *A tánc feladatai a nevelésben* című írása, amelyben az ideológiai megalapozásról, a közösségformáló és testedző szerepről szólt.³⁹⁷ A táncmozgalom népi demokratikus fejlődési állomásait 1950-ben Körtvélyes Géza foglalta össze; ekkor már működött a Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtanszaka, létrejött a Táncművészeti

³⁹⁰ Vö: Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1952. A folyamatról részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása = Zempléni Múzsza, II. évf. 2002. 4. szám, 14–26. o., illetve: uő: A művészet megszélesítése, i. m. 22–44. o.

³⁹¹ Vö.: Maác László: Rendszerváltások a magyar táncművészetben, in: Maác László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1990–1991. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1992. 7–25. o. A hazai táncélet 1945–56 közötti tendenciáinak tanulságos, a korabeli ideológiai elvárásokat és fogalomhasználatot tükröző interpretációját adta Körtvélyes Géza az 1957-ben írott, de csak 1983-ban publikált visszatekintésében. Körtvélyes Géza: Dokumentumok a Szövetség történetéből. Előjáték és I. fejezet. In: Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1983. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1983. 109–167. o.

³⁹² Vö.: Vályi Rózsi: A táncművészet története, i. m. 343. skk. o.; Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon, i. m.; Zórándi Mária: A bartóki út. Pályaképek a színpadi néptáncművészet 20. századi történetéből. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2014; Kővágó Zsuzsa – Kővágó Sarolta: A magyar amatőr néptáncmozgalom története I. A millenniumtól az 1948. évi Centenáriumig. Művelődéstörténeti kézikönyv. Kézirat. Budapest, 2001.

³⁹³ Vitányi Iván: Kibontakozás (1945–1948), i. m. 10. o.

³⁹⁴ Téri Tibor: A Magyar Táncszövetség megalakulásáról és előzményeiről = Táncművészeti Értesítő, 1976. 1. szám, 128–135. o.; uő: Számvetés életemről, i. m. 48–49. o.

³⁹⁵ Sajtóválogatás az 1945–1950 között megjelent cikkekből, i. m. 121–123. o.

³⁹⁶ L. Á. [Losonczi Ágnes]: A táncmozgalom jövője = Táncoló Nép, 1949. április, 1–2. o.

³⁹⁷ Dukáné Máté Margit: A tánc feladatai a nevelésben = Táncoló Nép, 1949. április, 8. o.

Iskola, illetve a részben belőle továbbfejlesztett Állami Balett Intézet.³⁹⁸ Pór Anna a *Szabad Népb*ben ismertette az egységes, szocialista tartalmú nemzeti tánckultúra elérésének útját.³⁹⁹

A kultúrpolitika elvárásai szerint a színpadi néptánc nem kevesebb mint négy hivatásos társulatot kapott. A Szabó Iván által vezetett Honvéd Művészegyüttes 1949. április 30-án lépett a közönség elé. Az Állami Népi Együttes Rábai Miklós irányításával 1950. november végén kezdte meg a próbatermi munkát, első bemutatójukat 1951. április 3-án tartották. A SZOT Művészegyüttese, Molnár Istvánnal az élen, 1951-ben jött létre. Negyedik hivatásos néptáncegyüttesként a Belügyminisztérium Ének- és Táncegyüttese alakult meg 1953 őszén, Vadasi Tibor vezetésével.

A minisztertanács a népművelési miniszter előterjesztésében 1951. január 5-én tárgyalta meg és fogadta el a már január 1-jén megnyílt Népművészeti Intézet létesítéséről szóló kormányrendeletet. A másnap közzétett jogszabályból kitűnik, hogy az új intézmény feladatául szabták a korábbi szakszervezeti és tömegmozgalomban kibontakozó művészeti tevékenység irányítását és támogatását, többek között a néprajzi gyűjtések koordinálását, a néptánc- és tömegtánc művelésének előmozdítását, a népi tehetséggondozást, a művészeti vezetők továbbképzését.⁴⁰⁰ Ennek nyomán a Magyar Táncszövetség 1950. december 31-én megszűnt és beolvadt az új intézetbe, amelynek igazgatója Széll Jenő, a táncosztály vezetője Pór Anna, a néprajzi osztályé Muharay Elemér lett.⁴⁰¹ A *Táncoló Nép* közleményben tudatta, hogy 1951. január 1-jétől a „táncsoportok és oktatók művészeti tanácsért a Népművészeti Intézet tánc-alesztályához forduljanak.”⁴⁰²

A hivatásos táncművészképzés felügyeletét létrehozásától, 1949-től kezdve a Népművelési Minisztérium látta el, de az amatőr táncoktatók képzése és tánciskolák irányítása – mint láttuk – még 1951 nyaráig a belügyminisztériumnál maradt. Ekkortól azonban a táncművészettel kapcsolatos valamennyi ügy Révai hatáskörébe került. Ortutay Zsuzsa 1951 szeptemberében, az akkor induló *Táncművészet* című lapban, már ennek tudatában foglalta össze főszerkesztői hitvallását. Az eredmények ismertetése és a szovjet példák magasztalása mellett kifejezte azon meggyőződését, hogy a hazai táncművészet 1945 óta elért sikerei a nép kulturális felemelkedés egyik zálogát jelentik, amelyet a háromezer (!) néptáncsoport léte is igazol. Az Állami Balett Intézet és a Színház- és Filmművészeti Főiskola táncfőtanszakának felállítása nyomán pedig a táncos- és koreográfusképzésben már csupán „egy-két láncszem” hiányát vélte felfedezni.⁴⁰³

A *Táncművészet* az 1956 októberi, utolsó megjelenéséig a fentiek szem előtt tartásával szolgálta a művészetpolitikát, bár a Sztálin halála utáni politikai események a lap szerkesztőségét is önvizsgálatra készítették.⁴⁰⁴ A Nagy Imre első miniszterelnökségéhez kötődő demokratizálódási hullám a táncszakma önszervező erejét is megmutatta. 1953. október 19-én a táncélet vezető személyiségei az új kormányprogram kapcsán országos értekezletet tartottak, amelyen Losonczy Ágnes, mint a népművelési tárca osztályvezetője tartott vitaindítót. Ebben áttekintette a tánc tömegkapcsolatának erősödését, a balettművészet fejlődését, a „könnyű műfajok” káros hatású alábecsülését, a hivatásos népi együttesek eredményeit, az üzemi és más művészeti csoportok helyzetét, a társastáncok terén észlelt elmaradást, az alkotói sematizmus és a kategorikusság veszélyeit, a szakmai légkör hiányosságait, a kritikai szellem fontosságát, a sajtó felelősségét, a szakmai és az ideológiai felkészültség összhangját, a viták jelentőségét, s végül a népművelési tárca hibáit és feladatait.⁴⁰⁵ Az ideológiai számvetéssel párhuzamosan elkezdődött a táncszövetség újjászervezése.⁴⁰⁶ Az 1954. március 2-án megalakult előkészítő bizottság munkája sikerrel járt: a Magyar Táncművészek Szövetsége 1954. december 20-án megalakult. Alapszabályban rögzítették a nép szolgálata, a valóság mind teljesebb ábrázolása, a széles művészeti egységfront és a demokratizmus alapelvét. A műfajok és irányzatok közötti egyensúlyt, valamint a polgári értékek képviselését is jelző tisztségviselők lettek: elnök: Nádas Ferenc (ő volt az előkészítő bizottság vezetője is); alelnök: Harangozó Gyula, Molnár István és Rábai Miklós; vezető titkár Böröcz József; elnökségi tag: Csinády Dóra, Fülöp

³⁹⁸ Körtvélyes Géza: Mit köszönhet a táncmozgalom a Pártnak, a népi demokráciának = *Táncoló Nép*, 1950. augusztus–szeptember, 3–5. o.

³⁹⁹ Pór Anna: A népi táncmozgalom kérdései = *Szabad Nép*, 1950. november 12., 11. o.

⁴⁰⁰ 9/1951. (I.6.) M.T számú rendelet a Népművészeti Intézet létrehozásáról = *Magyar Közlöny*, 1951. 3–4. szám, január 6. 15. o. Lásd még: A Népművészeti Intézet megalakulása = *Táncoló Nép*, 1950. október–december, 2. o.

⁴⁰¹ A kötetben szereplő táncesemények kronológiája, i. m. 213. o.

⁴⁰² *Táncoló Nép*, 1950. október–december, 2. o.

⁴⁰³ Ortutay Zsuzsa: A táncművészet feladatai = *Táncművészet*, I. évf. 1. szám, 1951. szeptember, 2–4. o.

⁴⁰⁴ Vö: Ortutay Zsuzsa: Levél a magyar táncművészekhez = *Táncművészet*, IV. évf. 11. szám, 1954. november, 165–173. o.

⁴⁰⁵ Losonczy Ágnes: Táncművészetünk helyzete és a legsürgősebb tennivalók = *Táncművészet*, III. évf. 11. szám, 1953. november, 321–330. o.

⁴⁰⁶ Vö: Vitányi Iván: A Magyar Táncművészek Köre megalakulásához = *Táncművészet*, IV. évf. 2. szám, 1954. február, 33–34. o.; uő: Néptáncművészetünk az elvi tisztázódás útján = *Táncművészet*, IV. évf. 6. szám, 1954. június, 333–334. o.

Viktor, Lőrinc György, Sásdi László és Vadasi Tibor; elnökségi póttag: Gyenes Rudolf, Körtvélyes Géza és Roboz Ágnes. A szervezet vezetésében így helyet kapott a táncművészképzés több jeles személyisége. A *Táncművészet* a szövetség lapja lett, főszerkesztője Ortutay Zsuzsa maradt, de új szerkesztő bizottságot állítottak fel Eck Imre, Keresztes Imre, Körtvélyes Géza, Martin György, Nádasi Ferenc, Sík Ferenc és Vojnich Iván részvételével.⁴⁰⁷

A Szovjetunióban az 1930-as évektől a balettművészetben lezárult a kísérletezések kora és a szocialista realizmus direktívái nyomán kialakult az új irányvonal. Eszerint „a balettelőadás olyan táncdráma, amely társadalmi témát dolgoz fel, (...) agitatív és népnevelő, egyszerű és közérthető, képes a kor legfőbb eszméit, azaz a régi és új harcát, a forradalom heroizmusát és pátoszát közvetíteni, s olyan új, pszichológiailag motivált hősöket teremteni, akik a végletekig önfeláldozók, töretlenül optimisták, az elnyomottakkal szolidárisak és önmagukat alávetik a közösségnek. (...) Az ország összes színpadát ekkortól olyan balettdrámák – ahogyan a kor nevezte: dramobalettek – árasztották el, amelyek megfeleltek a korszerűség és szocialista realista kritériumának.”⁴⁰⁸ Ennek nyomán nemcsak új művek születtek, de a Petipa-életmű klasszikus orosz balettjeit is revízió alá vették. Az új műfaj elméleti alapjait *A koreográfus művészete* c. művében Rosztyiszlav Zaharov foglalta egybe, aki szerint a balettmű létrehozásában egyenlő arányban működik közre az író, a zeneszerző és a koreográfus.⁴⁰⁹

A repertoár átalakulásával egyidejűleg a Szovjetunióban a balettművész-képzés metodikája is kanonizálódott. Ebben a leningrádi balettkola vezető tanára, a szocialista realista elvek tevékeny hirdetője, Agrippina Vaganova játszott vezető szerepet, aki 1934-ben negyedszázados tapasztalatait foglalta össze a már említett, *A klasszikus balett alapjai* c. könyvében. A Vaganova-módszer a kelet- és közép-európai szovjet szféra valamennyi államában etalonná lett, „szenvedélyes, de végsőkig fegyelmezett, kifejező, de elképesztően virtuóz táncolási mód, amely magával a szovjet balettstílussal azonosítható.”⁴¹⁰

A hazai közönség 1945 után először a szovjet népművészet eredményeivel ismerkedhetett meg. 1945 augusztusában az Ukrán Állami Ének- és Táncegyüttes, 1946 januárjában a Mojszejev-féle Szovjet Állami Néptánc Együttes, 1947 januárjában az Alekszandrov Ének- és Táncegyüttes lépett fel Budapesten.⁴¹¹

A szovjet balettművészek elképesztően magas színvonalú tudásával a nézők az 1949. augusztus 14–28. között Budapesten megrendezett Világifjúsági Találkozón szembesültek. Szólisták műsoraira, duettekre a korábbi években – 1947 augusztusában és 1949 februárjában – volt ugyan példa, de most a Moszkvai Nagy Színház (a Bolsoj) együttese lépett fel az Operaházban és az Erkel (akkor: Városi) Színházban. Három részes estjükön három balett – *A hattyúk tava*, *A bahcsiszeráji szökőkút* és *Párizs lángjai* – egy-egy felvonását mutatták be. A VIT művészeti versenyein pedig az operai szólisták közelről érezkelhették a stílusbeli és technikai különbségeket.⁴¹²

A hazai sajtóban sorra láttak napvilágot a szovjet tapasztalatok átvételére buzdító cikkek. Ortutay Zsuzsa a szovjet táncműveléséről és a szovjet balett kialakulásáról, Duka Margit a szovjet úttörő táncszakkörök munkájáról értekezett. Merényi Zsuzsa beszámolt leningrádi ösztöndíjas tapasztalatairól, a Vaganova-féle balett-módszertan alkalmazásáról, a pártirányításról és a kollektív szellemről, a néptánc oktatás fontosságáról és a Népi Művészetek Háza működéséről.⁴¹³ 1949 novemberében Budapestre érkezett Vaszilij Vajnonen szovjet-orosz koreográfus, balettmester, és felesége, Klavgyija Armasevszkaja, azzal a céllal, hogy az Operaházban betanítsák a *Diótörő*, majd a *Párizs lángjai* című baletteket. Az előbbit a színház – a szovjet szocialista realista színjátszás magyarországi premierjeként – a Szovjet–Magyar Barátság Hónapja alkalmából tűzte műsorra, a bemutatóra 1950. február 19-én került sor. A *Párizs lángjai* színpadra állítása az 1949/50. évad végéig tartott, az első előadást 1950. június 11-én tartották. A betanítás intenzitása addig ismeretlen terhelés elé állította az operai együttest, amely létszámában és teljesítményében is kevésnek

⁴⁰⁷ B. J. [Böröcz József]: Szövetségünk megalakulásához = Táncművészet, V. évf. 1. szám, 1955. január, 1–3. o.

⁴⁰⁸ Fuchs Livia: Száz év tánc, i. m. 150–151. o.

⁴⁰⁹ Rosztyiszlav Vlagyimirovics Zaharov: Iszkusztvo baletmejsztera. Moszkva, 1954.

⁴¹⁰ Fuchs Livia: Száz év tánc, i. m. 160–161. o.

⁴¹¹ Vö: Sajtóválogatás az 1945–1950 között megjelent cikkekből, i. m. 29–37. o.

⁴¹² Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina, i. m. 28–31. o.

⁴¹³ Pl. Sok tanulnivalónk van a szovjet táncműveléséről = Kis Újság, 1949. október 9. Idézi: Sajtóválogatás az 1945–1950 között megjelent cikkekből, i. m. 165. o.; Dukáné Máté Margit: A szovjet úttörő táncszakkörök munkája a néptánc terén = Táncoló Nép, 1949. november–december, 18–19. o.; M. P. [Morvay Péter]: Mit láttam a Szovjetunióban? Merényi Zsuzsa előadása = Táncoló Nép, 1950. augusztus–szeptember, 9–10. o.

bizonyult az új feladathoz.⁴¹⁴ Vajnonen más táncgyűttesektől is kért táncosokat, a *Párizs lángjaihoz* pl. 44 főt. A népművelési tárca kiemelt eseményként kezelte a két szovjet balett ügyét. Bár a színháznak egész évre csupán 380.000 Ft állt rendelkezésre új operák és baettek kiállítására, a *Diótörő* és a *Párizs lángjai* színre vitele mindösszesen 1.150.000 Ft-ba került, amelyet a minisztérium megtérített.⁴¹⁵ Nem maradtak el az elismerések sem.⁴¹⁶ Vajnonen egyébként 1950 januárjában az Operaházban továbbképző tanfolyamot tartott a művészek számára a szovjet balettstílusról és más ügyekben is megosztotta a sajtóval a magyar táncmozgalomról szerzett tapasztalatait.⁴¹⁷ Harangozó Gyula évekkel később megírta, hogy elhibázottnak tartotta a *Diótörő* szocialista-realista példaként történő erőltetését, ráadásul Vajnonen szerinte „mérhetetlen személyi kultusza” lehetetlenné tette az operaházi balettfejlesztésére irányuló józan vitát.⁴¹⁸ Az 1949–50-es események alapvetően meghatározták a kultúrpolitika balettoktatással kapcsolatos intézményfejlesztési terveit. Erősítették a szándékot a szovjet érdekszféra többi országaiban látható változások, ahol szintén új alapokra helyezték a balettoktatást. Lengyelországban 1949-ben három állami koreográfiai líceumot alapítottak (Varsó, Gdansk és Sosnowiec – az utóbbit 1955-ben Bytomba helyezték át), s ezeket 1952-ben kilenc éves képzési idejű balett-középfiskolává szervezték át, a közismereti és a szakmai oktatás párhuzamos alkalmazásával.⁴¹⁹ Szlovákiában 1949-ben a pozsonyi konzervatóriumban létesült négy éves tánc szak, a pozsonyi művészeti főiskola pedig 1951-től képzett koreográfusokat és balettmestereket.⁴²⁰ (Kelet-)Berlinben az Állami Balettfiskola öt éves képzési idővel jött létre.⁴²¹ Romániában Bukarestben és Kolozsvárott alakultak balettintézetek.⁴²² A szófiai balett intézet 1951-ben létesült.⁴²³

A Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtanfolyama (1945–1958)

A hazai táncos képzés nagy ígéretének indult a Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtanfolyama, amelynek szerepe, célja és feladatköre sajnos mindvégig kiforratlan maradt. Története nagyjából három szakaszra osztható: 1945–50: táncrendező képzés, 1950–52: néptánc-koreográfus képzés, 1952–57: táncpedagógus képzés. Nem beszélhetünk azonban egyértelmű korszakhatárokról, mert a képzésben részt vevő évfolyamok saját képzési ciklusukon belül szembesültek az addigi tanmenet problémáival és az új elvárásokat rendszerint felmenő rendszerben vezették be. Nem világos a szak szervezeti elhelyezése sem – „főtanfolyamról” a kezdetekkor még nem volt szó. Azt azonban rögzíthetjük, hogy a képzés létrejöttében és működtetésében három személy játszott meghatározó szerepet: Hont Ferenc (1907–1979), aki 1945–48-ban igazgató volt, Szentpál Olga, az 1945–52 közötti tanfolyam vezetője, valamint Merényi Zsuzsa (1925–1990), az 1952–55 közötti főtanfolyam-vezető.⁴²⁴

⁴¹⁴ Lőrinc György „csontmosásnak” nevezte Vajnonen és felesége módszerét. Vö: Lőrinc György: A szovjet balett hatása balettművészetünkre = Muzsika, X. évf. 11. szám, 1967. november, 30. o.

⁴¹⁵ Vajnonen havi tiszteletdíját 7.000 Ft-ban, Armasevskaját 3.200 Ft-ban állapították meg, emellett fizették a szállodai, tolmács, közlekedési és ellátási költségeiket, továbbá a baettekért egyenként 50.000 Ft jogdíjat. (Az Operaház balett-együttesében legmagasabb fizetés ekkor – Harangozó Gyula balettigazgatót is beleszámítva – 2.500 Ft/hó volt.) Lásd az Operaház 1949. november 23-án kelt 1022/1949. számú és 1950. január 7-én kelt 14/1950. számú leveleit, valamint Tóth Aladár 1950. március 2-án kelt 195/1950. számú költségvetési összesítőjét, illetve az operaházi fizetésekről Tóth Aladár 1950. december 6-án kelt 1290/1950. számú jelentését. MOL XXVI-I-3 6–8.d.

⁴¹⁶ Tóth Aladár 24.000 Ft jutalomkeretet kért és kapott a *Párizs lángjai* szereplőinek, Vajnonen javaslatára, aki „teljesen átforgatta őket”. Vö: Tóth Aladár 1950. június 16-án kelt, 572/1950. számú levele. MOL XXVI-I-3 7.d. További elismerésként 1951 márciusában Fülöp Zoltánt a *Párizs lángjai* díszleteiért, Oláh Gusztávot pedig más művek mellett a *Diótörő* díszleteiért Kossuth-díjjal tüntették ki. A baettek jelmezeit tervező Márk Tivadár a következő évben, a karmester Kenessey Jenő 1953-ban lett Kossuth-díjas. Vö: Darvas Pálné – Klement Tamás – Terjék József (szerk.): Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

⁴¹⁷ Kis Újság, 1950. január 27. Idézi: Sajtóválogatás az 1945-1950 között megjelent cikkekből, i. m. 168. o.; Szovjet vendégművészek bírálata a magyar táncmozgalomról = Táncoló Nép, 1950. április–július, 10. o.

⁴¹⁸ Harangozó Gyula: Mi viszi előre a magyar balettet? = Táncművészet, VI. évf. 9. szám, 1956. szeptember, 387. o.

⁴¹⁹ Irena Turska: Balett a népi Lengyelországban. In: Dienes Gedeon (szerk.): Tánctudományi Tanulmányok 1975. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1975. 125–126.o.

⁴²⁰ Eva Jaczová: A szlovák balett fejlődéséről. In: Dienes Gedeon (szerk.): Tánctudományi Tanulmányok 1975., i. m. 92–93.o.

⁴²¹ Kálmán Etelka – Horváth Károlyné: Tapasztalatcsere a berlini Állami Balettfiskolában. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1965/66. és az 1966/67. tanévről. Budapest, 1968. 42. o.

⁴²² Falvai Károly: Kolozsvár, a művészi táncképzés új fellegvára = Táncművészeti értesítő, 1967. 1. szám, 42. o.

⁴²³ Krónika = Táncművészet, II. évf. 7–8. szám, 1952. július–augusztus, hátsó belső borító; Brada Rózsi – Kelemen Lászlóné: Két hét Szófiában. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1965/66. és az 1966/67. tanévről, i. m. 45. o.

⁴²⁴ Részletes életrajzok: Székely György: „Folyton lobog”. Hont Ferenc pályaképe. In: Gajdó Tamás (szerk.): Színház és politika, i. m. 139–167. o.; L. Merényi Zsuzsa: Szentpál Olga munkássága, i.m. 281–335. o.; Lőrinc Katalin: Egy örökség birtokában:

Ami az előzményeket illeti, a Színház- és Filmművészeti Egyetem alapítása a múlt század második felére nyúlik vissza. Az Országos Színészeti Tanoda 1865-ben nyílt meg. 1887-ben a kormányzat integrációs lépésre szánta el magát: az (1885-ben felvett nevén) Országos Színész Iskola és a Zeneakadémia összevonásával Országos Magyar királyi Zene- és Színművészeti Akadémia létesült. Ezáltal a színészképzés is felsőfokúvá vált. A szimbiózis hat éven át létezett: 1893-ban ismét önállósult a két iskola. Az Országos Magyar királyi Színművészeti Akadémia (a továbbiakban: SzAk) felsőfokú intézményként működött tovább.⁴²⁵ Az intézményben tánctanítás a kezdetektől folyt, a tanárok 1865–1882-ben Campilli Frigyes, 1882–1899-ben Kobler Ferenc, 1895–1936-ben Brada Ede, 1905–1924-ben Róka Pál, 1924–1935-ben Szentpál Olga, 1939–1944-ben P. Róka Éva voltak.⁴²⁶

A SzAk 1945–1948 közötti fejlődése sok tekintetben a Magyar Kommunista Párt művészetpolitikai elvárásait tükrözte. Ebben döntő szerepet játszott az 1945 augusztusában igazgatóvá kinevezett Hont Ferenc, aki jelentős munkásmozgalmi múlttal és színházrendezői szakmai tapasztalattal rendelkezett, ráadásul már a 30-as évektől publikálta a színészképzésre és a színjátszásra vonatkozó reformgondolatait.⁴²⁷ Hont a megváltozott képzési igényeket új oktatási egységek létrehozásával kívánta megoldani, alapvetően átszervezte az intézményt, a képzési struktúrát jelentősen kibővítette és számos baloldali művésszel és tudóssal frissítette a tanári kart. A Színház- és Filmművészeti Főiskolává történő átszervezés elsősorban az ő érdeme. Hont a színházügy- és a filmgyártás átalakításában is tevékeny részt vállalt, s állandó nyüzsgésével kivívta az ekkor már teljhatalmú Révai ellenszenvét. Így 1948-ban megválni kényszerült a főiskola vezetésétől, néhány évig pozíciókból pozíciókba vándorolt, végül 1952-ben megállapodott az általa megszervezett Országos Színháztörténeti Múzeum élén.

Hont Ferenc 1945-ös fejlesztési terveiben eredetileg nem szerepelt a táncművészeti tanszak létrehozása. A SzAk tánc-tanszakának megindítására 1945 májusában, tehát időben elsőként, Szentpál Olga készített tervet, amelyet az akkor rádióelnök Ortutay Gyula közvetítésével eljuttatott Bassola Zoltán miniszteri tanácsosnak a VKM-be. Ortutay kísérőlevelében utalt rá, hogy a kérdéssel Teleki Géza miniszterrel már beszélt, aki helyeselte a kezdeményezést.⁴²⁸ Hasonló javaslatot ugyanekkor Ortutayné Kemény Zsuzsa is beadott kultuszminiszterhez, a két tervezet vélhetően megegyezett.⁴²⁹ Hont 1945 júniusában még tánc nélkül készítette el és nyújtotta be a SzAk újjászervezésének a Magyar Művészeti Tanács e célra létrehozott szakbizottsága által is támogatott tervezetét.⁴³⁰ Szentpál koncepciójának hatására azonban tárgyalta Rabinovszky Máriusszal és kérte tőle a javaslat átdolgozást.⁴³¹ Rabinovszky nem csupán mint Szentpál Olga férje vett részt a tervezetek összeállításában, hanem elméleti szakemberként maga is szorgalmazta a képzés fejlesztését.⁴³² Ennek alapján a miniszternek augusztus 31-én benyújtott, majd szeptember 3-án kiegészített, a SzAk szervezeti és tanulmányi rendjét tartalmazó előterjesztésében négy, illetve öt évfolyamos táncos képzést tervezett hét szakirányban (táncművész, táncos, táncrendező, koreográfus, balettmester, tánctanár, táncművészeti kutató).⁴³³ Hont személyesen tárgyalta a nyilvános táncoktatást felügyelő Erdei Ferenc belügyminiszterrel és tervezetét 1945. október 13-án hozzá is eljuttatta. A VKM-ből meg is rótták miatta, a „szolgálati út” megkerülése miatt.⁴³⁴ Sőt, Hont – a VKM és a Magyar Művészeti Tanács támogatását bírva – még azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy a magán tánciskolák növendékei az akadémiai tanórákat tandíj ellenében látogathatják, a tanév végén magánvizsgát tehetnek és a képzés végén az akadémia rendes

---

Lőrinc György és Merényi Zsuzsanna. In: Beke László – Németh András – Vincze Gabriella (szerk.): Mozdulat – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében, i. m. 164–176. o.

⁴²⁵ Erről részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák szervezeti fejlődése a második világháborúig = Valóság, 45. évf. 1. szám, 2002. január, 27–31. o.

⁴²⁶ Csillag Ilona (szerk.): A százéves színészkiskola, i. m. 316–317. o.

⁴²⁷ Hont Ferenc: Valóság a színpadon. Színháztudományi Intézet, Budapest, 1960. 7–120. o.

⁴²⁸ MOL XIX-I-1-i 4404/1945. A levéltárban csak Ortutay levele maradt fenn, a melléklet nem.

⁴²⁹ Vö: Fuchs Lívia: Ortutayné Kemény Zsuzsa, Palasovszky Ödön hagyatékok a Táncarchívumban = Táncstudományi Közlemények, VI. évf. 2014. 1. szám, 19. o.

⁴³⁰ MOL XIX-I-1-i 48.800/1945. A bizottság tagjai: Both Béla, Háty Gyula, Hont Ferenc, Kárpáti Aurél, Somlay Artúr, Révay József, Tamási Áron.

⁴³¹ Rabinovszky a szakszervezeti mozdulatművész szakosztály augusztus 4-ei ülésén beszámolt erről. Fenyves Márk: Dokumentumok tükrében, i. m. 80. o.

⁴³² Fuchs Lívia: A magyar tánc történeti kutatás úttörő személyiségei. II. rész. Dr. Rabinovszky Máriusz = Parallel, 2009. 14. szám, 22. o.

⁴³³ MOL XIX-I-1-i 64.665/1945.

⁴³⁴ MOL XIX-I-1-i 64.922/1945.

hallgatóival azonos értékű oklevelet kapnak.⁴³⁵ A szak vezetője Szentpál Olga lett, de a nagyszabású tervek végül egyszerűsödtek. Az 1945. augusztus 23-án kelt felvételi felhívásában a táncművészeti csak egy volt a meghirdetett hét tanszak közül.

A szak különleges felvételi feltételeit így határozták meg: „a táncművészeti tanszak három csoportra tagozódik: 1. Táncművészképző csoport (négy évfolyam), 2. Táncrendező és koreográfusképző csoport (négy évfolyam), 3. Táncművészeti tanárképző csoport (öt évfolyam). A felvételre jelentkezőknek megfelelő külsővel, egészséges testalkattal, a 2. és 3. csoportba jelentkezőknek ezenkívül tiszta magyar beszéddel és egészséges hanganyaggal is rendelkezniük kell. Az 1. csoportba jelentkező férfiaknak a 17, a nőknek 15 évesnél idősebbnek kell lenniük. A 2. és 3. csoportba jelentkezőnek a 18. életévnél idősebbnek és legalább érettségi végzettségnek megfelelő műveltségűnek kell lennie. A felvételi vizsga anyaga: 1. a táncművészeti csoportba való felvételnél: a jelentkezőknek a felvételi vizsgát megelőzően nyert tánc tanulmányainak gyakorlati anyaga. Ennek híján egy lassú és egy gyors ütemű tánc bemutatása. Ezen felül a vizsgabizottság által adott táncfeladat rögtönzött megoldása. (...) 2. a táncrendező és a 3. a táncművészeti tanárképző csoportba való felvétel feltételei azonosak a rendezői tanszak, illetve a színjátéktudományi tanszak írás- és szóbeli feltételeivel. A gyakorlati felvételi vizsga anyaga azonos az 1. táncművészeti csoport felvételi vizsga anyagával.”⁴³⁶

Az előző fejezetben említettük, hogy 1945. október 26-án a Magyar Táncitanítók Országos Szabadszervezetének Intéző Bizottsága a kultuszminiszternek írott levélben tiltakozott Hont terve ellen, kifejezve, hogy a táncművészképzés fent vázolt mélységű megvalósításához a SzAk-nak sem személyi, sem szakmai kapacitása nincs. Utalva a belügyminiszter táncmesterképzést szabályozó 1926., 1933. és 1942. évi rendeleteire, az aláírók szerint a Hont által tervezett módon táncművészek nevelése és tánc tanárok képzése lehetetlen. Önmagában az öt éves tanulás a mindennapos színpadi rutin nélkül kevés, tehát a SzAK megtéveszti a jelentkezőket, amikor táncművész pályát ígér számukra. A tanári karban található mozgásművészek a színpadi táncművészethez, de különösen a baletthez nem értenek. Az aláírók kérték a minisztert, hogy „szüntesse be a Színiakadémia táncművészeti és tanárképző szakát és szorítsa azt olyan keretek közé, amelyek egyedül arra adnak lehetőséget, hogy színészeket színpadi mozgásra és a tánc elemeire taníthassa meg.”⁴³⁷

A tiltakozás a minisztériumban nyomot hagyott, s az 1945. évi felvételi vizsgák a tánc szak szempontból – érdeklődés híján – egyébként sem sikerültek fényesen. (Jól jellemzi ezt, hogy az 1945-ben és utána felvettekből, komoly lemorzsolódással, 1951-ig mindössze hat hallgató kapott diplomát, elsőként 1949-ben Ligeti Mária, Roboz Ágnes és Szekeres Júlia.) A tárca a tánc szakot az eredeti formában nem kívánta tovább finanszírozni. Hont újra akcióba lépett: 1946. augusztus 28-án terjedelmes beadványban kérte a kultuszminisztert, hogy a tánc szak az 1946/47-es tanévben folytatódhasson, tehát a jelenlegi első évesek beiratkozhatnak a II. évfolyamra, illetve új I. évfolyam indulhasson. Kérést részben a hallgatók jogos érdekével, „hogy tanulmányaikat zavartalanul folytathassák”, részben a táncos képzés országos hiányával indokolta. Kimutatta, hogy többletköltségek alig jelentkeznek, hiszen a hallgatók elméleti oktatása a többi szakokéval közösen történik. A gyakorlati órák megtartásába partnerintézmények (Operaház, tánciskolák) bevonását helyezte kilátásba. Felvázolta a gyakorlati tárgyak órarendjét is. Ugyanakkor a miniszterhez 1946. július 31-én felterjesztett új szervezeti és működési szabályzatban már csak két tanszak szerepelt, a színészképző és a rendezőképző. A korábbi tánc szakot a rendezőihez kapcsolták, így vált a képzés táncrendező szakká. Hont ezzel a konstrukcióval elérte, hogy a táncos képzés – és ezzel együtt az induló filmrendező képzés is – a kultusztárca részéről többletköltségek nélkül jóváhagyható legyen. A VKM 1946. október 10-én a táncos és filmes képzés folytatására, október 25-én a szervezeti és tanulmányi rendre megadta az engedélyt.⁴³⁸

A NÉKOSZ 1947 októberében azzal a kéréssel fordult Hont Ferenchez, a Színművészeti Akadémia igazgatójához, hogy engedélyezze a kollégium hallgatóinak rendkívüli akadémiai hallgatói státuszát a táncrendező és koreográfus képzésben. Ehhez a SzAK hozzájárult, de az év közbeni rostavizsgát kötelezővé tette. Hont 1947. október 28-án olyan képesítő vizsgabizottság felállítását kérte a VKM-től, amely a

⁴³⁵ Hont Ferenc e tárgyban írt, 1945. szeptember 26-ai levelét közli: Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből, i. m. 197. o.

⁴³⁶ MOL XIX-I-1-i 134.971/1945.

⁴³⁷ MOL XIX-I-1-i 73.552/1945. Aláírók: Gaubek Rezső elnök, Steppinger Alajos titkár, Brada Rezső, Harangozó Gyula, Lieszkovszky Tibor, Lieszkovszkyné báró Kemény Melinda, Miskey Anna, Nádasi Ferenc, Pallay Anna, V. G. Trojanoff és Zsedényi Károly.

⁴³⁸ MOL XIX-I-1-i 87.242/1946.; 98.686/1946.

rendkívüli hallgatók ügyében eljárhat. A tárca a NÉKOSZ kezdeményezését nem ellenezte, de a vizsgabizottság felállítását elhalasztotta – a politikai és szervezeti átalakulások miatt erre később sem került sor.⁴³⁹

A képzés mindazonáltal magán viselte az induló szakok minden gyermekbetegségét. A hallgatók nem voltak megelégedve az egyébként szigorú és az elméleti alapokat is számon kérő Szentpál Olgával sem. Megkérték Berczik Sárát, hogy vegye át az osztályt, de ő elhárította az igényt.⁴⁴⁰ Az órák zöme megegyezett a színházi rendező szakos hallgatókéval, egyebekben a tananyag erősen magán viselte Szentpál Olga magániskolai tantárgyainak ismertetőjegyeit. Az oktatók főleg családtagjai és tanítványai közül, egykori magániskolájának tanári karából kerültek ki, mint Lőrinc György, Ortutay Zsuzsa, Rabinovszky Máriusz, Szentpál Mária, bár tanított Géczy Éva, László-Bencsik Sándor, Szalay Karola, Rábai Miklós is. 1948-tól a hallgatók bekapcsolódtak a néptánc-mozgalomba, gyűjtőutakra indultak.⁴⁴¹

Közben a 100/1948.(I.8.) Korm. számú rendelet az Országos Magyar Színművészeti Akadémia nevét Országos Magyar Színművészeti Főiskolára változtatta, és a szervezeti és működési szabályzatok jóváhagyását köztársasági elnöki hatáskörbe utalta.⁴⁴² Emellett, 1947/48 fordulóján, a kormány a 150/1948.(I.16.) Korm. számú rendelettel végrehajtotta a színművészeti és filmművészeti főiskolává történő átszervezést is.⁴⁴³ A jogszabályt a kormány 1947. december 30-án fogadta el, de mivel csak 1948. január 16-án hirdették ki, így az nem kimondta, hanem megerősítette a január 8-ai névváltoztatást, egyúttal leszögezte, hogy a színművészeti vagy filmművészeti főiskola elnevezést más nem használhatja. A rendelet szerint a főiskola a magyar színművészet, filmművészet és más színjátékos művészetek nevelési és oktatási szerve, továbbá kutató intézménye. A tanulmányi idő négy év, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter – aki jogosult a tanszakok meghatározására is – ötre emelhet. A főiskola három tagozatra oszlik: tanintézet (élén a tanulmányi igazgatóval), tudományos intézetek (élén a tudományos igazgatóval) és gyakorlati intézmények (élén a művészeti igazgatóval). Az igazgatókat – miniszteri jóváhagyással – a főigazgató bízza meg, akit az államfő nevez ki. A főiskola szabályzatait a miniszter hagyja jóvá. A következő évben látott napvilágot a 4.307/1949.(XI.5.) M.T. számú rendelet a Főiskola szervezeti szabályzatáról és tanulmányi rendjéről.⁴⁴⁴ E jogszabály felszámolta azokat a korábbi autonómiákat, amelyeket a közvetlen államfői felügyelet biztosított. Az 1949 nyarán létrehozott Népművelési Minisztérium tehát maga alá gyűrte az intézményt. A rendelet kimondta, hogy az intézmény saját művészeti ágaiiban az oktatás „legfelsőbb fokú intézménye”, amelynek élén a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) által kinevezett főigazgató áll. A főiskolai rendes tanárok kinevezését a NET vagy a népművelési miniszter hatáskörébe utalta. Ezt követte a szervezeti felépítés meghatározása: 2 kar (színművészeti, valamint filmművészeti), 3 tanszak az oktatószemélyzetnek, 9 szak és 14 tanszék. Új tanszakok létrehozásáról, megszüntetéséről a népművelési miniszter dönthetett.⁴⁴⁵

A művészeti főiskolák főtanszaki intézeteiről szóló népművelési minisztériumi előterjesztés 1950 januárjában azt tartalmazta, hogy a Színház- és Filmművészeti Főiskolán táncművészeti intézet is szervezendő, azzal a céllal, hogy „megkezdje a fölállítandó táncművészeti főiskola előmunkálatait és kidolgozza azokat a feladatokat, melyek a táncművészeti alap-, közép- és felsőfokú oktatásra várnak.” – ezt az előterjesztést azonban a miniszteri kollégium nem fogadta el.⁴⁴⁶

Az 1949-es szervezeti szabályzat a táncrendezőket a színházi rendezői tanszakhoz sorolta, de 1949-től már néptánc-koreográfus képzés indult, mert a hallgatók elégtelen előképzettsége, továbbá a néptáncsoportok számának ugrásszerű növekedése, valamint a szovjet hatás erősödése miatt új tanterv vált szükségessé. Az 1949/50-es tanévben nagy létszámú, közel 15 fős táncrendező osztály indult, jórészt néptáncos előképzettségű fiatalokkal.⁴⁴⁷ Így 1953-ban öten, a következő évben 14-en szereztek diplomát. A

⁴³⁹ MOL MOL XIX-I-1-i 159.615/1947.

⁴⁴⁰ Roboz Ágnes személyes közlése, 2013. november 25.

⁴⁴¹ Juhász Mária: Emlékezés a Színművészeti Főiskola táncrendező szakára, i. m. 63. o. Lásd még: Kővágó Zsuzsa: Szentpál Olga beszámolója a Színművészeti Főiskola Táncfőtanszaka munkaközösségének hathetes munkájáról = Táncstudományi Közlemények, I. évf. 2009. 2. szám, 61–63. o.

⁴⁴² 100/1948.(I.8.) Korm. számú rendelet a művészeti főiskolák tanárainak és oktatószemélyzetének fizetési osztályokba és fokozatokba való besorolása tárgyában, 12. §.

⁴⁴³ 150/1948.(I.16.) Korm. számú rendelet az Országos Magyar Színművészeti Akadémiának Színművészeti és filmművészeti főiskolává történő átszervezése tárgyában.

⁴⁴⁴ 4.307/1949.(XI.5.) M.T. rendelet a Színház- és Filmművészeti Főiskola szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában = Magyar Közlöny, 1949. 228–229. szám, november 5. 1882–1884. o.

⁴⁴⁵ A folyamatról részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák politikai újjászervezése 1949-ben = Valóság, 52. évf. 4. szám, 2009. április, 83–104. o., illetve: uő: A művészet megszelídítése, i. m. 69–112. o.

⁴⁴⁶ MOL XIX-I-3-n. 1.d.

⁴⁴⁷ Juhász Mária: Emlékezés a Színművészeti Főiskola táncrendező szakára, i. m. 63.o.

táncrendező szakból Táncfőtanszaknak átkeresztelt szervezeti egység munkatervét Szentpál Olga 1951/52. tanévre kidolgozta, ekkor a szakon az I–III. évfolyamok működtek.⁴⁴⁸

A népművelési miniszter 1952 áprilisában utasításban szabályozta a művészeti főiskolai hallgatók iskolán kívüli foglalkoztatását. A táncosokra vonatkozóan úgy rendelkezett, hogy az I. évfolyamosok szereplést nem vállalhatnak, a II. évfolyamosok tanévenként legfeljebb egy táncegyüttes heti két alkalommal beosztott vezetését láthatják el, a III–IV. évesek pedig tanévenként maximum egy társulatot vezethetnek, ugyancsak hetente kétszer, emellett rendezői, segédrendezői vagy asszisztensi munkát is kaphatnak.⁴⁴⁹

Szentpál Olga a főiskolán munkaközösséget szervezett a néptáncitanítás módszertanának kidolgozására és a kutatás alapjául szolgáló gyűjtőmunka dokumentálásáról és a tapasztalatokról tájékoztatta a szakmai közvéleményt. A testület munkájában részt vett Bergl Hédi, Hermann Anna, Ligeti Mária, Létai Dezső, Ortutay Zsuzsa, Roboz Ágnes, Simai Zsuzsa és Szalay Karola.⁴⁵⁰

A Táncfőtanszak hallgatói 1951–52 folyamán a Baranya megyei Egyházaskozár községben végeztek néprajzi gyűjtést az oda 1946–47-ben betelepült moldvai csángók hagyományairól, táncairól. Az erről szóló összefoglaló cikket a *Táncművészet*ben Hubay Győző, Simon Antal és Végvári Dezső jegyezték.⁴⁵¹

1952 tavaszán azonban a másodéves hallgatók beadványban kérték a néptánc oktatás színvonalának emelést. Ennek egyik eredményeként 1952-től bekapcsolódott a tanításba az egykor Dienes Valéria köréhez tartozó néptánc-koreográfus, Molnár István, ugyanakkor Szentpál Olga levonta a konzekvenciát és az 1951/52. tanév végén megvált a főiskolától.⁴⁵²

A népművelési tárca gondban volt a szak vezetésével, mert a szóba jöhető koreográfusok mind nagy néptáncegyütteseket vezettek. A *Táncművészet* 1952 szeptemberében adott hírt arról, hogy Merényi Zsuzsa kitűnő eredménnyel diplomázott a leningrádi Rimszkij-Korszakov Zeneművészeti Főiskola balettmesterképzőjében, s hazai munkáját megkezdte a SZFF Táncfőtanszakán és az Állami Balett Intézetben.⁴⁵³ A választás tehát a Szovjetunióból éppen hazatérő Merényi Zsuzsára esett, akivel a döntést – ellentmondást nem tűrve – Kenyeres Ágnes, a Népművelési Minisztérium művészetoktatási osztályvezetője közölte.⁴⁵⁴ Merényi – 27 évesen – hirtelen egyenrangúvá vált a többi főtanszakvezetőkkel, azaz Gellért Endrével, Háy Gyulával, Illés Györggyel, Keleti Mártonnal és Major Tamással.⁴⁵⁵

Merényi 1952. szeptember 8-án új koncepciót és óratervet készített, amelynek lényege az addigi kvázi rendező-koreográfus képzés szélesebb értelmű táncvezetői képzéssé alakítása. Az 1952/53-as tanév II–IV. évfolyamokkal indult, tehát első éveseket nem vettek fel, az utolsó évesek pedig színpadi táncrendezői vagy csoportvezetői szakirányon fejezhatték be tanulmányaikat.⁴⁵⁶ A népművelési miniszter 1952 decemberében kiadott utasítása az államvizsga követelményeit a Táncfőtanszakon a következőképpen határozta meg: „A) Tánccsoportvezetői tanszak. Diplomamunka: egész estét betöltő műsor bemutatása magyar népi táncokból, baráti népek táncaiból és történelmi társastáncokból. (A diplomamunka megvédése keretében a bemutatott táncok néprajzi, stílustörténeti és módszertani vonatkozásait is ki kell fejteni. Írásbeli elemzés nincs.), valamint: marxizmus-leninizmus. B) Színházi táncrendező tanszak. Diplomamunka: mint a tánccsoportvezetőknél, ezen felül balettánc bemutatása. (A diplomamunka megvédése keretében a bemutatott táncok néprajzi, stílustörténeti és módszertani vonatkozásait is ki kell fejteni.), valamint: marxizmus-leninizmus.”⁴⁵⁷

⁴⁴⁸ Közli: Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 101–105. o.

⁴⁴⁹ 11–2–6/1952. (Np.K.7.) Np.M. számú utasítás a művészeti főiskolai hallgatók iskolán kívüli foglalkoztatásának szabályozása tárgyában = Népművelési Közlöny, II. évf. 7. szám, 1952. április 9. 49–50. o.

⁴⁵⁰ Szentpál Olga: Néptáncitanításunk módszertani kérdései = Táncművészet, I. évf. 2. szám, 1951. október, 20–23. o.úő: Néptáncitanításunk módszertani kérdései. Második közlemény = Táncművészet, I. évf. 3. szám, 1951. november, 26–32. o.

⁴⁵¹ Hubay Győző – Simon Antal – Végvári Dezső: Táncgyűjtés a csángók között = Táncművészet, II. évf. 7–8. szám, 1952. július–augusztus, 218–220. o.

⁴⁵² Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 106. o.

⁴⁵³ Krónika = Táncművészet, II. évf. 9. szám, 1952. szeptember, hátsó belső borító. Egy korábbi tudósítás: M. P.: [Morvay Péter]: Mit láttam a Szovjetunióban? i. m. 9–10. o.; Péter Márta: Ösztöndíjasaink a Szovjetunióban. L. Merényi Zsuzsa = Táncművészet, 1985. 5. szám, 18–19. o.

⁴⁵⁴ Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 106. o.

⁴⁵⁵ A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. tan évekről, i. m. 22. o. A többi főtanszakvezetők összesen kilenc Kossuth-díjjal rendelkeztek, amely még erősebbé tette a kontrasztot a táncfőtanszak intézménybeli súlyát illetően.

⁴⁵⁶ Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 107–111. o.

⁴⁵⁷ 8774–9–93/1952. Np.M. számú utasítás az államvizsga és diplomatervezési rendszerezéséről szóló 1032/1952. (IX.27.) Mt.h. számú határozat végrehajtása tárgyában = Népművelési Közlöny, II. évf. 24. szám, 1952. december 24. 200. o.

Merényi vezetésével a szak tehát ismét átalakult, ténylegesen néptáncpedagógus képzéssé, amelynek fő irányai a következők voltak: néptáncoktató, balettoktató, táncrendező, kultúrotthoni táncvezető.⁴⁵⁸ 1953. január 30-án a minisztérium művészetoktatási főosztályán értékelték a változásokat. Itt rögzítették, hogy elsősorban kultúrotthoni táncvezetőkre van szükség, táncpedagógus képzés keretében, nem kizárva, hogy néhány tehetséges hallgató koreográfusként állhasson pályára.⁴⁵⁹ Ennek alapján jelet meg a *Táncművészet* 1953. májusi számában a megújított Táncfőtan szak felvételi felhívása, amely a következőképpen szól: ⁴⁶⁰ „A Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtan szak központi kultúrotthonok, úttörőpaloták, megyei központi kultúrotthonok számára gyakorlati táncosokból 4 év alatt általános (azaz magyar néptánc, baráti népek táncai, történelmi társastánc és balett) pedagógusokat képez. A főtan szak hallgatói koreográfiával is foglalkoznak, amennyiben a táncpedagógia és a táncszerzés a gyakorlatban szorosan összekapcsolódik. A főiskola elvégzésével állami táncpedagógusi diplomát kapnak a hallgatók. A főtan szakra felvételi vizsgára jelentkezhet minden fiú és lány, aki: 1) 17-ik életévét betöltötte és 2-3 éve táncgyűttesben vagy másutt rendszeresen tanult táncolni és szerepelt színpadon. 2) Iskolai érettségi, vagy szakérettségi vizsgáját jó eredménnyel letette. (Akik vizsgát nem tettek, a többi felvételezővel egy időben jelentkezhetnek; akiket a felvételi vizsga bizottsága alkalmasnak tart a táncpedagógiai pályára, azok számára lehetőség nyílik, hogy 2 éves szakérettségi tanfolyamon vegyenek részt. A szakérettségi sikeres letétele után a főiskolán folytathatják tanulmányaikat.) Felvételi kérvények beadásának határideje június 10. A kérvény mellé önéletrajzot kell mellékelni, amelyben feltüntetendő a táncos előképzettség is. Az első felvételi vizsga időpontja: június 29-e és 30-a. Akik az első félévi vizsgán megfelelték, a további kiválasztást szolgáló végleges felvételi vizsga befejezésének idejéig (július 3–4.) Budapesten tartózkodhatnak a főiskola költségén. A felvételi vizsgán a következő feladatokat kell kielégítően megoldani: 1. A jelentkező által szabadon választott néptánc bemutatása (a felvételezők a táncos szükséges kottát hozzák magukkal). 2. Bemutatott néptánc-lépések gyors és helyes megtanulása. 3. Rögtönzés a bizottság által megadott szempontokra. 4. Ritmusgyakorlatok (ritmus-utánzás, felismerés stb). 5. Fantáziagyakorlatok zenére. 6. A bizottság által megadott helyzetgyakorlat megoldása (színészi képesség vizsgálata). Ezen kívül a bizottság megvizsgálja a jelentkező testi adottságait (tágság, ruganyosság, hajlékonyság, szabályos alkat). A felvételi vizsgán gyakorló ruhában (blúz, illetve ing, tornadrág) kell megjelenni. Akik az első felvételi vizsgán megfelelték, orvosi vizsgálatra mennek. A tanítás 1953. szeptember 1-én kezdődik. Az I. évfolyam hallgatói főiskolán kívüli munkát nem vállalhatnak. Kivételt képeznek azok a hallgatók, akik már táncoktatói diplomával rendelkeznek (pl. az Állami Balett Intézet esti tagozatát⁴⁶¹ elvégezték). Az arra rászoruló főiskolai hallgatók ösztöndíjban részesülnek.”

Így 1953 őszén elindult az új első évfolyam, tizenkét fővel.⁴⁶² A jelentkezők nem tudhatták, hogy ők lesznek a szak utolsó hallgatói.

A Táncfőtan szak mai munkája továbbra is törekedett a minőségre. 1952 októberében hallgatói tudományos kör alakult, a mélyebb elméleti képzés céljából.⁴⁶³ A szak 1952/53. tanév félévi vizsgáin kiváló eredmények születtek. A legjobb eredményt Kiss Ilona III. és Srutek Júlia II. évf. hallgatók érték el. Művészi munkájával kitűnt Létai Dezső, Somlai István, Wünsch László és Bohus Klára, tudományos kutatásaival pedig Somlai István, Bodrogi Zoltán, Kiss Ilona és Gyapjas István.⁴⁶⁴ 1953 márciusában a főtan szak április 4. jelentőségéről szóló, mai témájú táncok komponálására hirdetett pályázatot a főiskola hallgatói számára.⁴⁶⁵ A szak 1952/53. tanév végi vizsgáin szintén kiváló eredmények születtek.

Kiemelkedett Létai Dezső *Matyó táncok* c. diplomamunkája, valamint Gyapjas István államvizsgálata. Kiváló hallgató lett Kis Ilona III. éves, továbbá Srutek Júlia, Somogyi Tibor és Szirmai Béla II. éves hallgató, míg az előző évben e címet csak egy fő érte el.⁴⁶⁶ A *Táncművészet* hírt adott a főtan szak zártkörű bemutatójáról is.⁴⁶⁷

⁴⁵⁸ Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 107. o.

⁴⁵⁹ Jelen voltak: Simon Zsuzsa, Merényi Zsuzsa, Lőrinc György, Rábai Miklós, Pór Anna, Erdős Magda, Bán Hedvig, Harmath László, Losonczy Ágnes, Kenyeres Ágnes. A jegyzőkönyvet idézi: Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 114. o.

⁴⁶⁰ Krónika = Táncművészet, II. évf. 5. szám, 1953. május, hátsó belső borító.

⁴⁶¹ Az ÁBI 1950–53 között működött néptáncosport-vezető képző szakáról van szó.

⁴⁶² A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. tan évekről, i. m. 30. o.

⁴⁶³ Krónika = Táncművészet, II. évf. 10. szám, 1952. október, hátsó belső borító.

⁴⁶⁴ Krónika = Táncművészet, III. évf. 2. szám, 1953. február, hátsó belső borító.

⁴⁶⁵ Krónika = Táncművészet, III. évf. 3. szám, 1953. március, 96. o.

⁴⁶⁶ Krónika = Táncművészet, III. évf. 7. szám, 1953. július, hátsó belső borító.

⁴⁶⁷ Krónika = Táncművészet, IV. évf. 7. szám, 1954. július, hátsó belső borító.

A társastáncok oktatására 1953-ban Gyenes Rudolf kapott kinevezést. A képzésben fontos helyet foglalt el a színészmesterség oktatása. Ferencz László terjedelmes cikkben számolt be a kitűzött célokról és az alkalmazott módszerekről.⁴⁶⁸ Merényi Zsuzsa folytatta Szentpál Olga kezdeményezését a nyári szakmai gyakorlat terén. 1954 nyarán a másodéves Manninger György táncokat gyűjtött, Ásó István, Dallos Szilvia, Vida József patronáló munkát végeztek. Októberben a tizenkét IV. évfolyamos hallgató vett részt ötnapos gyűjtőúton. (A II. évfolyam létszáma ekkor tizenhárom fő volt.)⁴⁶⁹

A képzés helye és módszertana azonban továbbra sem jutott nyugvópontra. 1954. június 14-én a Magyar Táncművészek Köre (az újjáalakuló Szövetség elődje) vitát rendezett a hivatásos együttesek fesztiváljának kapcsán. Vadasi Tibor bevezető előadásában hiányolta a táncoktatás szervezett formáit, és egyebek mellett úgy vélte, hogy „a Színművészeti Főiskola táncpedagógusokat képez, azt is keveset és nem a legmegfelelőbb színvonalon.”⁴⁷⁰ Ezen az úton tovább lépve Manninger György 1954 novemberében nyílt levelet tett közzé a *Táncművészet*ben a szak belső problémáiról és külső elfogadottságának helyzetéről. Állítása szerint a pedagógusképzés nem segíti elő a koreográfussá válást, a táncszakma lényegében átnéz rajtuk, kívül állnak a néptánc-mozgalmon, munkájuk iránt nem érdeklődnek. A szakmai bemutatóra készített hallgatói alkotások (pl. Végvári Rezső: *Magyarvistai legényes*, Váradi Csaba: *Szlovák tánc*, Torma István: *Huncut katona*, Szirmai Béla: *Kimenő*) releváns kritikáért, továbbjártásért kiáltanak, amit korábban Rotter Oszkár *Sámsoni legényese* vagy Vajk Mária *Birjáni üvege* elért.⁴⁷¹

A gondokkal Merényi is tisztában volt. 1954 nyarán írásban kérte Kenyeres Ágnes, hogy mentsék fel szakvezetői beosztásából, mert nem képes megoldani a szak profiltisztítását, pótolni a képzés tárgyi feltételeinek hiányát, elősegíteni a végzetek elhelyezését.⁴⁷² Kérését ekkor még nem teljesítették, sőt Merényi a *Táncművészet* 1955. februári számában a főtanszak munkájáról terjedelmes cikket publikált.⁴⁷³ Merényi szerint Magyarországon 1945 előtt az operai balettiskola kivételével csak mozgásművészeti iskolákban, valamint tánctanító-képzőn folyt a táncosok tanítása. Az innen kikerülő táncosok és táncoktatók nevelésüknél fogva nem állhattak közel a magyar néptánchoz. A mozgalom szíve-lelke ekkor a fiatal népi táncosokban volt, ők érezték magukénak a magyar tánc ügyét. Tehát csak az ő körükből kerülhettek ki olyan oktatók, koreográfusok, akik alkalmasak arra, hogy a néptáncművészetet előbbre vigyék. A Táncfőtanszak első tanári kara rendkívüli lelkesedéssel kezdte meg munkáját. Az első két évfolyam hallgatói előtt olyan kilátást nyitottak, hogy a Főiskola elvégzése után hivatásos együttesek, színházi táncosok munkáját fogják vezetni. Ennek a célnak megfelelően alakult ki a tanterv is: a hangsúly a koreográfus-képzésen volt. A szakemberek iránti igény azonban rövidesen más formában jelentkezett. Sorban megalakultak a művészegyütteseink, és mindegyik élére akadt megfelelő, tapasztalt művészeti vezető – hiszen az együttesek száma nem volt nagy. Bebizonyosodott az is, hogy színházi koreográfusokat és együttesi vezetőket nem lehet négy év alatt képezni. Hozzájárultak ehhez a bizonytalansághoz a tanulmányi követelmények is. Különböző nézetek ütköztek össze a néptáncművészetben, de nem kevésbé a tanári karban is. Ráadásul azok kerültek az együttesek élére, akik a Főiskolán addig mint néptánctanárok működtek, s így nem tudtak többé rendszeresen részt venni az iskola munkájában. Mindezek következtében a Népművelési Minisztérium szükségesnek tartotta, hogy a 1952/53-as tanévtől új alapokra helyezze a főtanszak munkáját. A cél az, hogy új kulturális gócpontjaink, az épülő kultúrotthonok számára képezzen olyan általános táncpedagógusokat, akik vezetni tudják a kultúrotthon néptáncsoportját, társastáncanfolyamait, gyermek táncszakköreit. Tehát hivatásos együttesek koreográfusainak képzése helyett általános szaktudással rendelkező pedagógusokat kell képezni az öntevékeny néptáncművészet igényeinek megfelelően. Felső káderek nevelése helyett középkáderek nevelése lett a cél. A főtanszak táncrendező-szakkból táncpedagógus szakká szerveződött át. Merényi ezután sorra vette az évfolyamokon oktató tanterveket, részletezve tartalmukat és megindokolva szükségességüket. Végül arra hívta fel a figyelmet, hogy egy ilyen oktatás megvalósítási lehetőségeit az összes érdekeltnek széles körben kell megvitatniuk.

A vita megindult. Márciusban a lap Danielisz László hozzászólását közölte, bár a szerkesztőség jelezte, hogy a cikk még Merényi Zsuzsa közleményének ismerete nélkül készült. Danielisz egyetértett Manninger állításaival, sőt, megtoldotta azzal, hogy a gyakorlati pedagógiai ismeretek, a tanítási gyakorlat hiányát is felrótta. A főiskola szerinte a mozgalomtól elzárva végzik tanulmányaikat, még a vizsgadarabok

⁴⁶⁸ Ferencz László: A színjátszás problémái a táncművészetben = *Táncművészet*, IV. évf. 5. szám, 1954. május, 142–146. o.

⁴⁶⁹ Krónika = *Táncművészet*, IV. évf. 10. szám, 1954. október, hátsó belső borító.

⁴⁷⁰ A hivatásos együttesek fesztiváljának záróvitája = *Táncművészet*, IV. évf. 7. szám, 1954. július, 202. o.

⁴⁷¹ Manninger György: Foglalkozzanak velünk! = *Táncművészet*, IV. évf. 11. szám, 1954. november, 358–359. o.

⁴⁷² Merényi lemondólevelét idézi: Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 116–117. o.

⁴⁷³ Merényi Zsuzsa: A táncfőtanszak és a néptáncpedagógus-képzés = *Táncművészet* V. évf. 2. szám, 1955. február 73–76. o.

együtteseknél történő betanítását sem sikerült elintézni. Egyes esetekben viszont a hallgatók bántak felelőtlenül a rájuk bízott táncosokkal. Danielisz a Népművészeti Intézet bevonását szorgalmazta az oktatási folyamatba.⁴⁷⁴

A következő számban Kenyeres Ágnes vitába szállt Danielisszel. Nem csupán a cikk szerinte káros eszmei alapállását, stílusát és hangnemét – és a szerkesztőségi kommentár hiányát – róta fel, hanem azt is leszögezte: egy felsőoktatási intézménytől nem várható el, hogy rögtön gyakorlott szakembereket bocsásson ki, a feladata elsősorban a „művészi tudatosság” megalapozása, a „szakmailag jól képzett, marxista világnézettel rendelkező” művészek nevelése. Ennek pedig a főiskola sikerrel eleget tesz.⁴⁷⁵

A szerkesztőség nem vette magára a kritikát. A májusi számban megjelent a szerkesztőbizottság közleménye, amely szerint ebben az ügyben sem a lapnak, sem a nyilvánosságnak nincs feladata, hiszen a népművelési tárca határozata szerint 1955-ben nem indul első évfolyam a Táncfőtanterv tanszakon és a művészetoktatási főosztály értekezletet hívott össze a kérdés megbeszélésére.⁴⁷⁶ Ellenben a felsőfokú táncművészképzés szélesebb összefüggéseiről májustól *Vita* rovat indult. Elsőként Pálfi Csaba cikkét, majd Szántó Bálint, Radnai Éva és Born Miklós, végül Keresztes Imre gondolatait adták közre.⁴⁷⁷

A „vita” azonban hamarosan eldőlt. A kormányzat 1955-ben az Állami Balett Intézet jelölte ki a balettoktatók működésének felülvizsgálatára, továbbképzésére és balettmesteri oklevelek kiadására. Az első balettpedagógus-évfolyam 1959-ben végzett. Így aztán 1956-tól fokozatosan az Állami Balett Intézetre terhelődött a táncpedagógus-képzés. 1952 óta Merényi párhuzamosan az intézetben is tanított, 1955-ben pedig végleg megvált a Főiskolától, s ott a tanszak vezetését Ligeti Mária, valamint Vadadi Ágnes és Lengyelfi Miklós vették át.⁴⁷⁸ Az utolsó osztály 10 tagja 1957-ben kapott oklevelet. Minthogy új évfolyam ezután sem indult, formálisan az 1957/58-as tanévre vált bizonyossá a főtanterv megszűnése.

A Színház- és Filmművészeti Főiskola Táncfőtanterv tanszakán 1949–57 között 48 hallgató végzett.⁴⁷⁹ Közülük ketten az Állami Balett Intézet alapító tanárai (Roboz Ágnes, Kiss Ilona), mások hivatásos néptáncgyüttesek vezetői (Létai Dezső, Manning György, Simon Antal, Somogyi Tibor) lettek, de a Főiskola saját szakvezető oktatói utánpótlása is innen rekrutálódott (Ligeti Mária, Szirmai Béla). A táncos képzés beilleszkedett a többi szak tantervébe (színpadi mozgás, operett-musical szak stb.)⁴⁸⁰

A Táncművészeti Iskola létrejötte és működése (1949–1950)

A Népművelési Minisztérium művészetoktatási osztályának 1949. évi munkatervében a következő, táncművészképzéssel kapcsolatos teendőket rögzítették: „A táncművészeti szakiskola tananyagát kidolgozzuk szakemberek bevonásával. A táncművészeti szakiskola tananyagát jegyzetekben sokszorosítottjuk. Minden táncművész, pedagógus, rendezőképző iskola, magán balett iskola tananyagát, tantervét áttanulmányozzuk, ellenőrizzük. Az operai balettkolát felülvizsgáljuk és javaslatot teszünk megreformálására. Az országos társastánc tanítóképző tanfolyam ügyeit felülvizsgáljuk. Elkészítjük a táncművészeti szakiskola alapítására vonatkozó rendeletet. Kidolgozzuk a táncművészeti iskola szervezeti szabályzatát.”⁴⁸¹

A tárca célja tehát egyértelmű volt: mind a táncos képzés megalapozásban, mind a balettoktatás erősítésében lépni kívánt. Módszertani szempontból természetesen szóba sem jöhetett a mozdulatművészek által korábban javasolt Táncművészeti Főiskola terve, ehelyett a Budapesten is egyre ismertebbé váló szovjet metodikájú tananyag került előtérbe.

⁴⁷⁴ Danielisz László: A Főiskoláról és a főiskolásokról = Táncművészet, V. évf. 3. szám, 1955. március, 135–136. o.

⁴⁷⁵ Kenyeres Ágnes: Helytelen nézetek a táncpedagógus-oktatásról = Táncművészet, V. évf. 4. szám, 1955. április, 152–153. o.

⁴⁷⁶ A pedagógusképzés vitájához. A szerkesztőbizottság közleménye = Táncművészet, V. évf. 5. szám, 1955. május, 220. o.

⁴⁷⁷ Pálfi Csaba: Gondolatok a néptáncpedagógus-képzéshez = Táncművészet, V. évf. 5. szám, 1955. május, 221–222. o.; Szántó Bálint: A koreográfus-nevelésről = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június, 270–271. o.; Radnai Éva: A pedagógusképzés vitájához = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június, 271–272. o.; Born Miklós: Néphagyomány és fantázia = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június, 272–273. o.; Keresztes Imre: Az egységes nemzeti táncművészetért = Táncművészet, V. évf. 7. szám, 1955. július, 325–326. o.

⁴⁷⁸ Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola, i. m. 117. o.

⁴⁷⁹ A névsort lásd: Csillag Ilona (szerk.): A százéves színésziskola, i. m. 337. o.

⁴⁸⁰ Vö. pl. Kőszegi János: A színpadi mozgás művészete. In: Csillag Ilona (szerk.): A százéves színésziskola, i. m. 224–235. o.; Ligeti Mária: Tanterv a Színház- és Filmművészeti Főiskola színész főtanterv tanszakán = Táncművészeti Értesítő, 1967. 2. szám, 44–46. o. Koreográfus-rendező szak – különösen az 1971. évi, egyetemi jellegű főiskolává történő átszervezés után – több ízben is indult; 2008/2009 óta pedig a színházrendező szak fizikai színházi koreográfus-rendező szakirányként létezik.

⁴⁸¹ MOL XIX-I-3-n. 1.d.

A Népművelési Minisztérium Pártkollégiumának 1949. november 8-ai ülésén a 4. napirendi pontként szerepelt az október 21-ei dátumú „Javaslat a Táncművészeti Szakiskolára” c. előterjesztés. Az ülésen Révai József elnökölt, a napirend előadója Csillag Miklós művészeti főosztályvezető volt, s meghívottként az osztály három munkatársa, Losonczy Ágnes, Ortutay Gyuláné és Duka Antalné is megjelent. A minisztérium illetékesei az alábbi összefoglalót terjesztették elő:⁴⁸²

„A felszabadulás után hatalmas lendülettel indult meg országunkban a táncművészet újraszületése. Egyre többen foglalkoznak táncsal, napról-napra nő az üzemi tömegszervezeti és diákcsoportok száma. (Legutolsó statisztikai kimutatásunk szerint 1863 tánc csoport működik az ország területén.) Azonban ezeknek a tánc csoportoknak nincsenek szakmailag és ideológiailag jól képzett vezetőik, ez az oka annak, hogy a mennyiségi növekedés mellett a csoportok művészi színvonala nem emelkedett. A tánc iránt megnyilvánuló nagy érdeklődés szükségessé teszi, hogy a táncoktatást intézményessé fejlesszük. Ki kell alakítanunk a táncoktatás hálózatát alsó-, közép- és felsőfokon. Az oktatás teljes kiépítése csak fokozatosan valósítható meg. Első lépés egy alapfokú gyermek- és egy középfokú felnőtt tagozat felállítása, amelyet a következőkkel indokolunk. Jelenleg a gyermekek tánc képzése vagy drága magániskolákban történik, vagy az Opera feltétlen átszervezésre szoruló balettiskolájában. Szükséges tehát egy olyan iskola felállítása, ahol a gyermekek rendes iskolai munkájuk elvégzése mellett államilag ellenőrzött szakképzést kapnak. Erre szolgálna a szakiskola alapfokú gyermektagozata. Azonban, ha el is indulna ebben az évben az oktatás, az iskolába kerülő hétéves gyermekekből a táncművészeti oktatási hálózat kiépítésével csak 11 év múlva lesz jól képzett táncművész, vagy főiskolai továbbképzésre alkalmas pedagógus, illetve koreográfus jelölt. Ugyanakkor azonban a táncmozgalom fent említett mennyiségi növekedése sürgető igényt támaszt a lehető leggyorsabban, de egyben alaposan képzett táncoktatókra. Ezért indítjuk meg a tehetséges és a táncmozgalomból kivált felnőttek számára a középfokú oktatást. Így három év múlva szakképzett vezetőket állíthatunk a csoportok élére. Közülük a legkiválóbbak a Főiskolára mehetnek tovább. A táncművészeti szakiskola egyben alkalmas a szalontáncmesterek képzésének megoldására. Az országos tánc tanítóképző tanfolyam magánjellege, rossz szelleme és magas tandíja miatt megszüntetendő. Helyette sürgősen, hogy új tanfolyamot állítsunk fel, mert a középfokú szakiskolában a hallgatók balett és népi tánc képzés mellett megkapják a társastáncoktatást is és az üzemekben, tömegszervezetekben elláthatják a művészi táncoktatás mellett a társastánc tanítását. Ez az alapfokú és középfokú tagozat zökkenő nélkül illeszkedik majd bele a kiépítendő teljes táncművészeti szakoktatási hálózatba.”

Az előterjesztés ezt követően a táncművészeti szakiskola felépítését és órarendjét taglalta. Az alapfokú szakiskolát hét évesre tervezték, az első évfolyam 30 növendékkel az 1949/50-es tanévben indul. Ennek sikeres elvégzése a középfokú táncművészeti szakiskolába való felvételre jogosít. Tantárgyak: balett, népi tánc, történelmi táncok, tánc történet, zeneismeret. Az órák minden nap 4-5-ig, illetőleg 3-5-ig tartanak. A szakórákat játékos művészi nevelés egészíti ki, amelynek keretében a gyermekek megismerkednek a többi művészettel. Népmesékkel a meseórán, képzőművészettel a rajzolás és múzeumok megtekintése által, színházzal és zenével a színházak és hangversenyek együttes látogatása révén. A középfokú szakiskola három éves, szintén 30 hallgatóval, az 1949/50-es tanévben indul és a végzés után szakoktatói képesítést nyújt. Tantárgyak: balett (klasszikus hagyományokon alapuló technikai alapok elsajátítása); népi tánc (népi tánc kultúránk megismerése, feldolgozásának, továbbfejlesztésének módszere); történelmi táncok (különböző korok társastáncjai, a stílusok figyelembevételével a táncirodalom alapján és rekonstruálva korabeli táncdallamokkal); modern társastáncok (olyan tömegtáncok, amelyeket az üzemi klubokban lehet terjeszteni, könnyen megtanulható, vidám, életörömmel telt táncok, egészséges szellemű szalontánc); tánc történet (a tanult táncok társadalmi háttere); zeneismeret (a tánc tanuláshoz szükséges zenei alapok); színészet (a Sztanyiszlavszkij-rendszer alapján). Az órák minden nap 5-7-ig, illetve 5-8-ig tartanak. A dokumentum végül az iskolára vonatkozó személyi javaslatokat és a tervezett költségvetést foglalta össze. Igazgatónak Lőrinc Györgyöt javasolták, és a szaktanári álláshelyekre is állítottak jelölteket. A költségvetés az 1949/50. évre mindösszesen: 177.684 Ft.⁴⁸³

A Pártkollégium az előterjesztést megvitatta és úgy határozott, hogy a javaslatot rendelet formájában el kell készíteni és a Minisztertanács elé vinni, a személyi javaslatokat pedig a főosztály még egyszer vizsgálja meg, az iskola igazgatója Lőrinc György legyen. A jogszabály hamarosan el is készült, de azt nem a

⁴⁸² MOL XIX-I-3-n. I.d. A dokumentumot teljes terjedelmében, magyarázó jegyzetekkel ellátva közöttem: Bolvári-Takács Gábor: A Táncművészeti Iskola létrehozása 1949-ben, i. m.

⁴⁸³ Ez a következő tételeket tartalmazta: a Vilma királynő út 3. szám alatti iskola (volt Szentpál-stúdió) előzetes rendbe hozási költsége: 10.159 Ft; személyi kiadások: 76.600 Ft (ebből az igazgatói bér 1.000 Ft/hó); dologi kiadások: 23.125 Ft; zongora és kották: 6.000 Ft; a hallgatók részére szükséges ruha és cipő: 46.800 Ft; tanjegyzetek: 15.000 Ft.

kormány, hanem a népművelési miniszter – helyesebben Losonczy Géza minisztériumi államtitkár – adta ki, saját hatáskörben (8.399/1949.(XII.10.) Np.M. számú rendelet). Az újonnan létrehozandó Táncművészeti Iskola a hét éves tanulmányi idejű alapfokú táncművészeti, és a három éves középfokú táncoktató-képző tagozatból állt. Az előbbi célja művelt, jól képzett új típusú táncművészek képzése, az utóbbié a táncművészet különböző ágaiban szakoktatókat nevelése, akik üzemi, tömegszervezeti, hivatásos csoportok élére kerülve „a tánc kultúrát fejlesztik és művészetükkel a szocialista társadalom építését szolgálják”. Az alapfokú tagozat „magasabb táncművészeti tanulmányra jogosító” végbizonyítványt, a középfokú „táncművészeti főiskolai felvételre is jogosító” szakoktatói oklevelet adott. Az iskolába felvehető növendékek létszámát, a felvétel szempontjait és feltételeit a népművelési miniszter határozta meg. A tantervben a következő tárgyak szerepeltek: marxizmus-leninizmus, tánc történet, zeneismeret, balett, néptánc, történelmi társastánc, modern társastánc.⁴⁸⁴

A Táncművészeti Iskola 1949 novemberében megjelent felvételi felhívása a következőket tartalmazta: „Ez az iskola képezi alapját a majd kialakuló táncművészeti oktatási hálózatnak, amelynek felső foka a Táncművészeti Főiskola. Az alapfokú tagozat számára a dolgozó tömegek legszélesebb rétegének gyermekei közül válogatjuk ki a tehetségeseket, akik az alapfokú oktatás után, középfokú képzést nyernek, összesen 9 éven keresztül. Emellett rendes iskolai tanulmányaikat végezhetik, a táncművészeti oktatás délután folyik. Jelenleg a középfokú tagozatban azokat a tehetséges felnőtt táncosokat, akik eddig megfelelő iskola hiányában nem tanulhattak, de a táncmozgalomban kitűntek tehetségükkel. A középfokú tagozat 3 éves. A tanítás délután 5-8-ig folyik, tehát a hallgatók termelő munkájukat továbbra is végezhetik. A növendékek a 3 év elvégzése után teljes értékű képesítést kapnak, ami az üzemi, tömegszervezeti és hivatásos csoportok vezetésére jogosít. A Táncművészeti Iskola januárban nyílik meg. A felvételi vizsgákat december 16-án 14 órakor gyermekek, és 15-én délután ^{1/2}5 órakor felnőttek számára a Magyar Táncszövetség helyiségében (V. Zoltán u. 12.) tartjuk. Gyermekek 7-12 éves korig, felnőttek 21. évig bezárólag jelentkezhetnek.”⁴⁸⁵

A felvételi vizsga bizottságot Lőrinc György, Szentpál Olga, Duka Antalné és Ortutay Zsuzsa alkották, korábban valamennyien mozdulatművészek. A gyakorlatok előtáncolására Duka Antalné, a népművelési minisztérium táncreferense Hidas Hedviget kérte fel, a mozdulatművészeti tanítóképzőn 1950 nyarán szerzett kitűnő minősítésű oklevele alapján. Ezután Lőrinc György is felkérte őt saját asszisztensének, egyben az új iskola tanárának.⁴⁸⁶

A személyi kérdéseket a pártkollégium határozata szerint újratárgyalták, ez alapján a következők rekonstruálhatók. Lőrinc György igazgatói (és balettmesteri) kinevezését a Népművelési Minisztérium részéről 1950. január 24-én terjesztették fel kormány Kinevezési és Alkalmazási Bizottságához. (A Színház- és Filmművészeti Főiskolán betöltött tanári álláshelyét adta fel.) Az iskola tanárainak kinevezésére január 3-án készült a javaslat, a pénzügyminisztériumi jóváhagyást január 24-én kérték meg. A kinevezendő tanárok: Hidas Hedvig balett tanár, László-Bencsik Sándor néptánc tanár, Ferenc Paula zongorakísérő, Kiss Gáborné hivatalsegéd. Ugyancsak január 24-én kelt az iskola tiszteletdíjas tanáraitra vonatkozó javaslat: Vitányi Iván tánc történet, Ribári Antal zeneelmélet, Szentpál Olga történelmi táncok; valamint Ilovsky Lászlóné könyvelő.⁴⁸⁷

Az iskolában 1950. január 15-én indult meg az oktatás és a tanév végéig, június 15-ig tartott. S ezzel le is zárult, mert 1950 nyarán a legfelső pártvezetés jóváhagyta az Állami Balett Intézet megalapításának tervét, amely az 1950/51-es tanév elején – az Operaház Balettiskolája és a Táncművészeti Iskola összevonásával – megnyitotta kapuit. A Táncművészeti Iskolában folyó képzés tehát értékelhetetlenül hamar befejeződött, de mégsem maradt értékeletlen. Lőrinc György ugyanis 1950. július 2-án *A Táncművészeti Iskola évvégi kiértékelése* címmel jelentést készített a minisztérium részére, amelyben részletesen beszámolt minden eseményről, eredményről és hiányosságról.⁴⁸⁸

A Táncművészeti Iskola két tagozattal indult – írta az igazgató –, az első a klasszikus balett oktatás, a második (esti) az üzemi tánc csoport vezetők képzése. Először a nappali képzést értékelte. „Tekintettel arra, hogy az iskola 1950. január hó 15-én nyílt meg, a tanév befejezéséig, 1950. június 15-ig, mindössze öt hónap állt rendelkezésünkre. Ennek következtében nem tudtuk letanítani a klasszikus balett és történelmi

⁴⁸⁴ 8.399/1949.(XII.10.) Np.M. számú rendelet Táncművészeti Iskola szervezése, szervezési szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában = Magyar Közlöny, 1949. 256. szám, december 10. 2101–2102. o.

⁴⁸⁵ Táncoló Nép, 1949. november–december, 23. o.

⁴⁸⁶ Gara Márk: Szabálytalan portré két felvonásban – 1. Interjú Hidas Hedviggel = Parallel, 2010. 18. szám, 24. o.

⁴⁸⁷ MOL XIX-I-3-a 107.d. 5552/L-1/1950. és 5552/ált/2. szám.

⁴⁸⁸ Az irat lelőhelye: MTF. Lőrinc György iratai. Jelentések ÁBI-I. 1949–1952. dosszié. A dokumentumot teljes terjedelmében, magyarázó jegyzetekkel ellátva közéttem: Bolvári-Takács Gábor: A Táncművészeti Iskola első és egyetlen tanéve, 1950, i. m.

társastánc teljes első éves anyagát. A (...) néptáncnak nem is volt pontosan lefektetett tanmenete (...). Nemcsak a tanév rövidebbé akadályozott bennünket munkánkban, hanem a lecsökkentett óraszámok is. A klasszikus balettet heti 6-8 óra helyett heti 5 órában tanítottuk. Történelmi társastáncot heti 2 óra helyett heti 1 órában. Ennek az volt az oka, hogy növendékeink rendszeres általános iskolába jártak, a Táncművészeti Iskolától többé-kevésbé messzire, és így csak a délutáni időben voltak igénybe vehetők. Tekintettel arra, hogy csak egy teremben dolgozhattunk (ahol 6 órától már az esti tanfolyam órái voltak) egy csoportra nem jutott több idő napi másfél óránál, ami kevesebb, mint amennyit az előírányzott tananyag megkövetel.” Lőrinc felsorolta az egyes tantárgyak tananyagához használt oktatási segédanyagokat. „A klasszikus balett tananyagának felépítésénél a Szovjetunióban érvényes (...) kilenc éves balettiskola programja szolgált alapul.” Az első év anyagát a Budapesten tartózkodó Klavgyija Armasevszkaja tanította be a mestereknek. (Vaganova *A klasszikus balett alapjai* című könyvét magyar változatban még nem tudták használni, de a fordítás már készült.) Szentpál Olga és Lőrinc György a nyár folyamán, az első három év anyagának metodikájáról jegyzetet készített. A történelmi társastánc tanítás alapjául Ivanovszkij *Báli táncok* című könyve szolgált.⁴⁸⁹ A magyar néptáncoshoz viszont nem volt tananyag, mert a tanítás módszertana még nem volt kidolgozva.

A tanárok munkájáról szólva az igazgató „tekintettel arra, hogy a gyermekek tanításával mindössze öt tanár foglalkozott”, minden tanár munkáját külön értékelte. „Lőrinc György klasszikus balettet tanított a szovjet szisztéma szerint. (Kérem az oktatási osztály vezetőjét, hogy Lőrinc György munkájának kiértékelésével mást bízson meg.)” – írta. „Hidas Hédi klasszikus balettet tanított. Fiala pedagógus, aki sokat fejlődött az év folyamán, munkájában fellelhető hibák mellett pozitív, jó eredményt ért el. (...) Lelkiismeretesen és pontosan végzi munkáját. (...) Szereti a gyerekeket és fokról-fokra megtalálja azt a hangot, ami szükséges az eredményes pedagógiai munkához. Politikailag jóindulatú, de képzetlen. Szakszervezeti szemináriumra járt az elmúlt évben, de a jövő évben fokozottan kell törődni ideológiai képzésével. Szentpál Olga kitűnően tanította a történelmi társastáncokat. (...) Fontosnak tartom azt, hogy jövőre a Színház- és Filmművészeti Főiskolán végzett munkája mellett a Táncművészeti Iskolában továbbra is ő tanítsa. (...) László-Bencsik Sándor tanította a néptáncot. Ő jól tud a gyerekekkel bánni. Az órákat lelkiismeretesen adta le, a lépéseket szépen mutatja, ami a gyerekek tanításánál nagyon fontos. Azonban az órákon túl nem igen foglalkozott sem az iskola problémáival, sem a gyerekekkel. Egy ízben vállalta, hogy irányítani fogja a gyerekek falújság szerkesztését. Vállalt munkájának nem tett eleget. (...) Segítenünk kell azon, hogy a jövőben intenzívebb legyen a kapcsolata az iskolával. Ribári Antal rendkívül szorgalmas és lelkiismeretes. Úgy hiszem, hogy ennek az évnek a hibáiból okulva munkáját több szempontból javítani fogja. Általánosságban megállapítható, hogy a tanárok pontosan kezdték az óráikat, keveset mulasztottak. (...) A növendékekhez (...) a jó viszony legfőbb tényezője az, hogy a tanárok szeressék a növendékeket, de megköveteljék (...) a komoly, intenzív munkát. (...) A tanárok ideológiai képzésben nem részesültek, ami nagyon helytelen, és amin a jövőben változtatni kell.”

A tantestület tagjainak jellemzését azért közöltük ilyen részletességgel, mert a metódus, ahogyan a felettes szerv részére személyre szólóan „kádereztek” a művészeket, jól jellemzi a korszak irányítási gyakorlatát. Ugyanakkor a minisztériumnak észre kellett vennie, hogy az 1949. november 8-án elfogadott előterjesztés szerint az alapfokú tagozaton a következő tárgyakat tanulják: balett, népi tánc, történelmi táncok, tánc-történet, zeneismeret, s ezek közül az első négy évben csak a balett és a néptánc szerepelt az órateremben (az I–II. évfolyamon heti 3 és 2, a III–IV. évfolyamon heti 4 és 2 órával). Ehhez képest az igazgatói beszámolóból az derült ki, hogy balettet heti 5 órában tanítottak, és már az első évben megjelent a történelmi társastánc. A terv szerint a szakórákat játékos művészi nevelés egészítette volna ki, amelynek keretében a gyermekek a többi művészettel ismerkednek meg. Ezek megvalósulásáról Lőrinc György nem írt. Az alapító rendeletben szerepelt a modern társastánc is, de oktatása végül nem valósult meg.⁴⁹⁰ Lőrinc nem írt a tánc-történet oktatásról és az erre 1950. január 24-én megbízást kapott Vitányi Ivánról, illetve a zongorakísérőnek felkért Ferenc Pauláról sem, aki Ribári Antalnál hamarabb kapott megbízást.⁴⁹¹ Az összehasonlítás kedvéért említem meg, hogy az 1949. novemberi minisztérium előterjesztésben Hidas Hedvig és Szentpál Olga helyett (tehát balett és történelmi társastánc tanárként egyaránt) Géczy Éva;

⁴⁸⁹ Nyikolaj Pavlovics Ivanovszkij: Balnij tanyec XVI–XIX. vv. Moszkva, 1948. Magyarul: N. P. Ivanovszkij: Történelmi társas táncok, Állami Balett Intézet, Budapest, é. n.

⁴⁹⁰ Szentpál Olga minisztériumi megbízásában az állt, hogy a középfokú tagozaton a „modern tánc” helyett tanítja a történelmi társastáncot, amelyért külön tiszteletdíjat kap. MOL XIX-I-3-a 107.d. 5552/ált/2/1950. szám.

⁴⁹¹ A minisztérium Ferenc Paulát 1950. január 3-án, Ribárit és Vitányit 1950. január 24-én bízta meg. MOL XIX-I-3-a 107.d. 5552/L-1/1950. és 5552/ált/2/1950. szám.

László-Bencsik Sándor helyett pedig Krizsán Sándor neve szerepelt. Néptánc tanársegédként Rotter Oszkárt, zeneismeret tanárként Kurtág Györgyöt jelölték meg, őket végül nem kérték fel. A marxizmus–leninizmus és a modern társastánc tanári álláshelyekre akkor nem volt jelölt.⁴⁹²

Lőrinc György jelentésében a hallgatók fejlődéséről is írt, azt általában jónak tartotta. Az órákon a fegyelem példás volt, de az öltözőben voltak rendetlenségek. Lőrinc szerint ezért az órákon kívüli foglalkozást a jövőben jobban meg kell szervezni. Problémát jelentett az is, hogy a kis növendékeket szüleik kísérték és meg is várták az iskolában, amely gátolta a közösségi élet kialakulását.

Az iskola szervezettségével kapcsolatban az igazgatói jelentés így fogalmazott: „A művészi és tanulmányi irányítás a tanári értekezleteken keresztül érvényesült. Meg kell azonban állapítani, hogy a tanári értekezletek nem voltak elég rendszeresek. (...) Az iskola gazdasági adminisztrációs szervezettsége gyöngye volt, mert az iskolának nem volt (...) személyzete. Antal Erzsébet egyedül végezte a gyerekekre való felügyeletet, a gazdasági munkát, az adminisztrációs munkát, amit szorgalmas, lelkiismeretes munkája dacára sem bírt volna elvégezni, ha nem lett volna segítségére a népművelési minisztérium előadója Duka Antalné, aki munkakörén túl is segítette az iskola munkatársait munkájukban. A növendékek szervezettsége nagyon gyöngye volt.”

Végül az esti tagozat került sorra. Lőrinc nem rejtette véka alá súlyos kifogásait. „Az esti tagozaton néptáncsoport vezetőket képeztünk. A tanfolyam 27 emberrel indult és már az első két hónap folyamán a felére morzsolódott. Tizenegy fő vizsgázott le. A lemorzsolódás oka általában az volt, hogy az üzemek (...) rossz szemmel nézték kádereik iskolázását, mert nem akartak lemondani róluk az üzemi táncsoport munkájában. Mikor tagjaikat az iskolába küldték az üzemek, azt hitték, hogy a rendes üzemi munka és a tánciskola munkája mellett még az üzemi táncsoportban is működhetnek tovább. Mikor kiderült, hogy ez nem lehetséges, kádereiket visszazipkálták. Eklatáns példa erre a MÁVAG üzemi néptáncsoportja, ahonnan a csoportvezető (Krizsán Sándor) intenciójára tizenegyen jelentkeztek felvételi vizsgára. Ebből hetet felvettünk. Mikor kiderült az, hogy a hét tag nem vehet tovább részt az üzemi táncsoport munkájában, rövid idő leforgásán belül mind a hét tag kimaradt az iskolából. A helyi táncsoportok és csoportvezetők sovinizmusa így a kádereképzés kerékkötőjévé vált. (...) Így fordult elő az, hogy iskolánk esti tagozatán mindössze két üzemi munkás és két hivatalnok maradt. A többiek egyetemisták és gimnazisták. A mi hibánk az, hogy rögtön a felvételi vizsgák előtt és után nem végeztünk elég felvilágosító és agitációs munkát. (...) Az esti tagozaton a tantervet már az első hónap után heti néhány órával csökkenteni kellett, mert a munkások és diákok egyaránt nem győzték. (...) A tánc erősen igénybe vesz, nagyon fárasztó. Így a körülménynek megfelelően leszűkített tantervvel folytattuk. (...) Az esti tagozat főtárgya a néptánc volt, amit Bencsik Sándor tanított. A feladatát itt nem látta el egészen jól. Leadta az óráit, de azon túl nem foglalkozott a növendékekkel, nem vezette és lelkesítette őket eléggé. (...) Egy hónappal a tanítás kezdete után elindult az ideológiai képzés, de rövid idő múlva félbe maradt, (...) új tanár vette át a marxizmus–leninizmus tanítását. Jegyzeteink nem voltak és e téren a minisztérium se tudott segítségünkre lenni. (...) A növendékek a vizsgán nagyon gyöngén feleltek, ezért az iskola igazgatója, az ideológiai tanárnővel egyetértésben az egész vizsgát öszre tette át.”

Lőrinc az évfolyamot nyolc fővel javasolta befejezni, újabb évfolyam indítására csak elegendő számú jelentkező esetén látott módot. Az eredményes évfolyamvezetés érdekében javasolta, hogy László-Bencsik Sándor, a tagozat néptánc tanára, egyben az egész tagozat vezetésével legyen megbízva, mint a főiskolákon a tanszakvezető.

Összevetve a jelentést az 1949. novemberi minisztériumi javaslatokkal, kitűnik, hogy a titkári posztra eredetileg Dankó Erna neve merült fel, a könyvelői feladatokkal a tárca Ilovszky Lászlónét bízta meg, de végül mindkét munkakört Antal Erzsébet látta el. Érdekesség, hogy jelentésében Lőrinc azt a Krizsán Sándort vádolta „táncsoportvezetői sovinizmussal”, akinek neve eredetileg a néptánc tanári álláshelyre szóba került.⁴⁹³

Az Állami Balett Intézet megalapítása és első évei (1950–1958)

A 40–50-es évek fordulóján óriási nyomás nehezedett az Operaházra, s a szovjet balettek frenetikus sikere azonnali lépésre késztette a népművelési tárcát. A Nádasi-féle operai balettiskolában az utánpótlás-nevelés a korábbiakhoz nem hasonlítható eredményeket hozott, de komoly hátrányt jelentett a közismereti oktatás minimális szintje, illetve a további létszám bővítés korlátozottsága. Ismerve a Táncművészeti Iskola és az

⁴⁹² MOL XIX-I-3-n 1.d.

⁴⁹³ Uo.

operai Balettiskola működési problémáit, szükségképpen bekövetkezett az operai repertoárhoz rendelt művészetoktatási modellváltás: a Vaganova-féle balettmódszertan teljes adaptációja. Az Állami Balett Intézet megalapítása tehát nem egyszerűen a Táncművészeti Iskola továbbfejlesztése volt, hanem minden addiginál tudatosabb válasz a kultúrpolitika nagy kihívására. Az Operaház balett-repertoárjának átalakulása, benne a szovjet balettek megjelenése ugyanis olyan balettkart igényelt, amelyet a korábbi módszerekkel sem minőségben, sem elegendő létszámban nem lehetett kiképezni.

Az MDP Politikai Bizottsága 1950. június 29-én, Rákosi Mátyás főtitkár vezetésével tartott ülést. A jelenlévők csupán a helyszínen értesültek arról, hogy a Révai József által előterjesztendő 4. napirend: *Javaslat állami népi együttes és állami balettiskola létesítésére* (sic!). Az előző napi dátummal készített rövid írásos melléklet Állami Balett Intézetre vonatkozó része így szólt: „Balettművészetünk az utóbbi időben rendkívül sokat fejlődött és ezzel kapcsolatban felvetődik az utánpótlás kérdése. Az Operaház, amelynek feladata lett volna eddig ezt a nevelőmunkát elvégezni, arra nem bizonyult alkalmasnak. A balettnövendékek (8-12 éves gyerekek) reggeltől késő estig a színházban tartózkodtak, iskolai nevelésükről jóformán egyáltalán nem történt gondoskodás. Ennek a mind pedagógiai, mind erkölcsi szempontból tarthatatlan állapotnak megszüntetésére állami balettintézet létesítését javasoljuk, amely 9 év alatt (8-17 éves korig) megfelelően gondoskodik a növendékek szakmai és közismereti oktatásáról. Ugyancsak az intézet fogja ellátni esti tagozatában a táncsoport-vezetők oktatását (3 éves tanfolyam).(...) Az intézet ilyen keretek között az Operától és a Táncművészeti Iskolától átvett 100 régi növendék, valamint 40 új növendék oktatását tudja ellátni.”⁴⁹⁴

Az indok és a terv valóban igen egyszerűen hangzott, de ez önmagában nem lett volna elegendő tárgyalási alap. Éppen ezért a pártközpont illetékesei előzőleg, 1950. június 2-án, bővebb előterjesztést készítettek, amelyben más szempontból is megindokolták az intézet létrehozásának szükségességét. Először az 1950. január 15-én megindult Táncművészeti Iskola eredményeit vázolták. Leírták, hogy ezt az iskolát a szovjet balettiskolák tapasztalatainak és tudományos alapon felépített egységes rendszerének felhasználásával indították meg, így a tananyag alapját a moszkvai koreográfiai intézet programja képezte. Felbecsülhetetlen értékű segítséget kaptak Klavgyija Armasevszkajától, aki tanfolyamot tartott a mesterek számára. Míg az operai balettiskola munkája kizárólag a klasszikus balett tanításából állt, addig ez az iskola néptánc, történelmi társastánc, zenei, tánc-történelmi tanulmányokkal bővítette ki tananyagát. Az intézmény szakmai, politikai színvonala, munkafegyelme, közösségi szelleme helyes irányban fejlődött, a nevelés szocialista tartalmú volt. Az iskola igazgatója elsőrangú kapcsolatot épített ki a tanári kar és a növendékek között. A tanári kar tagjait szakmailag és politikailag egyaránt tovább képezték. A néptánc-tanárok gyűjtéssel, néprajzzal foglalkoztak és munkaközösségekben dolgoztak a tanítási módszer kialakításán. A növendékek egyéni munkaversenye az iskola munkáját még eredményesebbé tette, a fegyelmet még jobban megszilárdította. A tanév során a táncot tanuló gyerekek szociális összetétele javult, munkásgyerekek kerültek az iskolába, akik az ottani feladatokat sikerrel oldották meg.

Meg kell azonban állapítanunk – folytatta a szöveg –, hogy nem tudtuk biztosítani a növendékek számára a zavartalan tanulás feltételeit. A tánc-tanulás egyik alapfeltétele az egy épületben elhelyezett iskola, menza, kollégium. A 8-12 éves növendékek külterületről, vidékről jártak be, más helyen folytatták általános iskolai tanulmányaikat, az állandó utazgatás elvette idejüket, rendszertelenné tette étkezésüket, fizikailag kimerítette őket. Az iskolának egyáltalán nem volt kollégiumi helye. Az esti oktatói tagozatán 40%-os lemorzsolódás volt, amelyet egyrészt a növendékek szociális helyzete, másrészt az üzemek sovinizmusa idézett elő. A növendékeket az üzemek, ahol dolgoztak, nem támogatták tanulmányaikban, nem adták meg részükre azokat a kedvezményeket, amelyeket az esti egyetemeket látogató munkások kapnak. Ugyanakkor az üzemek táncsoport-vezetői sajnálták, hogy egy időre elvesztik legjobb táncosaikat és a legkülönbözőbb módon visszacsábították őket, elfeledkezve a kultúrpolitikai szempontokról.

A dokumentum közölte a legfontosabb adatokat. Eszerint az 1949/1950 tanévben a Táncművészeti Iskola I. évfolyamaira 72-en iratkoztak be: táncművészképző 51 fő, oktatóképző 25 fő. Szociális megoszlás szerint: munkás 44%, értelmiség 32%, dolgozó kisember 24%. Az operai balettiskolába 62 növendék iratkozott be. Szociális megoszlás szerint: Munkás 20%, értelmiség 40%, dolgozó kisember 30%, egyéb 10%.

Mindezek után a dokumentum leszögezte: a két iskola, tehát a Táncművészeti Iskola és az operai Balettiskola a jelenlegi körülmények között nem működhet tovább. Mindkét iskolában egyetlen évfolyam részére van hely. A Vaganova-metodika szerinti iskola azonban 9 éves, tehát kilenc évfolyamból áll. Ehhez

⁴⁹⁴ MOL M-KS 276.f. 53.cs. 56.őe. Ezen az ülésen hagyták jóvá az Állami Népi Együttes létrehozását is.

csatlakozik az oktatóképző három évfolyama. Mindezeket túl az új Balett Intézet általános és középiskolával együtt működik.

Az iskolafejlesztési feladatok között első helyen az épület kérdése állt, ahol megfelelő balett-termek, öltözők, tantermek, tanulószobák, ebédlő, hálótermek állnak rendelkezésre. Második helyen a tanári kar létszámának felemelése 30 főre, amelyből művészeti szaktanár 17 fő, tanársegéd 3 fő, általános iskolai tanító 9 fő, középiskolai tanár 1 fő. Emellett szükség van óraadó tanárookra, mert a szakmai képzésben egyelőre lesznek kevés óraszámú tantárgyak. A középiskola egyetlen osztállyal indul, ezt is óraadó tanárokkal oldják meg. Fontos továbbá, hogy az intézet művésztanárai nem sorolhatók a középiskolai tanárnak megfelelő fizetési fokozatba. Ez az iskola az Opera színpadára kerülő táncosokat képezi, tehát pontosan az a feladata, mint a Színművészeti Főiskola színész szakának. A növendékek a kilenc év során végigmennek a táncművészképzés alap-, közép és felsőfokán. Az intézetben a legképzettebb művésztanárok tanítanak majd, akik közül egyesek a Színművészeti Főiskola tanárai, mások az Opera táncosai. Feltétlenül szükséges, hogy fizetés szempontjából ugyanolyan elbírálás alá essenek, mint a Zeneművészeti, vagy a Színművészeti Főiskola tanárai.

Az előterjesztés hangsúlyozta, hogy az ÁBI növendékei számára szakgimnázium szükséges, mert itt a hangsúly a művészi szakmai nevelésen van. A tantárgyakat, a tanmenetet, az iskola időtartamát összhangba kell hozni a táncnevelés programjával. A Szovjetunió sokéves tapasztalata – fogalmazott a szöveg –, a művészképzés időtartamát, amely a növendékek középiskolai tanulmányaival esik egybe, három évre vonta össze. A rövidebb képzés azért fontos, mert a táncosoknak a színpadi gyakorlatot minél korábban el kell kezdeni. A közismereti tárgyakat ezért úgy kell csoportosítani, hogy azok elegendő időt engedjenek a szakmai nevelésre. Ilyen speciális gimnázium, amelynek a legszorosabb harmóniában kell működnie a művészképzővel – oly módon, hogy az elmélet és a gyakorlat szorosan kapcsolódjon egymással – nem képzelhető el két különálló részre bontva. Ezért szükséges az egységes Állami Balett Intézet.

Az előterjesztés megírásakor még működő és a jövő tanévet is előkészítő Táncművészeti Iskola beiskolázási tervének végrehajtásáról szintén szólni kellett. A dokumentum szerint a beiskolázás tervének sikerét a politikai felvilágosító munka, a továbbtanulás érdekében történő agitáció biztosítja. Ebben a munkában segítenek a VKM és a társadalmi és szakmai szervezetek. A tehetségkutatás különböző területeken már meg is indult. A felvételre vonatkozó tudnivalókat a sajtóban és a rádióban közzé tették, szempontjai: szakmára való alkalmasság és orvosi vizsgálat. A tehetségkutatás területei az általános iskolák, úttörő táncszakkörök, gyermek néptánc-csoportok, tömegszervezetek, üzemek. A gyárvárosok és a falvak eddig teljesen kiaknázatlanok voltak, most a növendékeknek 40-50%-át vidékről fogják beiskolázni. A felvételi bizottság tagjai Vajnonen és Armasevszkaja balettmesterek, Garai Imréné, az Operaház főtitkára, Harangozó Gyula operaházi balettigazgató, Nádas Ferenc, Lőrinc György, Szalay Karola és Hidas Hedvig balettmesterek és a minisztérium kiküldöttei lesznek.

A dokumentumban összefoglalták a beiskolázás időbeli és területi ütemezését, továbbá a felvételi vizsgák és az ÁBI megnyitásának időbeosztását is. A következő vidéki városokban terveztek tehetségkutatást: Békéscsaba, Debrecen, Diósgyőr, Kalocsa, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Ózd, Pécs, Székesfehérvár. A dokumentum ezután a tanulók szociális ellátásának alapelveit foglalta össze. Korábban ugyanis a balletiskolák növendékei semmilyen ilyen jellegű juttatásban nem részesültek. Menzára minden gyereknek lehetőséget kell adni, mert elfoglaltságuk olyan, hogy az egész napot az iskolában töltik. Ráadásul erős fizikai munkát végeznek, ezért bőséges, kalóriadús koszt szükséges. A növendékek 8-14 éves korig 4500-5000, 14 éves koron felül 7000-7500 kalóriát kapjanak, akárcsak a Testnevelési Főiskola hallgatói. A bentlakóknak napi ötszöri, a bejáróknak napi háromszori, de ha este az Operaházban szerepelnek, négyszeri étkezés biztosítandó. Az intézet számára kijelölt épületben – Sztálin (ma: Andrássy) út 67. – kb. 60 férőhelyes kollégium részére kell átalakítani a harmadik emeletet. Az első éves növendékek nagy része ugyanis vidéki lesz. Az esti tagozat tagjainak – mivel részükre se kollégiumra, se menzára nincs lehetőség – 35 ösztöndíj kell. S végül az iskolának állandó orvosi rendelőre, speciális esetekben sebészeti, ortopédiai szakorvosi ellátásra van szüksége.

A költségvetést illetően, mivel az oktatás 1950. szeptemberben indul, és a Táncművészeti Iskola költségvetése csak kis részét fedezte az iskolafejlesztés következtében beállt többletkiadásoknak, az év utolsó négy hónapjára összesen 926.000 Ft-ot irányoztak elő.⁴⁹⁵

Az információk alapján a PB tagjai képet kaphattak a valós helyzetről, és ez megkönnyítette a döntéshozatalt. Az előkészítésben azonban közrejátszott egy informális tényező is. Ma már közzismert, hogy

⁴⁹⁵ Ebből személyi kiadás 119.273 Ft, dologi 33.760 Ft, ún. tárcabeszerzések 43.350 Ft, felvételi vizsgára 13.080 Ft, könyvkiadásra, fordításra, jegyzetekre 96.000 Ft. Egyszeri tétel az épület átalakítása (630.000 Ft) és berendezése (200.000 Ft).

az MDP legfelső vezetésében a negyvenes évek végétől kialakult ún. „négyes fogat” tagjai (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József) a döntések előtt rendszerint külön egyeztettek. E nélkül semmilyen párt- és állami szervben nem született érdemi határozat. S hogy ez a valóságban hogyan működött, azt jól illusztrálja Révai kézzel írott feljegyzése egy 8x13 cm-es papírdarab minkét oldalán, amelyet június 27-én, tehát az ülés előtt két nappal juttatott el Rákosihoz. Ebben azt javasolta, hogy a balettintézet és a népi együttes ügyét vigyék aznap a Titkárság, vagy másnap a PB elé. Tehát a döntés előtt egy nappal még az sem volt biztos, hogy az ügy melyik pártszerv elé kerül. Révai közölte, hogy a Tervhivatal, illetve a Népgazdasági Tanács a Titkárság döntése nélkül nem biztosítja a pótlólagos forrásokat. Ami a helyiségeket illeti, azt javasolta, hogy a balettiskola az Országos Sporthivatal egyik házába menjen, amely régen zeneiskola volt. „Támogasd!” – kérte Révai.⁴⁹⁶

Rákosi végül is a Politikai Bizottság napirendjére vette föl a kérdést, de feltételezhető, hogy a megjelentek többsége csak az ülésen hallott először a dologról. A testület jóváhagyta Révai javaslatát, s ezzel megnyílt az út az ÁBI formális megalapításához.

A nyár közepén hozott párthatározat végrehajtására a tanévkezdésig hátralevő két hónap nem volt elegendő. Ám a pártállami struktúra logikáját követve a munka megkezdéséhez a politikai elhatározás is elegendőnek bizonyult. A felvételi vizsgákat 1950. július 21–26. között lebonyolították. A 400 budapesti és mintegy 200 vidéki jelentkezőből 28 fiút és 30 lányt vettek fel első évfolyamra (munkás származású 57%). További hat növendéket különböző magániskolákból a 2-3. évfolyamra; nekik Hidas Hedvig két hónapos előkészítőt tartott a nyár folyamán. A volt Táncművészeti iskolából átvettek 28 főt, az operaházi balettiskolából 48 főt. A szeptemberi induló növendéklétszám ezzel elérte a 140 főt.⁴⁹⁷

A Népművelési Minisztérium 1950. második félévi munkatervében, amelyet a pártkollégium 1950. augusztus 4-én tárgyalt meg, október 1-jei határidővel irányozták elő az intézet megszervezését.⁴⁹⁸ Az ÁBI 1950 szeptemberében meg is nyílt, jóllehet az alapító jogszabály államigazgatási egyeztetése még zajlott. Ez csak 1951 elejére készült el, s egyeztették a Vallás- és Közoktatásügyi, valamint a Pénzügyminisztériummal. Révai az ügyet frissen kinevezett helyettesére, Jánosi Ferencre bízta, aki 1951. február 15-én nyújtotta be előterjesztését a kormánynak, *Rendeletervezet az Állami Ballet Intézet szervezéséről* tárgymegjelöléssel. Az indokláshoz a tárca felhasználta a nyári pártdokumentumokat, néhol szó szerinti átvétellel. Eszerint a magyar tánckultúra elmaradottságának egyik fő oka, hogy nálunk eddig nem folyt megfelelő táncművészeti oktatás, a táncosokat rendszertelenül és tervszerűtlenül nevelték. A helyes irány kialakítása céljából az oktatást új alapokra kell helyezni. Az alapfokú oktatás kiépítésére 1949-ben felállt a Táncművészeti Iskola, amely a szovjet balettiskolák tapasztalatainak és tudományos alapon felépített egységes rendszerének felhasználásával kezdte meg működését. Most az operaházi balettiskolát kihelyezzük az Operaházból, összekapcsoljuk a Táncművészeti Iskolával, s a kettő egyesítésével létrehozuk az Állami Balett Intézetet. Ez az intézkedés azért szükséges, mert az Operaház nem alkalmas a balettnövendékek művészi és iskolai oktatására. Az Állami Balett Intézet viszont ideológiailag jól képzett, kulturált és megfelelő művészi tudással rendelkező táncosokat nevel majd az Operaház és más színházak részére. Az Intézet a Szovjetunió koreográfiai intézeteinek tudományos alapon kidolgozott tananyaga és metodikája szerint kezdi meg munkáját. A keretén belül átmenetileg esti tagozat működik a népi tánc csoportok vezetőinek kiképzésére, ezt a feladatot azonban az Intézet fokozatosan átadja a Színház- és Filmművészeti Főiskolának. Az Intézet fenntartásával kapcsolatos személyi és dologi kiadások a Népművelési Minisztérium 1951. évi költségvetésében vannak előirányozva.⁴⁹⁹

Az előterjesztés megtárgyalására és vita nélküli elfogadására a Minisztertanács 1951. február 23-án tartott ülésén került sor. Az „Állami Ballet Intézet” (*sic!*) létesítéséről szóló 54/1951.(II.25.) M.T. számú rendelet legalizálta az ekkor már hat hónapja működő iskolát.⁵⁰⁰ A jogszabály kimondta, hogy a klasszikus balett tánc legfelsőbb fokú oktatására az Állami Operaház balettiskolája és a Táncművészeti Iskola egyesítésével a népművelési miniszter felügyelete alatt Állami Balett Intézetet kell létesíteni, amelynek feladata szakmailag jól képzett, haladó szellemű táncművészek nevelése, akik művészetükkel a dolgozó nép ügyét szolgálják. A rendelet az intézetben általános és középfokú iskola (képző) létesítését írta elő, amelynek tananyaga és

⁴⁹⁶ Uo. A dokumentumot teljes terjedelmében, magyarázó jegyzetekkel ellátva közétettem: Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei, i. m.

⁴⁹⁷ Feljegyzés az 1950/51. tanév beindításáról az Állami Balett Intézetben. MTF. Lőrinc György iratai. Jelentések ÁBI-I. 1949–1952.

⁴⁹⁸ MOL XIX-I-3-n 2.d.

⁴⁹⁹ MOL XIX-A-83-a 375. ülés 19. napirend

⁵⁰⁰ 54/1951. (II.25.) M.T. számú rendelet Állami Ballet Intézet létesítéséről = Magyar Közlöny. I. főrészt, 1951. 30–34. szám, február 25. 133–134. o.

tanmenete összhangban áll mind a táncművészeti oktatás követelményeivel, mind az általános iskolai és a középfokú képzés céljaival. Az általános iskola és a képző felett a szakfelügyeletet a népművelési miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben gyakorolja. A népi tánc csoportok vezetőinek képzésére az intézetben esti tanfolyamot lehet szervezni. Az intézeti igazgatót és az iskola igazgatóját – utóbbit a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben – a népművelési miniszter nevezte ki, és az ő előzetes jóváhagyása kellett az intézeti igazgató hatáskörébe tartozó szaktanárok, tanársegédek és nevelők, valamint a gazdasági vezető kinevezéséhez. Az általános iskola és a képző tanárait és nevelőit az intézeti igazgató budapesti városi tanács végrehajtó bizottságának előzetes jóváhagyásával nevezhette ki. Az intézet személyi és dologi költségeinek fedezéséről a népművelési minisztérium költségvetésében kellett gondoskodni. a Táncművészeti Iskoláról szóló 8.399/1949.(XII.10.) Np.M. számú rendelet hatályát vesztette.

Ezzel egyidejűleg megjelent a népművelési miniszter 1.011–5–57/1951.(II.25.) Np.M. számú rendelete az ÁBI szervezeti szabályzatáról és tanulmányi rendjéről.⁵⁰¹ Szerkezete kísértetiesen hasonlított a Táncművészeti Iskoláról szóló, illetve a művészeti főiskolák átszervezéséről szóló 1949-es jogszabályokhoz. A vezetési struktúra vonatkozásában a rendelet rögzítette, hogy az intézeti igazgató – aki egyben szaktanári teendőket is végezhet – feladata az intézetben folyó táncművészeti és iskolai oktatás összehangolása és irányítása. Az általános iskola és képző élén az iskolaigazgató áll, aki egyben tanári teendőket is végez. Az ugyanazon tantárgyat tanító szaktanárok szakmai munkaközösséget alakítanak, amelynek vezetőjét a szakmai munkaközösség tagjai közül az intézeti igazgató jelöli ki. Az intézeti igazgató mellett, tanácsadó szervként, igazgatói tanács működik, amelynek feladata a táncművészeti és iskolai oktatás színvonalának állandó fejlesztése. Ennek tagjai: az intézeti igazgató, az iskolaigazgató, az intézeti szaktanárok és a szakmai munkaközösségek vezetői. Emellett az intézeti igazgató évenként legalább négyszer intézeti értekezletet hív össze, amelyen a teljes tanszemélyzet részt vesz, s amelynek feladata a növendékek politikai, művészi és tanulmányi fejlődésének értékelése, valamint az egységes nevelési irányelvek megbeszélése. A heti kötelező óraszám az intézeti szaktanároknak 12-20 óra, az iskolaigazgatóságnak 2-8 óra, a képző tanárainak 20-24 óra, az általános iskolai nevelőknek 20-28 óra. Az intézeti igazgató által a tanári karból megbízott tanulmányi titkár figyelemmel kíséri és nyilvántartja a növendékek politikai, művészi és tanulmányi fejlődését, valamint szociális helyzetét.

A felvehető növendékek számát, a felvétel szempontjait és feltételeit a népművelési miniszter határozza meg. A növendékek felvétele felvételi vizsga alapján történik, évenként egyszer, a tanév elején. A felvételi vizsgabizottság tagjai: a népművelési miniszter kiküldöttje, az intézeti igazgató és az intézet szaktanárai. Jelentkezhet minden olyan gyermek, aki az általános iskola 2. osztályát elvégezte, de még nincs 10 éves. 10 életévüket betöltött gyermekeket csak kivételesen indokolt esetben lehet felvételi vizsgára bocsátani. Az esti tagozat felvételi vizsgájára 14. életévüket betöltött fiatalok jelentkezhetnek. A kérelem tárgyában a bizottság javaslata alapján az intézeti igazgató dönt. A felvételre jelentkezőnek az alábbi iratokat kell csatolniuk: születési anyakönyvi kivonat; általános iskolai bizonyítvány; a szülők életrajza; nyilatkozat arra vonatkozóan, hogy a szülők gyermeküknek az intézetből való eltávolítása esetén sem az intézettel szemben, sem pedig az Operaházzal szemben semmiféle követelést nem támasztanak.

A rendelet az intézet tanulmányi idejét 9 évben, az esti tagozatét 3 évben határozta meg. A közismereti képzést az általános iskola 3–8. osztályai és a három éves képző jelentette. A táncművészeti szaktanítás óratervét és tantervének kidolgozása az intézeti igazgató feladata, az igazgatói tanács. A tantervben szereplő tantárgyak tananyagának részletes kidolgozása a szaktanári munkaközösségek feladata. Mindezt a népművelési miniszter hagyja jóvá. A képző tanulmányi rendjét (óratervét, tantervét és vizsgaszabályzatát) a népművelési miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben állapítja meg. A tanulmányok részét képező színpadi gyakorlatot a növendékek az Operaházban szerzik meg.

A táncművészeti szaktantárgyakból a növendékek minden tanév végén bizottság előtt vizsgáznak. Tanulmányaik befejeztével, a képesítő vizsga sikeres letétele esetén, képesítő oklevelet nyernek. Ennek feltétele az általános iskola és a képző elvégzése is. A képesítő oklevél bármilyen táncos színpadon való alkalmaztatásra, és a Színház- és Filmművészeti Főiskolán való továbbtanulásra képesít.

Az Állami Balett Intézet szervezeti sajátossága alapvetően a művészképzés és a közismereti oktatás párhuzamosságában rejlett, amely a növendékek számára értelemszerűen délelőtti és délutáni elfoglaltságot jelentett. 1950 szeptemberétől az Intézetben az általános iskola 3–8. osztályai működtek, s mivel a felvétel

⁵⁰¹ 1.011–5–57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelet az Állami Balett Intézet szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában = Magyar Közlöny. II. főrész, 1951. 34. szám, február 25. 231–232. o.

alsó korhatára a nyolcadik életév volt, a kilenc éves szakmai képzés első éve az általános iskola harmadik osztályával esett egybe (1. ábra).

1. ábra

Az oktatási rendszer 1950-54

élet- kor	8	9	10	11	12	13	14	15	16
balett szak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.
ált. isk.	3.	4.	5.	6.	7.	8.			
kép- ző							1.	2.	3.

A volt Táncművészeti Iskola tanárai valamennyien átkerültek az új intézetbe. Az igazgató Lőrinc György lett, aki e tisztét 1961-ig viselte, amikor az Operaház balettigazgatójává nevezték ki, de balettmesterként 1979-ig tanított. Az első szakmai tantestület további tagjai Bartos Irén, Hidas Hedvig, Kiss Ilona, Mák Magda, Roboz Ágnes, Szalay Karola, Szentpál Olga mesternők és Vályi Rózsi tánc-történész voltak. Évfolyamvezetői feladatokat Hidas, Lőrinc, Nádasai és Szalay láttak el, zenetanárok: Debreczeni Miklósné, Reinitz Ernőné és Ribári Antal. A mesterek a művészeti főiskolákon alkalmazott fizetési fokozatokba kerültek. 1958-ig további balettmesterek léptek be, így Nádasai Marcella (1951), Merényi Zsuzsa (1952), Ouittner Mariann (1952–55), Kálmán Etelka (1955), Barkóczy Sándor (1957), illetve Lugossy Emma táncjelírás-tanár (1951). 1957 előtt hosszabb-rövidebb ideig színészetet tanított Ascher Oszkár, Bodor Tibor, Ferencz László.⁵⁰²

A tanulmányi titkár Heimer Jenőné lett. Az operai balettkola elemi iskolájának utolsó, 1949-ben alkalmazott tanítója, Balogh Györgyné, az ÁBI Általános Iskolájában kapott státuszt. Az iskola igazgatója az első tanévben Krémer Erzsébet, ezt követően 1972-ig Bogdány Ferenc volt.

Az intézeten belül négy munkaközösség létesült, céljuk az egyes tantárgyak tananyagának előkészítése és közös kidolgozása volt. A klasszikus balett munkaközösség vezetését az operai balettkolát vezető és magániskoláját bezárni kényszerült Nádasai Ferencre bízták, aki e tisztét 1959-ig megtartotta (balettmesterként 1963-ig maradt a tantestületben).⁵⁰³ (Lőrinc György későbbi értékelése szerint Nádasai vezetésével sikerült egyesíteni a magyar és az orosz-szovjet balettpedagógia eredményeit, s az „olasz lábak” találkozott az „orosz felsőtesttel”.⁵⁰⁴) A néptánc és karaktertréning motivikai munkaközösség vezetője Szalay Karola, a történelmi társastánc munkaközösségé Szentpál Olga, a zeneelmélet és zongoratanítás munkaközösségé Debreczeni Miklósné lett.⁵⁰⁵ A Művészeti Tanács az osztályvezető balettmesterekből és a munkaközösségek vezetőiből állt, feladata az iskola tanmenetének és művészi életének irányítása volt.⁵⁰⁶ Később önállósult a karaktertánc munkaközösség Roboz Ágnes vezetésével. 1954-ben táncjelírás munkaközösség is létesült, Lugossy Emmával az élén.⁵⁰⁷

⁵⁰² Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről, i. m. 111–112. o.

⁵⁰³ Lőrinc György: Beszámoló az Állami Balett Intézet tízéves munkájáról (1950–1960). In: Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve az 1960–61. tanévről, fennállásának tizedik esztendejéről. Budapest, 1961. 5. o.

⁵⁰⁴ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet tegnap és ma, i. m. 9–10. o.

⁵⁰⁵ Későbbi forrás Szalay Karola helyett Roboz Ágnest nevezi munkaközösség vezetőnek, illetve Szentpál Olga helyett az 1950/51-es tanévben Kiss Ilonát. Vö: A szakmai munkaközösségek adatai. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve, i. m. 70–72. o.

⁵⁰⁶ Duka Margit: Munkaközösségek az Állami Balett Intézetben = Táncművészet, 2. évf. 4. szám, 1952. április, 108–110. o.

⁵⁰⁷ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet működése (1955. március 15.) MTF 1/a. Tanári értekezletek jegyzőkönyvei, tanácsulési jegyzőkönyvek 1950–1992, 1. d.: 1950/51–1959/60.; Lőrinc György: Beszámoló az Állami Balett Intézet tízéves munkájáról (1950–1960), i. m. 7–8. o.

Noha munkaközösséget nem vezetett, messze Vályi Rózsi volt az intézmény legképzettebb elméleti szakembere. Ez a tény az ÁBI politikailag és ideológiailag erősen determinált első évtizedében számtalan feszültséget okozott a tantestületben.⁵⁰⁸

Az ÁBI első tanári értekezletét 1950. augusztus 15-én tartották.⁵⁰⁹ Napirendjén három pont szerepelt: 1. Az iskola céljairól, felépítéséről, tantárgyairól és tanmenetéről szóló igazgatói tájékoztatás; 2. A munkaközösségek létrehozása; 3. A Művészeti Tanács megalakulása. Az igazgatói tájékoztatóból képet kapunk az induló iskola jellemző adatairól. Cél: klasszikus balett-táncosok nevelése (9 évfolyamon), valamint esti tagozat keretében népi tánccsoport-vezetők képzése (3 éven át). A növendékek száma 150, az esti tagozaton 35, de még egy pótfelvételi hátra van. Az ÁBI négy balett-évfolyammal, azon belül hat osztállyal indul. Az I.a. (lány) és I.b. (fiú) osztály újonnan felvettekből áll, a II.a., II. b., III. és IV. osztály növendékei a volt Operaházi Balettiskolából és a Táncművészeti Iskolából kerültek át. A szakmai oktatás 1950. szeptember 7-én indult.

A Művészeti Tanács első ülésén, 1950. szeptember 15-én, a következő kérdések kerültek szóba: 1. Az ÁBI nevének írásmódja: Nádasi és Szentpál javaslata nyomán, rövid vita után, az „Állami Balletintézet” elnevezést fogadták el (utóbb az ÁBI alapításáról szóló jogszabály a „Ballet Intézet”-et két szóban határozta meg). 2. A tanárok megszólítása: a klasszikus balett tanárait a „mester”, „mesternő” megszólítás illeti meg, beleértve a tanársegédeket is (tehát ekkor nyolc mestere volt az iskolának). A zongoristákat zenetanárnak hívják, megszólításuk: tanár úr/tanárnő. 3. Szakmai témák: az esti tagozat növendékeinek hospitálási gyakorlata a balettórákon; a tantárgyi munkatervek áttekintése és megvitatása; az akrobatika és a táncírás későbbi bevezetésének kérdése; a ritmika oktatása.⁵¹⁰

Az ÁBI Általános Iskolájának tanévnnyitó értekezletére 1950. szeptember 12-én került sor. Az igazgató ismertette az iskolával kapcsolatos pedagógiai elveket és fenntartói elvárásokat, hangsúlyozva a minőségi oktatás és az ideológiai nevelés (!) fontosságát. A tanórák időtartama 40 perc, az óráközi szünetek 5 percesek, csak a du. 4-5 óráig tartó tanórák előtt lesz 10 perces. A tanítás személyre szóló legyen, alkalmazkodjon az iskola sajátosságaihoz, és segítsük a munkás származású gyerekeket. A tantestület fegyelmi szabályzatot fog kidolgozni, hogy az értelmes fegyelmezővel elősegítsék a szocialista művészeszmény kialakulását („ne primadonnákat neveljünk”). Az úttörőmozgalmat is meg kell szervezni (vezetője: Molnár Klára). Az értekezleten kijelölték a reszortfelelősöket, valamint az osztályfőnököket: ált. isk. III. Balogh Györgyné, IV. Balogh Gyula, V. Horváth Károlyné, VI. Weil Klára, VII. Czétényi Klára, VIII. Csiffáry Andor, képző I. Molnár Klára. A szaktanárok heti óraszámja 19-24 között alakul, kivéve az igazgatót, aki csak heti 3 órában tanít magyart.⁵¹¹ A közismereti oktatás 1950. szeptember 18-án kezdődött a Lovag utcai iskolában.

Az ÁBI első tanulmányi értekezletére szintén még 1950 szeptemberében sor került. Ezen Lőrinc György felvázolta az intézet előtt álló feladatokat, amelyhez kérte az iskola igazgatójának hozzászólását. Ismertette a szervezeti, tanulmányi és fegyelmi rendet. Az intézetbe 8-14 éves gyerekek járnak, napi átlag 2-2,5 óra szakmai órájuk van, reggel 8-tól fél 11-ig. 11-13 óra között operai próbákon vesznek részt, 13-14-ig ebédelnek. Az általános iskolai oktatás 14-17 óráig tart, amelyet du. 6-ig zongoraórák követnek. Ezután a növendékek hazatérnek vagy operaházi fellépéseket teljesítenek. Ezt a terhelést csak következetes és pontos munkával, valamint fegyelemmel lehet bírni, ezért nagyon fontos a megfelelő pedagógiai szigor. Az igazgatói előterjesztéshez mind a szakmai, mind az iskolai tantestület tagjai hozzászóltak, kérdéseket és

⁵⁰⁸ Vö: Fuchs Lívia: A magyar tánctörténeti kutatás úttörő személyiségei. III. rész. Vályi Rózsi, a pedagógus = Parallel, 2010. 15. szám, 13–16. o.

⁵⁰⁹ Jegyzőkönyv az Állami Balett Intézet első tanári értekezletéről (1950. augusztus 15.) MTFL 1/a. Tanári értekezletek jegyzőkönyvei, tanácsulési jegyzőkönyvek 1950–1992, 1. d.: 1950/51–1959/60. Az ülésen Lőrinc György igazgató elnökölt, jelen volt Debreczeni Miklósné, Heimer Imréné, Hidas Hedvig, László-Bencsik Sándor, Mák Magda, Nádasi Ferenc, Reinitz Ernőné, Ribári Antal, Szalay Karola, Szentpál Olga tanárok, valamint Duka Antalné a Népművelési Minisztérium részéről. Hiányoztak Bartos Irén, Merényi Lea és Roboz Ágnes tanárok.

⁵¹⁰ Jegyzőkönyv az Állami Balett Intézet Művészeti Tanácsának alakuló üléséről (1950. szeptember 15.). MTFL Tanári értekezletek. 1/a. d.: 1950/51 – 1959/60. 1. dosszié: Jegyzőkönyvek 1950–51. Jelen voltak Debreczeni Miklósné, Hidas Hedvig, Lőrinc György, Nádasi Ferenc és Szentpál Olga.

⁵¹¹ Jegyzőkönyv az Állami Balett Intézet Általános Iskolájának első tanévnnyitó értekezletéről (1950. szeptember 12.) MTFL Tanári értekezletek. 1/a. d.: 1950/51 – 1959/60. 1. dosszié: Jegyzőkönyvek 1950–51. Jelen voltak Keller Lászlóné Krémer Erzsébet igazgató vezetésével a tantestület tagjai: Balogh Gyula, Balogh Györgyné, Czétényi Klára, Csiffáry Andor, Horváth Károlyné, Molnár Klára, Weil Klára tanárok; Egry Mihályné gondozó, egyben szakszervezeti bizalmi, valamint Halász Andorné SZMK-elnök.

támogató gondolatokat fogalmaztak meg, az oktatás minőségével, időbeosztásával, a fegyelmezéssel, az ideológiai képzéssel kapcsolatban. A szervezés alatt álló kollégiumról Duka Antalné adott tájékoztatást.⁵¹² A tanulmányi és osztályozó értekezletek jegyzőkönyveiből kitűnik, hogy a tanári kar teljes részletességgel, személyre szólóan foglalkozott az intézet valamennyi növendékének szakmai és közismereti előmenetelével, komolyan véve a tehetséggondozás és a pályára felkészítés követelményeit. A vizsgák utáni szakmai értékelésen pedig a balettmódszertan kérdései kerültek sorra, a mesterek vizsgáinak egyenkénti elemzésével és a vitás megoldások megbeszélésével.

Az ún. „iskolabizottság”⁵¹³ márciusi ülésén A Krémer Erzsébet a vezetés egységét sürgette, Lőrinc György szerint a nevelési kérdésekben nem rossz a helyzet. A júniusi ülésen ugyancsak több pengéváltásra sor került az ÁBI igazgatója, valamint az SZMK-elnök és az iskola igazgatója között. Az általános iskola folyamatosan a helyét kereste, s ebbe olykor a Közoktatásügyi Minisztérium is beavatkozott.⁵¹⁴ Ebben szerepe volt a szokatlan szervezeti rendnek (ti. az ÁBI-n belüli alárendeltségnek), továbbá az iskolaigazgató vezetési bizonytalanságainak (az első tanév végén el is távozott). Az iskolai értekezletek jegyzőkönyveiben rendre előkerült a tanári kritika-önkritika erőltetése. Ez aligha segítette elő a pozitív légkört.

Az első tanévet záró ünnepi beszédében Lőrinc György alapvetően jónak ítélte az intézet teljesítményét, de hangsúlyozta a további fejlődés fontosságát. Beszélt a növendékek körében tapasztalt negatív jelenségekről (szakfelszerelések elvesztése, intézeti lopások, az iskolai tanulmányok lebecsülése, önzés és irigység, közösségellenes agresszív magatartás). Mindezt a szocialista öntudat hiányával magyarázta, amelyben a mesterek és tanárok felelőssége is tetten érhető. Nem kerülte (kerülhette) meg aktuálpolitikai témák felvetését: az USA imperialista háborúja, a titói Jugoszlávia fenyegetése, a belső ellenség kártevése. Úgy vélte, az intézet tanárainak és növendékeinek e körülmények között a szocialista építést kell szolgálniuk, fegyelmezett, következetes szakmai előmenetellel. Az elmúlt tanévben öt növendéket tanácsoltak el rossz magatartás miatt, és a lazaságot a jövőben még kevésbé fogja eltűrni. Az úttörő diákönkormányzatnak is fejlődnie kell e téren. Szakmai szempontból a dicséret mellett a kritika fontosságáról, elfogadásának szükségességéről szólt. Végül a szocialista művészé válás politikai, művészi és emberi oldalának fontosságára hívta fel a figyelmet, utalva Révai Józsefnek egy korábbi, a tanulmányi munka színvonalának emeléséről szóló előadására.⁵¹⁵

1951 elején már hálás sajtótéma volt a Balett Intézet. Februárban Lőrinc György arról nyilatkozott, hogy az első félévi értékelést már meg is tartották. Tavasszal írtak a felvételi vizsgáról, amelynek záró fordulóját június 1–10. között tartották.⁵¹⁶ Itt mintegy ezer jelentkezőből 20 fiút és 22 lányt választottak ki.⁵¹⁷ Ha összevetjük a pártközpont 1950-es előterjesztésében szereplő feladatokat az intézet megalakulása utáni helyzettel, megállapítható, hogy azok jórészt teljesültek. Ebben elévülhetetlen érdemei vannak Lőrinc Györgynek, aki a nyilvánosság tájékoztatása végett az ÁBI céljait és munkáját a *Táncművészet* 1952. februári és – munkaközösségekre lebontva – 1953. februári számában összefoglalta.⁵¹⁸ Az intézet 1953 októberében saját kezelésbe vette az addig a Fővárosi Tanácshoz tartozó diákotthont, a vidéki növendékek elhelyezésére. A kezdetben 30, majd 40 fős kollégium épülete először a Péterfy Sándor utca volt, majd 1951–90 között a Gellért rakparton található egykori pálos kolostor. Az igazgató 1950-től Mikes Lilla, 1953-tól Lendvay Ferenc, 1956–57-ben Vass Erzsébet, majd 1963-ig Tükör Jánosné. Az 1957/58. tanévtől az 1962/63. tanévig a diákotthont a Zeneművészeti Szakközépiskolához csatolva működött, mert az alapítás óta

⁵¹² Jegyzőkönyv az Állami Balett Intézet tanulmányi értekezletéről (1950. szeptember). MTFL Tanári értekezletek. 1/a. d.: 1950/51 – 1959/60. 1. dosszié: Jegyzőkönyvek 1950–51.

⁵¹³ Elnöke Krémer Erzsébet, tagjai Lőrinc György, Balogh Gyula iskolai igazgatóhelyettes, Halász Andorné SZMK elnök, Molnár Ilona úttörővezető és Csiffáry Nándor szakszervezeti bizalmi.

⁵¹⁴ Duka Antalnénak a közoktatási tárcához intézett e tárgyú levelét (MOL XIX-I-3-a 107.d.) publikáltam: Bolvári-Takács Gábor: Rögös úton. Dokumentumok az Állami Balett Intézet első tanévéből. In: Németh András et al. (szerk.): Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola – Planétás Kiadó, Budapest, 2008. 19–23. o.

⁵¹⁵ Lőrinc György igazgató tanévvégi beszéde (1951. július) MTFL Tanári értekezletek. 1/a. d.: 1950/51 – 1959/60. 1. dosszié: Jegyzőkönyvek 1950–51.

⁵¹⁶ ghs: Tánclépésben az iskolapad és a színpad között = Független Magyarország, 1951. február 26.; Világosság, 1951. május 3. OSZMI Táncarchívuma. Sajtódokumentáció. Állami Balett Intézet 1. dosszié: Előzmények és intézményi élet 1952-ig.

⁵¹⁷ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet munkájáról = Táncművészet, II. évf. 2. szám, 1952. február, 39. o.

⁵¹⁸ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet munkájáról, i. m. 38–44. o.; Beszámoló az Állami Balett Intézet 1952-53-i évharmadának munkájáról = Táncművészet, III. évf. 2. szám, 1953. február, hátsó belső borító.

laktak benne zenésznövendékek is.⁵¹⁹ Megindult a felvételi tehetségkutatás széleskörű propagandája, amelynek eredményeként ezek jelentkeztek. A minisztérium a növendékek számára megemelt étkezési fejadagot és ösztöndíjkeretet biztosított.⁵²⁰

A szakmai oktatás elhelyezése azonban nem jutott nyugvópontra. Lőrinc György számára elsődleges kérdés volt az intézet elhelyezése. Erről az 1950. október 28-ai tanulmányi értekezleten szólt nyilvánosan, ahol bár nehezményezte a megígért új épület hiányát, a munkatársak közérzetét az elért eredmények felidézésével próbálta javítani. Hangsúlyozta, hogy a hazai táncművészképzést a semmiből kell megteremteni, így természetes, ha nem megy minden azonnal. Ezért elsősorban a személyes szakmai odaadással kell bizonyítani létjogosultságunkat. „Nem az épület kérdésén áll vagy bukik (...) az intézetnek a jövője” – mondta, de szavai hamisan csengtek, hiszen az 1950/51. tanév első felében volt olyan évfolyam, amely négyszer váltott épületet.⁵²¹ Az áldatlan állapotok miatt Lőrinc 1952. március 20-án közvetlenül Rákosi Mátyáshoz fordult.⁵²² Nem véglegesnek szánt megoldásként a balett-terem és a közismereti oktatás a Sztálin út (ma: Andrásy út) 24. szám (volt Opera kávéház, 4 balett terem) és 25. szám (volt Upor-kávéház, iskolai tanterem és 3 balett-terem) alatt kaptak helyet.⁵²³

A növendékek operai szerepléseit Hidas Hedvig irányította. Operaházi próbán első alkalommal 1950. szeptember 7-én jelentek meg. Az alsóbb évesek fellépésenként 12 Ft, a felsőbb évfolyamosok 18 Ft költségtérítést kaptak, amelyet 1955. február 15-től nem a növendékek kezéhez fizettek ki, hanem az intézet kapta és kezelte takarékbetétben, amelyhez a szülők havonta egyszer férhettek hozzá.⁵²⁴ 1955 tavaszán a *Táncművészet* a szereplések okán foglalkozott a növendékek intézeti életével, riport keretében.⁵²⁵

Az 1954-es esztendő több szempontból is jelentős év volt. A táncművészképzés fokozott fizikai igénybevétellel járó folyamatára tekintettel az egészségügyi miniszter és a népművelési miniszter intézkedett a balettiskolák – így az ÁBI –, és a táncsoportok tagjainak kötelező sportorvosi vizsgálatáról.⁵²⁶ A szakma figyelme más miatt irányult az ÁBI-ra: az intézet az 1953/54-es tanév végén bocsátotta ki első végzős évfolyamát, amelyet Nádas Ferenc vezetett.⁵²⁷ Az intézet táncművészeti és közismereti képesítő vizsgáinak szabályozása az utolsó pillanatban, 1954 májusában látott napvilágot.⁵²⁸ Az oklevelet szerző növendékek tanulmányaikat még az operaházi balettiskolában kezdték, így csupán négy tanévet kellett teljesíteniük a képesítővizsgáig. A szakmai képzés utolsó három évében középfokú, de érettségit nem adó közismereti tanulmányaikat a képzőben folytatták, a IX. évfolyam végén termi képesítővizsgát tettek, majd 1954. június 28-án az Operaházban nyilvános vizsgálóadáson adtak számot az elsajátított tananyagról és művészi munkájukról. Az ünnepi alkalomból Nonn György népművelési miniszterhelyettes mondott beszédet.⁵²⁹ Az alakulófélben levő új táncszövetség előkészítő bizottsága sietett megjutalmazni a legjobb végzősöket: Róna

⁵¹⁹ A diákotthonról = Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve az 1960–61. tanévről, i. m. 40. o.; Tükör Jánosné: A diákotthon élete 1961/62-ben és 1962/63-ban. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1961/62. és az 1962/63. tanévről. Budapest, 1963. 37. o.

⁵²⁰ Lőrinc Györgynek a minisztériumhoz írott e tárgyú leveleit (MOL XIX-I-3-a 107.d.) publikáltam: Bolvári-Takács Gábor: Rögös úton, i. m. 17–20. o.

⁵²¹ Jegyzőkönyv az Állami Balett Intézet tanulmányi értekezletéről (1950. október 28.). MFTL Tanári értekezletek. 1/a. d.: 1950/51 – 1959/60. 1. dosszié: Jegyzőkönyvek 1950–51.

⁵²² MFTL Lőrinc György iratai. Jelentések ÁBI-I. 1949–1952. Az épületgondokról lásd: Lőrinc György: Harmincéves az Állami Balett Intézet. Rendhagyó megemlékezés = Táncművészet, 1980. 9. szám, 1–3. o.

⁵²³ Tiszai László: Az Állami Balett Intézet elhelyezése. In: Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve. Az intézet fennállásának 15. évfordulója alkalmából 1963–64. és az 1964–65. tanévről. (sic!) Budapest, 1965. 48. o.

⁵²⁴ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet működése (1955. március 15.) MFTL 1/a. Tanári értekezletek jegyzőkönyvei, tanácsülési jegyzőkönyvek 1950–1992, 1. d.: 1950/51–1959/60.

⁵²⁵ Somos Agnes: Egy nap a Diótörő kis művészei között = Táncművészet, V. évf. 4. szám, 1955. április, 167–169. o.

⁵²⁶ 8300–2/1954. (Np.K.2.) Eü.M.–Np.M. számú együttes utasítás a balettiskolák növendékeinek és a hivatásos táncsoportok tagjainak kötelező sportorvosi vizsgálatáról = Népművelési Közlöny, IV. évf. 2. szám, 1954. január 29.

⁵²⁷ Az évfolyamban tizenketten végeztek: Ángyási Erzsébet, Boros Erzsébet, Menyhárt Jacqueline, Miklóssy Margit, Orosz Adél, Szumrák Vera, Wellisch Annamária, Koren Tamás, Pethő László, Róna Viktor, Szépvölgyi Imre, Tóth János; illetve az Operaház már korábban leszerződöttete Havas Ferencet.

⁵²⁸ 11–1–50/1954.(Np.K.8–9) Np.M. számú utasítás az Állami Balett Intézet növendékeinek képesítővizsgáiról = Népművelési Közlöny, IV. évf. 8–9.szám, 1954. május 15. 82–89. o. A dokumentumot teljes terjedelemben, magyarázó jegyzetekkel ellátva közzétettem: in: Tóvay Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez II. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)

⁵²⁹ Az évfolyam történetéről és tagjainak pályájáról lásd: Gyarmati Zsófia – Macher Szilárd: „A tánc csillagai lettek...” Az Állami Balett Intézet első végzős évfolyama. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2011. Lásd még: Harangozó Gyula: Az első végzősök az Állami Balett Intézetben = Táncművészet, IV. évf. 7. szám, 1954. július, 211–212. o.; -o-: Balettvizsga az Operaházban = Táncművészet, IV. évf. 8. szám, 1954. augusztus, 254–257. o.

Viktor 500 Ft-os, további hét növendék 400 Ft-os díjban részesült.⁵³⁰ A sikeres vizsga is közrejátszhatott abban, hogy Nádasi Ferencet, mint balettmestert tüntették ki Érdemes Művész címmel 1955. április 17-én, „hazánk felszabadulásának 10. évfordulója alkalmából”.⁵³¹

Ősszel komoly változás történt az intézet szervezetében. A kormány a 64/1954. (X. 5.) M.T. számú rendelettel a középfokú képző helyett csökkentett óra- és tantervű általános gimnáziumot hozott létre.⁵³² Ezzel érettségit biztosító oktatási intézmény létesült az intézeten belül – amely maga is középfokú szakképesítést adott. A változást a népművelési miniszter 1/1954. (X.24.) Np.M. számú rendelete a szervezeti szabályzatban átvezette, kimondva, hogy az 1954/55-ös tanévtől az intézet keretén belül az általános iskola 4–8. osztályai működnek, s hogy felvételre az általános iskola 3. osztályát elvégzett és a tizedik életévüket még be nem töltött gyermekek jelentkezhetnek.⁵³³ 1954 szeptemberétől tehát az intézet az általános iskola 4–8. osztályait tartotta fenn, a felvétel alsó korhatára a kilencedik életév lett, a szakmai képzés első éve pedig az általános iskola negyedik osztályával állott párhuzamban (2. ábra).

2. ábra

Az oktatási rendszer 1954-63

életkor	9	10	11	12	13	14	15	16	17
balett szak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.
ált. isk.	4.	5.	6.	7.	8.				
gimn.						1.	2.	3.	4.

Ettől kezdve a IX. balett-évfolyam egybeesett az érettségi évével, a szakmai megmérettetés mellé tehát komoly elméleti vizsga társult, erősítve a szak értelmiségképző funkcióját és a növendékek általános műveltségét. Átmeneti rendelkezésként megengedték, hogy azok a növendékek, akik a képző I. vagy ennél magasabb évfolyamát már elvégezték, közismereti tanulmányaikat a képző III. évfolyamában fejezik be. Ők a gimnázium elvégzése, illetőleg érettségi vizsga letétele nélkül bocsáthatók képesítő vizsgára. E rendelkezésnek azonban alig volt gyakorlati jelentősége, mert a következő végzős évfolyam csak három év múlva, 1957-ben lépett ki.⁵³⁴ Az első érettségi vizsgákra 1958-ban került sor, ekkor hat növendék vehette át bizonyítványát.⁵³⁵

Lőrinc György a népművelési tárca részére készített, 1955. márciusi összegzésében négy megoldatlan kérdést vázolt fel: 1. az intézeti balett termék térkiképzése alkalmatlan a táncoktatásra; 2. méltatlan, hogy az intézményben szerezhető képesítés középfokú, s elmarad a többi művészeti főiskola felsőfokú diplomájától;

⁵³⁰ Krónika = Táncművészet, IV. évf. 7. szám, 1954. július, hátsó belső borító

⁵³¹ Krónika = Táncművészet, V. évf. 4. szám, 1955. április, 101. o.

⁵³² 64/1954. (X. 5.) M.T. számú rendelet az Állami Balett Intézet létesítéséről szóló 54/1951. (II. 25.) M.T. számú rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1954. 76. szám, október 5. 562. o. Az iskola mai neve: Magyar Táncművészeti Főiskola Nádasi Ferenc Gimnáziuma és Kollégiuma.

⁵³³ 1/1954. (X.24.) Np.M. számú rendelet az Állami Balett Intézet szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában kiadott 1.011–5–57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1954. 82. szám, október 24. 577–578. o.

⁵³⁴ E tanévben, szintén Nádasi Ferenc évfolyamában, tizenhárman végeztek: Czére Éva, Dévényi Edit, Gombkötő Erzsébet, Kiss Erika, Kolozsvári Dóra, Sterba Zsuzsa, Widinszky Mária, Budavári Rudolf, Gál Jenő, Perlusz Sándor, Péter László, Saláth Lajos, Sipeki Levente.

⁵³⁵ Vö: Bogdány Ferenc: Táncművészet és műveltség. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve, i. m. 18–22. o.; Valcz Gyuláné: Az általános iskolától a főiskoláig. In: Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről, i. m. 32–35. o.

3. a balettmesterek 1945 óta nem jártak külföldön, ezzel lemaradunk a táncpedagógiában; 4. nem sikerült megoldani a növendékek szervezett nyaraltatását.⁵³⁶

Az ÁBI rendtartása 1956 márciusában készült el és lépett hatályba. Az intézmény működésének minden részletét szabályozó dokumentumból kitűnik, hogy az ötvenes évek közepére kikristályosodott az intézet szervezeti, működési, fegyelmi és tanulmányi rendje. A dokumentum megalkotási folyamatát Lőrinc György így foglalta össze: „Öt évi munka után, 1955-ben láttunk hozzá a Rendtartás kidolgozásához. Ekkor már elegendő tapasztalat állt rendelkezésünkre ahhoz, hogy e munkához hozzáfoghassunk. Az öt év során napról-napra felvetődő problémák és azok többé-kevésbé sikerült megoldásai alakították ki lépésről-lépésre azokat a szokásokat és íratlan vagy esetleg csak körlevelekben, ideiglenes házirendben és ügyrendben lefektetett szabályokat, amelyek az Intézet munkájának szervezettségét biztosították. (...) A rendtartást két fejezetre bontottuk. Az I. fejezet a növendékek munkáját, a II. fejezet a tanárok és dolgozók munkáját tárgyalja. (...) A rendtartást az igazgatói tanács szerkesztette az egész tantestület észrevételeinek figyelembevételével.”⁵³⁷

1956–57-ben viharfelhők gyülekeztek az intézet felett. Egyrészt 1956 októberében az Operaház forradalmi bizottsága követelte az intézmény bezárását, másrészt 1957 elején kormányzati körökben merült fel szándék az ÁBI megszüntetésére, legalábbis az Operához csatolására.⁵³⁸ Mindez tápot adott a 40-es évek végén már előbukkant „Szentpál-klán” típusú vádak felmelegítésére, csak most „Lőrinc György és családi klikkje” lett a célpont. Ilyen tárgyú feljelentést az ÁBI igazgatói tanácsa, illetve Bogdány Ferenc iskolaigazgató is benyújtott Szigeti József művelődési miniszterhelyetteshez, 1957 májusában és júniusában.⁵³⁹ A feszültségek mögött az a tény állt, hogy az intézmény addig csupán egyetlen végzős osztályt bocsátott ki, 1954-ben. Visszafejlesztési tendenciát láttak abban is, hogy 1957-ben nem tartottak felvételi vizsgát és nem indult új évfolyam.⁵⁴⁰ Ezt egyesek az intézményvezetés szakmai alkalmatlanságának tulajdonították. 1956 végén azonban sok operai táncművész elhagyta Magyarországot, s az ő státuszaikat jórészt az 1957-ben nagy sikerrel diplomázott évfolyam tagjaiból töltötték be.⁵⁴¹ Részben emiatt is, de elsősorban a politikai helyzet konszolidálódásával elhárult a veszély az intézet fölül.⁵⁴² Minden bizonnyal a fenti események is szerepet játszottak abban, hogy Szentpál Olga 1957-ben nyugdíjba ment a balettintézetből (a Zeneakadémián még 1968-ig tanított). Egyfajta elégtételként 1957. október 29-én „a művészetoktatás terén végzett eredményes munkája elismerésül” Érdemes Művész címmel tüntették ki, amely az akkor szabályozás szerint magasabb nyugdíjat jelentett.⁵⁴³ A kárpótlás-jelleg nyilvánvaló, hiszen az előző évben, 60. születésnapja alkalmából, Szocialista Munkáért Érdemérmét kapott.⁵⁴⁴

A kormányzat egyébként folyamatosan jelét adta a balettmesterek elismerésének. Ezek közül kiemelkedik Nádasi Ferenc, aki a már említett 1955. évi Érdemes Művész címe és 1958. évi Kossuth-díja („több évtizedes kiváló balettköztartói és balettművészi tevékenységéért”⁵⁴⁵) mellett megkapta a Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozatát (1951) és a Munka Érdemrendet (1953) is. Munka Érdemérmét vehetett át Lőrinc György (1954) és Roboz Ágnes (1954), Szocialista Kultúráért kitüntetés adományoztak

⁵³⁶ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet működése (1955. március 15.) MTFL 1/a. Tanári értekezletek jegyzőkönyvei, tanácsülési jegyzőkönyvek 1950–1992, 1. d.: 1950/51–1959/60.

⁵³⁷ A stencilezett eljárással készült, 2 számozatlan és 1-36 számozott, összesen 38 A/4 oldal terjedelmű, tűzőgéppel összefűzött dokumentum impresszumának szövege a 36. számú oldal alján: Felelős kiadó: Lőrinc György ig. Állami Balett Int. Rendtartás. 100 péld. Jegyzetokszorosító Üzem. I/536/S/KP.né. Bp. 1956. március hó. Felelős vezető: Csajági István. A dokumentumot teljes terjedelemben, magyarázó jegyzetekkel ellátva közzétettem: in: Tóvay Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez II., i. m.

⁵³⁸ MTFL 1/a. Állami Balett Intézet tanári értekezletek jegyzőkönyvei, tanácsülési jegyzőkönyvek 1950–1992, 1. d.: 1950/51–1959/60.

⁵³⁹ MOL XIX-I-4-aaa 55. d. 78. dosszié. A május 11-ei levél aláírói: Bogdány Ferenc, Lugossy Emma, Hidas Hedvig, Izsák Sándor, Olcsvai-Kiss László. Bogdány külön levele 1957. június 11-én kelt.

⁵⁴⁰ Hidas Hedvig: Tizenöt éves az Állami Balett Intézet = Táncművészeti Értesítő, 1965. 4. szám, 32. o. Ezért nem volt végzős osztály 1966-ban.

⁵⁴¹ 1956–57-ben több mint negyven táncos távozott külföldre, köztük szólisták, mint Csinády Dóra, Müller Margit, Pásztor Vera, Szarvas Janina, Vashegyi Ernő. Vö: Hegedős Györgyi: Szarvas Janina, i. m. 71–72. o.

⁵⁴² Vö: Kortvélyes Géza: Dokumentumok a Szövetség történetéből. Előjáték és I. fejezet, i. m. 147–152. o.

⁵⁴³ Szentpál Olga sorrendben a harmadik táncművész, aki Érdemes Művész címet kapott, Molnár István (1954. május 17.) és Nádasi Ferenc után. Az akkori szabályozás szerint az Érdemes és a Kiváló Művész címek, a velük járó juttatások szempontjából, a Kossuth-díjnál komolyabb elismerést jelentettek. Vö: Bolvári-Takács Gábor: A művészeti díjak rendszerének kialakulása, 1948–1956 = Valóság, 54. évf. 6. szám, 2011. július, 56–75. o., illetve: uő: A művészet megszelídítése, i. m. 146–182. o.

⁵⁴⁴ Magyar tánc hírek = Táncművészet, VI. évf. 1. szám, 1956. január, 47. o.

⁵⁴⁵ Darvas Pálné – Klement Tamás – Terjék József (szerk.): Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985, i. m. 303. o.

Bartos Irén (1955), Hidas Hedvig (1955), Nádas Marcella (1955, 1957) és Szalay Karola (1955) részére. Lőrinc György 1951 őszén miniszteri dicsérő oklevelet kapott.⁵⁴⁶

Az ÁBI jelentős mértékben részt vett tánctörténeti, táncpedagógiai jellegű, sokszorosított formátumú szakmai anyagok és források megjelentetésében. 1956-ig közel harminc magyar és külföldi szerzőtől származó kiadványt bocsátott közre, rendelt meg vagy fordított le, segítve ezzel az oktatást és a tánctudományt. A képzés szempontjából legfontosabbak a tanjegyzetek voltak, amelyek összeállítói a következő oktatók: klasszikus balett I–III. évfolyam – Lőrinc György (Klavgyija Armasevszkaja nyomán; Szentpál Olga, Hidas Hedvig és Szalay Karola közreműködésével); IV. évfolyam – Szalay Karola; V. évfolyam – Nádas Ferenc és Szalay Karola; VI. évfolyam – Merényi Zsuzsa; karaktertánc – Roboz Ágnes; történelmi társastánc – Szentpál Olga; tánctörténet – Vályi Rózsi; táncjelírás – Lugossy Emma.⁵⁴⁷

Az Állami Balett Intézet a képzési rendje legközelebb az 1963-ban létesült ún. „művészképző” kapcsán módosult.⁵⁴⁸

A táncoktató-képzés átalakulása és az intézményesülés egyéb eredményei (1950–1958)

Népi táncoktató-képző tanfolyamot 1949-től a Magyar Táncszövetség szervezett, 3-4 és 5 hetes, bentlakásos formában, nemcsak Budapesten. Egy-egy tanfolyamra három megye képviselőt hívták meg.⁵⁴⁹

Az Állami Balett Intézet létesítéséről szóló kormányrendelet kimondta, hogy a népi táncsoportok vezetőinek képzésére, 14. éves felvételi korhatárral, esti tanfolyam indul, amelynek képzési ideje három év. A jelentkezőknek a következő iratokat kellett benyújtaniuk: születési anyakönyvi kivonat; előtanulmányaikat igazoló bizonyítvány; önéletrajz; a hadkötelesek katonai szolgálati viszonyára vonatkozó igazolás.⁵⁵⁰ A fő tantárgy, a néptánc mellett a hallgatók balettet tanultak és politikai-ideológiai képzésben részesültek. A tagozat vezetésére László-Bencsik Sándor kapott megbízást, akivel Lőrinc György a Táncművészeti Iskolában is együtt dolgozott. (Menet közben Lőrinc György az évfolyamvezetői feladatot átadta Roboz Ágnesnek.⁵⁵¹) A tanárok Szentpál Olga, Szalay Karola, Roboz Ágnes, Vitányi Iván és Heimer Jenőné lettek. Az esti tagozat első tanári értekezletét még 1950. augusztus végén tartották, Lőrinc György vezetésével. Ezen László-Bencsik Sándor ismertette a tagozat munkatervét.⁵⁵²

Az esti tagozat I. és II. évfolyammal, összesen 37 fővel indult. A második évfolyam a Táncművészeti Iskolából átvettekkel állt. A tanítás 1950. október 1-jén kezdődött. A félév vizsgát azonban már csak 22-en tették le, hárman megbuktak, a többiek lemorzsolódtak. Az 1950/51. II. félév 15 elsős és 7 másodikos növendékkel indult. Az utóbbi évfolyamra különböző vizsgával négy új hallgatót év közben felvettek.⁵⁵³ A szakon 1953-ban végzett Galambos Tibor visszaemlékezése szerint az 1950/51-es tanév elején felvett első évfolyam 12 főből (6-6 fiú és lány) állt, de közülük időközben többen szakot váltottak. A tanítási idő hétfőtől szombatig délután 4-től este 8-9-ig tartott, hiszen a hallgatók délelőtt, eredeti iskolájukban, a közoktatásban vettek részt. (Galambos pl. a szak három évét a gimnázium 7–8. osztályával és az építészmérnöki kar első évfolyamával párhuzamosan járta.) A képzés az Andrassy út és a Hajós utca sarkán levő épületben, később a Városligeti fasor 3-ban folyt. A tagozaton Rábai Miklós és Pálfi Csaba is tanított.

⁵⁴⁶ Az Állami Balett Intézet szakmai tanárai 1950–1970-ig. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve, i. m. 73–77. o. (a dátumok több helyen hibásak); Krónika = Táncművészet, I. évf. 4. szám, 1951. december, hátsó belső borító; Krónika = Táncművészet, V. évf. 4. szám, 1955. április, 101. o.

⁵⁴⁷ Pethes Iván (szerk.): Táncvonalkozás történeti, tudományos, ismeretterjesztő kéziratos művek a felszabadulástól napjainkig = Táncművészeti Értesítő 1956. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, Budapest, 1956. 116–123. o.

⁵⁴⁸ Az ÁBI 1975-ben felsőoktatási jellegű intézmény lett. 1983-ban – továbbra is Állami Balett Intézetként – főiskolává szervezték át. Neve 1990-ben Magyar Táncművészeti Főiskolára változott, s 2006 óta BA és MA képzést egyaránt folytat. Lásd: Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet jogállásának fél évszázados fejlődése, i. m. 104–108. o.; uő: A Magyar Táncművészeti Főiskola és a jogelőd Állami Balett Intézet oktatási rendszerének fejlődése (1950–2010) = Új Pedagógiai Szemle, 61. évf. 11–12. szám, 2011. november–december, 248–258. o.

⁵⁴⁹ Kocsis György: A Táncszövetség tanfolyamairól = Táncoló Nép, 1950. április–július, 18–19. o.

⁵⁵⁰ 1.011–5–57/1951.(II.25.) Np.M. számú rendelet.

⁵⁵¹ Roboz Ágnes személyes közlése, 2013. november 25.

⁵⁵² Jegyzőkönyv az Állami Balett Intézet esti tagozatának első tanári értekezletéről, 1950. szeptember 4. (!)MTFL 1/a. Tanári értekezletek jegyzőkönyvei, tanácsulési jegyzőkönyvek 1950–1992, I. d.: 1950/51–1959/60. Jelen volt László-Bencsik Sándor, Szalay Karola, Vitányi Iván, Heimer Jenőné, Antalné (?).

⁵⁵³ Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet első félévi munkájának kiértékelése 1950/51. tanévben. 1951. február 24. MTFL Lőrinc György iratai. Jelentések ÁBI-I. 1949–1952.

A tanulmányok során a hallgatók gyűjtő utakra mentek, s ebből koreográfiát kellett készíteni, amelyet az osztály bemutatott. A szak elvégzését nem zárta vizsgabizottság előtti vizsgaelőadás.⁵⁵⁴ Galambos emlékei szerint 1952-ben új évfolyam indult. Ezt erősíti Simay Zuzsa is,⁵⁵⁵ de Maác László, aki oktatóként Pálfi Csabát másfél hónapig helyettesítette, csak összesen 8-10 tanulóra emlékszik.⁵⁵⁶ Az biztos, hogy a szak 1953-ban megszűnt, összhangban azzal, ahogy a hasonló jellegű képzés a Színház- és Filmművészeti Főiskolán is átalakult. Érdekes, hogy az ÁBI ezt követően a kurzust szinte kitörölte saját történetéből. Az először 1961-ben megjelent intézeti évkönyvben Lőrinc György az eltelt tíz évről szóló visszatekintésében a népi táncsoportvezető-képzést meg sem említette, mint ahogy az intézetről 1961-ben megjelent népszerűsítő kiadványban sem esik róla szó.⁵⁵⁷

1951. november 10–11-én tanácskozást tartottak Budapesten a néptánc oktatásának módszertani kérdéseiről, amelyen mintegy 250 fővárosi és vidéki oktató és művész vett részt. A programban négy előadás hangzott el. Rábai Miklós, Aszalós Károly, valamint László-Bencsik Sándor társulatvezetőként szerepeltek. Szentpál Olga pedig, mint a SZFF Táncfőtan szakának vezető tanára, az eredeti néptáncok átvételének kérdéséről beszélt, s a gyűjtések tapasztalatai alapján is a szisztematikus feltáró, elemző munkát szorgalmazta.⁵⁵⁸

Mint írtuk, a néptáncoktató-képzés gazdája 1951-től a Népművészeti Intézet Táncosztálya lett.⁵⁵⁹ Itt 1954-ben hároméves, heti 4 órás központi tanfolyam indult a budapesti általános iskolák pedagógusai számára, vezette Szigeti Károly és Igaz Mária.⁵⁶⁰ Másrészt egyéves és hároméves levelező rendszerű kurzusokat tartottak a már gyakorló vidéki táncsoportvezetők részére. Az első hároméves tanfolyam 1955-ben indult, Maác László szerint „a korábbi színművészeti főiskolai céllal és felvétellel”. (A két további ilyen tanfolyam 1958-ban és 1961-ben indult, a három kurzuson összesen 35 hallgató végzett.)⁵⁶¹ Emellett a kezdetektől folyamatosan indultak rövidebb, pár hetes, illetve hónapos, behíváson alapuló, képző- és továbbképző-tanfolyamok, mindehhez az intézet saját iskolát működtetett Alsógödön.⁵⁶² A működési engedélyek kategorizálására (néptáncban felnőtt együttes-vezető A, B, C; valamint gyermektánc csoportvezető B és C) 1958-ban került sor.⁵⁶³ 1954 és 1955 nyarán a vidéki pedagógusoknak tartottak egy hónapos nyári kurzust, Magyary Gizi és Szigeti Károly vezetésével.⁵⁶⁴

A néptáncoktatók működésének felülvizsgálata nem művészetpedagógiai céllal, hanem a feladatukat díjazásért ellátó együttesvezetők munkajogi szabályozásának keretében valósult meg. Darvas József népművelési miniszter 1954. december 1-jével a 32–I–376/1954. Np.M. számú utasításában meghatározta az öntevékeny művészeti csoportok szakmai vezetőinek munkafeltételeit. Ennek hatálya mások mellett kiterjedt a tánckari oktatókra és segédoktatókra. A két évre érvényes működési engedély kiadásához szakmai képesítő vizsgát írtak elő, amelynek teljesítéséhez az 1955. június 30. és december 31. közötti időszakot határozták meg, külön a fővárosi és vidéki, illetve üzemi/szakszervezeti és társadalmi/tömegszervezeti művészeti csoportok vezetőinek. A két éves lejárát meghosszabbításához kötelező továbbképzést kellett teljesíteni. A vizsgaanyag kidolgozását és a vizsgáztatást a Népművészeti Intézet végezte, amely a továbbiakban valamennyi művészeti vezető munkaszerződésének másolatát nyilvántartotta.⁵⁶⁵ A

⁵⁵⁴ Galambos Tibor személyes közlése, 2012. február 1.

⁵⁵⁵ Simay Zuzsa: Táncpedagógus képzés a Népművelési Intézetben = Táncművészet, 1983. 8. szám, 28. o.

⁵⁵⁶ Maác László: Találkozások a tánccal V. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1987. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1987. 18. o.

⁵⁵⁷ Lőrinc György: Beszámoló az Állami Balett Intézet tízéves munkájáról (1950–1960), i. m. 2–19. o.; Lőrinc György (szerk.): A balettművészet felé, i. m. A főiskola 50 éves jubileumi évkönyve egyetlen, 1953-ban végzett, 15 fős évfolyamról ír. Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről, i. m. 125–126. o.

⁵⁵⁸ Ankét a néptáncoktatás módszertani kérdéseiről = Táncművészet, II. évf. 1. szám, 1952. január, 8–26. o.

⁵⁵⁹ Vö: Simay Zuzsa: Táncpedagógus képzés a Népművelési Intézetben, i. m. 27–28. o.; Népművelés és tánc, i. m. 22. o. Lásd még: Hirschberg Erzsébet: A tánc szerepe életemben, i. m. 96–98. o.

⁵⁶⁰ Néptáncos, 2. szám, 1957. december, 20. o.

⁵⁶¹ Maác László: Visszatekintés a Népművelési Intézet levelező táncanfolyamaira = Táncművészeti Értesítő, 1965. 2. szám, 30–35. o.

⁵⁶² Krónika = Táncművészet, II. évf. 7–8. szám, 1952. július–augusztus, hátsó belső borító; Gyapjas István: A Népművészeti Intézet továbbképző tanfolyama = Táncművészet, III. évf. 8–9. szám, 1952. augusztus–szeptember, 263–264. o.

⁵⁶³ A kategóriák minősítési feltételeiről és a vizsgák anyagáról lásd: Hogyan lehet néptáncpedagógus működési engedélyt kapni? = Néptáncos, 11. szám, 1961. 52–59. o. A Színház- és Filmművészeti Főiskola táncfőtan szakán és az Állami Balett Intézet esti tanfolyamán végzetek A-kategóriásnak minősültek.

⁵⁶⁴ Néptáncos, 2. szám, 1957. december, 20. o.

⁵⁶⁵ 32–I–376/1954. Np.M. számú utasítás az öntevékeny művészeti csoportok szakmai vezetőinek munkafeltételeiről = Népművelési Közlöny, IV. évf. 22–23. szám, 1954. december 10. 196–198. o.

szabályozás találkozott a szakma felelős művelőinek igényével és érdekével. Az addigi tapasztalatokról 1955. november 11–12-én szakmai konferenciát tartottak.⁵⁶⁶

Az intézetet 1956 után átszervezték és 1957. március 1-jétől Népművelési Intézetként működött tovább. Feladatkörében maradt az öntevékeny művészeti munka irányítása, ezek vezetőinek szakmai képzése és továbbképzése, továbbá az új társastáncok kialakításának előmozdítása, de megbízták művészeti szaklapok szerkesztésével is.⁵⁶⁷ Az 1957 ősztől a „műkedvelő néptáncsoportok időszakos értesítőjeként” az intézet kiadásában megjelenő *Néptáncos* című periodika első számában Pór Anna a jövőbe vetett hittel foglalta össze az 1956-os „októberi vihar” néptáncmozgalmat érintő tanulságait.⁵⁶⁸ Az intézet Táncosztálya 1957. november 30-án és december 1-jén országos konferenciát rendezett a gyermekek táncos neveléséről, a fő előadást Szigeti Károly tartotta.⁵⁶⁹ 1958-ban indult a három éves gyermektánc-oktatói kurzus, a 17 fős évfolyam 1961-ben végzett.⁵⁷⁰

Amint arról korábban már szó volt, a minisztertanács 116/1951. (VI.5.) M.T. számú rendelete a táncoktatóképzés és a tánciskolák felügyeletét az 1949-ben létrehozott Népművelési Minisztérium ügykörébe utalta, ezzel megszűnt a Belügyminisztérium több mint fél évszázados joghatósága. A táncoktatás hivatalosan ekkor vált erkölcsrendészeti kérdésből művészeti nevelési üggyé.⁵⁷¹

1951 októberében a népművelési tárca intézkedett a társastáncoktanítás egyes kérdéseiről (a rendelet hatálya nem terjedt ki a népi táncoktanításra). A Jánosi Ferenc első miniszterhelyettes által aláírt jogszabály szerint társastáncoktanítással csak az foglalkozhat, aki a Népművészeti Intézet által kiállított alkalmassági bizonyítvánnyal rendelkezik. A társastánc tanítás felett a közvetlen felügyelet az illetékes megyei (budapesti városi) tanács végrehajtó bizottsága, a főfelügyelet pedig a népművelési miniszter gyakorolta. Ennek értelmében társastánc-tanfolyam, illetve ösztánc rendezésére jogosító engedélyt a tanács végrehajtó bizottsága adhatott, és ez állította ki a teremhasználati engedélyt is. Előírták, hogy a tánciskolában a gyermekeket és a felnőtteket külön csoportban kell oktatni. A felnőttek közé csak a 16. életévüket betöltött férfiak és a 15. életévüket betöltött nők vehetők fel. Tíz évesnél fiatalabb gyermekek este 8 óra után, 10 évesnél idősebb gyermekek este 9 óra után táncoktatásba nem vehetnek részt; a felnőttek táncoktatása legfeljebb éjfélig tarthat. Az ösztánc, mint a táncoktanítás kiegészítő része, külön engedély nélkül tartható, mégpedig 10 évesnél fiatalabb gyermekek részére este 8 óráig, 10 évesnél idősebb gyermekek részére este 9 óráig, felnőttek részére pedig éjfél után 1 óráig. A szabályok megszegését továbbra is kihágásnak minősítették, amely 15 napig terjedhető elzárással büntetendő, a kiszabható pénzbüntetés legmagasabb összege pedig 3000 forint. A rendelet hatálybalépése előtt kiállított, társastáncoktanítást, illetve ösztáncoktanítást tartására jogosító engedélykét hatályukat veszítették. A jogszabály hatályon kívül helyezve a táncmesterképzés és a nyilvános táncoktanítás szabályozásáról szóló, még élő 229.230/1925.B.M. számú körrendeletet.⁵⁷²

Ennek nyomán a Népművészeti Intézetben létrejött a Társastánc Pedagógus Munkaközösség.⁵⁷³ A *Táncművészet* pedig 1952 elején arról írt, hogy országszerte megalakultak a táncoktatói munkaközösségek, Budapesten társastánc és balett műfajokban, vidéken csak társastáncban.⁵⁷⁴ A társastáncok politikai megítélése azonban negatív irányban változott, ezért az 1945 előtti 60 tánciskolából a háború után csak 21 nyílt meg, 1954-re pedig mindössze hat iskola maradt talpon.⁵⁷⁵

Az 1951. évi rendeletet a következő évben a szintén Jánosi Ferenc által szignált utasítás azzal egészítette ki, hogy a balettoktatást a Népművelési Minisztérium által kiállított alkalmassági bizonyítványhoz kötötte. Az ilyen okirattal rendelkezők részére a balettoktatásra jogosító engedélyt a területileg illetékes tanács

⁵⁶⁶ Pór Anna: A táncoktatók felülvizsgálatáról = *Táncművészet*, V. évf. 10. szám, 1955. október, 445–448. o.

⁵⁶⁷ 18/1957. (M.K.2.) MM. számú utasítás a Népművészeti Intézet feladatköréről és elnevezésének módosításáról = *Művelődésügyi Közlöny*, I. évf. 2. szám, 1957. április 1. 18. o.

⁵⁶⁸ Pór Anna: Gondolatok a néptáncmozgalom újabb alakulásáról = *Néptáncos*, 1. szám, 1957. 3–9. o.

⁵⁶⁹ Az országos tánckonferenciáról = *Néptáncos*, 2. szám, 1957. december, 1. o.

⁵⁷⁰ *Néptáncos*, 13. szám, 1962. 7. o.

⁵⁷¹ 116/1951. (VI.5.) M.T. számú rendelet a népművelési miniszter ügykörének kiegészítése tárgyában = *Magyar Közlöny*, 1951. 85. szám, június 5. 538. o.

⁵⁷² 1011–3–38/1951. (X.25.) Np.M. számú rendelet a társastáncoktanítás egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában = *Magyar Közlöny*, 1951. október 25. 1064. o.

⁵⁷³ Petravichné Matyeczko Olga: Társastánc és táncoktatástörténet, és a Magyar Művelődési Intézet táncoktató képzése, i. m. 70. o.

⁵⁷⁴ *Krónika* = *Táncművészet*, II. évf. 1. szám, 1952. január, hátsó belső borító

⁵⁷⁵ Bán Hédi: Társastáncunk helyzete = *Táncművészet*, IV. évf. 2. szám, 1954. február, 35. o.

végrehajtó bizottsága állította ki.⁵⁷⁶ A továbbképző tanfolyamokat a Fővárosi Tanács és a népművelési tárca az Állami Balett Intézettel karöltve folyamatosan indította, sőt a balettoktatók óralátogatásokon vehettek részt az ÁBI-ban, szakmódszertani és zenei tananyagot kaptak, illetve az ÁBI tanárai meglátogatták iskoláikat.⁵⁷⁷ A munkaközösségi balettiskolák kétségtelenül fejlődtek, de a rendszer még így sem adott teljes körű garanciát az előírt szovjet metódust nem ismerő, illetve a szakmailag kifogásolható oktatók kiszűrésére.⁵⁷⁸ Ezért a Népművelési Minisztérium 1953-ban elrendelte új oktatói igazolványok kibocsátását, amelyek megszerzéséhez vizsgát kellett tenni. A fővárosi balettoktatók 1954. január 4–10. között, a vidékiek tavasszal vizsgáztak.⁵⁷⁹ A tanfolyami pedagógusképzésbe operaházi balettművészek is bekapcsolódtak.⁵⁸⁰ 1955. február 1-jén a táncszövetség munkaközösséget hozott létre a hivatásos néptáncegyütteseknél működő balettmesterek továbbképzésére, a Honvédban dolgozó Nádas Marcella vezetésével, aki ez irányú szakmai nézeteit már 1951-ben közzétette.⁵⁸¹

A balettoktatás kérdése azonban nem jutott nyugvópontra. A gyermekbalett-tanfolyamok száma ugrásszerűen nőtt, az oktatók képzettsége továbbra is egyenetlen volt, mert az 1954-es vizsgák – megfelelő szakmai előkészítés hiányában – eltérő követelményeket alkalmazó eseti bizottságok előtt dőltek el.⁵⁸² A végleges megoldására a táncszövetség javaslatot dolgozott ki, amelyet a népművelési tárca magáévá tett.⁵⁸³ A Nonn György első miniszterhelyettes által aláírt 6/1955. (XI.15.) Np.M. számú rendelet előírta a balettoktatók működésének felülvizsgálatát és továbbképzését. A november 15-én hatályba lépett jogszabály szerint balettoktatással 1956. szeptember 1-jétől kezdődően csak az foglalkozhat, akit a Népművelési Minisztérium felügyelete alatt működő Balettoktatókat Felülvizsgáló Bizottság erre alkalmasnak minősített és a részére ideiglenes alkalmassági bizonyítványt adott. A felülvizsgálatra az Állami Balett Intézetnél 1955. december 15-ig kellett jelentkezni. A 11–2–65/1952. Np. M. számú utasítás alapján kiadott alkalmassági bizonyítványok 1956. augusztus 31. napján érvényüket veszítették. További szigorításként előírták, hogy balettoktatással 1960. szeptember 1-jétől kezdődően csak az foglalkozhat, aki az ÁBI keretén belül szervezett Balettoktatókat Továbbképző Tanfolyamot elvégezte és ennek alapján oklevelet nyert. A Tanfolyamra csak ideiglenes alkalmassági bizonyítvánnyal rendelkező balettoktatót lehet felvenni.⁵⁸⁴ A Felülvizsgáló Bizottság hét tagból állt, az Operaház, az Állami Balett Intézet és az Állami Népi Együttes balettmestereiből. A rendelet lehetővé tette, hogy a felülvizsgálat és a Tanfolyam elvégzése alól kivételes esetben – a Bizottság javaslata alapján – a népművelési miniszter felmentést adjon, s az oklevelet kiállítsák. Az 1956. február 15-től július 1-jéig tartó eljárás során a bizottság hivatalból tett javaslatot a mentesítésekre, a tanfolyam pedig 1956. szeptember 1-jén indult.⁵⁸⁵ A balettmester-képző első, 19 fős csoportja 1959-ben végzett, majd 1963-ig további három évfolyam lépett ki az intézetből.⁵⁸⁶ A Táncművészeti Főiskola jubileumi kiadványa négy név szerinti felmentésről tud: Brada Rózsi, Lieszkovszky Tibor, Misley Anna és Vécsey Elvira.⁵⁸⁷ Ennél biztosan több történt, de pontos adatot nem tudunk. Egy számítási lehetőség: ha összevetjük az oklevelet szerzett összes létszámot (134 fő⁵⁸⁸) a tanfolyamokon végzettek létszámával (101 fő⁵⁸⁹), a különbség 33 fő, vélhetően ők kaptak mentesítést a kurzus elvégzése alól.⁵⁹⁰ Közöttük van az a nyolc személy is, akik a *Diótörő* és a *Párizs lángjai* betanítása kapcsán Budapesten tartózkodó Klavgyija Armasevszkaja Vaganova-módszertant oktató tanfolyamának elvégzése után, 1951-ben kaptak balettmesteri

⁵⁷⁶ 11–2–65/1952. (Np.K.23.) Np.M. számú utasítás a társastánctanítás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1011–3–38/1951. (X.25.) Np.M. számú rendelet kiegészítése tárgyában = Népművelési Közlöny, II. évf. 23. szám, 1952. december 11. 188. o.

⁵⁷⁷ Somogyiné Halmy Lujza: A munkaközösségi balettiskolákról = Táncművészet, II. évf. 10. szám, 1952. október, 304. o.

⁵⁷⁸ Vö: Szántó Károlyné: A munkaközösségi balettiskolák fejlődése = Táncművészet, III. évf. 8–9. szám, 1953. augusztus–szeptember, 260–263. o.

⁵⁷⁹ Krónika = Táncművészet, IV. évf. 1. szám, 1954. január, hátsó belső borító

⁵⁸⁰ Krónika = Táncművészet, V. évf. 2. szám, 1955. február, 95. o.

⁵⁸¹ Uo., valamint lásd: Nádas Ferencné: Tanítsunk balettet a népi együtteseknél? = Táncművészet, I. évf. 4. szám, 1951. december, 22–23. o.

⁵⁸² Bán Hédi: Vizsgák a munkaközösségi balettiskolákban = Táncművészet, V. évf. 8. szám, 1955. augusztus, 369–370. o.

⁵⁸³ A balettoktatók felülvizsgálata és továbbképzése = Táncművészet, VI. évf. 2. szám, 1956. február, 78. o.

⁵⁸⁴ 6/1955. (XI.15.) Np.M. számú rendelet a balettoktatók működésének felülvizsgálatáról és továbbképzéséről = Magyar Közlöny, 1955. 119. szám, november 15. 762. o.

⁵⁸⁵ A balettoktatók felülvizsgálata és továbbképzése, i. m. 78. o.

⁵⁸⁶ Névsoraikat lásd: Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről. Planétás Kiadó, Budapest, 2001. 126. o. 1963-tól 1974-ig a balettpedagógus-képzés szünetelt.

⁵⁸⁷ Lásd: Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről, i. m. 126. o.

⁵⁸⁸ Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve, i. m. 40. o.

⁵⁸⁹ Hidas Hedvig: Tizenöt éves az Állami Balett Intézet, i. m. 36. o.

⁵⁹⁰ A legjelentősebb munkaközösségi oktatók névsorát lásd: Somogyiné Halmy Lujza: A munkaközösségi balettiskolákról, i. m. 305. o.

szakképesítést az Állami Balett Intézetben: Bartos Irén, Géczy Éva, Hidas Hedvig, Kálmán Etelka, Kiss Ilona, Lőrinc György, Lugossy Emma és Mák Magda.⁵⁹¹ Ugyanakkor a Magyar Táncművészek Szövetsége 1972-es dokumentuma szerint a tanfolyamon 1956–63-ig 127 fő végzett: 92 budapesti és 35 vidéki balettpedagógus, s az előbbieket között 23 operaházi táncművész.⁵⁹²

A balettoktató- (utóbb balettmester-)képzés tehát az ÁBI egyik alapfeladatává vált, jelentősen emelve az intézmény szakmai tekintélyét. A szak vezetője a Színház- és Filmművészeti Főiskolát elhagyó Merényi Zsuzsa lett. Az ÁBI alapításáról szóló 1950-es kormányzati előterjesztés azon része tehát, amely szerint ezt a feladatot az Intézet fokozatosan átadja a Színház- és Filmművészeti Főiskolának, éppen ellenkezőleg valósult meg. 1958-ban az ÁBI megkapta az amatőr balettoktatás országos szakfelügyeletét is.⁵⁹³

Ugyanakkor a Népművelési Minisztérium művészetoktatási osztálya az ötvenes évek elejétől folyamatosan jelen volt saját rendezésű táncoktatói tanfolyamaival. 1951 végén négyhetes gyermektánc-oktatói tanfolyamot tartottak harminc fővárosi és vidéki pedagógus számára.⁵⁹⁴ 1952 februárjában négy hónapos balett és néptánc továbbképző kurzust hirdettek táncoktatóknak.⁵⁹⁵

1952. augusztus 5-6-án országos táncoktatói konferencia keretében mérték fel a megyei társastánc-tanítói munkaközösségekben folyó oktatást: ez évben összesen 632 tanfolyam zajlott le az országban.⁵⁹⁶ 1953-ban a Népművelési Minisztérium fennhatósága alatt létrejött az Országos Báli Bizottság, amelynek titkára Gyenes Rudolf lett. Ez a testület egyesítette a témával foglalkozó társadalmi szervezeteket.⁵⁹⁷

Az átalakulási folyamat korszak lezárásaként a népművelési tárca a 2/1956. (VI.1.) Np.M. számú rendelettel újraszabályozta a társastánc-tanítók és a balettoktatók működését, megerősítve a munkaközösségek jogállását. A Kállai Gyula népművelési miniszterhelyettes által kiadott és június 1-jén hatályba lépett jogszabály több ponton módosította az 1951 és 1952-es szabályozást. A rendelet továbbra is rögzítette, hogy társasági táncoktatással az foglalkozhat, aki a népművelési miniszter által kiállított alkalmassági bizonyítvánnyal rendelkezik. Az alkalmassági bizonyítvány kiadására irányuló kérelmet a Népművelési Minisztérium zene- és táncművészeti főosztályához kell benyújtani. A kérelemhez csatolni kell a tanítói szakképzettséget igazoló bizonyítványt. Balettoktatói tevékenységet az fejthet ki aki a 6/1955. (XI. 15.) Np.M. számú rendelet alapján arra jogosult. A jogalkotó megerősítette, hogy a társasági táncoktatók és balettoktatók önkéntes társulás alapján munkaközösségbe tömörülhetnek. A táncoktatói munkaközösség jogi személynek minősült. A munkaközösség létesítéséhez a tanács népművelési osztályának engedélye kellett. Azoknak a táncoktatóknak, akik munkaközösségbe kívánnak tömörülni, a munkaközösség engedélyezésére vonatkozó kérelmüket együttesen kellett előterjeszteniük. A munkaközösségek a Népművelési Minisztérium által kiadott tematika (oktató táncok jegyzéke) alapján működtek. A munkaközösségek társasági táncoktatásért tanfolyamonként és növendékenként legfeljebb 100,- Ft tandíjat szedhettek. A balettoktatás tandíja legfeljebb havi 60,- Ft lehetett. Két vagy több munkaközösségnek ugyanaz a táncoktató csak népművelési osztály engedélyével lehetett tagja. Állami szervnél, vállalatnál, kultúrotthonnál, továbbá társadalmi szervezeteknél munkaviszonyban álló táncoktató a munkáltató szervén kívül munkaközösségi működést csak a szerv vezetőjének hozzájárulásával fejthetett ki. A munkaközösség működésének további kérdéseit a munkaközösség ügyrendje szabályozta, amelynek tartalmaznia kellett a munkafeltételeket, a fizetendő tandíjak összegét és felosztásának, illetőleg felhasználásának módját. Az ügyrendet jóváhagyás végett fel kellett terjeszteni az illetékes népművelési osztályhoz. A népművelési miniszter az alkalmassági bizonyítványt a táncoktatótól – indokolt esetben – meghatározott időre vagy véglegesen megvonhatta. A rendelet kimondta, hogy társasági tánc- és balett-tanfolyamot, valamint össztáncot csak állami szervek, vállalatok, kultúrotthonok, társadalmi szervezetek, továbbá munkaközösségek rendezhetnek, a népművelési osztály engedélye alapján. Egy-egy táncoktatási tanfolyam időtartama 6, vagy 8 hét lehet (heti kétszer két óra és heti egy össztánc). A táncoktatási tanfolyamok és össztáncok alkalmával szeszes ital kimérése és fogyasztása nem engedélyezhető. Az 1.011–3–38/1951. (X. 25.) Np. M. számú rendelet alapján kiadott alkalmassági bizonyítványok és táncoktatási tanfolyam, valamint össztánc rendezésére jogosító engedélyek 1956. december 31-én

⁵⁹¹ Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről, i. m. 125. o.

⁵⁹² Tájékoztató az amatőr balettoktatás helyzetéről és problémáiról = Táncművészeti Értesítő, 1972. 2. szám, 68. o.

⁵⁹³ Lőrinc György: Beszámoló az Állami Balett Intézet tízéves munkájáról (1950–1960), i. m. 11. o.

⁵⁹⁴ Krónika = Táncművészet, II. évf. 1. szám, 1952. január, hátsó belső borító

⁵⁹⁵ Krónika = Táncművészet, II. évf. 3. szám, 1952. március, hátsó belső borító

⁵⁹⁶ Krónika = Táncművészet, II. évf. 9. szám, 1952. szeptember, hátsó belső borító

⁵⁹⁷ Egy emberöltő a tánciskolában. Gyenes Rudolf és Kovács Klára = Táncművészeti Értesítő, 1965. 4. szám, 46. o.

érvényüket veszítették. A már működő munkaközösségek a jelen rendelet megjelenése előtt kiadott engedélyek alapján 1956. december 31-ig működhettek.⁵⁹⁸

A rendelet célja elsősorban az irányítás egységesítése volt. Budapesten tíz, vidéken megyénként 1-1 munkaközösség létesült. A fővárosban a képezített táncpedagógusok egynegyede lett tagja valamely munkaközösségnek.⁵⁹⁹

Gyenes és Kovács Klára 1956 szeptemberében bécsi tanulmányutat tettek és hazatérve megkezdték a versenytánc-mozgalom meghonosítását.⁶⁰⁰ 1956 után – valamennyi működési engedéllyel rendelkező táncpedagógus, illetve munkaközösségi tag, valamint az ÁBI oktatóinak részvételével – megalakult a Magyar Táncpedagógusok Országos Szabad Szakszervezete.⁶⁰¹ Ez 1957-ben indított bizonyítvánnyal záruló, 10 hetes társastánc-pedagógus tanfolyamot, a Művelődésügyi Minisztérium megbízásából. A kurzus vezetője Gaubek Rezső, a két világháború közötti táncoktatás egyik meghatározó személyisége volt, az oktatók Farkas Jenő, Gyenes Rudolf és Kovács Klára. A 32 hallgató egykori hivatásos néptáncosokból, táncmesterek hozzátartozóiból és néptáncoktatókból került ki.⁶⁰² 1958-ban Gyenes és Kovács tollából megjelent az első hazai modern társastánc szakkönyv.⁶⁰³

Történtek lépések a hivatásos néptáncművész utánpótlás-nevelés érdekében is. A Magyar Néphadsereg Művészegyüttese (korábban: Honvéd Együttes) 1953. október 1-jén két éves képzési idejű kísérleti iskolát indított, Merényi Lea vezetésével. 160 jelentkezőből választottak ki 15 főt, 13-17 év közötti gyermekeket, akik délutánonként jártak szakmai órákra, heti háromszor két órában. Az iskola nem váltotta be a hozzá fűzött nagy reményeket, arra mindenestre jó volt, hogy felhívja a figyelmet e képzési terület hiányosságaira.⁶⁰⁴ Ennek nyomán a Magyar Táncművészek Szövetsége 1955. július 6-ai évadzáró taggyűlésén Körtvélyes Géza titkár beszámolójában feladatként tűzte ki a hivatásos táncosok központi továbbképző intézetének felállítását.⁶⁰⁵ Sík Ferenc és Vojnich Iván pedig kifejezetten az Állami Balett Intézet feladatkörének e célú kibővítését hangsúlyozta, a jövő néptáncművészeinek tervszerű nevelése érdekében.⁶⁰⁶ Nádas Ferenc egyetértett a javaslattal. Szerinte az ÁBI-nak valamennyi együttes és a színházak részére is képeznie kellene táncosokat, nemcsak az Operaháznak. Sőt, a balett- és néptáncpedagógus-képzést is az intézetben látná szívesen.⁶⁰⁷ 1955 októberére a táncszövetség oktatási bizottsága elkészítette a Központi Táncpedagógus Intézet tervét.⁶⁰⁸

A táncoktatás határterületén járva szólnunk kell arról, hogy a Magyar Artista Egyesület 1946-ban tanfolyamokat indított, majd két évre rá az Artisták Szakszervezete megnyitotta az Artista Akadémiát, tíz hónapos szakmai kurzus tervével. A szakmai képzés iránti igényt formálta állami intézménnyé a kormányzat, amikor 1950 decemberében, egy V. ker. Arany János utcai volt tánciskolában megnyílt a középfokú Állami Artistaképző Iskola. Az 1951 januárjában megkezdődött oktatásban 15 növendék vett részt. Az intézményben a tánc főtárgyként és kiegészítő tárgyként egyaránt megjelent. Baross Imre alapító igazgató a haláláig, 1986-ig vezette az intézményt.⁶⁰⁹

Valamennyi előadóművész-képző intézményt érintette a népművelési miniszter 1954. július 1-jén hatályba lépett utasítása a hivatásos előadóművészi és artistaművészi működési engedélyek rendszeresítéséről.

⁵⁹⁸ 2/1956. (VI.1.) Np.M. számú rendelet a társastáncoktatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1011–3–38/1951. (X.25.) Np.M. számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről = Magyar Közlöny, 1956. 48. szám, június 1. 277–278. o.

⁵⁹⁹ Népművelés és tánc, i. m. 11. o.

⁶⁰⁰ A kezdeményezés – mások erőfeszítéseinek köszönhetően is – 1966-ra érett be, ekkor került sor Szombathelyen az I. Savaria Nemzetközi Táncverseny megrendezésére. Lásd még: Kaposi Edit: A versenytánc kialakulása és fejlődése. In: Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): Táncudományi Tanulmányok 1967–1968, i. m. 81–84. o.

⁶⁰¹ Vö: Szakszervezetünkéről... = Néptáncos, 1. szám, 1957. 21. o.

⁶⁰² Gyenes Rudolf: Az új társastánc-pedagógusok képzéséről = Muzsika, XII. évf. 3. szám, 1969. március, 38. o.

⁶⁰³ Gyenes Rudolf – Kovács Klára: A keringőtől a mambóig. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1958.

⁶⁰⁴ Révész János: A táncos-utánpótlásról = Táncművészet, IV. évf. 8. szám, 1954. augusztus, 249–250. o.

⁶⁰⁵ Táncművészetünk fontos kérdései a Szövetség taggyűlése előtt = Táncművészet, V. évf. 7. szám, 1955. július, 295. o.

⁶⁰⁶ Sík Ferenc – Vojnich Iván: Új úton a hivatásos együttesek = Táncművészet, V. évf. 7. szám, 1955. július, 304. o.

⁶⁰⁷ Balettművészetünkéről. Beszélgetés Nádas Ferencel = Táncművészet, V. évf. 8. szám, 1955. augusztus, 341. o.

⁶⁰⁸ Munkánk és feladataink = Táncművészet, V. évf. 10. szám, 1955. október, 460. o.

⁶⁰⁹ Szekeres József – Szilágyi György: Circus. Fejezetek a magyar cirkuszművészet történetéből. Magyar Cirkusz és Varieté Vállalat, Budapest, 1979. 167. o.; Szirmai Béla: A táncoktatás sajátosságai az Állami Artistaképző Iskolában = Táncművészeti értesítő, 1963. 1. szám, 96–103. o. Az iskola a kulturális tárca közvetlen fenntartásában állt, 1980-tól Állami Artistaképző Intézet néven. 2007-ben a MACIVA Magyar Cirkusz és Varieté Nonprofit Kft. kezelésében, Baross Imre Artistaképző Szakközépiskola és Szakiskola néven működik.

Eszerint előzetes meghallgatás és kérelem nélkül megkaphatták az önálló szereplésre jogosító engedélyt azok, akik a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, az Állami Balett Intézetben, vagy az Állami Artistaképző Iskolában oklevelet szereztek. Ez a miniszteri döntés kétségtelenül megerősítette a szóban forgó intézményekben szerzhető szakképesítések értékét.⁶¹⁰

---

⁶¹⁰ 11-2-14/1954.(Np.K.8-9.) Np.M. számú utasítás hivatásos előadóművészi működési engedélyek rendszeresítéséről.

Források és irodalom

A) Levéltári források

Magyar Országos Levéltár

MOL M-KS 276.f. 53.cs. Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Politikai Bizottságának iratai

MOL XIX-A-83-a Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

MOL XIX-I-1-i Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Osztály iratai 1945–1949.

MOL XIX-I-3-a Népművelési Minisztérium általános iratok 1949–1956.

MOL XIX-I-3-n Népművelési Minisztérium kollégiumi értekezletek iratai 1949–1956.

MOL XIX-I-4-aaa Aczél György miniszterhelyettesi iratai 1957–1967.

MOL XXVI-I-3 Magyar Állami Operaház iratai 1945–1950.

Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Táncarchívuma, Sajtódokumentáció

Állami Balett Intézet 1. dosszié: Előzmények és intézményi élet 1952-ig

Állami Balett Intézet 2. dosszié: Intézményi élet 1953–1960

Színház- és Filmművészeti Főiskola dosszié

Magyar Táncművészeti Főiskola Levéltára

Tanári értekezletek. 1/a. doboz: 1950/51 – 1959/60. 1. dosszié: Jegyzőkönyvek 1950–51.

Lőrinc György iratai. Jelentések ÁBI–I. 1949–1952 dosszié.

B) Jogszabályok és utasítások

1897. évi 50.743/1896.B.M. számú körrendelet a nyilvános tánctanítás szabályozása tárgyában = Budapesti Közlöny, 1897. 210. szám, szeptember 14. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 31. évf. 1897. 393–395. o.

25.797/1906.B.M. számú körrendelet a nyilvános tánctanítás szabályozásáról = Budapesti Közlöny, 1906. 134. szám, június 9. 4. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 40. évf. 1906. 615–619. o.

1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről = Országos Törvénytár, 1921. 25. szám, december 31., illetve Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, Budapest, 1922.

61.827/1924-VI.VKM. számú rendelet az iskolai tánctanfolyamok vezetőinek képesítése tárgyában = Tánctanítók Lapja, 30. évf. 9. szám, 1924. október

229.230/1925.B.M. számú körrendelet a táncmesterképzés és a nyilvános tánctanítás szabályozása tárgyában = Budapesti Közlöny, 1925. 122. szám, május 31. 1–3. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 59. évf. 1925. 267–276. o.

231.391/1925. B.M. számú körrendelet a nyilvános tánctanításra jogosító oklevél megszerzéséhez szükséges képesítő vizsga határidejének megállapítása tárgyában = Budapesti Közlöny, 1925. 122. szám, május 31. 3. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 59. évf. 1925. 276–278. o.

77.000/1925.V.K.M. számú rendelet az 1921. évi LIII. törvénycikk 4. §-a alapján szervezett Országos Testnevelési Főiskola szabályzatáról. 1925. október 16. In: Magyarországi Rendelet Gyűjteménye 1919–1939. XVIII. kötet. Vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletek. Athenaeum, Budapest, 1942. 151–153. o.

152.900/1926.B.M. számú rendelet a táncmesterképző tanfolyam szabályzatáról = Budapesti Közlöny, 1926. 77. szám, április 7. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 60. évf. 1926. 267–273. o.

159.544/1926.B.M. számú körrendelet a nyilvános tánciskolákban a közös gyakorló leckeórák megtartásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 60. évf. 1926. 356–357. o.

206.000/1926.B.M. számú körrendelet a az úgynevezett „rögtönzött” táncok szabályozása tárgyában = Magyarországi Rendelet Tára, 61. évf. 1927. 167–168. o.

107.475/1927.B.M. számú rendelet az úgynevezett „rögtönzött” táncok szabályozása tárgyában kiadott körrendelet kiegészítéséről = Magyarországi Rendelet Tára, 61. évf. 1927. 184–185. o.

252.098/1928.B.M. számú rendelet a nyilvános tornatanítás szabályozásáról = Budapesti Közlöny, 1928. 150. szám, július 4. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 62. évf. 1928. 1014–1016. o.

256.205/1928.B.M. számú körrendelet a balett-tanítás szabályozásáról = Budapesti Közlöny, 1928. 151. szám, július 5. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 62. évf. 1928. 1008–1009. o.

- 248.711/1929.B.M. számú rendelet a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam szervezetének újabb megállapításáról = Magyarországi Rendelet Tára, 63. évf. 1929. 151–153. o.
- 129.361/1930.B.M. számú körrendelet a tánciskolákban a közös gyakorló leckeórákon használható zenekíséretéről = Magyarországi Rendelet Tára, 64. évf. 1930. 848. o.
- 191.219/1931.B.M. számú körrendelet a táncmesterképzés és a nyilvános tánctanítás szabályozásáról szóló rendeletek egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről = Budapesti Közlöny, 1931. 229. szám, október 8. 11–12. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 65. évf. 1931. 1711–1714. o.
- 124.227/1932.B.M. számú rendelet a mozdulatművész- és táncmesterképzésről szóló rendeletek egyes rendelkezéseinek módosításáról = Budapesti Közlöny, 1932. 161. szám, június 19. 2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 66. évf. 1932. 819–821. o.
- 162.000/1933.B.M. számú rendelet a tánc- és mozdulatművészet-tanítóképzés szabályozásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 67. évf. 1933. 2355–2363. o.
- 198.098/1934.B.M. számú körrendelet a nyilvános tánciskolákban tartani szokott közös gyakorló leckeórára (ún. ösztánra) vonatkozó rendelkezések módosításáról = Magyarországi Rendelet Tára, 68. évf. 1934. 793. o.
- 112.600/1937.B.M. számú rendelet a nyilvános tánctanításra, valamint a közös gyakorló leckeórára (ún. ösztánra) vonatkozó rendelkezések módosításáról = Magyarországi Rendelet Tára, 71. évf. 1937. 306–307. o.
- 53.300/1939.B.M. számú rendelet a visszacsatolt felvidéki területen képesítéshez kötött rendőrhatósági jogosítvánnyal rendelkezők részére az országos jogszabályokban megállapított képesítés megszerzéséhez céljából tanfolyamok tartásáról = Budapesti Közlöny, 1939. 100. szám, május 4. 2–3. o.
- 155.700/1941.B.M. számú rendelet a visszacsatolt keleti és erdélyi területen képesítéshez kötött rendőrhatósági jogosítvánnyal rendelkezők részére az országos jogszabályokban megállapított képesítés megszerzéséhez céljából tanfolyamok tartásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 75. évf. 1941. 499–501. o.
- 200.200/1941.B.M. számú rendelet a visszafoglalt délvidéki területen rendőrhatósági engedélyhez kötött jogosítványok felülvizsgálásáról = Magyarországi Rendelet Tára, 75. évf. 1941. 2185. skk. o.
- 117.700/1942.B.M. számú rendelet a tánc- és mozdulattanítóképzés szabályozásáról szóló 162.000/1933.B.M. számú rendelet egyes rendelkezéseinek módosításáról, illetve kiegészítéséről = Budapesti Közlöny, 1933. 203. szám, szeptember 8. 1–2. o., illetve Magyarországi Rendelet Tára, 76. évf. 1942. 2913–2915. o.
- 156.100/1945.B.M. számú rendelet az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam felállításáról = Magyar Közlöny, 1945. 175. szám, november 14. 2–3. o.
- 264.000/1946.B.M. számú rendelet a tánctanítóképzés újabb szabályozásáról = Magyar Közlöny, 1946. 134. szám, június 15. 2–3. o.
- 100/1948.(I.8.) Korm. számú rendelet a művészeti főiskolák tanárainak és oktatószemélyzetének fizetési osztályokba és fokozatokba való besorolása tárgyában = Magyar Közlöny. Rendelet Tára, 1948. 4–5. szám, január 8. 25–27. o.
- 150/1948.(I.16.) Korm. számú rendelet az Országos Magyar Színművészeti Akadémiának Színművészeti és filmművészeti főiskolává történő átszervezése tárgyában = Magyar Közlöny. Rendelet Tára, 1948. 12. szám, január 16. 77–78. o.
- 637.440/1948.(XII.8.) B.M. számú rendelet a 156.100/1945.B.M. számú rendelettel felállított Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam megszüntetéséről = Magyar Közlöny. Rendelet Tára, 1948. 270. szám, december 8. 2518. o.
- 4.307/1949.(XI.5.) M.T. rendelet a Színház- és Filmművészeti Főiskola szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában = Magyar Közlöny, 1949. 228–229. szám, november 5. 1882–1884. o.
- 8.399/1949. (XII.10.) Np.M. számú rendelet Táncművészeti Iskola szervezése, szervezési szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában = Magyar Közlöny, 1949. 256. szám, december 10. 2101–2102. o.
- 9/1951. (I.6.) M.T. számú rendelet a Népművészeti Intézet létrehozásáról = Magyar Közlöny, 1951. 3–4. szám, január 6. 15. o.
- 54/1951. (II.25.) M.T. számú rendelet Állami Ballet Intézet létesítéséről = Magyar Közlöny. I. főrészt, 1951. 30–34. szám, február 25. 133–134. o.
- 1.011–5–57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelet az Állami Balett Intézet szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában = Magyar Közlöny. II. főrészt, 1951. 34. szám, február 25. 231–232. o.

- 116/1951. (VI.5.) M.T. számú rendelet a népművelési miniszter ügykörének kiegészítése tárgyában = Magyar Közlöny, 1951. június 5. 538. o.
- 1.011–3–38/1951.(X.25.) Np.M. számú rendelet a társastánctanítás egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában = Magyar Közlöny, 1951. október 25. 1064. o.
- 11–2–6/1952. (Np.K.7.) Np.M. számú utasítás a művészeti főiskolai hallgatók iskolánkívüli foglalkoztatásának szabályozása tárgyában = Népművelési Közlöny, II. évf. 7. szám, 1952. április 9. 49–50. o.
- 11–2–65/1952. (Np.K.23.) Np.M. számú utasítás a társastánctanítás egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában kiadott 1.011–3–38/1951.(X.25.) Np.M. számú rendelet kiegészítéséről = Népművelési Közlöny, II. évf. 23. szám, 1952. december 11. 188. o.
- 8774–9–93/1952. Np.M. számú utasítás az államvizsga és diplomaterv rendszeresítéséről szóló 1032/1952. (IX.27.) Mt.h. számú határozat végrehajtása tárgyában = Népművelési Közlöny, II. évf. 24. szám, 1952. december 24. 195–201. o.
- 8300–2/1954. (Np.K.2.) Eü.M.–Np.M. számú együttes utasítás a balettiskolák növendékeinek és a hivatásos táncsoportok tagjainak kötelező sportorvosi vizsgálatáról = Népművelési Közlöny, IV. évf. 2. szám, 1954. január 29. 7–8. o.
- 11–1–50/1954. (Np.K.8–9.) Np.M. számú utasítás az Állami Balett Intézet növendékeinek képesítővizsgáiról = Népművelési Közlöny, IV. évf. 8–9. szám, 1954. május 15. 82–89. o.
- 11–2–14/1954.(Np.K.8–9.) Np.M. számú utasítás hivatásos előadóművészi működési engedélyek rendszeresítéséről = Népművelési Közlöny, IV. évf. 8–9. szám, 1954. május 15. 90–92. o.
- 64/1954. (X.5.) M.T. számú rendelet az Állami Balett Intézet létesítéséről szóló 54/1951. (II.25.) M.T. számú rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1954. 76. szám, október 5. 562. o.
- 1/1954. (X.24.) Np.M. számú rendelet az Állami Balett Intézet szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában kiadott 1.011–5–57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1954. 82. szám, október 24. 577–578. o.
- 32–I–376/1954. Np.M. számú utasítás az öntevékeny művészeti csoportok szakmai vezetőinek munkafeltételeiről = Népművelési Közlöny, IV. évf. 22–23. szám, 1954. december 10. 196–198. o.
- 6/1955. (XI.15.) Np.M. számú rendelet a balettoktatók működésének felülvizsgálatáról és továbbképzéséről = Magyar Közlöny, 1955. 119. szám, november 15. 762. o.
- 2/1956. (VI.1.) Np.M. számú rendelet a társastánctanítás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1011–3–38/1951. (X.25.) Np.M. számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről = Magyar Közlöny, 1956. 48. szám, június 1. 277–278. o.
- 18/1957. (M.K.2.) MM. számú utasítás a Népművészeti Intézet feladatköréről és elnevezésének módosításáról = Művelődésügyi Közlöny, I. évf. 2. szám, 1957. április 1. 18. o.

(Megjegyzés: a Magyar Közlönyben közzétett jogszabályok 1949-től megjelentek a Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye éves köteteiben is.)

C) Évkönyvek és kéziratos gyűjtemények

- A Magyar Királyi Operaház évkönyve. 41–60. játékév. Kiadja a Magyar Királyi Operaház Igazgatósága, Budapest, 1925/26–1943/44. (évente önálló kötetben)
- A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. tan évekről. Kiadja a SZFF igazgatósága, Budapest, 1955.
- A Színház- és Filmművészeti Főiskola Évkönyve az 1957–1958. tanulmányi évre. Kiadja a SZFF, Budapest, 1958.
- A Színház- és Filmművészeti Főiskola Évkönyve az 1958–1959. tanulmányi évre. Kiadja a SZFF, Budapest, 1959.
- Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve az 1960–61. tanévről, fennállásának tizedik esztendejéről. Szerkesztette: Aszalós Károly, Bogdány Ferenc, Lőrinc György, Nádas Ferencné, Walkó György. Állami Balett Intézet, Budapest, 1961.
- Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1961/62. és az 1962/63. tanévről. Szerkesztő bizottság: Aszalós Károly, Bogdány Ferenc, Hidas Hedvig, Lugossy Emma, Vályi Rózsi, Walkó György. Állami Balett Intézet, Budapest, 1963.
- Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve. Az intézet fennállásának 15. évfordulója alkalmából 1963–64. és az 1964–65. tanévről. *(sic!)* Szerkesztették: Bogdány Ferenc, Hidas Hedvig, Horváth Károlyné,

- Lugossy Emma, Mák Magda, Nádasi Marcella, Roboz Ágnes, Soós Istvánné. Állami Balett Intézet, Budapest, 1965.
- Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1965/66. és az 1966/67. tanévről. Felelős szerkesztő: Roboz Ágnes. Szerkesztő bizottság: Bogdány Ferenc, Hidas Hedvig, Horváth Károlyné, Lugossy Emma, Mák Magda, Nádasi Marcella, Soós Istvánné. Állami Balett Intézet, Budapest, 1968.
- Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve. Felelős szerkesztő: Lugossy Emma. Szerkesztő bizottság: Bogdány Ferenc, Hidas Hedvig, Horváth Károlyné, Kovács Györgyné, Körtvélyes Géza, Lippner Györgyné. Állami Balett Intézet, Budapest, 1970.
- Az Állami Balett Intézet évkönyve fennállásának 25. éves jubileumára. Felelős szerkesztő: Lugossy Emma. Szerkesztő bizottság: Éhn Éva, Horváth Károlyné, Kovács Györgyné, Manherz Károly, Rábai Miklósné, Szilágyi Mihályné. Állami Balett Intézet, Budapest, 1975. (kézirat)
- Bolvári-Takács Gábor: Adalékok Az Állami Balett Intézet létrehozásának történetéhez. Kézirat. Budapest, 2009.
- Bolvári-Takács Gábor: Hat évtized. Dokumentumok a Magyar Táncművészeti Főiskola történetéből (1949–2009). Kézirat. Budapest, 2010.
- Bolvári-Takács Gábor: Dolgos hétköznapiak. Dokumentumok Lőrinc György igazgatói éveiből, a Táncművészeti Iskola és az Állami Balett Intézet élén (1950–1961). Kézirat. Budapest, 2010.
- Magyarország Tiszti Cím- és Névtára. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, I–XLV. évf., 1873–1937.
- Kővágó Zsuzsa – Kővágó Sarolta: A magyar amatőr néptáncmozgalom története I. A millenniumtól az 1948. évi Centenárium Fesztiváljáig. Művelődéstörténeti kézikönyv. Kézirat. Budapest, 2001.

D) Nyomtatásban megjelent művek

- A balettoktatók felülvizsgálata és továbbképzése = Táncművészet, VI. évf. 2. szám, 1956. február
- A hetvenötéves Magyar Állami Operaház 1884–1959. A Magyar Állami Operaház kiadása, Budapest, 1959.
- A hivatásos együttesek fesztiváljának záróvitája = Táncművészet, IV. évf. 7. szám, 1954. július
- A kötetben szereplő táncsemények kronológiája. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1985. In: Kaposi Edit –Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1985.
- A Mozdulatkultúra Egyesület javaslata Mozdulatművészeti Akadémia létrehozására, 1947. Közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor. In: Tóvay Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez I. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013.
- A Népművészeti Intézet megalakulása = Táncoló Nép, 1950. október–december
- A pedagógusképzés vitájához. A szerkesztőbizottság közleménye = Táncművészet, V. évf. 5. szám, 1955. május
- A szakmai munkaközösségek adatai. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve. Állami Balett Intézet, Budapest, 1970.
- A százéves Operaház válogatott iratai. Válogatta és bevezette: Staud Géza. Szerkesztette: Dész Mihály. Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1984.
- Aktív a Táncszövetségben 1949. szeptember 28-án. Szentpál Olga beszámolója = Táncoló Nép, 1949. november–december, 3–14.
- Ankét a néptáncoktatás módszertani kérdéseiről = Táncművészet, II. évf. 1. szám, 1952. január
- Az Állami Balett Intézet szakmai tanárai 1950–1970-ig. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve. Állami Balett Intézet, Budapest, 1970.
- Az országos tánckonferenciáról = Néptáncos, 2. szám, 1957. december
- B. Egey Klára: A magyar balett megteremtésére irányuló törekvések a reformkorban és a szabadságharc idején = Színháztörténeti Értesítő 1954. 3. szám
- B. Egey Klára: Színpadi táncművészetünk fejlődése a reformkorban és a szabadságharc első szakaszában. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956.
- B. Egey Klára: Színpadi táncművészetünk fejlődése a reformkorban és a szabadságharc első szakaszában. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956.
- B. F.: Amit mindenkinek tudnia kell = Magyar Táncoktatók Országos Szabadszervezete Értesítője, 1948. december
- B. J. [Böröcz József]: Szövetségünk megalakulásához = Táncművészet, V. évf. 1. szám, 1955. január

- Balettművészetünkről. Beszélgetés Nádas Ferencsel = Táncművészet, V. évf. 8. szám, 1955. augusztus
- Bán Hédi: Társastáncunk helyzete = Táncművészet, IV. évf. 2. szám, 1954. február
- Bán Hédi: Vizsgák a munkaközösségi balettiskolákban = Táncművészet, V. évf. 8. szám, 1955. augusztus
- Beke László – Németh András – Vincze Gabriella (szerk.): Mozdulat – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013.
- Beke László – Páll Evelin – Vincze Gabriella (szerk.): Mozdulatművészet = Ars Hungarica, XL. évf. 2014. 1. szám, tematikus szám
- Beszámoló az Állami Balett Intézet 1952–53-i évharmadának munkájáról = Táncművészet, III. évf. 2. szám, 1953. február
- Beszélgetés Dienes Valériával. Vitányi Iván tv-interjúja = Valóság, 18. évf. 8. szám, 1975. augusztus
- Bogdány Ferenc: Táncművészet és műveltség. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve. Budapest, 1970.
- Bolvári-Takács Gábor: A Magyar Táncművészeti Főiskola és a jogelőd Állami Balett Intézet oktatási rendszerének fejlődése (1950–2010) = Új Pedagógiai Szemle, 61. évf. 11–12. szám
- Bolvári-Takács Gábor: A Magyar Táncművészeti Főiskola képzési szerkezete és történeti forrásai (1950–2010) = Tánc tudományi Közlemények, III. évf. 2011. 1. szám
- Bolvári-Takács Gábor: A művészeti díjak rendszerének kialakulása, 1948–1956 = Valóság, 54. évf. 6. szám, 2011. július
- Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák politikai újjászervezése 1949-ben. Valóság, 52. évf. 4. szám, 2009. április
- Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák szervezeti fejlődése a második világháborúig = Valóság, 45. évf. 1. szám, 2002. január
- Bolvári-Takács Gábor: A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.
- Bolvári-Takács Gábor: A Táncművészeti Iskola első és egyetlen tanéve. 1950. Parallel, 2010. 18. szám
- Bolvári-Takács Gábor: A Táncművészeti Iskola létrehozása 1949-ben. Tánc tudományi Közlemények, I. évf. 2009. 2. szám
- Bolvári-Takács Gábor: A táncos képzés hazai intézményrendszerének kialakulása és kutatási forrásai. fejlődéstörténeti vázlat a 19. század első harmadától a 20. századig. In: Bolvári-Takács Gábor – Felföldi László (szerk.): Tradíció és megújulás kérdései a mai táncvilágban. Nemzeti Táncszínház, Budapest, 2011.
- Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet jogállásának fél évszázados fejlődése = Jogtudományi Közlöny, 54. 2000. 3. szám
- Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei. Kritika, 31. évf. 2000. 8. szám
- Bolvári-Takács Gábor: Az intézménytörténeti kutatások dimenziói és távlatai a Magyar Táncművészeti Főiskolán. In: Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Perspektívák az új évezredben a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2011.
- Bolvári-Takács Gábor: Kossuth-díj tánc lépésben. A magyar táncművészet kiválóságai. In: Táncművészet, 40. 2009. 1. szám
- Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása. Zempléni Múzsza, 2. évf. 2002. 4. szám
- Bolvári-Takács Gábor: Rögös úton. Dokumentumok az Állami Balett Intézet első tanévéből. In: Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. (szerk.: Németh András et al.), Magyar Táncművészeti Főiskola – Planétás Kiadó, Budapest, 2008.
- Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Alkotás – befogadás – kritika a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2014.
- Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Kultúra – érték – változás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013.
- Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Perspektívák az új évezredben a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2011.
- Bolvári-Takács Gábor – Felföldi László (szerk.): Tradíció és megújulás kérdései a mai táncvilágban. Nemzeti Táncszínház, Budapest, 2011.
- Bolvári-Takács Gábor – Felföldi László – Major Rita: Előterjesztés az MTA Néprajzi Bizottsága, Színház- és Filmtudományi Bizottsága, valamint Zenetudományi Bizottsága közös alapításában tervezett

- Interdiszciplináris Tánc tudományi Munkabizottság létrehozásáról = Tánc tudományi Közlemények, I. évf. 2009. 1. szám
- Born Miklós: Néphagyomány és fantázia = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június
- Brada Rózsi – Kelemen Lászlóné: Két hét Szófiában. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1965/66. és az 1966/67. tanévről. Budapest, 1968.
- Csillag Ilona (szerk.): A százéves színésziskola. Írások és képek múltból és jelenről a Színház- és Filmművészeti Főiskola centenáriuma. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Danielisz László: A Főiskoláról és a főiskolásokról = Táncművészet, V. évf. 3. szám, 1955. március
- Darvas Pálné – Klement Tamás – Terjék József (szerk.): Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Devecseri Veronika: Berczik Sára egyetemes táncművész. In: Kővágó Zsuzsa (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1996–1997. Magyar Tánc tudományi Társaság, Budapest, 1997.
- Dienes Gedeon: A mozdulatművészet története. Orkesztika Alapítvány, Budapest, 2005².
- Dienes Gedeon (szerk.): Magyar táncművészeti lexikon. Planétás Kiadó, Budapest, 2008.
- Dienes Gedeon (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1963–1964. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, Budapest, 1964
- Dienes Gedeon (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1975. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1975.
- Dienes Gedeon – Fuchs Lívia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989.
- Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1967–1968. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1969.
- Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1970.
- Dienes Gedeon – Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1978–1979. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1979.
- Dienes Valéria: Az Orkesztikai Iskola története képekben. Vál.: Fenyves Márk. Orkesztika Alapítvány, Budapest, 2005.
- Dienes Valéria: Művészet és testedzés = Magyar Iparművészet, XVIII. évf. 1915. 7–8. szám
- Dienes Valéria: Orkesztika – Mozdulatrendszer. Szerk.: Dienes Gedeon. Planétás Kiadó, Budapest, é. n. (1996)
- Duka Margit: Munkaközösségek az Állami Balett Intézetben. In: Táncművészet, II. évf. 4. szám, 1952. április
- Dukáné Máté Margit: A szovjet úttörő táncszakkörök munkája a népitánc terén. In: Táncoló Nép. 1949. november–december
- Dukáné Máté Margit: A tánc feladatai a nevelésben. In: Táncoló Nép, 1949. április, 8.
- Egy emberöltő a tánciskolában. Gyenes Rudolf és Kovács Klára = Táncművészeti Értesítő, 1965. 4. szám
- Éhn Éva: Pedagógiai tapasztalataim és nézeteim. In: Merényi Zsuzsa – Béres Ferenc – Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1986. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1986.
- Erdélyi Hajnal: Beszélgetés Hamala Irénnel, operaházi tagságának 30. évfordulója alkalmából = Táncművészeti Értesítő, 1965. 4. szám
- Erdélyi Hajnal: Beszélgetések Nádas Ferenc balettpedagógiai munkásságáról = Táncművészeti Értesítő, 1966. 1. szám
- Erdélyi Hajnal: Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről. Corvina Kiadó, Budapest, 2011.
- Erdélyi Hajnal: Mesterem: Nádas Ferenc – Beszélgetés Lakatos Gabriellával = Táncművészeti Értesítő, 1966. 1. szám
- Falvay Károly: Kolozsvár, a művészi táncképzés új fellegvára = Táncművészeti Értesítő, 1967. 1. szám
- Fáy András: Felelő értekezés a m. Tudós Társaságnak 1833-ban tartatott Nagy gyűlési ezen kérdésére: miképpen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani? In: Magyar játékszini jutalmazott feleletek, a Magyar Tudós Társaságnak 1833beli ezen kérdésére. Miképpen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani? (sic!) I. rész. Kiadta a Magyar Tudós Társaság Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel, 1834. (Országgyűlési Könyvtár A3/2311)
- Fenyves Márk: Dokumentumok tükrében – A magyar mozdulatművészeti iskolák vitái. In: Kővágó Zsuzsa (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 2002–2003, Magyar Tánc tudományi Társaság, Budapest, 2005
- Ferencz László: A színjátszás problémái a táncművészetben = Táncművészet, IV. évf. 5. szám, 1954. május

- Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről. Planétás Kiadó, Budapest, 2001.
- Fokin, Mihail: Az ár ellen. Ford.: B. Lányi Márta. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968.
- Fuchs Livia: A magyar tánc történeti kutatás úttörő személyiségei. II. rész. Dr. Rabinovszky Máriusz = *Parallel*, 2009. 14. szám
- Fuchs Livia: A magyar tánc történeti kutatás úttörő személyiségei. III. rész. Vályi Rózsi, a pedagógus = *Parallel*, 2010. 15. szám
- Fuchs Livia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1990. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1990. 67–93. o.
- Fuchs Livia: Jan Cieplinski munkássága a budapesti Operaházban (1930–1948). In: Major Rita (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1988–1989. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1989.
- Fuchs Livia: Ortutayné Kemény Zsuzsa, Palasovszky Ödön hagyatékok a Táncarchívumban = *Tánc tudományi Közlemények*, VI. évf. 2014. 1. szám
- Fuchs Livia: Száz év tánc. Bevezetés a táncművészet XX. századi történetébe. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007.
- Fuchs Livia – L. Merényi Zsuzsa (szerk.): Fejezetek a balettpedagógia történetéből. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1985.
- Fuchs Livia – Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1986–1987. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1987.
- Gajdó Tamás (szerk.): Magyar színház történet 1873–1920. Magyar Könyvklub – Országos Színház történeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2001.
- Gajdó Tamás (szerk.): Színház és politika. Színház történeti tanulmányok, 1949–1989. Országos Színház történeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2007.
- Gara Márk: Mindenem a tánc volt. Szabálytalan portré Hidas Hedvigről – 2. rész = *Parallel*, 2011. 19. szám
- Gara Márk: Szabálytalan portré két felvonásban – 1. Interjú Hidas Hedviggel = *Parallel*, 2010. 18. szám
- Gaubek Rezső megnyitó ünnepi beszéde. Magyar Tánc tanítók Országos Szövetsége díszközgyűlése = *Tánc tanítók Lapja*, 39. évf. 5–6. szám, 1933. május–június
- Gazdag Márta – Molnár Klára (összeáll.): A Nemzeti Színház társulati névsora. In: Kerényi Ferenc (szerk.): A Nemzeti Színház 150 éve. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Gelencsér Ágnes: Balett az Operaházban 1884 és 1919 között. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989.
- ghs: Tánc lépésben az iskolapad és a színpad között = *Független Magyarország*, 1951. február 26.
- Gyenes Rudolf: Az új társastánc-pedagógusok képzéséről = *Muzsika*, XII. évf. 3. szám, 1969. március
- Gyenes Rudolf: Az új társastánc-pedagógusok képzéséről = *Muzsika*, XII. évf. 3. szám, 1969. március
- Gyenes Rudolf – Kovács Klára: A keringőtől a mambóig. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1958.
- Harangozó Gyula: Mi viszi előre a magyar balettet? = *Táncművészet*, VI. évf. 9. szám, 1956. szeptember
- Harangozó Gyula: Mozaikok az operai balett és pályám történetéből = *Táncművészeti Értesítő*, 1971. 1. szám, illetve: in: Szűdy Eszter (szerk.): Harangozó Gyula emlékkönyv. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 1994.
- Hegedős Györgyi: Balett patkány. Duna Könyvkiadó, Budapest, é. n. (2007)
- Hegedős Györgyi: Szarvas Janina. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011.
- Hézső István – Gara Márk: Akiket elfeledtek: a Brada család = *Parallel*, 2011. 22. szám
- Hézső István: Brada Ede. In: Hézső István – Gara Márk: Akiket elfeledtek: a Brada család = *Parallel*, 2011. 22. szám
- Hidas Hedvig: Húsz éves az Állami Balett Intézet. In: Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve. Állami Balett Intézet, Budapest, 1970.
- Hidas Hedvig: Tizenöt éves az Állami Balett Intézet = *Táncművészeti Értesítő*, 1965. 4. szám, illetve: in: Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve. Az intézet fennállásának 15. évfordulója alkalmából 1963–64. és az 1964–65. tanévről. (*sic!*) Budapest, 1965.
- Hirschberg Erzsébet: A tánc szerepe életemben. In: Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon. Vázlatos történet. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2004.
- Hogyan lehet néptáncpedagógus működési engedélyt kapni? = *Néptáncos*, 11. szám, 1961.
- Hont Ferenc: Valóság a színpadon. Színház tudományi Intézet, Budapest, 1960.

- Hubay Győző – Simon Antal – Véghvári Dezső: Táncgyűjtés a csángók között = Táncművészet, II. évf. 7–8. szám, 1952. július–augusztus
- Ilonzki Gabriella: Képviselők és képviselő Magyarországon a 19. és 20. században. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Ivanovszkij, Nyikolaj Pavlovics: Balnij tanyec XVI–XIX. vv. Moszkva, 1948.
- Ivanovszkij, Nyikolaj Pavlovics: Történelmi társas táncok, Állami Balett Intézet, é.n.
- Jaczová, Eva: A szlovák balett fejlődéséről. In: Dienes Gedeon (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1975. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1975.
- Jakab István: Felelet a magyar tudós társaság által feltett e kérdésre: „Miképpen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani?” In: Magyar játékszini jutalmazott feleletek, a Magyar Tudós Társaságnak 1833beli ezen kérdésére. Miképpen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani? (sic!) III. rész. Kiadta a Magyar Tudós Társaság Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel, 1834. (Országgyűlési Könyvtár A3/2311)
- Juhász Mária: Emlékezés a Színművészeti Főiskola táncrendező szakára. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1989. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1989.
- Juhász Mária: Kun Zsuzsa Nádasi Ferencről = Muzsika, 1976. 5. szám
- Kaán Zsuzsa: Kováts Nóra = Táncművészet, XVIII. évf. 1993. 3–4. szám
- Kaán Zsuzsa: Kun Zsuzsa, a balerina. Nemzetközi Tánc- és Kultúra Alapítvány – Trionfo Kft., Budapest, 2010.
- Kaán Zsuzsa: Szarvas Janina = Táncművészet, XXX. évf. 1999. 6. szám
- Kaán Zsuzsa: Színpadi tánc az Operaház megnyitásáig. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989.
- Kálmán Etelka: Néhány adat a magyar balett történetéhez = Táncművészet, II. évf. 2. szám, 1952. február
- Kálmán Etelka – Horváth Károlyné: Tapasztalatcsere a berlini Állami Balettiskolában. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1965/66. és az 1966/67. tanévről. Budapest, 1968.
- Kaposi Edit: A versenytánc kialakulása és fejlődése. In: Dienes Gedeon – Maácz László (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1967–1968. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1969.
- Kaposi Edit: Beszélgetés Géczy Évával. In: Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1977. Magyar Táncművészek Szövetsége Táncművészeti Archívuma, Budapest, 1977.
- Kaposi Edit: Szöllősy Szabó Lajos élete és munkássága 1803–1882. In: Dienes Gedeon és Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1978–1979. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1979.
- Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1977. Magyar Táncművészek Szövetsége Táncművészeti Archívuma, Budapest, 1977.
- Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1983. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1983.
- Kaposi Edit – Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1985. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1985.
- Kaposi Edit – Pesovár Ernő: Magyar táncművészet. Corvina Kiadó, 1983.
- Kaposi Edit – Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1976–1977. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1977.
- Kardos József (szerk.): A magyar felsőoktatás évszázadai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.
- Karszavina, Tamara: Színház utca. Visszaemlékezések. Ford.: Fuchs Livia – Urbán Mária. L'Harmattan, Budapest, 2010.
- Kemény Melinda visszaemlékezései. Lejegyezte Major Rita. In: Maácz László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1982. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1982.
- Kenyeres Ágnes: Helytelen nézetek a táncpedagógus-oktatásról = Táncművészet, V. évf. 4. szám, 1955. április
- Kerényi Ferenc: Tánc történelmi dokumentumok Pest megye Levéltárában (1833–1840) = Színház tudományi Szemle 20. Budapest, 1986.
- Kerényi Ferenc (szerk.): A Nemzeti Színház 150 éve. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Kerényi Ferenc (szerk.): Magyar színház történet 1790–1873. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Keresztes Imre: Az egységes nemzeti táncművészetért = Táncművészet, V. évf. 7. szám, 1955. július

- Keresztury Dezső: A mai magyar művelődéspolitikai irányelvei. In: Mai magyar művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest, 1946. 7–35.
- Keszler Mária: A magyar gyermektánc mozgalom történetéből = Táncművészeti értesítő, 1965. 4. szám
- Kiss Dezső (szerk.): Testnevelés és sport Magyarországon a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején 1918-1919. Iratok a magyar testnevelés és sport történetéhez, 6. Testnevelési Tudományos Tanács, Budapest, 1970.
- Kocsis György: A Táncszövetség tanfolyamairól = Táncoló Nép, 1950. április–július
- Koegler, Horst: Balettlexikon (a magyar kiadás szerkesztője: Körtvélyes Géza). Zeneműkiadó, Budapest, 1977.
- Komjáthy Miklós: Pusztulás az Országos Levéltárban = Élet és Tudomány, XI. évf. 45. szám, 1956. december 26.
- Kovács Tivadar: Az első balettvizsga = Táncitanítók Lapja, 34. évf. 8–9. szám, 1928. szeptember–október
- Königer Miklós: Jubileumi beszélgetés Balogh Ágostonnal = Táncművészeti Értesítő, 1975. 1. szám
- Körtvélyes Ágnes: Az orosz balett első vendégjátéka Budapesten – hatása a magyar balettra (befejező közlemény) = Táncművészet, IV. évf. 7. szám, 1954. július
- Körtvélyes Ágnes: Guerra Miklós balettmester operaházi működése. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956.
- Körtvélyes Géza: Balett az Operaházban 1919 és 1984 között. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989. 65–113. o.
- Körtvélyes Géza: Dokumentumok a Szövetség történetéből. Előjáték és I. fejezet. In: Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1983. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1983.
- Körtvélyes Géza: Jegyzetek a Bolsoj balettkolójáról = Táncművészeti Értesítő, 1972. 3. szám
- Körtvélyes Géza: Mit köszönhet a táncmozgalom a Pártnak, a népi demokráciának. In: Táncoló Nép. 1950. augusztus–szeptember, 3–5.
- Körtvélyes Géza: Nádas Ferenc helye és szerepe a magyar balettművészet történetében. In: Maácz László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1992–1993. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1993.
- Körtvélyes Géza: Nádas Ferencről – Nádas Marcellával. = Táncművészeti Értesítő, 1966. 3. szám
- Kószegi János: A színpadi mozgás művészete. In: Csillag Ilona (szerk.): A százéves színésziskola. Írások és képek múltból és jelenről a Színház- és Filmművészeti Főiskola centenáriuma. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Kővágó Zsuzsa: Szentpál Olga beszámolója a Színművészeti Főiskola Táncfőtanácsa munkaközösségének hathetes munkájáról = Táncstudományi Közlemények, I. évf. 2009. 2. szám
- Kővágó Zsuzsa (szerk.): Antológia a hazai táncirodalomból 1884–1914. Válogatás a korabeli sajtóból és a Táncarchívum gyűjteményeiből II. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, é. n.
- Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1996–1997. Magyar Táncstudományi Társaság, Budapest, 1997.
- Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 2002–2003. Magyar Táncstudományi Társaság, Budapest, 2005.
- L. Á. [Losonczy Ágnes]: A táncmozgalom jövője. In: Táncoló Nép, 1949. április
- László Zsuzsa: „Így kerek a táncos múltam” beszélgetés Hegedűs Judittal = Táncművészet, XXXV. évf. 2004. 4. szám
- Látogatás az Operaház balettermében = Táncitanítók Lapja LXV. évf. 3. szám, 1939. május
- Látogatás az Operai Balett iskolában = Magyar Táncitanítók Országos Szakegyesülete Értesítője, 1949. július–augusztus–szeptember
- Lenkei Júlia: A mozdulatművészet. In: Gajdó Tamás (szerk.): Magyar színháztörténet III. kötet, 1920–1949. Magyar Könyvklub, Budapest, é. n. (2005)
- Lenkei Júlia: A mozdulatművészet Magyarországon. Vázlatos történet. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2004.
- Lenkei Júlia: Volt egyszer egy táncnevelési szak. In: Gajdó Tamás (szerk.): Színház és politika. Színháztörténeti tanulmányok, 1949–1989. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2007.
- Lenkei Júlia (összeáll.): Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből. Magvető Könyvkiadó – T-Twins Kiadó, Budapest, 1993
- Ligeti Mária: Táncitanítás a Színház- és Filmművészeti Főiskola színész főtanácsán = Táncművészeti Értesítő, 1967. 2. szám

- Losonczi Ágnes: Táncművészetünk helyzete és a legsürgősebb tennivalók = Táncművészet, III. évf. 11. szám, 1953. november
- Lőrinc György: A szovjet balett hatása balettművészetünkre = Muzsika, X. évf. 11. szám, 1967. november
- Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet munkájáról = Táncművészet, II. évf. 2. szám, 1952. február
- Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet tegnap és ma. In: Manhercz Károly (szerk.): Állami Balett Intézet. Budapest, 1981.
- Lőrinc György: Beszámoló az Állami Balett Intézet tízéves munkájáról (1950–1960). In: Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve az 1960–61. tanévről, fennállásának tízedik esztendejéről. Budapest, 1961.
- Lőrinc György: Harmincéves az Állami Balett Intézet. Rendhagyó megemlékezés = Táncművészet, 1980. 9. szám
- Lőrinc György: Nádasy Ferenc 60 éves = Táncművészet, III. évf. 10. szám, 1953. október
- Lőrinc György (szerk.): A balettművészet felé. Írták: Aszalós Károly, Bogdány Ferenc, Hidas Hédi, Kiss Ilona, Lőrinc György, Lugossy Emma, L. Merényi Zsuzsa, Nádasi Ferenc. Gondolat Kiadó, Budapest, 1961.
- Lőrinc Katalin: Egy örökség birtokában: Lőrinc György és Merényi Zsuzsanna. In: Beke László – Németh András – Vincze Gabriella (szerk.): Mozdulat – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013.
- Lugossy Emma: Lábán Rudolf = Táncművészet, 1978. 7. szám
- Lugossy Emma: Nádasi Ferenc, a balettmester. In: Kaposi Edit, Pesovár Ernő (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1976–1977, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1977.
- M. P. [Morvay Péter]: Mit láttam a Szovjetunióban? Merényi Zsuzsa előadása. In: Táncoló Nép, 1950. augusztus–szeptember
- Maác László: A magyar tánckutatás múltja és jelene = Néptáncos, 1961. 9. szám
- Maác László: Rendszerváltások a magyar táncművészetben. In: Maác László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1990–1991. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1992.
- Maác László: Találkozások a tánccal V. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1987. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1987.
- Maác László: Visszatekintés a Népművelési Intézet levelező táncanfolyamaira = Táncművészeti Értesítő, 1965. 2. szám
- Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1979. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1979.
- Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1982. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1982.
- Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1984. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1984.
- Maác László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1990–1991. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1992.
- Maác László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1992–1993. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1993.
- Macher Szilárd: A klasszikus balett nyelvének változása a néptáncgyökerektől a 21. századig. In: Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Kultúra – érték – változás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánckutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013.
- Macher Szilárd: A társadalmi és politikai viszonyok változásainak hatása a táncnyelvek fejlődésére. In: Bolvári-Takács Gábor et al. (szerk.): Alkotás – befogadás – kritika a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánckutatásban. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2014.
- Madzsar Józsefné Jászi Alice: A női testkultúra új útjai. Athenaeum, Budapest, 1926.
- Magyar játékszini jutalmazott feleletek, a Magyar Tudós Társaságnak 1833beli ezen kérdésére. Miképen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani? Kiadta a Magyar Tudós Társaság Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel, 1834. (*sic!*)
- Mai magyar művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények. Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest, 1946.
- Major Ervin: Fáy András és a magyar zenetörténet. Császár Elemér emlékkönyv. Budapest, 1934.
- Major Rita: A pedagógus Nádasi Ferenc = Táncművészet, 1983. 12. szám
- Major Rita: Az első évtized – Kun Zsuzsa emlékei = Táncművészet, 1985. 4. szám

- Major Rita: Beszélgetés Morgányi Jozefinnel I. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1989. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1989.
- Major Rita: Romantika és nemzeti tánc történet (1833–1848). In: Fuchs Livia és Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1986–1987. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1987.
- Major Rita: Tánc történet és nemzeti romantika (1837–1848). In: Kerényi Ferenc (szerk.): Magyar színház történet 1790–1873. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Major Rita (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1988–1989. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1989.
- Manhercz Károly (szerk.): Állami Balett Intézet. Budapest, 1981.
- Mann Miklós: Magyar oktatáspolitikusok 1848–1998. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2001.
- Manninger György: Foglalkozzanak velünk! = Táncművészet, IV. évf. 11. szám, 1954. november
- Márkus László: Az Operaház mélyen tisztelt bérlőihez. In: A Magyar Királyi Operaház évkönyve, 57. játékév. Melléklet. Kiadja a Magyar Királyi Operaház Igazgatósága, Budapest, 1940–1941.
- Mátyus Zsuzsa: Az Operaház 100 éves névsora. In: Staud Géza (szerk.): A budapesti Operaház 100 éve. Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 493–531. o.
- Merényi Zsuzsa, L.: A szovjet balettiskola hatása a magyar táncművészképzésre = Muzsika, XI. évf. 2. szám, 1968. február
- Merényi Zsuzsa, L.: A szovjet balettpedagógia hatása a magyar táncművészképzésre. In: Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1967–1968. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1969.
- Merényi Zsuzsa: A táncfőtan szak és a néptáncpedagógus-képzés = Táncművészet V. évf. 2. szám, 1955. február
- Merényi Zsuzsa, L.: Az orosz balettiskola = Táncművészet, IV. évf. 9. szám, 1954. szeptember
- Merényi Zsuzsa, L.: Balettszínpad és balettiskola. In: Dienes Gedeon (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1963–1964. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, Budapest, 1964.
- Merényi Zsuzsa, L.: Koppenhágai jegyzetek = Táncművészeti Értesítő, 1975. 3. szám
- Merényi Zsuzsa, L.: Nádas Ferenc szerepe a magyar balettmódszertan kialakításában. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1965/66. és az 1966/67. tanévről. Állami Balett Intézet, Budapest, 1968.
- Merényi Zsuzsa, L.: Szentpál Olga munkássága. In: Dienes Gedeon, Pesovár Ernő (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1978–79, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1979.
- Merényi Zsuzsa: Táncpedagógia. Balettművész képzés. In: Kaposi Edit – Pesovár Ernő: Magyar táncművészet. Corvina Kiadó, 1983.
- Merényi Zsuzsa – Béres Ferenc – Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1986. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1986.
- Munkánk és feladataink = Táncművészet, V. évf. 10. szám, 1955. október
- Nádas Ferenc emlékezete. Emlékezés a Fészek Művészklubban. In: Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1984, Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 13–20.
- Nádas Ferenc: 70 éves Operaházunk balettje = Táncművészet, IV. évf. 9. szám, 1954. szeptember
- Nádas Ferenc: A magyar balett eredményei és törekvései. In: A hetvenöt éves Magyar Állami Operaház 1884–1959. A Magyar Állami Operaház kiadása, Budapest, 1959.
- Nádas Ferenc: Guerra Miklós = Táncművészet, V. évf. 12. szám, 1955. december
- Nádas Ferencné: Tanítsunk balettet a népi együtteseknél? = Táncművészet, I. évf. 4. szám, 1951. december
- Nádas Marcella: Életem és a balett. In: Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1979, Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1979. 20–49.
- Nádas Marcella: Így volt, jól emlékszem... In: Maác László (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1984. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1984.
- Nádas Marcella: Jegyzetek Nádas Ferenc tanítási módszeréről. In: Merényi Zsuzsa – Béres Ferenc – Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1986. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1986.
- Nádas Myrtil: Apám. In: Nádas Myrtil (szerk.): Nádas Ferenc 1893–1966. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 1993.
- Nádas Myrtil: Piruettek és ábrándok. K.U.K. Könyv-és Lapkiadó Kft. Budapest, 2012.
- Nádas Myrtil (szerk.): Nádas Ferenc 1893–1966. Emlékezések a mester születésének 100 éves évfordulójára. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 1993.

- Nagy Sándor (főszerk.): Pedagógiai lexikon, III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- Nánay István: Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészképzés száznegyven éve. Színház- és Filmművészeti Egyetem. Budapest, 2005.
- Németh András et al (szerk.): Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban. Tudományos konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán 2007. november 9–10. Planétás Kiadó – Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2009.
- Németh Antal (szerk.): Színészeti lexikon. I–II. kötet. Győző Andor kiadása, Budapest, 1930.
- Népművelés és tánc. A Magyar Táncművészek Szövetsége Elnökségének állásfoglalása = Táncművészeti Értesítő, 1965. 1. szám
- o-: Balettvizsga az Operaházban (Táncművészet, 1954. 8. szám)
- Ócsai József (szerk.): 50 év a testkultúra szolgálatában 1925-1975. A Testnevelési Főiskola évkönyve. Sport, Budapest, 1975.
- Ortutay Gyula: Művelődés és politika. Tanulmányok, beszédek, jegyzetek. Hungária Könyvkiadó, Budapest, 1949.
- Ortutay Gyula: Művelődéspolitikánk alapelvei. In: Ortutay Gyula: Művelődés és politika. Tanulmányok, beszédek, jegyzetek. Hungária Könyvkiadó, Budapest, 1949.
- Ortutay Zsuzsa: A táncművészet feladatai. = Táncművészet I. évf. 1. szám, 1951. szeptember
- Ortutay Zsuzsa: Levél a magyar táncművészekhez = Táncművészet, IV. évf. 11. szám, 1954. november
- P. Török Margit Anna (szerk.): Fülöp Viktor élete és pályafutása 1929–1997. Papyrus Duola Kiadó, Budapest, 2006.
- Pálfi Csaba: Gondolatok a néptáncpedagógus-képzéshez = Táncművészet, V. évf. 5. szám, 1955. május
- Pásztor Vera: Az én kék madaram. Magyar Nemzeti Balett Alapítvány, Budapest, 2002.
- Pataki Ferenc: A NÉKOSZ-legenda. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Pesovár Ernő: A magyar tánc kutatás 25 éve. In: Dienes Gedeon – Maácz László (szerk.): Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1970.
- Péter Márta: Ösztöndíjasaink a Szovjetunióban. L. Merényi Zsuzsa = Táncművészet, 1985. 5. szám
- Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1987. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1987.
- Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1988. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1988.
- Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1989. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1989.
- Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1990. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1990.
- Pethes Iván (szerk.): Táncvonalkozású történeti, tudományos, ismeretterjesztő kéziratok művek a felszabadulástól napjainkig = Táncművészeti Értesítő 1956. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, Budapest, 1956.
- Petravichné Matyaczkó Olga: Társastánc és táncoktatástörténet, és a Magyar Művelődési Intézet táncoktató képzése (*sic!*) = Szín – Közösségi Művelődés. 12. évf. 2007. 1. szám
- Pónyai Györgyi: A klasszikus balettművészet magyarországi történetéből. Planétás Kiadó – Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2009.
- Poór Anna: A népi táncmozgalom kérdései = Szabad Nép, 1950. november 12.
- Pór Anna: A táncoktatók felülvizsgálatáról = Táncművészet, V. évf. 10. szám, 1955. október
- Pór Anna: Gondolatok a néptáncmozgalom újabb alakulásáról = Néptáncos, 1. szám, 1957.
- Radnai Éva: A pedagógusképzés vitájához = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június
- Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai. Studium kiadás, Budapest, 1924.
- Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1952.
- Révész János: A táncos-utánpótlásról = Táncművészet, IV. évf. 8. szám, 1954. augusztus
- Róka Gyula: A tánciskolák ellenőrzése = Tánc tanítók Lapja, 32. évf. 2–3. szám, 1926. február–március
- Róka Pál: A Magyarországi Tánc tanítók Egyesületének harminc éves története 1891–1921. Budapest, 1923.
- Róka P. Pál: A táncművészet tankönyve. Elméleti és gyakorlati szaktankönyv. A Magyarországi Tánc tanítók Képezdije tanári kara által megállapított tanterv anyaga. Nagy-Kőrös, 1900.
- Sajtóválogatás az 1945–1950 között megjelent cikkekből. In: Kaposi Edit – Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1985. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1985.

- Schöpflin Aladár (szerk.): Magyar színművészeti lexikon. I–IV. kötet. Kiadja az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, Budapest, 1929–1931.
- Scitovszky Béla: Torna és tánc = Budapesti Hírlap, 48. évf. 256. szám, 1928. november 11.
- Selényi Vilmos: Emlékezés Róka Pálra halálának 40. évfordulóján = Táncművészeti Értesítő, 1964. 4. szám
- Sík Ferenc – Vojnich Iván: Új úton a hivatásos együttesek = Táncművészet, V. évf. 7. szám, 1955. július
- Simay Zsuzsa: Táncpedagógus képzés a Népművelési Intézetben = Táncművészet, 1983. 8. szám
- Simon László: Adalékok a magyar táncmesterképzés történetéhez a kezdetektől 1932-ig. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1988. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1990. 93–100. o.
- Somogyi Vilmos: A magyar balett élő múltja... (Beszélgetés Schmidek Gizellával, az Operaház hajdani primabalerinájával) = Táncművészet, V. évf. 8. szám, 1955. augusztus
- Somogyi Vilmos: Keresztes Mariska emlékeiből = Táncművészet, V. évf. 11. szám, 1955. november
- Somogyiné Halmy Lujza: A munkaközösségi balettiskolákról = Táncművészet, II. évf. 10. szám, 1952. október
- Somogyiné Halmy Lujza: A művészi tornáról = Táncművészet, III. évf. 7. szám, 1953. július
- Somos Ágnes: Egy nap a Diótörő kis művészei között = Táncművészet, V. évf. 4. szám, 1955. április
- Standeisky Éva: Alkotók közszerepben. A Magyar Művészeti Tanács. In: Standeisky Éva: Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom. 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2005.
- Standeisky Éva: Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom. 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2005.
- Staud Géza (szerk.): A budapesti Operaház 100 éve. Zeneműkiadó, Budapest, 1984.
- Szakszervezetünkről... = Néptáncos, 1. szám, 1957.
- Szalay Karola, Z.: A Scala 170 éves balettiskolája = Táncművészet, 1983. 7. szám
- Szalay Karola: Emlékezés Brada Edére = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június
- Szántó Bálint: A koreográfus-nevelésről = Táncművészet, V. évf. 6. szám, 1955. június
- Szántó Károlyné: A munkaközösségi balettiskolák fejlődése = Táncművészet, III. évf. 8–9. szám, 1953. augusztus–szeptember
- Székely György: „Folyton lobog”. Hont Ferenc pályaképe. In: Gajdó Tamás (szerk.): Színház és politika. Színháztörténeti tanulmányok, 1949–1989. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2007.
- Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- Szekeres József – Szilágyi György: Circus. Fejezetek a magyar cirkuszművészet történetéből. Magyar Cirkusz és Varieté Vállalat, Budapest, 1979.
- Szentpál Olga: Néptáncoktatásunk módszertani kérdései = Táncművészet, I. évf. 2. szám, 1951. október
- Szentpál Olga: Néptáncoktatásunk módszertani kérdései. Második közlemény = Táncművészet, I. évf. 3. szám, 1951. november
- Szentpál Olga – Rabinovszky Máriusz: Tánc: a mozgásművészet könyve. Általános Nyomda, Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1928.
- Szentpál Olga, Ortutay Zsuzsa és Rabinovszky Máriusz javaslata Táncművészeti Főiskola létrehozására, 1946. Közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor. In: Tóvay Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez I. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013.
- Szilágyiné Szentpál Mária: Gyermektáncok. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1949.
- Szirmai Béla: A táncoktatás sajátosságai az Állami Artistaképző Iskolában = Táncművészeti értesítő, 1963. 1. szám
- Szovjet vendégművészek bírálata a magyar táncmozgalomról = Táncoló Nép, 1950. április–július
- Szöllőssy Alfréd: A nyilvános táncoktatás rendszere. Budapest, 1930.
- Szúdy Eszter: Beszélgetés Lakatos Gabriellával. In: Merényi Zsuzsa – Béres Ferenc – Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1986. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1986.
- Szúdy Eszter (szerk.): Harangozó Gyula emlékkönyv. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 1994.
- T. Kiss Tamás: Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága. Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, Budapest, 1998.
- T. Kiss Tamás: A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993). Budapest, 1993.
- Tájékoztató az amatőr balettoktatás helyzetéről és problémáiról = Táncművészeti Értesítő, 1972. 2. szám

- Táncművészetünk fontos kérdései a Szövetség taggyűlése előtt = Táncművészet, V. évf. 7. szám, 1955. július
- Téglás János: A Baumgarten-alapítvány ünnepei. Beszédok, megemlékezések. Argumentum Kiadó – Palatinus Kiadó, Budapest, 2000.
- Téry Tibor: A magyar balett fejlődése a két világháború között – Az operaházi balett válsága. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956.
- Téri Tibor: A Magyar Táncszövetség megalakulásáról és előzményeiről = Táncművészeti Értesítő, 1976. 1. szám
- Tiszai László: Az Állami Balett Intézet elhelyezése. In: Az Állami Balett Intézet jubiláris évkönyve. Az intézet fennállásának 15. évfordulója alkalmából 1963–64. és az 1964–65. tanévről. (*sic!*) Budapest, 1965.
- Tiszay Andor: Beszélgetés Bordy Bellával. In: Kaposi Edit (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1977. Magyar Táncművészek Szövetsége Táncművészeti Archívuma, Budapest, 1977.
- Tóvay Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez I. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2013.
- Tóvay Nagy Péter (szerk.): Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez II. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2014.
- Turska, Irena: Balett a népi Lengyelországban. In: Dienes Gedeon (szerk.): Tánctudományi Tanulmányok 1975. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1975.
- Tükör Jánosné: A diákotthon élete 1961/62-ben és 1962/63-ban. In: Az Állami Balett Intézet évkönyve az 1961/62. és az 1962/63. tanévről. Budapest, 1963.
- Ulanova, Galina: A ballerina iskolája = Táncművészet, IV. évf. 8. szám, 1954. augusztus
- Vadasi Tibor: Volt egyszer egy főiskola. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1990. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1990.
- Vaganova, Agrippina Jakovlevna: A klasszikus balett alapjai. Ford.: Albert Éva. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1951.
- Vaganova, Agrippina Jakovlevna: Osznovi klasszicseszka tanca. Moszkva, 1934.
- Valcz Gyuláné: Az általános iskolától a főiskoláig. In: Fodor Antal (összeáll.): Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről. Planétás Kiadó, Budapest, 2001.
- Vályi Rózsi: A táncművészet története. Zeneműkiadó, Budapest, 1969.
- Vályi Rózsi: Nádas Ferenc, a magyar balett érdemes művésze. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956.
- Vályi Rózsi: Nemzeti táncagyományaink sorsa a színpadon, a balett az abszolutizmus és a kiegyezés korában. In: Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956.
- Vályi Rózsi (szerk.): A magyar balett történetéből. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1956.
- Várnai B. Sándor: Az új opera leendő ballerínái = Vasárnapi Újság, XXXI. évf. 39. szám, 1884. szeptember 28.
- Vincze Gabriella: „A stílus–stílusosság = művészet” – Berczik Sára mozgásművészeti iskolája = Enigma, XX. évf. 2013. 76. szám
- Vincze Gabriella: „A tánc az ember testbeszéde” – Dienes Valéria mozdulatművész és táncfilozófus iskolája = Enigma, XX. évf. 2013. 76. szám
- Vincze Gabriella: „Az egészség és a szépség útján” – Kállay Lili mozgásművészeti iskolája = Enigma, XX. évf. 2013. 76. szám
- Vincze Gabriella: „Minden mozgás valamilyen szempontból lefotografálja a belső embert” – Madzsar Alice gyógytornász és mozdulatművész iskolája = Enigma, XX. évf. 2013. 76. szám
- Vincze Gabriella: „Ott kezdődik a tánc, ahol a reális élet mozgása véget ér” – Szentpál Olga mozdulatművész iskolája = Enigma, XX. évf. 2013. 76. szám
- Vincze, Gabriella – Faludy, Judit (ed.): Mouvement – rythme – danse. Les débuts de la danse moderne en Hongrie 1902–1950. Balassi Intézet; Collegium Hungaricum Párizs; Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria. Budapest, 2013.
- Vincze Gabriella – Markója Csilla – Bardoly István (szerk.): Mozdulatművészet = Enigma, XX. évf. 2013. 76. szám, tematikus szám

- Vitányi Iván: A Magyar Táncművészek Köre megalakulásához = Táncművészet, IV. évf. 2. szám, 1954. február
- Vitányi Iván: A mozgásművészetről = Táncoló Nép, 1950. október–december
- Vitányi Iván: A mozgásművészetről tartott ankét eredményei = Táncművészet, 1. évf. 1951. 1. szám
- Vitányi Iván: A tánc. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- Vitányi Iván: Kibontakozás (1945–1948). In: Kaposi Edit – Kővágó Zsuzsa (szerk.): Táncművészeti dokumentumok 1985. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1985.
- Vitányi Iván: Néptáncművészetünk az elvi tisztázódás útján = Táncművészet, IV. évf. 6. szám, 1954. június
- Zaharov, Rosztyiszlav Vlagyimirovics: Iskusztvo baletmejsztera. Moszkva, 1954.
- Zaletnyik Rita – Repiszky Tamás (szerk.): A gyógyító mozgás művésze. Madzsar Alice emlékének. Semmelweis Kiadó, Budapest. 2012.
- Zórándi Mária: A bartóki út. Pályaképek a színpadi néptáncművészet 20. századi történetéből. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2014.